

KAZAKISTAN TÜKETİCİSİNİN HAYAT TARZI

Prof. Dr. Mahir NAKİP
Yard. Doç. Dr. İlhamî VURAL

Ahmet Yesevi Üniversitesi, İktisat Fakültesi

ÖZET

Bilindiği kadarıyla, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Kazakistan tüketicisi hakkında herhangi bir araştırma yayınlanmamıştır. Güney Kazakistan'da yapılan bu araştırmanın temel amacı, Kazakistan tüketicisinin hayat tarzını keşfetmek ve toplumun demografik özellikleri itibariyle hayat tarzları arasında bir farkın olup olmadığını belirlemektir. Bu amaçla Güney Kazakistan'ın Çimkent, Türkistan ve Kentav şehirlerinden örnekleme yoluyla seçilen 900 kişiye yüz yüze anket uygulanmıştır. Bu ankette hayat tarzını ölçen 56 ifadeye yer verilmiştir. Araştırma, Güney Kazakistan tüketicisinin evlada düşkün olduğunu; kendine güvendiğini; bağımsız, tutumlu ve duyarlı olduğunu; kendini ispatlamayı sevdiğini; ödemelerini peşin yaptığını; gezmeyi sevdiğini ancak, hayatını rutin işlerle geçirdiğini ve ev işlerini sevmediğini ortaya koymuştur. Hayat tarzları açısından eğitim ve gelir düzeyleri arasında bir fark ortaya çıkmamıştır. Hayat tarzları itibariyle esas fark, cinsiyetler, yaş ve meslek grupları arasında çıkmıştır. Farklı cinsiyetteki insanların farklı hayat tarzlarına sahip olması normal karşılanabilir. Ancak, farklı yaş ya da farklı eğitim düzeylerindeki insanların farklı hayat tarzlarına sahip olması önemlidir. Çünkü, farklı yaş ve eğitim düzeyi, tüketim süreci boyunca farklı davranış demektir. Bu da farklı pazar dilimi anlamına gelir. Sonuçta, her farklı pazar dilimi için farklı pazarlama karması ve stratejisi izlemek gerekiyor.

Anahtar Kelimeler:

Kazakistan Tüketicisi, Hayat Tarzı, Pazar Bölümlemesi

GİRİŞ

Pazarı, demografik esaslara göre bölümlendirme çalışmaları ve anlayışı uzun yıllar gündemde kaldı. Fakat sonraları bu teknik sorgulanmaya başlandı. Özellikle Wells, üst üste yayınladığı makalelerinde pazarın sadece demografik esaslara göre bölümlendirilmesinin sakıncalarını ortaya çıkararak, psikografik bölümlendirme düşüncesini önerdi (Wells, 1974 ve 1975). Diğer taraftan otoriteler, demografik esaslara göre bölümlendirmenin tamamen yetersiz olmadığını ve diğer bölümlendirme teknikleriyle birlikte kullanıldığında çok yararlı sonuçlar verebildiğini vurgulamaktadırlar (Kotler, 143, 1993).

Psikografik esasa göre bölümlendirmede pazar, ya sosyal sınıf yapısına, ya da kişilik özelliklerine, ya da hayat tarzına göre bölümlendirilebilir (Mucuk, 109, 1999). Hayat tarzı en basit ifadeyle, insanın nasıl yaşadığıdır. Yani tüketicinin, zamanını nasıl ve nerede geçirdiğini, parasını nasıl ve nerelere harcadığını, merakının neler olduğunu, neye önem verdiğini ve neye vermediğini, etrafında cereyan eden olaylar konusunda görüş ve tepkisini aks eder. Hayat tarzı, kişilikle ilgili bir kavram değildir (Anderson and Golden 1984). İkisi arasında en önemli fark, tüketici, kendi hayat tarzından haberdardır ve onu büyük ölçüde kendisi belirler; kişilik ise, tüketicinin fazla farkında olmadığı iç dünyası ile ilgili karakteristik özelliklerdir. Buna bağlı olarak yeni inkişaf eden bir pazarda tüketicinin hayat tarzını su yüzüne çıkarmak, o pazarla ilgili çizilecek pazarlama stratejilerini ciddi manada ilgilendirir. Çünkü, pazarlama karması elemanlarının her pazar diliminin karakteristiğine göre şekillenmesi söz konusu olmaktadır.

Batı dünyasında tüketicinin hayat tarzı ile ilgili çalışmaların başlaması yetmişli yılların başlarına rastlar (Mitchell, 1983). O yıllardan sonra yapılan yüzlerce araştırma çeşitli ülkelerin tüketicilerini tanıtmış ve uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren sayısız firmalara ışık tutmuş ve yol göstermiştir (Kahle ve Diğerleri, 1986). Bunların

içinde Plummer (1974) hayat tarzı kavramını "faaliyetler", "meraklar", "görüşler" ve "demografik özellikler" olmak üzere dört boyutta görmüş ve bu esasa göre pazarın bölümlendirilmesinde bu tekniğin iki aşamada kullanılmasını önermiştir. Plummer ayrıca, hayat tarzına göre pazarı bölümlendirmenin yararlarını ürün geliştirme, ürün konumlandırma ve ürün tutundurma açılarından değerlendirmiştir. Teorik temeller oturduktan sonra, ilk uygulamalar başlamıştır. Bu alanda yapılan en etkili çalışmalardan birisi kadın giyimi üzerine yapılmış ve tüketicilerin beş ayrı hayat tarzı (pazar) bölümü tesbit edilmiştir: Muhafazakâr Tüketiciler, Moda düşkünü Tüketiciler, Marka Meraklısı Tüketiciler, Sempatik Tüketiciler ve Fiyata Duyarlı Tüketiciler (Richards ve Sturman, 1977).

Tespit edebildiğimiz kadıyla, Kazakistan tüketicisinin özellikle hayat tarzı hakkında hiçbir çalışmanın olmaması, bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Böylece, Kazakistan pazarına girmek isteyen firmalar, Kazakistan'ın (en azından) güneyinde yaşayan tüketicilerin yaşama tarzları hakkında ilk temel bilgileri elde etmiş olacaklardır. Bu vesileyle Güney Kazakistan pazarını bölümlendirebilecekler ve her pazar dilimi için ayrı ayrı pazarlama stratejisi geliştirme imkânı elde edeceklerdir.

KAZAKİSTAN EKONOMİSİ VE TÜKETİCİSİ

Türk dünyasının en geniş topraklarına sahip bir ülke olan Kazakistan, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuş, yüzölçümü 2.717 milyon Km² ve nüfusu 1998 yılı itibarıyla 16.320 milyon olan büyük bir ülkedir (Budak, 68,1999). Km² başına sadece 6.11 kişinin düştüğü bu ülkede nüfusun %45'ini erkekler ve %55'ini de kadınlar oluşturmaktadır (OIC, 14-15, 2000). Bunun bir sonucu olarak, çarşı-pazarda faaliyet gösteren seyyar ve sabit esnafın büyük bir kısmının kadınlardan oluştuğu hemen fark edilir. Kuzeyinde ve batısında Rusya'nın, kuzey

doğusunda Moğolistan'ın, doğusunda Çin'in ve güneyinde de Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın yer aldığı Kazakistan'da, etnik yapı homojen sayılmaz. Türk dünyasının, Orta Asya'daki serhatlığını yapan bu ülkede nüfusun %53'ünü Kazaklar, %30'unu Ruslar, %7'sini Beyaz Rus ve Ukraynalılar, %6'sını Özbek, Tatar, Uygur, Ahıskalılar ve %4'ünün de Yahudi, Ermeni, Rum ve diğer azınlıklar oluşturmaktadır. Demek ki, bu ülkede Türk ve Müslümanların genel nüfusa oranı %59, Türk ve Müslüman olmayanların oranı ise, %41'dir. Bu da her etnik grubun farklı yaşama tarzını çağrıştırmaktadır ki, Kazakistan pazarını hedef olarak seçenler için bu farklı pazar dilimlerinin karakteristikleri oldukça önemlidir.

Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'la birlikte, Sibiry ve Körfez ülkelerinden sonra, dünyanın üçüncü en zengin petrol yataklarına sahip bir bölgede bulunmaktadır (Coplin and O'Leary, 1994). 1998 yılında 24 milyon ton ham petrol üretebilen Kazakistan, bu önemli ürünün dış ülkelere pazarlamasında ciddi sıkıntılar yaşamakta ve ihracatının en büyük dilimini Rusya Federasyonu'na yapmak zorunda kalmaktadır. Diğer üretim dallarının yetersiz ve eski teknoloji ile yapılıyor olmasından dolayı, petrol üretimindeki zenginliğin ülke ekonomisine ve dolayısıyla halkın gelir düzeyine yansıdığı pek söylenemez. Nitekim, Kazakistan'da kişi başına düşen millî gelir 1999 yılında sadece 1402 ABD Dolan olarak gerçekleşmiştir. Kazakistan'ın ihracatı 1992 yılında 244 milyon ABD Doları iken, altı yıl zarfında 22 kat artış göstererek 1998 yılında 5.4 milyar Dolara çıkmıştır. Bu süre içerisinde ithalatı da takriben aynı trendi izleyerek, 1992 yılında 460 milyon Dolardan, 11.5 kat artış göstererek, 1998 yılında 5.3 milyar Dolara yükselmiştir.

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği zamanında ekonominin yapısı ve gidişi hakkında bilgiler sınırlı bir şekilde yayınlanırdı. Buna karşılık, tüketicilerin davranışı, tükettiği ürünler hakkındaki görüşü ve tüketim eğilimi, tüketicinin tutum ve

inançları konusunda araştırmalar yapmak ve anketler düzenleyerek bunların sonuçlarını yurt içinde ya da yurt dışında yayınlamak yasaktı. Özellikle Kazakistan gibi Türklerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerde değil tüketiciler, sosyal ve kültürel konularda da bilgi toplamak adeta imkânsızdı ve sadece devlet organlarının yetkisindeydi. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra inkişaf eden bu ülkeler konusunda yapılan çalışmalar giderek artış göstermekte ve bu araştırmalar oralara açılmak isteyen firmalara çok nâdir bilgiler sağlamakta ve özellikle pazarlama stratejilerine yön vermektedir. Kuşkusuz ki, bir ülkede yatırım ya da o ülkeyle ticaret yapabilmek için, o ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını bilmek kadar, o ülke tüketicisinin hayat tarzını da bilmek gerekir. Çünkü, hayat tarzı bir yerde ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel mozağini yansıtır. Bu amaçla, Kazakistan tüketicisinin nasıl yaşadığı konusunda bu çalışma düzenlenmiştir. Bu araştırmanın temel amacı Kazakistan tüketicisinin (pazarının) hayat tarzı itibarıyla bölümlendirilme imkânlarının araştırılmasıdır. Çalışmanın tâli bir amacı da, farklı demografik özelliklere sahip tüketici hayat tarzlarının birbirinden farklı olup olmadığını tespit etmektir. Böylece, hayat tarzı itibarıyla bölümlenen pazarın farklı demografik özelliklerinin olup olmadığı belirlenmiş olacaktır. Bu durumda araştırmanın iki hipotezi söz konusu olmaktadır:

H1 Kazakistan tüketicileri, farklı hayat tarzları itibarıyla bölümlenebilirler.

H2: Farklı demografik özelliğe sahip tüketici kitlelerinin hayat tarzları birbirinden farklıdır.

YÖNTEM

Anket Formu

Verileri birinci elden toplamak amacıyla, iki bölümden oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. İlk bölüm, hayat tarzını ölçen 55 ifadeden oluşurken, cevaplayıcıların bu ifadelerle katılma dereceleri beşli Likert ölçeği ile ölçülmüştür. Bir, ifadeye şiddetle karşı olmayı; iki, karşı olmayı; üç, gö-

rüşsüzlüğü; dört, taraftarlığı ve beş de şiddetle taraftar olmayı simgelemektedir. İkinci bölümde ise cevaplayıcının demografik özellikleri sorulmuştur. Daha çok yabancı kaynaklardan temin edilen ifadeler, Kazak Türkçesine aktarılmıştır. İfadelerin yabancı kaynaklardan aynen aktarılmış olmasının ana sebebi, bu ifadelerin çeşitli tüketici grupları üzerinde önceden denenmiş ve birbirleriyle uyumlarının test edilmiş olmasıdır. Anket, 10 kişilik bir deneme grubu üzerinde test edildikten sonra, bazı ifadelerde değişiklikler yapma ihtiyacı duyulmuştur. Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra anket uygulamaya konulmuştur.

Örneğin Seçimi ve Özellikleri

Yukarıda da deyinildiği gibi, etnik olarak Kazakistan, heterojen bir yapıya sahiptir. Ancak, Güney Kazakistan toplam nüfusunun %12'lik bir dilimini oluşturmakta ve bu bölgede yaşayanların önemli bir kısmı Kazaklardan ve diğer Türk topluluklarından oluşmaktadır. Bu bölgenin en büyük şehirleri de Çimkent (nüfusu 480.000), Türkistan (eski adı Yesi) (nüfusu 95.000) ve Kentav (nüfusu 54.000) sayılır. Bu üç şehir, güney bölgesi nüfusunun %31'ini oluşturmaktadır. Söz konusu üç şehrin toplam nüfusu 629.000 kişidir. %95 güven sınırları ve 0.21 varyansla maksimum yanılğı payı 0.05 olmak üzere, örnek hacmi 322 olarak belirlenmiştir (Kurtuluş, 236, 1996). Ancak, verilmesi muhtemel fireleri de hesaba katarak 500 adet anket formu hazırlanmıştır. Şehirlerin nüfus ağırlığına göre anket dağılımı aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

T A B L O 1

Anketlerin uygulanmasında, Türkiye Cumhuriyeti ile müşterek kurulan Ahmet Yesevî Üniversitesi'nin öğrencilerinden yararlanılmıştır. Bu üniversitenin her üç şehirde de kampusu ve fakülteleri bulunmaktadır. Kentav 2, Türkistan 3 ve Çimkent 19 bölgeye bölünerek, her bölgeye bir görüşmeci gönderilmiş ve her öğrenciden 20 anket doldurması istenmiştir. Yaklaşık bir ay zarfında dönen anketler gözden geçirilmiş, eksik ve yanlış doldurulanlar elendikten sonra net 407 anket analizlere dahil edilmiştir.

Güney Kazakistan tüketicisinin yaşama tarzını belirleyen 56 ifadeyi adlandırılabilir ve makul bir sayıya indirgemek amacıyla faktör analizi, farklı demografik özellikteki grupların yaşama tarzları arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla da MANOVA (çok değişkenli varyans analizi) kullanılmıştır.

T A B L O 2

BULGULAR

Genel Olarak Kazak Tüketicisinin Hayat Tarzı

Hayat tarzını ölçen 55 ifadeye ilkin güvenlik testi uygulanmış ve Alfa'nın %84.96 çıktığı görülmüştür. Buna bakarak ifadeler arası homojenliğin ya da uyumluluğun yüksek bir düzeyde olduğu söylenebilir. İfadeler, VARİMAX rotasyonuna tâbi tutularak 19 faktöre düşürülmüştür. Özdeğerleri birin üstünde olan bu faktörler, toplam varyansın %69.25'ini açıklamaktadır. Rotasyon KMO Bartlett testine tâbi tutulmuş ve Ki-Kare değeri 4325.09 bulunarak 0.00 anlamlılık düzeyinde rotasyonun geçerli olduğu anlaşılmıştır. Her biri bir pazar bölümü olabilecek 19 faktör, bu faktörlerin ortalaması, açıklanan toplam varyanstan aldığı pay, faktörlere atanan ifadeler ve faktör yükleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

T A B L O 3

Beşli Likert ölçeğine göre (1) şiddetle karşı gelişi, (2) karşı gelişi, (3) görüşsüzlüğü, (4) hemfikirliliği ve (5) şiddetle hemfikirliliği gösterdiğine göre, tablodaki ortalamalar,

0-2.50	karşı olmayı (ifadelere katılmamayı)
2.50-3.50	görüşsüzlüğü
3.50-5	taraftarlığı yansıtabilir.

Buna göre, genel olarak Güney Kazakistan tüketicisinin **görüüş sahibi olmadığı** konular şunlardır:

- Giyimde kendi kendine yeterlik
- Modaya düşkünlük
- Geleceğe iyimser bakma
- Spor faaliyetlerine katılma
- Diyetli beslenme
- Marka merakı
- Eve bağlılık
- Başkalarını etkileme ve sosyallik
- Rahatlığı sevmek
- Reklam izleme ve marka bilgisi
- Tertip ve müziği sevmek

Öte yandan **tarafıtar olduğu** konular ise şöyle sıralanabilir:

- Evlâda düşkünlük
- Kendine güven ve bağımsızlık
- Tutumluluk ve duyarlılık
- Kendini ispatlama
- Peşin ödeme, gezmeyi sevmek ve rutin işler
- Ev işlerini sevmeme

Ayrıca Güney Kazakistan tüketicisi aşağıdaki konularda **karşı görüş** beyan etmiştir:

- Gönüllü işlere katılma
- Konserve yemek alışkanlığı

Gönüllü işlere katılma ve konserve yemek alışkanlığı konularında Güney Kazakistan tüketicisinin karşı (olumsuz) görüş belirtmesini doğru tahlil etmek gerekir. Kızılay ve Yeşilay gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşların bu ülkede henüz kurulmamış olması ve siyasî bir parti çatısı altında gönüllü hizmetlerin yaygın olmaması, cevapların olumsuz verilmesine sebep olan önemli faktörlerdir. Yoksa gözlemler, özellikle Güney Kazakistanlı insanların yardımsever ve dayanışma içerisinde olduklarını göstermektedir. Konserve yemek alışkanlığının olmaması da aynı sebebe

dayanmaktadır. Büyük marketlerin yaygın biçimde bulunmaması ve mevcut pazarlarda daha çok taze gıda ürünlerinin satılıyor olması, Güney Kazakistan tüketicisinin konserve (hazır) yemek alışkanlığının olmamasını doğurmuştur.

Faktör analizi bize genel olarak Güney Kazakistan tüketicisinin hayat tarzını belirleyen 11 konu itibarıyla görüşsüz, 6 konu itibarıyla tarafıtar ve 2 konu itibarıyla de karşı olduğunu göstermiştir. Bu tesbitler Güney Kazakistan tüketicisinin ortak karakteristiği olarak görülebilir. Ancak her pazar diliminin tanımının iyi ve doğru yapılabilmesi için, buna bağılı olarak da her pazar dilimi için etkin birer pazarlama stratejisi geliştirebilmek için şu üç soruya cevap aramak gerekmektedir:

1- Her demografik sınıfa ait hayat tarzının özellikleri nelerdir?

2- Her hayat tarzı sınıfına ait demografik özellikler nelerdir?

3- Farklı demografik özellikteki Kazak tüketicilerinin hayat tarzları birbirinden farklı mıdır?

Farklı Demografik Yapıdaki Kazak Tüketicilerin Hayat Tarzları

SPSS hazır bilgisayar programı delaletiyle Tablo 2'deki her demografik sınıfın hayat tarzı aşağıya çıkarılmıştır. Burada da ortalamaları değerlendirirken 2.50'nin altı karşı olmayı (katılmamayı), 2.50-3.50 arası görüşsüzlüğü ve 3.50'nin üstü tarafıtarlığı yansıtabacaktır. Buna göre her demografik sınıfın (pazar bölümünün) vasıfları şöyle olacaktır:

Erkekler: Evlâda düşkün, marka meraklısı, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu ve duyarlı, kendini ispatlamayı sever, başkasını etkileyebilir, sosyal, konserve yemek alışkanlığı yok, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

Kadınlar: Evlâda düşkün, tutumlu ve duyarlı.

-20 Yaş: Kendini ispatlamayı sever, ödemelerini peşin yapar, gezmeyi sever, hayatı rutin işlerle

geçer, konserve yemek alışkanlığı yok, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

20-30 Yaş: Evlâda düşkün, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu ve titiz, kendini ispatlamayı sever, başkalarını etkileyebilir, sosyal, ödemelerini peşin yapar, gezmeyi sever, hayatı rutin işlerle geçer, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

31-40 Yaş: Evlâda düşkün, tutumlu ve duyarlı, başkalarını etkileyebilir, sosyal, Ödemelerini peşin yapar, gezmeyi sever ve hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yok.

41-50 Yaş: Evlâda düşkün, kendine güvenir, bağımsızdır, tutumlu ve duyarlı, ödemelerini peşin yapar, gezmeyi sever, hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yok, rahatlığı sever.

50+ Yaş: Evlâda düşkün, tutumlu ve duyarlı, Ödemelerini peşi yapar, gezmeyi sever, hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yoktur, ev işlerini sever.

Memurlar: Evlâda düşkün, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu ve duyarlı, kendini ispatlamayı sever, başkalarını etkileyebilir, sosyal, ödemelerini peşin yapar, gezmeyi sever, hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yok, ev işlerini sevmez.

Hizmetli: Giyimde kendi kendine yetersiz, Evlâda düşkün, modaya düşkün değil, gönüllü işlere katkısı yok, diyetli beslenmiyor, tutumlu ve duyarlı, kendini ispatlamayı sever, ödemelerini peşin yapar, hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yok, rahatlığı sever.

Esnaf ve Serbest Meslek: Evlâda düşkün, geleceğe iyimser bakıyor, gönüllü işlere katkısı yok, kendine güvenir ve bağımsızdır, tutumlu ve duyarlıdır, kendini ispatlamayı sever, başkalarını etkileyebilir, sosyal, ödemelerini peşin yapar, hayatı rutin işlerle geçer, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

Tamirci ve Operatör: Evlâda düşkün, geleceğe iyimser bakıyor, gönüllü işlere katkısı yok, tutumlu ve duyarlı, kendini ispatlamayı sever, baş-

kalarını etkileyebilir, sosyal, ödemelerini peşin yapar, hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yok, rahatlığı sever.

İssiz: Evlâda düşkün, gönüllü işlere karşı, diyetli beslenmiyor, tutumlu ve duyarlı, konserve yemek alışkanlığı yok, ev işlerini sevmez.

Evliler: Evlâda düşkün, tutumlu ve duyarlı, ödemelerini peşin yapar, hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yoktur, ev işlerini sevmez.

Evlî Olmayanlar (boşanmışlar dahil): Evlâda düşkün, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu, titiz, kendini ispatlamayı sever, başkalarını etkileyebilir, sosyal, Ödemelerini peşin yapar, hayatı rutin işlerle geçer, konserve yemek alışkanlığı yoktur, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

11 Yıl Temel Eğitim: Evlâda düşkün, geleceğe iyimser bakar, diyetli beslenmez, tutumlu, titiz, kendini ispatlamayı sever, başkalarını etkileyebilir, sosyal, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

Teknik ve Yüksekokul Mezunları: Evlâda düşkün, tutumlu ve duyarlı, konserve yemek alışkanlığı yok, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

Fakülte Mezunları: Evlâda düşkün, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu ve duyarlıdır, kendini ispatlamayı sever, konserve yemek alışkanlığı yok, ev işlerini sevmez.

Geliri -50\$: Evlâda düşkün, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu ve duyarlı, kendini ispatlamayı sever, başkalarını etkileyebilir, sosyal, Ödemelerini peşin yapar, gezmeyi sever, hayatı rutin işlerle geçer, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

Geliri 50-100 \$: Evlâda düşkün, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu ve duyarlı, kendini ispatlamayı sever, başkalarını etkileyebilir, sosyal, ödemelerini peşin yapar, hayatı rutin işlerle geçer, ev işlerini sevmez, tertip ve müziği sever.

Geliri 100+\$: Evlâda düşkün, geleceğe iyimser bakar, kendine güvenir, bağımsız, tutumlu ve duyarlı, kendini İspatlamayı sever, ödemelerini peşin yapar, hayatı rutin işlerle geçer, ev işlerini sevmez.

Hayat Tarzlarına Göre Oluşan Pazar Bölümlerinin Demografik Özellikleri

Belirlenmiş 19 hayat tarzının farklı demografik özellikleri, madalyonun diğer yüzünü oluşturur. Yani, belli bir hayat tarzını benimsemiş tüketici kesiminin demografik özelliklerini bulmak, pazar bölümlerini başka açıdan görmek, vasıflandırmak demektir. Bunları tesbit etmek, pazar bölümlenmesini daha da yararlı kılacaktır. Yine aynı ortalamalara bakarak her hayat tarzının demografik özelliğini belirlemek mümkündür.

Giyimde Kendine Yeterli Olanlar: Hiç bir demografik özelliği yoktur. Yalnız, hizmetlilerin giyimde kendilerine yeterli olmadıkları anlaşılmıştır.

Evlâda Düşkünler: Yirmi yaşın altındaki gençler hariç, toplumun bütün demografik kesimleri Evlâda düşkündür.

Modaya Düşkünler: Demografik özelliği yoktur. Yalnız, hizmetlilerin modaya düşkün olmadığı kesinlik kazanmıştır.

Geleceğe İyimser Bakanlar: Esnaf ve serbest meslek erbabı, tamirci ve operatörler, 11 yıl temel eğitim görenler ve geliri 100 Doların üstünde olanlar.

Gönüllü İşlere Katılanlar: Hizmetlilerin, esnaf ve serbest meslek sahiplerinin, tamirci ve operatörlerin ve işsizlerin gönüllü işlere katkıları olmadığı görülmüştür.

Spor, Faaliyetlerine Katılanlar: Hiç bir demografik özelliği yoktur.

Diyetli Beslenenler: Hizmetliler, işsizler, ve 11 yıllık eğitim görenler diyetli beslenmemektedirler.

Marka Meraklıları: Erkekler.

Eve Bağlılar: Hiç bir demografik özelliği yoktur.

Tutumlu ve Duyarlılar: Yirmiye kadarki yaş grubu hariç, bütün demografik kesimler tutumlu ve duyarlıdır.

Kendini İspatlamayı Sevenler: Erkekler, 30 yaşma kadarki gençler, memurlar, hizmetliler, esnaf ve serbest meslek erbabı, tamirci ve operatörler, evli olmayanlar, 11 yıl eğitim görenler ve bütün gelir grupları.

Baskalarını Etkileyebilenler ve Sosyal Olanlar:

Erkekler, 20-40 yaş grubundakiler, esnaf ve serbest meslek erbabı, tamirci ve operatörler, evli olmayanlar, 11 yıl temel eğitim görenler, geliri 100 Doların altında olanlar.

Konserve Yemek Alışkanlığı Olmayanlar:

Erkekler, yirmi yaşın altındaki gençler, 31 yaşından büyük olanlar, memurlar, hizmetliler, tamirci ve operatörler, işsizler, evliler, evli olmayanlar, teknik ve yüksek okul bitirenlerle, fakülte mezunları.

Ev İşlerini Sevmeyenler: Erkekler, 30 yaşın altındaki gençler, memurlar, işsizler, evli ve evli olmayanlar, bütün eğitim ve gelir grupları. Ancak, 50 yaşın üstündekiler ev işlerini sevmektedirler.

Rahatlığı Sevenler: 41-50 yaş grubu, hizmetliler, tamirci ve operatörler.

Reklâm, İzlemeyi, Sevenler,, ve, Marka Meraklı Olanlar: Hiç bir demografik özellikleri yoktur.

Tertip ve Müziği Sevenler: Erkekler, 30 yaşın altındaki gençler, esnaf ve serbest meslek erbabı, evli olmayanlar, farklı eğitim düzeyindeki bütün İnsanlar, geliri 100 Doların altında olanlar.

Farklı Demografik Özellikteki Kazak Tüketicilerinin Hayat Tarzları Birbirinden Farklı mıdır?

Burada cinsiyet, yaş, medenî durum, meslek, eğitim ve farklı gelir düzeyleri birer demografik özellik olarak ele alınmıştır. Her demografik Özelliğin seçenekleri arasında hayat tarzlarını yansıtan faktörler itibarıyla bir farkın olup olmadığı MANOVA testi delaletiyle araştırılmıştır.

A. Farklı Cinsiyetlerin Hayat Tarzları

Hayat tarzlarını simgeleyen 19 faktör itibariyle cinsiyetler arasındaki farkı araştıran analizin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

T A B L O 4

Hotelling T² testine göre genel olarak Kazak erkeğinin hayat tarzı ile kadının hayat tarzı 0.00 anlamlılık düzeyinde birbirinden farklıdır. Bu farklılık önem sırasına göre 6., 1., 16, 8. ve 2. faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerin cinsiyet gruplarına göre ortalamalarına bakarak şu genellemeleri yapmak mümkündür:

- Güney Kazakistanlı tüketici genel olarak sportif faaliyetler konusunda görüşleri olmamakla beraber, erkeklerin kadınlardan daha aktif oldukları gözlemlenmektedir.
- Güney Kazakistanlı tüketici genel olarak giyimde kendi kendine yeterli konusunda görüşleri olmamakla beraber, kadınlar erkeklerden daha çok kendine yeterlidir.
- Güney Kazakistanlı tüketici genel olarak ev işlerini sevmemekle beraber, erkekler ev işlerini kadınlardan daha çok sevmemektedirler.
- Güney Kazakistanlı tüketici genel olarak marka konusunda görüşsüz iken, erkeklerin markalara kadınlardan daha meraklı oldukları tesbit edilmiştir.
- Güney Kazakistanlı tüketici genel olarak çocuklarına düşkün oldukları halde, kadınlar erkeklerden daha düşkündür.

Bu sonuçla, güney Kazakistan tüketicisinin tipik bir Türk ve doğu kültürünün Özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür.

B. Farklı Yaş Gruplarının Hayat Tarzları

Hayat tarzlarını simgeleyen 19 faktör itibariyle yaş grupları arasındaki farklılığı görmek için çok değişkenli varyans analizi şu sonuçları vermiştir.

T A B L O 5

Çok değişkenli varyans analizi sonuçlarına göre genel olarak güney Kazakistan'da farklı yaş gruplarının hayat tarzları arasında önemli farklar vardır. Bu farklılık önem sırasına göre 12., 17., 4., 18. ve 9. faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerin yaş grupları ortalamalarına bakarak bazı genellemeler yapılabilir:

- * Genel olarak güney Kazakistanlı, kendini ispatlamaya eğilimli olmakla beraber, kendini en çok ispatlamak isteyenler ortanın altı (20-30) yaş grubu ve en az ispatlamak isteyenler ise, yaşlı (50+) gruptur.
- * Güney Kazakistanlı genel olarak rahatlığı sevmek konusunda görüşleri olmamakla beraber, ev işlerinde rahatlığı seven genç (-20) yaş grubu ve rahatlığı en az sevenler ise ortanın üstü (41-50) yaş grubudur.
- * Güney Kazakistanlı geleceğe iyimser bakma konusunda görüşleri olmamakla beraber, en çok karamsar olan kesim orta yaş (31-40) ve en iyimser olan kesim ortanın altı yaş (20-30) grubudur.
- * Güney Kazakistanlı reklâm izleme ve marka konusunda görüşleri olmamakla beraber, reklâmı en az izleyen ve markaları en az merak eden genç (-20) yaş grubu olup, en çok da ortanın altı (20-30) yaş grubudur.
- * Güney Kazakistanlı tüketici genel olarak kendine güvenmekte ve kendini bağımsız görmektedir. Kendine en az güvenip ve kendini en az bağımsız hissedenler orta yaş (31-40) grubu ve kendine en çok güvenip kendini bağımsız görenler ortanın üstü (41-50) yaş grubu olmuştur.

C. Farklı Meslek Gruplarının Hayat Tarzları

Farklı meslek gruplarının hayat tarzları arasında bir farkın olup olmadığını tesbit etmek amacıyla uygulanan MANOVA testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

T A B L O 6

MANOVA analizinin sonucuna göre şu sonuçlar sentez edilebilir:

- Güney Kazakistan tüketicisi gönüllü işlere eğilimsiz olmakla beraber, en çok eğilimsiz olanlar esnaf ve serbest meslek erbabıdır. En az eğilimsiz olanlar ise devlet memurlarıdır.
- Genel olarak güney Kazakistanlı tüketici modaya düşkünlük konusunda görüşleri olmamakla beraber, modaya en az ilgi duyanlar hizmetli kesimi ve en çok ilgi duyanlar da yine devlet memurları olmuştur.
- Genel olarak güney Kazakistanlı tüketici başkalarını etkileme ve sosyallik konusunda görüşleri olmamakla birlikte, başkalarını en az etkileyebilen ve sosyal olan kesim hizmetli kesimi ve en çok etkileme yeteneği olan ve sosyal olan kesim esnaf ve serbest meslek erbabı çıkmıştır.
- Güney Kazakistanlı diyetli beslenme konusunda görüş sahibi değildir. Ancak mevcutlar içerisinde diyetli beslenmeye en çok dikkat eden memurlar ve en az da hizmetli kesimidir.

D. Farklı Medenî Duruma Göre Hayat Tarzları

Medeni durumlarına göre Güney Kazakistanlı tüketicilerin hayat tarzları arasındaki fark aşağıdaki tablo düzenlenmiştir.

T A B L O 7

Hotelling T² testine göre genel olarak evli kazakların hayat tarzının evli olmayanlardan 0.05 anlamlılık düzeyinde farklıdır. Bu farklılık önem sırasına göre 10. ve 12. faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerin medenî durum gruplarının ortalamalarına bakarak şu genellemeleri yapmak mümkündür:

- Genel olarak güney Kazakistan tüketicisi eve bağlılık konusunda görüşsüzdür. Ancak, evli olanlar, olmayanlara nazaran evlerine daha bağlı oldukları gözlenmektedir.

- Genel olarak güney Kazakistanlı kendini ispatlamaya eğilimli olmakla beraber, evli olmayanlar, evli olanlara nazaran kendilerini ispatlamaya daha meyilli oldukları görülmüştür.

E. Farklı Eğitim ve Gelir Düzeylerine Göre Hayat Tarzları

Aşağıda artarda verilen iki tablodan anlaşıldığı üzere, Hotelling T² testi sonuçlarında hayat tarzı faktörleri itibarıyla güney Kazakistanlı tüketicilerin ayrı ayrı olmak üzere eğitim ve gelir düzeyleri arasında fark çıkmamıştır.

T A B L O 8

Hayat tarzları itibarıyla eğitim ve gelir düzeyleri arasında bir farkın olmaması dikkat çekici olmakla beraber, bu ülke için normal karşılanabilir. Tablo 2 incelendiğinde Örneğe katılanların yığının sadece %5'inin yüksek tahsilli olmadığı görülür. Bu da eğitim düzeyi yönünden toplumun büyük ölçüde homojen olduğunu göstermektedir. Gelir düzeyinde de durum bundan farklı değildir. 1999 yılı verilerine göre kişi başına aylık gelir sadece (1402/12 =) 117 Dolar olup, örnek yığının üst gelir düzeyi olan (100+) Dolara yakındır. Bu rakam da fazla yüksek olmadığına göre, gelir düzeyleri arasında da büyük farklar olmadığı ortadadır. Yani genel olarak gelir düzeyinin düşük olması, gelir düzeylerini birbirine yakınlaştırmakta ve yığının gelir yönünden homojen hale gelmesine sebep olmaktadır.

Ülke olarak Kazakistan'ın bu yıllarda iktisadî bir dar boğazdan geçtiği bir gerçektir. Üretmekte olduğu petrolün dünya piyasalarına muntazam bir şekilde akmaya başladığında kişi başına gelir mutlak artacak ve buna bağlı olarak da gelir düzeyleri arasında farklar da görülecektir. O zaman her gelir düzeyinin farklı bir hayat tarzı olma ihtimâli olacaktır.

SONUÇ

Bulgular bölümünde birbirini tamamlayan dört konudan söz edilmiştir:

1. Güney Kazakistan tüketicisinin genel olarak hayat tarzı.
2. Farklı demografik yapıdaki Güney Kazakistan tüketicisinin hayat tarzları.
3. Farklı hayat tarzlarına sahip Güney Kazakistan tüketicisinin demografik özellikleri.
4. Farklı demografik özellikteki Güney Kaza-kistanlı tüketicilerin hayat tarzları arasında fark var mıdır?

Bu dört bulgu grubundan elde edilen sonuçları harmanlayarak bazı yorumlar ve sentezler elde edilebilir.

Hayat Tarzı Bölümlemesi Açısından Sonuçlara Bakış

1. Güney Kazakistan tüketicisinin giyimde kendine yeterli, modaya düşkünlük, spor faaliyetlerine katılma, diyetli beslenme, marka merakı, eve bağlılık, reklâm izleme ve marka bilgisi konularında görüşsüz olması; diğer yandan, bu pazar dilimlerinin hiç bir demografik özelliğinin olmaması önemli bir tesbittir. Kapalı Sovyet rejiminden çıkması üzerinden henüz 10 yıl gibi kısa bir süre geçen bu tüketici kitlesi, çağımızın bu yeni kavramlarıyla yeni tanışmakta ve henüz bir kanaat serdetmemektedir. Eve bağlılık hârici, diğer hayat tarzlarının zaman içerisinde değişmesi ve demografik özelliklerinin belirginleşmesi beklenebilir. Bulguların MANOVA analizleri kısmında görüldüğü gibi, hayat tarzları açısından demografik kesimler arasında bazı farklar bulunmuştur. Meselâ, giyimde kendine yeterli, spor faaliyetlerine katılma ve marka merakı açısından cinsiyetler arasında istatistikî bir farkın bulunması, doğal bir sonuçtur. Keza, modaya düşkünlük yönünden meslek grupları arasında, eve bağlılık yönünden evli olanlarla olmayanlar arasında, reklâm izleme ve marka merakı yönünden de yaş grupları arasında bir farkın çıkması mantıkî olup, doğal ve doğru bulunabilir.

2. Bazı hayat tarzlarını, örneğe katılan tüm demografik kesimler paylaşmıştır. Meselâ, Evlâ-

da düşkünlük, tutumluluk ve duyarlılık, kendini ispatlama (demografik kesimlerin %72'si), ödemeleri peşin yapma, gezmeyi sevme ve hayatın rutin işlerle geçmesi, ev işlerini sevmeme (demografik kesimlerin %76'sı) ve konserve yemek alışkanlığının olmaması (demografik kesimlerin %67'si). Burada dikkat edilirse, Evlâda düşkünlük ve kendini ispatlama gibi bazı sosyal içerikli Özellikler, millî karakter niteliğinde olup, tarihten gelen mezyetler olduğu söylenebilir. Tutumluluk ve duyarlılık, ödemeleri peşin yapma, gezmeyi sevme ve hayatın rutin işlerle geçirme ve konserve yemek alışkanlığının olmaması da özellikle son 10 yıl içerisinde meydana gelen olağanüstü ekonomik gelişmelerin doğurduğu sonuçlar olarak addedilebilir. Öte yandan Evlâda düşkünlük yönünden kadınların erkeklerden daha önde olmasının, kendini ispatlama yönünden de yaş grupları arasındaki farkın dışında demografik kesimler arasında Önemli bir fark tesbit edilmemiştir. Bu da özellikle Güney Kazakistan tüketicisinin büyük Ölçüde homojen ve gelenekçi bir tüketici toplumu olduğunu göstermektedir.

Buraya kadar eğer Güney Kazakistan pazarı hayat tarzına göre bölümlendirilmek isteniliyorsa, şu görüşler kesinlik kazanmıştır:

a) Aşağıdaki konularda Güney Kazakistan tüketicisi tek bir pazar dilimi olarak görülebilir:

- Evlâda düşkünlük
- Tutumluluk ve duyarlılık
- Kendini ispatlama
- Peşin ödeme, gezmeyi sevme ve rutin işler
- Ev işlerini sevmeme

b) Aşağıdaki konularda Güney Kazakistanlı tüketici ne belirgin bir hayat tarzı sergilemiş, ne de demografik kesimler arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. (Bunları, "sınırları henüz belirlenmemiş pazar dilimleri" olarak görmek mümkündür)

- Giyimde kendi kendine yeterli

- Modaya düşkünlük
- Spor faaliyetlerine katılma
- Diyetli beslenme
- Marka merakı
- Eve bağlılık
- Reklâm izleme ve marka bilgisi

Demografik Bölümleme Açısından Sonuçlara Bakış

1. Eğitim ve gelir düzeyleri arasında, hayat tarzları açısından bir farkın ortaya çıkmaması, normal olmakla beraber önemlidir. Çünkü, herhangi bir üreticinin bu pazarı eğitim ve gelir düzeylerine göre bölümlemek isterse, düzeylerin hayat tarzları arasında farkın olmadığını idrak etmesi, ona, ürün geliştirme, fiyatlandırma, dağıtma ve tutundurma faaliyetlerinde büyük bir kolaylık ve maliyet tasarrufu sağlayacaktır.

2. Hayat tarzlarının, cinsiyetler arasında farklı çıkması doğal olduğu için, fazla önemsenmeye biliniz. Çünkü, işletmeler pazarı cinsiyete göre bölümlendirirken, kadının Evlâda daha düşkün, giyimde kendine daha yeterli, spor faaliyetlerine katılmada pasif, merakının markalara az ve ev işlerine çok olduğunu peşinen tahmin edebilirler.

3. Sonuçlara bakılarak, Güney Kazakistan pazarını demografik esasa göre bölümlendirmek İsteyen bir işletmenin, demografik kesimlerin hayat tarzları bakımından en çok dikkat etmesi gereken özellikler yaş ve meslek grupları olmalıdır. Burada her demografik kesimin hayat tarzı iyice incelenmelidir. Beş ayrı hayat tarzı itibariyle yaş grupları arasında ve dört ayrı hayat tarzı itibariyle de meslek grupları arasında farkın bulunması, her pazar bölümü için oluşturulacak pazarlama karması elemanlarını ciddi anlamda etkileyecek ve değiştirecektir.

Bu tesbitler Güney Kazakistan pazarına girmek isteyen ihracatçılara önemli ipuçları vermektedir. Bu bilgiler ihracatçılara gerekli olduğu kadar, buralara yatırım yapmak isteyenlere de yararlı bilgiler sağlamaktadır. Bu çalışmanın ilk olması hasebiyle yol gösterici olduğu söylenebilir. Bundan sonraki çalışmalar farklı bölgelerde ve farklı ürün grupları üzerinde yapılmalıdır. Ayrıca şu anda Kazakistan piyasasında mevcut olan malların önemli bir kısmının yabancı kökenli olması, tüketicilerin yabancı markalara bakışını da tesbit etmekte Önemli yararlar sağlayacaktır. Bu bâkir coğrafyada pazarlama dalında yapılacak her bilimsel araştırmanın getireceği fayda büyüktür.

KAYNAKLAR

- ANDERSON, W. GOLDEN L. (1984), "Lifesty-le and Psychographics: A Critical Review and Recommendation," **Advances in Con-sumer Research** içinde, XI, Thomas Kin-near (ed.), Ann Arbor, Michigan, Associati-on for Consumer Research, ss. 405-411.
- BUDAK, F. (1999), **Kazakistan, Dünü, Bugünü**, Ocak Yayınları, Ankara.
- COPLIN, W. D.; O'LEARY, M. K. (1994), Azerbaijan, East Europe and Republics, Cilt: 6, ss. 25-34.
- KAHLE, L.R.; BEATTY, S.; HOMER, P. (1986), "Altemative Measurement Appro-aches to Consumer Values: The List of Va-lues and Values and Lifestyle," **Journal of Consumer Research**, Cilt: 13-, ss. 405-409.
- KAYNAK, E.; KARA, A.; NAKİP, M. (1994), "Life-Styles, Household Decision-Making, Ethnocentrism, and Country-of-Origin Perceptions of Azerbaijani Consumers," **International Business Congress Proceedings**, İstanbul, ss. 356-368.
- KOTLER, P. (1994), **Marketing Management**, 8. Baskı, Englewood Cliffs N.J.: Prentice-Hall Inc. Chicago.
- KURTULUŞ, K. (1998), **Pazarlama Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- MITCHELL, A. (1983), **The Nine American Li-festyles**, New York, MacMillian Publishing Company.
- MUCUK, 1. (1994), **Pazarlama İlkeleri**, 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- OIC (2000), **Statistical Yearbook of the OIC Countries**, Organization of the Islamic Conference, Ankara.
- PLUMMER, T. (1974), "The Concept and the Application of Life Style Segmentation," **Journal of Marketing Research**, Cilt 38, ss.33-37.
- RICHARDS, E. A.; STURMAN, S. S. (1977), "Life-style Segmentation in Apparel Marketing," **Journal of Marketing**, cilt: 4, ss. 89-91
- WELLS, W. D. (1974), "Lifestyles and Psychographics: Definitions, Uses, and Problems," Wells W. D., **Lifestyles and Psychographics** içinde, Chicago, IL, American Marketing Association.
- WELLS, W. D. (1975), "Psychographics: A Critical Review," **Journal of Marketing Research**, Cilt: 12,

Tablo 1. Örnek Hacminin Şehirlere Göre Dağılımı ve Kullanılan Görüşmeci Sayısı

Şehirler	Nüfusları	Nüfusun %008'i	Kullanılan Görüşmeci Sayısı
1. Çimkent	480.000	380	19
2. Türkistan	95.000	76	3
3. Kentav	54.000	44	2
Toplam	629.000	500	24

Tablo 2. Örnek Yığının Demografik Özellikleri

ÖZELLİKLER	FREKANS	ORANI	ÖZELLİKLER	FREKANS	ORANI
CİNSİYET			MESLEK		
Kadın	256	63	Memur	210	53
Erkek	151	37	Müstahdem	39	10
YAŞ			Esnaf, Serbest		
20 den az	42	10	Meslek	25	6
20-30	176	43	Tamirci, Operatör	56	14
31-40	83	21	İşsiz	68	17
41-50	69	17	EĞİTİM		
50+	36	9	Temel Eğitim	20	5
MEDENİ DURUMU			Teknik ve		
Evli	211	54	Yüksekokul	45	11
Evli değil	180	46	Fakülte	342	84
* Örnek yığına giren kişilerin maksimum geliri 500 ABD Dolarıdır.			GELİR Dolar*		
			50 den az	95	26
			50-100	150	41
			100-150	81	22
			151-200	38	10
			200+	3	1

Tablo 3. Faktör Analizi Sonuçlarına Göre Hayat Tarzı İfadelerinin Faktörlere Göre Mensubiyeti.

Ortalamaları, Faktör Yükleri ve Açıkladıkları Varyans Oranları

İfade Nu	İ f a d e l e r	Ortalama	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
	<i>Faktör 1 Giyimde kendi kendine yeterlik</i>	2.87görüşsüz		11.82
40	Giyimini kendin dikerek tasarruf sağlayabilirsin.		0.805	
39	Kendime ve çocuklarıma kendim elbise dikerim.		0.797	
41	Bir terzi kadar dikiř dikmesini isterim.		0.718	
38	Dikiř dikmesini severim ve dikerim.		0.704	
	<i>Faktör 2 Evlâda Düşkünlük</i>	4.24 taraftar		8.90
19	Evimi, çocuklarımin rahatına göre düzenlerim,		0.830	
18	Çocuklarımin, hayatımin en değerli varlıklarıdır.		0.769	
20	Çocuklarımin terbiyesine çok zaman harcarım.		0.757	
	<i>Faktör 3 Modaya Düşkünlük</i>	2.89 görüşsüz		4.78
5	Genellikle son modaya uygun 1-2 elbisem olur.		0.739	
8	Saç stilim, en son modaya uygundur.		0.702	
7	Güzel giyinmek, hayatımin önemli bir parçasıdır.		0.692	
6	Rahatlık için değil, modaya göre giyinirim.		0.677	
	<i>Faktör 4 Geleceğe İyimser Bakma</i>	3.39 görüşsüz		3.84
48	Gelecek yıl daha çok param olacağını bekliyorum.		0.753	
49	Beş yıl sonra aile gelirim şimdikinden fazla olacak.		0.734	
50	Yeni mağazaları arkadaşlarımdan önce denerim.		0.573	
	<i>Faktör 5 Gönüllü İşlere Katılma</i>	2.48 karşı		3.59
13	Birden fazla hizmet örgütünde aktif rol alıyorum.		0.773	
14	Bir hizmet kuruluşunda gönüllü olarak çalışıyorum.		0.706	
16	Siyasî bir kampanyada bilfiil çalıştım.		0.396	
	<i>Faktör 6 Spor Faaliyetlerine Katılma</i>	3.11 görüşsüz		3.28
11	Bir spor faaliyetine katılmayı dansa tercih ederim.		0.769	
52	Futbol maçlarını seyretmeyi severim.		0.701	
51	Muntazam bir şekilde spor faaliyetlerine katılırım.		0.640	
	<i>Faktör 7 Diyetli Beslenme</i>	2.69 görüşsüz		3.22
46	Düşük kalorili yemekler yerim.		0.783	
45	Sıcak havalarda düşük kalorili içecekler içerim.		0.640	
47	Günde en az bir öğün diyet yemek yerim.		0.443	
	<i>Faktör 8 Marka Merakı</i>	3.38 görüşsüz		3.14
32	Marka seçiminde arkadaşlarıma danışırım.		0.815	
33	Arkadaşlarımla markalar hakkında sohbet ederim.		0.730	
23	Evim dağınıksa, rahatsız olurum.		-0.312	
	<i>Faktör 9 Kendine Güven ve Bağımsızlık</i>	3.5 taraftar		2.79
27	Zannedersem çok kabiliyetliyim.		0.750	
26	Çoğu insandan daha bağımsızım.		0.733	
35	Ev temizlemeyi sevmem.		0.450	
	<i>Faktör 10 Eve Bağlılık</i>	3.67 görüşsüz		2.71
12	Evde oturmaktan hoşlanırım.		0.780	
9	Evde oturmayı, bir partiye gitmeye yeğlenirim.		0.754	
	<i>Faktör 11 Tutumluluk ve Duyarlılık</i>	3.92 taraftar		2.59
4	Pazarlık yaparak para tasarruf sağlanabilir.		0.676	
1	Kaliteli mallar satın alırım.		0.620	
2	Basit malların bile fiyatını araştırırım.		0.526	
22	Evimi her zaman düzgün ve temiz tutarım.		0.378	
17	Çocuklarımin hastalandığında başlarımdan ayrılmam.		0.332	
	<i>Faktör 12 Kendini İspatlama</i>	3.56 taraftar		2.44
54	Yabancı bir şehirde bir yıl kalmak isterim.		0.740	
25	Kendime güvenim bir çok insandan fazladır.		0.439	
36	Ev işlerinin çoğundan hoşlanırım.		-0.431	

28	Bir lider sayılmamı isterim.		0.393	
	<i>Faktör 13 Başkalarını Etkileyebilme ve Sosyallik</i>	<i>3.48 görüşsüz</i>		<i>2.23</i>
29	Arkadaşlar ve komşularım sıkça bana danışır.		0.765	
30	Arkadaşlarımın satın alma kararlarını etkilerim.		0.591	
15	Ortak projelerde görev almayı severim.		0.491	
	<i>Faktör 14 Peşin Ödeme, Gezmeyi Sevme ve Rutin İşler</i>	<i>4.02 taraftar</i>		<i>2.22</i>
55	Bütün alımlarımı peşin yaparım.		0.683	
53	Dünyayı gezmek isterim.		0.479	
24	Hayatım hep rutin işlerle geçmektedir.		0.373	
	<i>Faktör 15 Konserve Yemek Alışkanlığı</i>	<i>2.45 karşı</i>		<i>2.16</i>
42	Günde en az bir öğün konserve yemek yerim.		0.718	
43	Konserve yemek olmaksızın yapamam.		0.612	
	<i>Faktör 16 Ev İşlerini Sevmeme</i>	<i>3.55 taraftar</i>		<i>2.08</i>
34	Ev işlerini sevmediğimi İtiraf edeyim.		0.765	
	<i>Faktör 17 Rahatlığı Sevme</i>	<i>3.40 görüşsüz</i>		<i>1.94</i>
37	Ev işlerinde fazla titiz değilim.		0.748	
56	Kredi kartı sahibi olmak büyük rahatlık.		0.437	
	<i>Faktör 18 Reklâm İzleme ve Marka Bilgisi</i>	<i>3.31 görüşsüz</i>		<i>1.90</i>
X	Reklâm izlemeyi severim.		0.700	
31	Markalar konusunda çoğu arkadaşlar bana sorar.		0.482	
	<i>Faktör 19 Tertip ve Müziği Sevme</i>	<i>3.50 görüşsüz</i>		<i>1.82</i>
21	Eşyaların evde dağınık durmasından rahatsız olurum.		0.769	
10	Bol müzikli sohbetleri severim.		0.462	

Tablo 4. Cinsiyetlere Göre Hayat Tarzı Faktörlerinin Karşılaştırması (Ortalama ve F Değerleri)

Faktör Nu	Faktör Adı	Erkek Ortalaması	Kadın Ortalaması	F Değeri
01	Giyimde Kendi Kendine Yeterli	2.66	3.02	6.88*
02	Evlâda Düşkünlük	4.15	4.34	4.17**
03	Modaya Düşkünlük	2.91	2.88	0.10
04	Geleceğe İyimser Bakma	3.37	3.39	0.02
05	Gönüllü İşlere Katılma	2.83	2.75	0.39
06	Spor Faaliyetlerine Katılma	3.49	2.95	18.69*
07	Diyetli Beslenme	2.74	2.73	0.01
08	Marka Merakı	3.52	3.31	5.19**
09	Kendine Güven ve Bağımsızlık	3.63	3.46	2.80
10	Eve Bağlılık	3.08	2.93	1.04
11	Tutumluluk ve Duyarlılık	4.05	3.90	3.42
12	Kendini İspatlama	3.65	3.58	0.78
13	Başkalarını Etkileyebilme ve Sosyallik	3.57	3.49	0.88
14	Peşin Ödeme, Gezmeyi Sevme ve Rutin İşler	4.05	3.97	0.74
15	Konserve Yemek Alışkanlığı	2.43	2.44	0.01
16	Ev İşlerini Sevmeme	3.78	3.45	6.02**
17	Rahatlığı Sevme	3.50	3.41	0.66
18	Reklâm İzleme ve Marka Bilgisi	3.33	3.29	0.14
19	Tertip ve Müziği Sevme	3.56	3.48	0.37

Hotelling T² testi = 0.33 F: 3.04 Anlamlılık Düzeyi: 0.000

* 0.01 düzeyinde anlamlı ** 0.05 düzeyinde anlamlı

Tablo 5. Yaş Gruplarına Göre Hayat Tarzı Faktörlerinin Karşılaştırılması (Ortalama ve F Değerleri)

Faktör Nu	Faktör Adı	-20 Yaş	20-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	50+- Yaş	F Değeri
01	Giyimde Kendi Kendine Yeterli	3.09	2.95	2.61	2.85	2.89	1.17
02	Evlâda Düşkünlük	4.13	4.28	4.21	4.38	4.17	0.57
03	Modaya Düşkünlük	2.69	2.98	2.80	2.93	2.64	1.18
04	Geleceğe İyimser Bakma	3.19	3.50	3.10	3.49	3.12	2.85**
05	Gönüllü İşlere Katılma	2.64	2.93	2.59	2.74	2.62	1.30
06	Spor Faaliyetlerine Katılma	3.06	3.24	3.00	3.06	3.52	1.35
07	Diyetli Beslenme	2.61	2.79	2.59	2.76	2.64	0.54
08	Marka Merakı	3.35	3.41	3.42	3.44	3.21	0.39
09	Kendine Güven ve Bağımsızlık	3.32	3.62	3.29	3.63	3.33	2.44**
10	Eve Bağlılık	2.80	2.87	3.21	3.15	3.50	2.24
11	Tutumluluk ve Duyarlılık	4.04	3.96	3.99	3.93	3.79	0.59
12	Kendini İspatlama	3.64	3.75	3.46	3.39	3.25	5.21*
13	Başkalarını Etkileyebilme ve Sosyalilik	3.36	3.56	3.58	3.42	3.48	0.75
14	Peşin Ödeme, Gezmeyi Sevme ve Rutin İşler	4.17	4.05	3.92	3.96	3.67	1.60
15	Konserve Yemek Alışkanlığı	2.44	2.58	2.28	2.32	2.11	1.25
16	Ev İşlerini Sevmeme	3.87	3.58	3.46	3.44	3.71	0.88
17	Rahatlığı Sevme	3.00	3.52	3.44	3.67	3.00	4.26*
18	Reklâm İzleme ve Marka Bilgisi	3.09	3.47	3.10	3.28	3.14	2.66**
19	Tertip ve Müziği Sevme	3.54	3.60	3.23	3.69	3.18	2.27

Hotelling T² testi=0.689 F: 1.54 Anlamlılık Düzeyi: 0.003
 •0.01 düzeyinde anlamlı ** 0.05 düzeyinde anlamlı

Tablo 6. Meslek Gruplarına Göre Hayat Tarzı Faktörlerinin Karşılaştırılması (Ortalama ve F Değerleri)

Faktör Nu	Faktör Adı	Memur	Hizmetli	Esnaf Serbest Meslek	Tamirci, operatör	İşsiz	p Değeri
01	Giyimde Kendi Kendine Yeterli	2.95	2.49	2.98	3.11	2.66	1.75
02	Evlâda Düşkünlük	4.24	4.17	4.42	4.33	4.30	0.37
03	Modaya Düşkünlük	3.05	2.50	2.77	2.77	2.69	3.05**
04	Geleceğe İyimser Bakma	3.34	3.22	3.75	3.54	3.31	1.45 .
05	Gönüllü İşlere Katılma	2.98	2.50	2.42	2.49	2.60	3.19**
06	Spor Faaliyetlerine Katılma	3.28	2.72	3.11	3.10	3.01	1.89
07	Diyetli Beslenme	2.89	2.48	2.67	2.52	2.48	2.69**
08	Marka Merakı	3.44	3.22	3.42	3.20	3.37	1.09
09	Kendine Güven ve Bağımsızlık	3.56	3.43	3.81	3.41	3.28	1.60
10	Eve Bağlılık	3.03	2.86	3.17	2.81	3.05	0.47
11	Tutumluluk ve Duyarlılık	3.99	3.94	4.10	3.81	3.89	1.00
12	Kendini İspatlama	3.62	3.54	3.58	3.69	3.45	0.88
13	Başkalarını Etkileyebilme ve Sosyalilik	3.57	3.11	3.75	3.67	3.34	3.76*
14	Peşin Ödeme, Gezmeyi Sevme ve Rutin İşler	3.98	3.98	4.19	3.97	4.03	0.31
15	Konserve Yemek Alışkanlığı	2.49	2.19	2.50	2.28	2.47	0.57
16	Ev İşlerini Sevmeme	3.60	3.50	4.08	3.45	3.56	0.99
17	Rahatlığı Sevme	3.43	3.58	3.25	3.59	3.36	0.68
18	Reklâm İzleme ve Marka Bilgisi	3.31	3.17	3.50	3.31	3.13	0.80
19	Tertip ve Müziği Sevme	3.52	3.50	3.54	3.47	3.39	0.15

Hotelling T² testi = 0.601 F: 1.45 Anlamlılık Düzeyi: 0.05
 * 0.01 düzeyinde anlamlı ** 0.05 düzeyinde anlamlı

Tablo 7. Medenî Duruma Göre Hayat Tarzı Faktörlerinin Karşılaştırılması (Ortalama ve F Değerleri)

Faktör Nu	Faktör Adı	Evlielerin Ortalaması	Evli Olmayanların Ortalaması	F Değeri
01	Giyimde Kendi Kendine Yeterli	2.86	2.87	0.00
02	Evlâda Düşkünlük	4.27	4.32	0.28
03	Modaya Düşkünlük	2.88	2.88	0.01
04	Geleceğe İyimser Bakma	3.32	3.48	2.23
05	Gönüllü İşlere Katılma	2.79	2.63	1.60
06	Spor Faaliyetlerine Katılma	3.07	3.22	1.39
07	Diyetli Beslenme	2.75	2.64	0.78
08	Marka Merakı	3.38	3.37	0.01
09	Kendine Güven ve Bağımsızlık	3.44	3.54	0.97
10	Eve Bağlılık	3.20	2.73	11.30*
11	Tutumluluk ve Duyarlılık	3.95	3.96	0.04
12	Kendini İspatlama	3.49	3.72	8.69*
13	Başkalarını Etkileyebilme ve Sosyalilik	3.45	3.55	1.42
14	Peşin Ödeme, Gezmeyi Sevme ve Rutin İşler	3.96	4.08	1.47
15	Konserve Yemek Alışkanlığı	2.42	2.39	0.07
16	Ev İşlerini Sevmeme	3.60	3.58	0.02
17	Rahatlığı Sevme	3.37	3.48	0.99
18	Reklâm İzleme ve Marka Bilgisi	3.24	3.29	0.21
19	Tertip ve Müziği Sevme	3.50	3.56	0.25

HotellingT³ testi = 0.19 F: 1.63

Anlamlılık Düzeyi: 0.05

* 0.01 düzeyinde anlamlı

Tablo 8. Eğitim Düzeylerine Göre Hayat Tarzı Faktörlerinin Karşılaştırılması (Ortalama ve F Değerleri)

Faktör Nu	Faktör Adı	Temel Eğitim	Teknik ve Yükseköğretim	Fakülte	F Değeri
01	Giyimde Kendi Kendine Yeterli	2.96	2.93	2.86	0.11
02	Evlâda Düşkünlük	4.14	4.23	4.29	0.33
03	Modaya Düşkünlük	3.00	2.83	2.90	0.18
04	Geleceğe İyimser Bakma	3.56	3.35	3.39	0.31
05	Gönüllü İşlere Katılma	2.92	2.80	2.77	0.14
06	Spor Faaliyetlerine Katılma	3.33	2.89	3.20	1.37
07	Diyetli Beslenme	2.50	2.67	2.75	0.55
08	Marka Merakı	3.33	3.18	3.43	3.60
09	Kendine Güven ve Bağımsızlık	3.22	3.21	3.56	3.3i
10	Eve Bağlılık	3.46	2.73	3.00	2.11
11	Tutumluluk ve Duyarlılık	3.92	3.87	3.98	0.50
12	Kendini İspatlama	3.60	3.48	3.62	0.60
13	Başkalarını Etkileyebilme ve Sosyalilik	3.58	3.42	3.52	0.31
14	Peşin Ödeme, Gezmeyi Sevme ve Rucin İşler	4.00	3.77	4.04	1.59
15	Konserve Yemek Alışkanlığı	2.67	2.25	2.45	0.74
16	Ev İşlerini Sevmeme	3.75	3.82	3.55	0.94
17	Rahatlığı Sevme	3.21	3.30	3.47	1.10
18	Reklâm İzleme ve Marka Bilgisi	3.17	3.16	3.33	0.74
19	Tertip ve Müziği Sevme	3.58	3.64	3.49	0.31

Hoteling T2 testi = 0.199 F: 0.906

Anlamlılık Düzeyi: 0.637

Tablo 9. Gelir Düzeylerine Göre Hayat Tarzı Faktörlerinin Karşılaştırılması (Ortalama ve F Değerleri)

faktör Nu	Faktör Adı	-50 \$	50-100 \$	100+S	F Değeri
01	Giyimde Kendi Kendine Yeterli	3.05	2,97	2.68	2.42
02	Evlâda Düşkünlük	4.25	4.21	4.29	0.23
03	Modaya Düşkünlük	2.84	2.92	2.92	0,19
04	Geleceğe İyimser Bakma	3.26	3.33	3.51	1.56
05	Gönüllü İşlere Katılma	2.95	2.84	2.68	1.23
06	Spor Faaliyetlerine Katılma	3.33	3.21	3.11	0.93
07	Diyetli Beslenme	2.86	2.70	2.77	0.49
08	Marka Merakı	3.38	3.38	3.45	0.23
09	Kendine Güven ve Bağımsızlık	3.55	3.52	3.55	0.02
10	Eve Bağlılık	3.04	2.94	3.05	0.22
11	Tutumluluk ve Duyarlılık	4.00	3.95	3.93	0.27
12	Kendini İspatlama	3.68	3.56	3.59	0,71
13	Başkalarını Etkileyebilme ve Sosyallik	3.51	3.55	3.50	0.11
14	Peşin Ödeme, Gezmeyi Sevme ve Rutin İşler	3.84	3.99	4.11	2,20
15	Konserve Yemek Alışkanlığı	2.52	2.51	2.36	0.48
16	Ev İşlerini Sevmeme	3.61	3.54	3,75	0.82
17	Rahatlığı Sevme	3.50	3.45	3.45	0.08
18	Reklâm İzleme ve Marka Bilgisi	3.35	3.16	3.43	2,29
19	Tertip ve Müziği Sevme	3.55	3.5 i	3,49	0.06

Hotelling T² testi = 0.200 F: 0.804

Anlamlılık Düzeyi: 0.796

THE LIFESTYLE OF KAZAKHSTAN'S CONSUMER

Prof. Dr. Mâhir NAKİP

Assis. Prof.Dr. İlhamî VURAL

Ahmet Yesevi University Faculty of Economics

ABSTRACT

To our knowledge, there are no studies on the lifestyles of consumers of Kazakhstan, especially after the collapse of Soviet Union.

The main objective of this study is to explore the lifestyle of the consumers of Southern Kazakhstan so as to find out if there are significant differences between the lifestyles of consumers who are coming from different demo-graphic groups. For this objective, a random proportionate sample of 500 individuals was selected from the three major cities, Chimkent, Türkistan and Kentav, of Southern Kazakhstan, and face-to-face Interviews were carried out. The survey questionnaire had 56 questions aimed to determine the lifestyle of the individuals.

This study shows that people of Southern Kazakhstan: are affectionate to their children; self-confident; independent; thrifty and sensitive; do like to prove themselves; don't like to buy things with credits; do love travelling; do maintain a routine life; and don't like housework.

There are no significant differences between the lifestyles of different educational levels and of different income groups, However, there are Important and significant differences between the lifestyles of genders, of different age groups, and of different occupational groups. Lifestyle of genders is expected to be different, but observing the other differences is really important because these differences signify that there are different consumer behaviours for age and educational groups. This means that there are different market segments. As a result, the decision makers have to identify marketing mix and marketing strategies for each marketing segment.

Key Words:

Consumers of Kazakhstan, Lifestyle, Market Segmentation

ЖИЗНЕННЫЙ УКЛАД КАЗАХСТАНСКОГО ПОТРЕБИТЕЛЯ

Проф. д-р Махир НАКИП
Доц. д-р Илхам ВУРАЛ
Университет имени Ахмеда Ясави
Экономический факультет

РЕЗЮМЕ

Как известно, после развала Советского Союза не было опубликовано ни одно исследование об укладе жизни казахстанского потребителя. Открытие уклада жизни казахстанского потребителя означает определение наличия разницы между укладами жизни общества, учитывая демографические особенности. В этих целях было проведено персональное анкетирование 900 человек из городов Чимкент, Туркестан, и Кентау Южного Казахстана методом выборки. В этой анкете было 56 выражений, отражающих уклад жизни. Исследование показало, что южно-казахстанский потребитель очень привязан к своим детям, уверен в себе, независим, не расточителен и чувствителен, любит самоутверждаться, оплачивают свои счета наличными, любит путешествовать, но проводит жизнь, занимаясь рутинными делами, и не любит работу по дому. С точки зрения уклада жизни по уровню образования и дохода не было зафиксировано разницы. Уклады жизни были выявлены по критериям пола, возраста и профессиональных групп. Тот факт, что люди различного пола имеют разные стили жизни вполне нормально. Но то, что группы людей разного возраста и уровня образования имеют разные уклады жизни, имеет большое значение, потому что различные уровни образования и возрастные группы означают различное поведение в течение потребительского цикла. А это, в свою очередь, означает различные сегменты рынка. Следовательно, для каждого сегмента рынка необходимо применять отдельный маркетинговый комплексный подход и стратегию.

Ключевые слова:

Казахстанский потребитель, Уклад жизни, Сегментация рынка.

TÜRK AD BİLİMİNE MALZEMELER:

Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'te Kişi Adları

Dr. A. Melek ÖZYETGİN

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

ÖZET

Türk ad bilimi araştırmalarında yazılı tarihî kaynaklarda dağınık bir şekilde yer alan kişi adları, Türk sosyal ve kültür tarihi araştırmalarından, halkbilim araştırmalarına, Türk dili tarihiyle ilgili çalışmalara kadar incelenmesi gereken konulardan birini oluşturmaktadır. Türk dili ve tarihine ait yazılı belgeler, en eski devirlerden itibaren çeşitli coğrafyalarda tespit edilebilmektedir. Bu çalışmada eski Türk kişi adlarıyla ilgili söz varlığının 14-15. yüzyıllarda Memlûk-Kıpçak alanına ait olan kısmı, özellikle alanın en önemli sözlük ve gramer kitabı Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk temelinde incelenmiştir. Bu sözlükte yer alan kişi adları, alanın diğer sözlükleriyle de karşılaştırılarak köken bilgisi, kullanım şekli, Türk ad verme geleneği bakımından ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Ad Bilimi (Onomastik), Kişi Adları (Anthroponym), Türk Ad Bilimi, Memlûk-Kıpçak Sahası Araştırmaları

GİRİŞ

Bir dilin söz varlığı içinde özel ad durumundaki öğeler üzerinde duran ve özel adları köken bilgisi, tarihî gelişim ve çeşitli dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilim dalı olan ad biliminin (onomastics) inceleme alanlarından birini de kişi adlarını inceleyen *anthroponymy* bilim dalı oluşturmaktadır (Aksan 1998-I: 32). Kişi adlarının ait oldukları toplumlara göre değişen yapısının filolojik tahlili, kültürler arası etkileşimi ve geçişleri zaman ve bölgesel olarak vermesi bakımından son derece önemlidir. Toplamların yerleşme ve kültür tarihinin aydınlatılmasında kişi, yer ve coğrafya alanlarına ait Özel adlar başvuru önemli kaynak malzemelerdendir. Toplamların içinde bulundukları dinî ve kültürel muhitler ad verme geleneklerini yakından etkilemiştir. Türklerde köklü bir yapıya sahip olan ad verme geleneğinde, İslâm öncesi ve İslâm sonrası devirlerde, uygulama bakımından farklılıklar görülmekle birlikte, genel olarak adlandırmalarda özellikle İslâm sonrası Türk toplumlarında eski Türk çağına dayanan inanç ve geleneklerin izlerini takip etmek mümkündür. Bununla birlikte İslâm dini ile yeni bir çevreye giren Türklerde belirli bir dönemden sonra birinci derecede Arapça, ikinci derecede Farsça adlar kullanıldığı veya tercih edildiği görülmüştür (Râsony 1988: 26).

Türklerin ilk yazılı belgelerinden itibaren farklı coğrafyalardaki orijinal metinlerden tespit edilebilecek tüm kişi adları üzerine yapılacak tarihî karşılaştırmalı filolojik bir inceleme dil tarihi araştırmacılarının ilgisini beklemektedir.

Tarihî Türk dilinin söz varlığı içindeki kişi adlarıyla ilgili Memlûk-Kıpçak sözlük ve gramer kitapları önemli bir malzeme içerir. Özellikle kısaca *Tercüman* olarak bilinen *Kitâb-ı Mecmû' u Tercümân-ı Türkî* ve *Acemî ve Moğolî* (TT) kişi adları bakımından son derece zengindir. Söz varlığı kısmı kavram gruplarına göre düzenlenmiş *Tercümân* sözlüğünün bir bölümü "Melik ve Melike İsimleri"ne (30b-32b) ayrılmıştır

(Toparlı 2000: 41-44). 11. yüzyıl Türk dünyasının söz varlığını toplayan mevcut en hacimli eser olan Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânı*nda Arapça, Farsça adlarla birlikte kişi adlarının toplam 79 tane olduğu göz önüne alındığında, daha küçük hacimli *Tercüman* sözlüğünde yer alan 80 kişi adı tarihî Türk dilinin kişi adlarıyla ilgili söz varlığına önemli bir malzeme sunmaktadır: *Ağaçeri* (31b/9), *Akbala* (32a/7), *Akçaba* (31b/1), *Akkuş* (31a/3), *Aksunkur* (3 1a/3), *Aktay* (3 1b/4), *Alakuş* (3 1a/4), *Altun* (32a/6), *Altuntaş* (32a/2), *Arslan* (31b/10), *Ayba* (31a/13), *Aybala* (32a/8), *Aybars* (30b/13), *Aybek* (31 b/2, 57a/9), *Aydemür* (31a/9), *Aydığın* (31b/3), *Aydoğdı* (31a/7), *Aygine* (32b/1), *Aysaru* (32b/2), *Ayseli* (32b/2), *Bekçeri* (31b/9), *Bektaş* (32a/3), *Bektemür* (31a/11), *Benefşe* (32b/1), *Bozğuş/Bozkuş* (3 1a/5), *Esen* (32a/9), *Esenbay* (32a/1), *Esendemür* (31a/10), *Güher* (32b/1), *Gülbahâr* (32b/3), *Gülçiçek* (32a/9), *Gülnâr* (32b/4), *Hufluba* (< *Qutluba*) (31a/12), *İlaldı* (31a/6), *İlba'tı* (31b/12) *İlbegi* (31a/6), *Karakuş* (3 1a/4), *Karasunkur* (3 1a/2), *Karatay* (31b/4), *Katıyalu* (31b/13), *Keykeldi* (31a/6), *Kılıç* (31b/6), *Kıçrekba* (32a/8), *Kumarı* (31b/7), *Kuştemür* (31a/10), *Kutluba* (31a/12, 31b/3), *Kutlubars* (30b/12), *Kuçba* (31a/13), *Kümüş* (32a/7), *Kündoğdı* (31a/8), *Kündoğmuş* (31a/9), *Laçın* (31a/1), *Mâ-cihân* (32a/10), *Mahaltı* (32a/11), *Mâ-cihân* (32a/10), *Mehaltı* (32a/11), *Mervâri* (32b/5), *Mervârîd* (32b/5), *Morgoltay* (31b/5), *Nevbahâr* (32b/3), *Rümeri* (31b/8), *Sançar* (31b/6, 57a/8), *Satılmış* (31b/10), *Satmaz* (31b/11), *Sipehsalâr* (32a/5), *Sunkur* (31a/2), *Sunkurça* (31 b/2), *Sübaşı* (32a/4), *Süngü* (31b/6), *Şarkeri* (31b/8), *Şankuş* (31b/13), *Şaybars* (30b/12), *Temürhan* (32a/1), *Temürtaş* (32a/2), *Toğan* (31a/2), *Toktay* (31b/5), *Türkeri* (31b/7), *Üçeri* (31b/9), *Yalman* (31b/10) (Toparlı 2000: 41-43), *Yavaş* (32a/8), *Yüncü* (32a/7). *Et-Tuêhfetu'z-zekiyye fi'l-luğati't-Türkiyye* (TZ) ve *El-Kavânînu'l-Küllîy'li zabt'l-luğati't-Türkiyye'de* (KK) ise özel isimler birkaç kayıtle geçmekte, *Kitâbu Bulğatu 'l-Müştâk fî lüğati 't-*

Türk ve'l-Kıfçak'ta (BM) ise bu kayıtlara rastlanmamaktadır. TZ *Akbars* (39b/1), *Ak buğa*, *Ala buğa* (20b/10), *Çakmak* (78a/4), *Sunkur* (25a/9) (Atalay 1945); KK *Altunboğa* (53b/1), *Sunkur* (21b/9) (Toparlı 1999: 99-132). Alanın en küçük hacimli sözlüğü olan *Ed-Durretu'l-Mudîa fi'l-luğati't-Türkiyye'de* (DM) ise sözlüğün XXII. bölümü erkek adlarına, XXIII. bölümü ise kadın adlarına ayrılmıştır (Zajaczkowski 1966-1969:186).

Özellikle *Tercüman* ve *Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'te* kişi adı olarak belirtilen kelimelerin diğer alan sözlüklerinde bazen sadece kelime anlamıyla geçtiği, Özel isim kaydının konulmadığı görülmüştür.

Tercüman'dan sonra bu alanda Ebü Hayyân'ın *Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk* sözlüğündeki kişi adları da önemli bir yer tutar. 14. yüzyıl başında Mısır'da yazılmış, devrin Türk dilini gramer ve söz varlığı bakımından ortaya koyan bu eserde kişi adlarının çoğunlukla Türkçe olduğu görülmüştür. Kİ'te yer alan isimlerden sadece iki tanesinin ilk unsurları *Ayna -atun*, *Nāz hatun* Farsça kökenlidir. Kİ kişi adlarının bir kısmı alanın diğer sözlüklerinde tespit edilememiştir. Ebu Hayyân'ın eserinin ön sözünde de belirttiği gibi kendisinin itibar ettiği şahısların ağzından kelime kelime derleyerek hazırladığı (Caferoğlu 1931 (tpkibasım): 5-6) bu sözlüğe yine muhtemelen çevresinden duyduğu kişi adlarını eklemiştir. Ebü Hayyân, sözlük kısmında verdiği adlar için kimi zaman kadın ve erkek ayrımı yapmış, bazı isimler için de sadece özel isim (Ar. °alemun) kaydını koymuş *Şatılmış* (V19a16, D26a13), *Alnağ* (V7a6, D9a14), *Taşlak* (V21a10, D28b14)), ayrıca *kümeli* (V28b9, D40a5) ve *küneri* (V28b10, D40a7) örneklerinde bu adların iki ayrı isimden oluştuğunu belirterek kelimelerin kökenleriyle ilgili açıklamalar yapmış ya da *becük* (V9a/9, D12b15) ve *bekiş* (VIIb1, D16a3) kişi adlarında olduğu gibi kelimelerin kökenleriyle ilgili herhangi bir bilgisi olmadığını kaydetmiştir.

Ebü Hayyân, sözlük kısmında verdiği kişi

adları yanında eserinin gramer kısmında, isimleri yapı bakımından ele aldığı "°alem: has isim" (V44a6-10) başlığı altında özel isimleri (ism-i has) 6 kategoriye ayırmıştır. Bunlar içinde kişi adları da geçmektedir: 1) Müfred (tekil): *Sunkur* (V44a7); 2) İki ismin birleşmesiyle olur: *Ak buğa* (V44a8); 3) Bir isim ve bir fiilden oluşur: *Ay doğdı* (V44a9); 4) Mürtecel olarak kullanılır: *Kalavun* (V44a9); 5) İsimden menkul olur: *Laçın* (V44a10); 6) Fiilden menkul olur: *Bükti* ve *Sançar* (V44a10) (Caferoğlu 1931: 150-151).

Kİ'nin kişi adları malzemesinin, diğer Memlûk sahası sözlükleriyle fazla uyuşmadığı görülür. Sadece Türklük alanında muhtemelen daha sık geçen *Sunkur*, *Sançar*, *Şatılmış* gibi isimlerde ortak kullanım dikkati çeker. Dikkati çeken bir başka durum da Ebü Hayyân'ın kitabının gramer kısmında verdiği tüm cümle örneklerinde her zaman *Sunkur* ve *Sançar* adını kullanmış olmasıdır: *Sançar çıkmış degül* (V48a4), *Sançarını çıkmış sağandım* (V56a17-18), *Sunkur bardağıdır Sançar közi için* (V60b8-9).

Kİ'te yer alan kişi adları türeme şekilleri bakımından yapısal olarak incelendiğinde:

Yalın İsimler

Digirmen (D16a17, V23a2), *Köpek* (V26a10, D36a5), *Laçın* (V44a10), *Mama* (V29b15, D41b3), *Taçar* (V20b12, D28a11), *Qutrı* (V23a3, D31a14), *Kalavun* (V44a9).

Türemiş İsimler

1. İsimden isim yapım ekleriyle:

a) +lak : *Haslak* < *taş+lak* (V21a10, D28b14).

b) +luğ/ķ ~ +lu/+H : *Tuğluk* < *tuğ+luk* (V21a23, D29a7), *Meñli* < *meñ+li* (V29b21, D41b9).

c) +kine (küçültme eki): *Kiçkine* < *kiçig+kine* (V26b4, D36b7).

d) +çek (küçültme eki): *Kinçek* < *kin+çek* (V28a22, D39b9).

e) +cük (küçültme eki): *Becük* < *be+cük* (V9a19, D12b15).

+iş - +iç : *Bekiş* < *bek+iş* (VIIb1, D16a3).

2. Hal ekleriyle:

- a) +dan (ablatif eki): *Kaydan* < *Kay+dan* (V26a4, D35b14).

3. Fiil çekimli şekiller:

- a) Belirli geçmiş zaman çekimi *-di*: *Sev-di*, (V18a2), *Bük-ti* (V44a10), *Ay toğ-dı* (V44a9).
 b) Geniş zaman çekimi *-ar*: *Sanç-ar* (V44a10).
 c) Belirsiz geçmiş zaman sıfat-fiil eki *-mış*: *Şatıl-mış* (V19a16, D26a13).

Birleşik isimler

1. İsim + isim: (Tü.+Tü.) *Ak buğa* < *ağ+buğa* (V44a8), *Ayseli* < *ay+seli* (V8a21, D11b1), *Kümelî* < *Künseli* (V28b9, D40a5), *Küneri* < *kün+eri* (V28b10, D40a7), *Bozğuş* < *boz+kuş* (V10a10, D14a3), *Twrtuç* < *twr+ tuç* (V20b18, D28b2), *Alnağ* < *aln+ak* (V7a6, D9a14); (Fa.-+Tü.) *Ayna -atun* (V8b21, D12a10), *Nāz -atun* (V30&15, D42a8).

2. İsim + fiil: *Aydoğdı* (V44a9).

Türklerdeki kişi adları ve ad verme gelenekleri üzerine önemli araştırmaları bulunan L. Rásony kişi adlarını ve kişi adı verme usûllerini tematik olarak sınıflandırmıştır (*Rásony 1963: 74-75*). Buna göre Kİ'te yer alan kişi adları, diğer Memlûk-Kıpçak sözlüklerinde yer alan şekilleriyle de karşılaştırılmak suretiyle aşağıdaki gibi tasnif edilebilir:

1. Eski Türk inanç sistemiyle ilgili adlar

Köpek "çok tüylü köpek; ism-i has" KwBaK كَبَك (V26a10, D36a5) (Ar. el-kelbu'l-ke²rü'l-şa'ar ve yusemmâ bihi 'aleman) (*Caferoğlu 1931: 52*). Memlûk: TZ-, TT *köpek it* "köpek" (12a/3) (*Toparlı 2000:123%* KK-,

BM *Köpek* "pies o dñgiej siersci" (*Zajaczkowski 1958:31*).

L. Rásony'nin tematik tasnifinde kötü ruhlardan korunmak için konulan, hor görülen hayvanların adları arasında *köpeği* de saymıştır (*Rásony 1963: 74*). Türklerdeki köpek kültürünü inceleyen A. Caferoğlu ise *köpek*'in Türk onomastiğinde ve efsanelerinde yer aldığını, düşünüldüğünün aksine On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde de *it*

kelimesiyle geçen köpeğe karşı bir saygı olduğunu dile getirmiştir. Kökeni kesin olarak bilinmeyen *köpek*, 12-13. yüzyıldan önceki metinlerde geçmemektedir (*Caferoğlu 1961: 1-11*). Ancak Selçuklu devletinde *Sadettin Köpek* adıyla tanınan bir devlet adamını, yine Osmanlı devletinde *Köpekoglu Hüseyin* namı kişileri tarihler kaydetmektedir. Türkmenler içinde bir oymak *Köpek Türkmenleri* olarak biliniyordu (*Togan 1981: 75-76*). İslâmî muhite rağmen eski Türk inanç sisteminde karşımıza çıkan *köpek*, kişi adı ve ünvan olarak Türk ad verme geleneğinde kullanılmıştır.

Şatılmış "ism-i has" ŞaTyL-MyŞ صَطِيلْمِش (V19a16, D26a13) (Ar. 'alemun) (*Caferoğlu, 88*) < *sat-ıl-mış* "satılmış". Memlûk: TZ-, TT *satılmış* "Satılmış (özel isim)" (31b/10) (*Toparlı 2000:135*), KK-, DM-, BM-.

Kötü ruhlardan ve çocuğu ölümünden korumak için konulan *Şatılmış* adının verilmesiyle ilgili gelenek eski Türk inancına kadar uzanır. Tarihî ve modern Türklük alanında yaygın kullanılan bu ad, çocuğun yaşatılması, uzun ömürlü olması için, birçok çocuğu ölen annenin yeni doğurduğu çocuğunu hiç çocuğu ölmemiş, yani kötü ruhları darıltmamış bir kadına biraz para karşılığında sembolik olarak satması ve bu kadının bebeğe giydirmek üzere bir gömlek dikmesiyle takılır (*Rásony 1963: 71-72*). L. Rásony *Şatılmış*'ın kız çocuklarına ad olarak verilmesine örnek olarak 14. yüzyılda Çağatay Hanedanından bir prensesi *Şatılmış Hatun*'u göstermektedir. Yine tarihî sahada Kırım hanlarından Nur Devlet'in oğlunun adı da *Şatılmıştır* (*Togan 1981: 362*).

2. Hayvanlarla ilgili konan adlar *Ak buğa*

Ak buğa, özel isim "QBG" اقبغا (V44a8) (*Caferoğlu 1931:151*) < Tü. *ak* "beyaz" + *buğa* "buğa" (ED312a). Memlûk: TZ *Ak buğa* (Özel ad) (*Atalay 1945: 77*), TT-, KK-, DM-. Yakut Türklerinde türeyiş efsanelerinde alaca inek motifi yanında bir boğa motifi de yer almaktadır. Aynı mitolojik motif Kırğız Türklerinde ve

Buryat Moğollarında da görülmüştür (Ögel 1995: 536-538). Tarihi sahada yaygın olarak geçen isim *Baburnâme*'de Herat hâkimi *Ak buğa* olarak geçmektedir (Arat 1987II: 443). Yine 14. yüzyılda Moğol Kıyat kabilesine mensup *Akbuka Kıyat* kaynaklarda geçmektedir.

Bozğuş "aslı itibariyle *bozkuş* olup ism-i has karşılığında kullanılmıştır" BwZ-Ğ/QwŞ بوزگوش (V10a10, D14a3) (Ar. 'alemun) (Caferoğlu 1931: 21) < *boz* "boz rengi" (ED388b) + *kuş* "kuş" (ED670b). Memlûk: TZ-, TT *bozğuş* "Bozkuş, (Özel ad)" (3 la/5) (Toparlı 2000: 96), KK-, DM-, BM-. Türk mitolojisinde kuşların önemli bir yeri vardır. Kuş motifinin "Tanrı'nın elçisi, habercisi" olduğu inancısını pekçok masal ve efsanede bulmak mümkündür (Ögel 1995: 547-560). Tarihte *Bozkuş* Kirman Selçuklularından (Toğrul Şah)*ın gününde atabeylik etmiş olan bir Türktür. Bir adı da Alaaddin'dir (Atalay 1935: 38).

Sunğur "bir nevi kuş ism-i has" SwN-QwR سونغر (V17b20) (Ar. tâ'irun ve yusemmâ bihi) (Caferoğlu 1931: 92) < *sunğur* ~ *sınğkur* "a bird of prey" (ED838a). Memlûk: TZ *sunğur* "kara kuş; köle adı" (Atalay 1945: 242), TT *sunğur* "Aksungur (özel ad)" (31a/2), *Aksunğur* (3 la/3) (Toparlı 2000: 140), KK *sunğur* "Sunkur, özel ad" (Toparlı 1999: 123), BM *sunğur* "sokol" (Zajaczkowski 1958: 46), DM-. Memlûk devletinde bir emir olarak *Sunğur* adı geçmektedir (Sevim 1989: 235, Koprman 1989: 190).

Laçın "Şahin" La-ÇyN (V44a10) (Caferoğlu 1931: 171) < *laçın* "şahin, doğan" (ED763b). Memlûk: TT *Laçın* (31a/1). Kİ'te "şahin" anlamıyla geçen kelime İçin herhangi bir özel isim kaydı yer almamaktadır. Sadece gramer kısmında has isimlerin incelendiği bölümde isimlerden oluşan has isimlere örnek olarak *Laçın* kelimesi verilmiştir. Yırtıcı ve avcı kuşlardan biri olan *Laçın* özellikle Kuzey Türk masal ve efsanelerinde geçen kuş motiflerinden biridir

(Ögel 1995: 557-558). Tarihte *Laçın* (1296-1298) Mısır-Suriye sahasında hüküm sürmüş Memlûk sultanıdır.

3. İyi karakter özelliklerini anlatan isimler

Alnak "ism-i has" aL-NaQ لجن (V7a6, D9a14) (Ar. ismun 'alemun) (Caferoğlu 1931: 3) < *alın* "alın" (ED147b) + *ak* "ak, beyaz" (ED75b). Memlûk: TZ-, TT-, BM-, KK-, DM-. Benzetmeye dayalı bu ad "temiz, dürüst" anlamında bir karakter özelliğini yansıtan kelimedir. İlhanlılar devrinde Hülegü ile Abaka ve Ahmed Hanların büyük emirlerinden olan Anadolu genel valisi Kirayit kabilesine mensup *Almak Noyan* tarihte geçer (Togan 1981: 263).

Bekiş "ism-i hasdır, Ebü Hayyân bu kelimenin nereden geldiğini bilmiyor" BaKwŞ بکیش (Vllb1, D16a3) (Ar. 'alemun) (Caferoğlu 1931: 16) < *beg* "bey" (ED322b) + *iş* (< +ç: küçültme eki, bk. (Erdal 1991-1: 44-45). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, BM-, DM-. Uygur sivil belgelerinde *beküş* kişi adı geçmektedir: [T II D238a, USp. 75, Clark 114; JW-Li 4.6]. Ayrıca *krş. Bekşi* [T II D147a, USp. 74, Clark 123]. Timur'un torunu ve Miranşah'ın oğlu olarak *Bekis* kişi adı geçmektedir (Atalay 1953: 33).

Sançar "ism-i has" SaN-Çar سنجار (V44a10) < *sanç-ar*, *sanç-* "to pierce (with a lance), trans-fix" (ED835b). 12. yüzyılda yaşamış Büyük Selçuklu İmparatorluğunda beşinci Sultan *Sançar* adını taşır.

4. Doğumla ilgili sevinç ve mutluluk bildiren isimler

Ay dağdı "Ay doğdu, özel ad" 'aY- DwG-DyY ایدغدی (V44a9) < *ay* "ay" (ED265a) + *doğ-dı* (< *toğ-* "doğmak" (ED465a). *Ay* kelimesi genellikle kadın adlarında sıkça kullanılan bir sözdür (Râsony 1963: 76). TZ *Ay doğdı* "Ay Doğdu, özel ad" (Atalay 1945: 77) *Baburnâme*'de *Ay toğdı*, Baran nehrinin alt tarafında bir mevkinin adı olarak toponim şeklinde geçmektedir (Arat

1987-11: 447). Osman Gazi'nin kardeşi olan Gündüzalp'in oğlunun adı *Ay doğdu*'dur (*Atalay 1935: 25*).

Ayseli "ay ışığının düştüğü yer; kadın adı" 'aY-SaLyY **آيسلى** (V8a2i, D11b1) (Ar. melmesu, el-ķameru ve yusemmâ bi'l-mer'ati) (*Caferoğlu 1931: 8-9*) < Tü. *ay* "ay" (ED265a) + *seli* "temiz" (*Caferoğlu 1931: 88*), *silig* (ED826b) > *sili -seli* "temiz". Memlûk: TZ-, TT *ayseli* "temiz ay (özel ad)" 32b/2 (*Toparlı 2000: 90*), KK-, BM -, DM-.

ķüneri "kelime *ķün+erV* den mürekkep olup ism-i has karşılığında kullanılmıştır" < *ķün* "güneş" (ED725a) *er* "er, kişi" (ED192a) + *l KwNaRyY كئرى* (V28bl0, D40a7) (Ar. 'alemun) (*Caferoğlu 1931: 55*). Memlûk: TZ-, TT-, KJC-, DM-, BM-.

ķünseli "kün+seli kelimelerinden mürekkep olup "temiz güneş" demek ise de ism-i hastır" KwN-SaLyY **كئسلى** (V28b9, D40a5) (Ar. 'alemun li'l-nisa) (*Caferoğlu 1931: 55*) < *ķün* güneş" (ED725a) + *seli* (< *silig* "temiz" (ED826b). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, DM-, BM-.

Ayna -atun "ism-i has" 'aY-N' HaTwN **آينا خاتون** (V8b21, D12a10) (Ar. a'lämu'l-nisā) (*Caferoğlu 1931: 8*) (Fa. *ayna* < *āyine* "ayna, mir'at. Kendisine tecelli ve aksedeni gösteren veya bildiren şey. (Ayna ışığı aksettirip gösterdiğinden dolayı esmâ-i ilâhiyeyi de bize gösteren ve Cenâb-ı Hakkın sıfatlarına ayinelik eden mevcuda da mecazen ayine denilmektedir" (*Yeğin 1999: 78*) +Tü. -atun). Memlûk: TZ-, TT-, BM-, KK-, DM-. *Kitâb-ı Dede Korkutta Ayna Melik* kişi adı geçer (*Rásony 1963: 84*).

Nâz -atun "ism-i has" NaZ HaTwN **ناز خاتون** (V30a15, D42a8) (Ar.yusemmâ) (*Caferoğlu 1931: 60*) < Fa. *nâz* + Tü. -atun. Memlûk: TZ -, TT-, KK-, BM-, DM-

5. Sevgi ifade eden, sevgi bildiren isimler

ķiķkine "(Kıpç.) küçücük; ism-i has" KyC-KyNa **كچكينا** (V26b4, D36b7) (Ar. 'alemun eyzân) (*Caferoğlu 1931: 48*) < *ķiķig* "küçük" (ED696a) + *ķine* (küçültme eki; bkz. *Erdal 19914:47-56*). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, DM-, BM-. Özellikle kadın adlarında Türkçede sevgi ifade etmek için küçültme eklerinin kullanıldığı bilinmektedir (*Erdal 1991-1: 39-40*). *ķiķkine-biķe* kadın kişi adı kaynaklarda geçmektedir. Öte yandan Baburnâme'de Babur'un hizmetinde bulunan kişilerden biri *ķiķkine Tunķatar* adıyla geçer (*Arat 1987-11: 503*).

ķinçek "misk göbeği; ism-i has" KyN-CaK **كئچك** (V28a22, D39b9) (Ar. nâfıcetü'l-misk ve yusemmâ bihi) (*Caferoğlu 1931: 49*) < *ķin* "misk" (ED725a) + *çek* (Küçültme eki). Memlûk: TZ-, TT-, BM-, KK-, DM-, Kelime kadın için kullanılan isimlerden biri olmalıdır.

?Becük "ism-i has, ama asıl anlamı Ebû Hayyânca belli değilmiş" BaCwK **بچك** (V9a19, D12b15) (Ar. 'alemun) (*Caferoğlu 1931: 16*) < *bé* "kısırak" (ED291b)4- *cük* (küçültme eki, bkz. *Erdal 1991-1:47*). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, BM-, DM-.

Sevdi "sevmek fiilinden mazi, sevdi; ism-i has" SaV-DyY **سودی** (V18a2) (Ar. ahabba, ve yusemmâ bihi) (*Caferoğlu 1931: 89*) < *sev-di* (< *sev-* "sevmek" (ED784b). Memlûk: TZ -, TT-, BM-, KK-, DM-. *Sev-* fiiliyle türetilmiş çok sayıdaki kişi adı Türk ad verme geleneği içinde yaşamaktadır. Uygur sivil belgelerinde Kİ'teki *Sevdi* ismiyle köktaş *Sävindi* (T I D561 (U1568) geçmektedir (*Zieme 1977: 81*).

ķuttu "ism-i has (erkek)" QwTTyY **كئتتو** (V23a3, D31a14) (Ar. 'alemun li'l-ricâli) (*Caferoğlu 1931: 83*) < *ķut* (?). Memlûk: TZ-, TT-, BM-, KK-, DM-. Kİ'te *ķutlu* "bereketli, bahtiyar, mesut" (*Caferoğlu 1931: 83*) kelimesi geçer. Özellikle erkekler için özel isim kaydıyla geçen

kıttı, *kıttı* ile ilgili olmakla birlikte kelimelerin iç sesindeki tt < ti benzeşmesinin olması güç bir ihtimaldir. Bununla birlikte Memlûk-Kıpçak alanında *kattı* < *katı*, *issi* < *isi* Örneklerinde olduğu gibi *kıttı* < *kut* ünsüz ikizleşmesi ile açıklanabilir mi?

Mama "Yaşlı kadının çağrıldığı esnada söylenen veya söylenilen kelime; ism-i has (kadın)" MaMa (V29b15, D41b3) (*Caferoğlu 1931: 57*) < *mamu* "grandmother, mother; respectful term for older women; midwife" (ED766a). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, DM-, BM-. MK *mamu* "gerdek gecesi gelinle beraber gönderilen kadın" (DLT III, 235). Baburnâme'de *Mama-atun*, Kabil'in kuzeyinde, Kara Düşman yaylasına açılan geçit adı olarak geçer (*Arat 1987-11: 509*). *Mama* eski Türk ad verme geleneği içinde özellikle kadınlar için verilmiş bir isim olmalıdır. Şecere-i Terâkime'de *Mama bike* kişi adı geçer (*Râsony 1963: 87*)

6. Vücutla ilgili özelliklerin ad olarak verilmesi

Meñli "benli; ism-i has" Man-LyY (V29b21, D41b9) (Ar. °alemun yusemmâ bihi fû'l-hâl) (*Caferoğlu 1931: 58*) < Tü. *ben* "a m'ole on the face" - *meñ* (ED346b) li (bkz. TMEN IV, N168 = 2113 *mengli*). Memlûk: TZ-, Hou-, KK-, DM-, BM-. Kırım Hanlarından Mengli Girey Han tarihinde geçer.

7. Tesadüfi konulan adlar (Doğum yeri olan mekân, ev vb. nesnelerin ad olarak konulması)

Taşlak "ism-i has" TaŞ-laQ (V21a10, D28b14) (Ar. °alemun) (*Caferoğlu 1931:100*) < *taş* "dış, dışarı" (ED556b) + *lağ* (yer ismi yapan ek, bkz. *Erdal 1991-1: 108*). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, DM-, BM-. *taşlak*, +*lağ* yer bildiren isimden isim yapım ekiyle *borlağ*, *yaylağ*, *kışlağ* tarzında teşkil etmiş bir isimdir. Anadolu ağızlarında kelime *taşlak* "derelerdeki bataklık" (*DS X, 3840*) anlamıyla geçmektedir. Kişi adı olarak kullanımı tanıklanamamıştır.

Tuğluk "yük yüklemek için her bir çatma ip bağlanan çatal ağaç; ism-i has" TwG/Q-lwQ (V21a23, D29a7) (Ar. °alemun eyzân) (*Caferoğlu 1931: 107*) < *tuğ* "a royal emblem" (ED464) + *luğ*. Memlûk: TZ-, TT-, KK-, DM-, BM- Çağatay Hanlarından *Tu/oğluk Temür* (1348-1360) kaynaklarda geçmektedir (*Togan 1981: 63*).

Digirmen "ism-i has" DyKyR-MaN (D16a17, V23a2) (Ar. °alemun) (*Caferoğlu 1931: 34*) < *tegirmen* "a rotary mill for grinding corn" (ED486b). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, BM-, DM-. Kişi adı olarak Kİ dışında tamklanamamıştır.

8. Soy ve nesil ile ilgili konulan adlar

Koydan "ism-i has" QaY-DaN (V26a4, D35b14) (Ar. °alemun) (*Caferoğlu 1931: 74*) < *kay+dan* ~ *kayı+dan*. Memlûk: TZ-, TT-, KK-, DM-, BM-, Kelime MK'da geçen *kay* "Türklerden bir bölük; bu bölükten olan köle" (DLT I, 28) ile ilgili olabilir. Kelime Oğuzların *kayı* boyu olmalıdır. Çağatay hanlığı içinde Ögedey'in oğlu Kaydu Han (1267-1301) kişi adı ile Kİ'teki *Kaydan* aynı kökten türetilmiş isimler olmalıdır.

9. Diğer adlar

Kalavun (V44a9). Kelime, Kİ'te gramer kısmında ism-i has bölümünde *mürtecel* (< Ar. Kelimenin lügat manası ile ıstılah manası arasında münasebet bulunmayan kısmına *mürtecel* denir" (*Yeğin 1999: 710*) olarak kullanılan ism-i hasa örnek olarak verilmiştir. Tarihî sahada *Kalavun* (1279-1290), Memlûk emiri olarak geçer. Baybars'ın 1277 yılında ölümünden sonra önce oğlu Berke ve arkasından diğer oğlu Süleym zamanında Atabek al-Asakir olan *kalavun*, eski arkadaşlarına dayanarak sultan oldu (1279). *Kalavun* kendi soyundan bir asra yakın hüküm sürecektir bir hanedan kurmayı da başardı. *Kalavun* bunu temin edebilmek için Türk Memlûklerin varlığına rağmen Çerkeslerden yeni bir Memlûk grubu kurdu ve iktidarını

bu temeller üzerinde yükseltti (*Kopruman 1989: 7-8*).

Ṭaṣar "ism-i has" ṬaṣaR طَجَرَ (V20b 12, D28a11) (Ar. °alemun yusemmâ bihi) (*Caferoğlu 1931: 96*). Memlûk: TZ-, Hou-, KK-, DM-, BM-. *Tacar* Mısır kölemenlerinden (Ebubekir) zamanında başbuğluk yapmış olan bir Türk; *Taşar*, Oktay Han'ın başbuğlarından [Atalay 1935: 111].

?Tütel/total - total "ism-i has (erkek)" ?TwTaL

تَتَل (V12a18, D17b3) (Ar. °alemun yusemmâ bihi'r-raculu) (*Caferoğlu 1931: 110*). Memlûk: TZ-, Hou-, BM-, KK-, DM-.

Ṭwrtuṣ "ism-i has (erkek)" < ?twr + tuṣ "tunç" (ED449) ṬwR-ṬwṢ طَرْطُج (V20b18, D28b2) (Ar. °alemun er-raculu) (*Caferoğlu 1931: 108*). Memlûk: TZ-, TT-, KK-, DM-, BM-. Kaynaklarda kelime tespit edilememiştir.

Bükti بَكْتِي BwK-TyY (V44a10) < bük-ti (< bük-"bükmek" (ED324a). KÎ'te İsm-i has konusunun işlendiği kısımda fiilden menkul isimler arasında *Sançar* ile birlikte *Bükti* de geçmektedir (*Caferoğlu 1931: 150-151*). Memlûk sahasında kelime özel İsim olarak KÎ dışında tespit edilememiştir.

KAYNAKLAR ve KISALTMALAR

- AKSAN, Doğan (1989), **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, I-III C, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARAT, R. Rahmeti (1987), **Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Vekayi Babur'un Hatıratı**, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1945), **Ettuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye**, İstanbul.
- ATALAY, Besim (1935), **Türk Büyükleri veya Türk Adları**, Devlet Basımevi, İstanbul.
- ATALAY, Besim (1985-1986), **Divanü Lugati't-Türk Tercümesi**, C. I-V, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BM: **Kitābu Bulgatu'l-Müştāk fî lugati't-Türk ve'l-Kıfçak**, Bkz. ZAJACZKOWSKI 1958.
- CAFEROĞLU, A. (1931), **Abû Hayyan, Kitāb al-İdrāk li-lisân al-Atrāk**, İstanbul.
- CAFEROĞLU, A. (1961), "Türk Onomastiğinde "köpek" Kültü", **TDAY-Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1-11.
- CLARK, V. Larry (1975), **Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th - 14th cc.)**- Dissertation of Indiana University (Bloomington), Ph.D., 1975, X+488+3p. University Microfilms International, Ann Arbor (Michigan), London.

ÇAĞATAY, Saadet (1962), "Türkçede "Kadın" İçin Kullanılan Sözcükler", **TDAY-Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara, 1988, 13-49.

DLT: **Dīvānu luġāti-t-Türk**, bkz. ATALAY (1985-1986).

DM: **Ed-Durretu'l-Mudîa fî'l-lugati't-Türkiyye**, Bkz. ZAJACZKOWSKI 1965-1965a

DS: **Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, XI C, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

ED: CLAUSON, Sir G., **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish**, Oxford 1972.

ERDAL, Marcel (1991), **Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon**, C. I-II, Wiesbaden.

JW-Li: Jingwei, Li, (1994), **Tu La Fan Hui Gu Wen She Hui Jin Ji Wen Shu Yan Jiu**, Xinjiang Ren Min chu Ban She, Wulumuqi, Ürümçi.

KÎ: **Kitābu'l-İdrāk li Lisâni'l-Etrāk**, Bkz. CAFEROĞLU 1931.

KK: **El-Ḳavānīnu'l-Küllīye li ṣabṭi'l-lugati't-Türkiyye** Bkz. TOPARLI 1999.

KOPRAMAN, Yaşar Kâzım (1989), **Mısır Memlûkleri Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- RÁSONY, L. (1988), **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- RÁSONY, L. (1963), "Türklükte Kadın Adları", **TDAY-Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 63-87,
- RÁSONY, L. (1964), "Türk Özel Adlarının Kaynakları", **Türkoloji Dergisi**, I/1, 71- 101.
- ÖGEL, Bahattin (1993). **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)**, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahattin (1995), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)**, 11. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- SEVİM, A. (1989), **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TMEN; DOERFER, G. **Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen**, 4 c., Wiesbaden, 1963-75.
- TOGAN, Zeki Velidi (1981), **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, Enderun Kitabevi, Ankara.
- TOPARLI, R., M. Sadi ÇÖGENLİ, Nevzat H. YANIK (2000), **Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, R., M. Sadi ÇÖGENLİ, Nevzat H. YANIK (1999), **El-Kavânmü'l-Küllîye Li-Zabtn-Lügati't-Türkiyye**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TT: **Kitâb-ı Mecmû u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Moğolî**, bkz. TOPARLI 2000
- TZ: **Et-Tuhfetu'z-zekiyye fî'l-tuğati't- Türkiyye** Bkz. ATALAY 1945.
- USp.: Radloff, W., **Uigurische Sprachdenkmäler**, Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von S. Malov herausgegeben, Leningrad, 1928, S. VIII+305, mit 3 Tfln. (Reprint: Biblio Verlag, Osnabrück 1972).
- YEĞİN, Abdullah; Abdulkadir BADILLI; Hekimoğlu İSMAİL; İlham ÇALIM (1985), **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat**, İstanbul.
- ZAJĄCZKOWSKI, A. (1958), **Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk**, **Bulğat aş-Muştaq fî luğat at-Türk wa'i-Qıfcaq**, II-ere partie. Le nom, Warszawa.
- ZAJĄCZKOWSKI, A. (1965), "Chapitres Choises du Vocabulaire Arabe-Kiptchak "ad-durrat al-mudia fî'l-luğat-at Turkiya", **Rocznik Orientalistyczny**, XXIX/1, Warszawa, 39-98.
- ZAJĄCZKOWSKI, A. (1965a), "Material kolokvialny arabsko-kipczacki w Słowniku "ad-Durrat al-Mudia fî'l-luğat-at Turkiya", **Rocznik Orientalistyczny**, XXIX/2, 71-116.
- ZAJĄCZKOWSKI, A. (1966-1969), "Yeni Bulunmuş Arapça-Kıpçakça Bir Sözlük", **Türk Kültürü Araştırmaları** (Ayrıbasım), Ankara.
- ZIEME, Peter (1977), "Materialien zum Uigurischen Onomasticon-I", **TDAY-Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 70-86.
- ZIEME, Peter (1978-1979), "Materialien zum Uigurischen Onomasticon-II", **TDAY-Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 81-94.
- ZIEME, Peter (1984), "Materialien zum Uigurischen Onomasticon-III", **TDAY-Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 267-283.

**MATERIALS TO TURKISH ONOMASTICS:
Personal Names in Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk**

Dr. A. Melek ÖZYETGİN

Ankara University, Faculty of Letters

ABSTRACT

Turkish personal names in different written historical sources are one of the most important study area for all researchers of Turkish Languages and culture history and Turkish folklorists. For the reason, Turkish onomastics is a subject which must be considered in this study, old personal names in 14-15. Centuries, which used in Memlûk-Kıpçak areas, especially in one of the most important lexicon and grammar book named Personal Names in Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk are dwelled upon. The personal names in this book are compared with their counterparts in other dictionaries of this area. Etymology and usage of the personal names in the book and tradition of Turkish naming are tried to be explored.

Key Words:

Onomastic, Personal Names (Anthroponym), Turkish Onomastics, Researches on Memlûk-Kıpçak Areas

**МАТЕРИАЛЫ ДЛЯ ТЮРКСКОЙ ОНОМАСТИКИ:
Антропонимы в Китабуль-Идрак ли Лисаниль-Етрак**

Д-р Мелек ОЗЙЕТГИН
*Анкарский университет,
Факультет филологии и истории-географии*

РЕЗЮМЕ

В исследовании тюркской ономастики антропонимы, которые разбросаны по различным письменным историческим памятникам, являются одним из предметов, которые подлежат глубокому исследованию, начиная от исследований истории тюркского общества и культуры до исследований фольклористики, истории тюркского языка. Письменные памятники тюркского языка и истории можно найти в различных географических местах с древних времен. В этой статье исследуется мамелюко-кипчакская часть тюркской ономастики 14-15 вв. на основе самого важного произведения этой области - словаря и учебника грамматики Китабуль-Идрак ли Лисаниль-Етрак. Антропонимы в этом словаре исследуются с точки зрения этимологии, вида использования, тюркской традиции как давать имена путем сравнения с другими словарями.

Ключевые слова:

Ономастика, Антропонимы, Тюркская ономастика, Мамелюко-кипчакские исследования

SÖZCÜK SANATI EDEBİYATTAN GÖRÜNTÜ SANATI SİNEMAYA SEVGİNİN AKTARSLIŞI (Cengiz Aytmatov'un "Al Yazmalım, Selvi Boylum" adlı eserinden sinemaya uyarlanan filmin uyarlama üzerine düşündürdükleri)

Yrd. Doç. Dr. H. Hale KÜNÜÇEN

Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

ÖZET

Sanat, insanın kendisini anlattığı bir alandır. Başka bir ifadeyle, insanın kendisini ifade etme yollarından birisidir. Hangi sanat alanında olursa olsun bir sanat eseri biçimi yoluyla somutlaşır. Bu anlamda, sanat eserine biçim verme endişesi bütün sanatlarda ortaktır. Fark, biçim verilen malzemedir. Örneğin, edebiyat sözlere biçim verir. Sinema ise görüntülerle bir anlam yaratmaya çalışır. Bir sanat eserinin biçimi, genellikle yansıtmaya çalıştığı nesnelerin biçimlerinden sanatçısının ona kattığı kendi nesnel var oluşunun dışındaki anlamıyla, imgesiyle ayrılır. Bir çiçeğin, edebiyatta sözcüklerle anlatımı ile sinema perdesine yansıyan görüntüsü arasında aktarılışından kaynaklanan farklar vardır. Aktarılış biçiminden doğan farklar, fiziksel değişime bağlı olarak içeriğin aktarılışına yansır. Dolayısıyla mesajın iletilme biçimi farklılaşır. Örneğin, sinemanın biçimini meydana getiren görüntünün sadece mesajın bir taşıyıcısı değil, hatta kendisi olduğu söylenebilir.

Birbirinden farklı malzemelerle, farklı anlatım özelliklerine sahip sanat dalları, birbirlerinin içerik ve biçimlerinin yanı sıra konu ve temalarından da yararlanmaktadırlar. Bunlardan özellikle edebiyat ve sinema arasında, sinemanın doğuşundan başlayarak devam eden bir ilişki söz konusudur. Sinemanın edebiyatın hazır malzemesinden yararlanarak senaryolaştırılan uyarlamalar bu ilişkinin en yoğun yaşandığı örneklerdir. Bu çalışmada edebiyattan sinemaya yapılan uyarlamalar konu edilerek örnek bir uyarlama üzerinde konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda edebiyatın dili ile sinemaya aktarılan bir konu-temanın, eserin özgün atmosferini bozmadan sinemanın kendi anlatım diliyle asıl eserin özünü ve sözünü yeniden kurması gerektiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Sanat, Edebiyat, Sinema, Uyarlama, Görsellik, Sevgi, Emek

GİRİŞ

*"İyi bir uyarılama, asıl eserin özünü ve sözünü
yeniden kurabilmelidir"*

*Andre Bazin**

Birbirinden farklı sanat dallarının her biri gerçeği kendi algıladıkları gibi ve kendi dilleriyle yeniden şekillendirirler. Bununla birlikte farklı sanat dalları birbirlerinin malzemelerinden, biçim ve içeriklerinden, konuların-temaların algılanış ve hedef kitleye sunuluş yöntemlerinden yararlanırlar.

Yedinci sanat sinema, keşfedilişinden bu yana kendi dilini oluştururken kendisinden önce var olan diğer sanatların tümünden yararlanmıştır. Özellikle köklü bir sanat geleneği olan edebiyat, sinemaya hem tema-konu, hem de hazırlanacak senaryoya temel olacak metin bakımından malzemeler vermiştir. Günümüzde de sinema, kendisine hazır malzeme sağlayacak nitelikteki her türlü edebî eserden uyarlamalar yaparak yararlanmaktadır.

Edebiyat, geçmişten günümüze çok büyük ustalar yetiştirmiştir. Bu büyük ustalar da ölümsüz romanlar, hikâyeler, yazmışlardır. İşte sinema, bu eserlerden uyarlamalar yaparak yararlanma yoluna gitmiştir. Artık sinema, günümüzde insan yaşamının koparılamaz bir parçasıdır ve onların hayatında önemli roller oynamaktadır. Pek çok insan diğer sanat dallarının da ileticisi durumunda olan tek sanat olarak yalnızca sinemayı tanıyor, onu biliyor. Ancak bütün bu yararları karşın sinemayla edebiyat arasındaki bu ilişkiden zaman zaman edebiyatın zararlı çıkabileceği görüşü az ya da çok okuyan, sinemayla ilgilenen, edebiyat uyarlamaları izleyen herkesin düşünmüş olabileceği bir konudur. Örneğin bir romanın, bir hikâyenin sinemaya aktarılınca, edebiyat değerinden çok şeyler yitirebileceği ya da edebiyat adına bazı kayıplara yol açıldığı düşünülebilir. Oysa sinemanın başlangıcından itibaren dünya sinemasına bakıldığında, büyük yazarlara ait pek çok eserin sinemaya uyarlandığı, be-

yaz perdeye başarılı bir biçimde yansıtıldığı görülebilir. Üstelik insanlık bu uyarlamalardan çok yararlanmıştır. Çünkü bazı ülkelerde, belirli dillerde yayınlanan birçok edebî eser başka dillere çevrilseler de çoğunlukla kitlelere ulaşamamıştır. Oysa sinemada, ülkeler aşıp gösterime giren filmler kitlelerin malı olmuştur. Çünkü sinemanın yaptığı her şey seyircisi içindir. Seyirci sinemanın her şeyidir, daha doğrusu sinema, var oluş nedenini seyircisiyle bulmaktadır. Dolayısıyla çok sayıda insan sosyal durumları, eğitimleri, kültürleri ne olursa olsun bu eserleri ve yazarlarını tanıma fırsatı elde etmişlerdir. Bu yolla böyle bir yazarın, böyle bir eserin varlığını öğrenmişlerdir. Bu da gösteriyor ki, sinema-edebiyat ilişkisi konusunda edebiyatın bu ilişkiden zararlı çıkmamış, tersine sinema, edebiyatı belli bir azınlığa hitap eder durumdan çıkarıp kitlelere indirgeyerek yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. O halde, tartışmasız en önemli kitle iletişim araçlarından birisi olan sinemada edebiyat uyarlamaları kaçınılmazdır.

Sürekli hayata dair yeni konu ve temalar tüketen sinema sanatının edebiyat ürünlerinden yararlanması kaçınılmaz olduğuna göre, bir yazarın, sinemanın ancak yönetmenle gerçekleştirebileceğine ve sanata dönüşebileceğine içtenlikle inanması gerekir. Bunun yanı sıra bir sinema yönetmeni de bir romanı ya da öyküyü sinemaya aktarırken, o romanın ya da öykünün özgün havasını bozmadan filmini görselleştirebilmelidir. Bir edebiyat eserinden aslına ve türüne sadık kalınarak uyarlanacak bir film için yapılacak çalışmada, edebî eserle film arasında kurulacak ortaklığın amacının ne olacağının önceden saptanması gerçekleştirilecek uyarılama filmin başarısını doğrudan etkileyecektir.

İşte bu çalışmada bir edebiyat eserinin sinemaya uyarlanması konu edilmiştir. Çalışmanın amacı sinemanın amacının kendi dili ve anlatım olanaklarıyla edebiyatın yaptığını yapmak olduğunu göstermektir. Bu amaçla, eserleri çeşitli dillere çevrilen ve sinemaya uyarlanan dünyaca ün-

lû Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un "Al Yazmalım, Selvi Boylum" adlı hikâyesinden aynı adla sinemamıza uyarlanan, yönetmenliğini Atıf Yılmaz'ın yaptığı film seçilmiştir. Bu film, eserin aslına ve türüne sadık kalmayı başarmış olması bakımından sinema-edebiyat ilişkisinin sağlıklı kurulduğu tipik bir örnektir. Ayrıca hem Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki estetik düşüncenin çok yönlülüğü, konuların ve kişilerin hayatın içinden olması, hem de filmin yönetmeni Atıf Yılmaz'ın Türk Sinemasında çok sayıda edebiyat uyarlaması yapan bir yönetmen olması ve Cengiz Aytmatov'dan uyarladığı bu eseri ve eserin temasını sinema diliyle, kendine özgü anlatım biçimiyle yeniden kurduğu özgün dünyanın çekirdeği olarak koruması, sinema-edebiyat işbirliğini başarıyla kanıtlayan bu eserin çalışmamız için seçilmesinin haklı birer nedeni olmuştur.

Sinema-edebiyat ilişkisinin hassas bir konu olması nedeniyle sinema ile edebiyat alanları arasında bir işbirliği söz konusu olduğunda sürecin ciddi sorumluluklar taşıdığına (hem kitaba hem de hazırlanacak filme karşı) inanarak, çalışmanın başında öncelikle sinema ve edebiyatın özelliklerine, ilişkilerine yer verilmiştir. Daha sonra bu ilişkiye bağlı olarak özellikle uyarlamalar konusuna değinilmiştir. Bu yapılırken de uyarlamaların özelliklerine ve bir edebiyat eseri sinemaya uyarlanmak istendiğinde yaşanabileceklerle olması gerekenlerin neler olduğu anlatılmıştır. Buna bağlı olarak, yazar-yönetmen-senarist ilişkisi ve uyumunun uyarlama sürecindeki önemine yer verilmiştir. Ayrıca, çalışmada örnek olarak seçilen uyarlama filmin özgün hikâyesinin yabancı bir eser olması nedeniyle ülkemizde bu konuda tanımlanan "yerlileştirme" kavramı kullanılmıştır. Çalışmanın amacını pekiştirmesi bakımından seçilen eserin hem özgün edebî hem de sinemaya uyarlanmış hali hakkında bilgilere ve açıklamalara yer verilerek sinema ve edebiyat eseri olarak ortak özellikleri üzerinde durulmuş, buradan hareketle örnek uyarlamanın yapısına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma genel olarak, sanat/edebiyat-sinema, sanatçı/yazar-yönetmen, eser/kitap-film birliktelikleri kapsamında ele alınarak çalışmanın konusu kaynaklar ışığında bilimsel temele oturtulmaya çalışılmıştır. Çok geniş iki sanat alanı olan sinema ve edebiyat ilişkisinde sadece sinemanın edebiyat eserlerinden yaptığı uyarlamalar konusu üzerinde yoğunlaşmış ve bir edebiyat uyarlaması olan "Al Yazmalım, Selvi Boylum" adlı film üzerinde uyarlama konusu incelenmeye çalışılmıştır. Bunun için önce özgün eser birkaç kez ayrıntılı okunarak içerik ve anlatım ile ilgili bilgiler çıkarılmıştır. Film daha önce izlenmiş olmasına karşın çalışmanın özel amacı nedeniyle baştan sona birkaç kez izlenmiş, daha sonra sahne ve sekansların filmin anlatım diline ait özelliklerini incelemek için pek çok kez parça parça izlemeler yapılmıştır. Ayrıca çalışmaya ışık tutacağı düşüncesiyle filmin yönetmeni Atıf Yılmaz ile bir görüşme yapılmıştır.

SİNEMA VE EDEBİYATIN ÖZELLİKLERİ

Bilindiği gibi sanat eseri, bir kurmaca dünyayı nesnelleştirerek sunduğu için sanattır. Her sanat dalı bunu bir biçim aracılığıyla yapar, ancak sadece biçimlerin ileri sürdüğü anlamda değil kuşkusuz. Bir sanat eserinin biçimsel örgüsüyle iletilen kurmaca dünya, kendisini oluşturan malzemelerin örneğin, edebî eserde sözcüklerin, sinemada görüntülerin kavramsal ilişkilerinden dolayı düşünceden ayrılmaz.

Sanat, salt algıların aracılığıyla bilmenin değil, anlama yetimizin konusudur. Büyük bir sanat yapıtı karşısında kişi, dünyaya bakış ufğunun genişlediğini, hem dünyayı hem de kendi öz benliğini kavrayışının derinlik kazandığını görür. Yeni bir ışık altında bakar her şeye, birçok şeyi ilk kez görür, ama hep olgunlaşarak bakar. Sanat yapıtının dünyası dil, kültür, tarih gibi toplumsal ortak temellerden dolayı kişinin dünyasından soyut değildir. Her yapıtın dünyası bir bakıma, onu alımlayanın dünyası ile bütünlenir, iki dünyanın karşılıklı alışverişinden, yapıtı anlama çabasında bi-

le kendi benliğinin aydınlığını gözler kişi. Bu karşılaşma, yabancı bir evrende, zaman ve tarihin dışında yaşanan bir olgu değildir çünkü. Sanatçının sunduğu yapıt onun özelliğinin, özel duyguları ile düşüncelerinin 'biçim'e dönüşmesi değildir. Sunulan insanlık durumunun bir sanat iletişi bütünlüğünde örülmüş gerçeği ya da gerçekleridir. Sanatın varlık temeli güzellik duygumuzu okşamaktan önce, bu yönüdür (*Göktürk 1978: 34-35*). Bir sanatçının eserinde anlatmayı amaçladığı anlamı nasıl ifade ettiği ya da nasıl dile getirdiğine, bir başka deyişle biçimsel özelliklerine bakarken dile getirileni ya da ifade edileni görmezden gelmek, biçim ile anlamı birbirinden ayırmanın imkânsızlığı bilinen bir gerçektir. Örneğin, bir metin okunurken duyulan tat, metnin biçimiyle iletilen anlamın eseri okuyan kişi tarafından kavranmasından kaynaklanır. Benzer biçimde bir filmi seyreden seyircinin aldığı keyif de art arda gelen görüntüler aracılığıyla seyirciye sunulan dünyanın seyirci tarafından doğru algılanmasıyla gerçekleşir. O halde, bir sanat eserinin, ister edebiyat ister sinema alanında olsun, okur ya da seyirci yönünden alınılması deneyimi ikili bir özellik gösteriyor. Okura ya da seyirciye sanatsal ürün aracılığıyla sunulan her biçimsel öge anlamını, her gösterge de gösterilenini birlikte getiriyor. Bu da bize, her sanat alanının kendine özgü bir dili olduğunu ve sanatın iletişini taşıyan dilden ayrı varılamayacağını gösteriyor. Gerçekten de nasıl ki edebiyat edebi kurallar içinde bir sanatsal üretim biçimi ise sinema da görsel kurallar için bir sanatsal üretim biçimidir.

Sinemanın Özellikleri

Sinema, kendinden önceki güzel sanatlardan - resim, müzik, edebiyat, tiyatro, heykel, mimari- sonra doğmuş ve bu sanat dallarının arasına girmiş bir güzel sanattır. Her sanat dalında olduğu gibi sinema da yaşama ve insana dair birikimleri anlatmak amacıyla kendi dilini kullanır. Bunun için, ressamın boyalarla, müzisyenin notalarla, yazarın sözcüklerle anlattığını sinema sanatçısı da temel malzemesi olan görüntülerle anlatır.

Sinema aynı zamanda görsel-işitsel bir sanattır. Duyularımızın en etkin olan görme duyumuza hitap eder ve işitme duyumuzla desteklenir. Görüntülerin peş peşe gelmesi sonucunda ortaya çıkan anlamla seyircisine bir mesaj verir. Dolayısıyla sinema, görüntülerin sıralanmış biçiminden, özel etki/efektlerden ve filmin ritminden yararlanarak dünyanın dört bir yanındaki seyircisine bir yandan görsel dili bir yandan da sözlü dili kullanarak ulaşan olayları, konuları kendine özgü anlatım biçimiyle sunma/yayma Özelliğine sahip bir anlatım/iletişim - haberleşme aracıdır. Sinema görüntülerle anlatılan bir dil olduğu için, bir görüntü ya da filmi dünyanın farklı yerlerindeki seyirci toplulukları izlediğinde, her biri farklı dillerde konuştukları ve birbirlerini anlamadıkları halde filmdeki görüntülerle anlatılanı anlamaları, yani filmin farklı dilleri konuşan insanlara seslenebiliyor olması sinemanın aynı zamanda evrensel bir dil olduğunun da göstergesidir.

Sinemanın bir başka özelliği de bir endüstri olmasıdır. Bir filmin yapımı için gerekli olan teknik donanım ve araç - gereç ile onları kullanacak teknik ekip ve daha birçok aşama önemli miktarlarda harcamayı gerektirir. Sinemanın bir sanat haline dönüşmesinin, endüstrileşmesi oranında olduğu ise bilinen bir gerçektir.

Sinemanın en önemli özelliklerinden bir tanesi de ekip çalışması gerektiren bir sanat dalı oluşudur. Çünkü sinemada kolektif bir çalışma söz konusudur, dolayısıyla sinema bir ekip çalışmasıdır. Yalnızca bir kişinin yeteneği ya da başarısı sinemada ortaya başarılı bir filmin çıkması için yeterli değildir. Bir filmde yapımcı - yönetmen - senaryo yazar - oyuncuların başka çok sayıda insan görev alır. Filmin iyi olabilmesi için tüm çalışanların ortak bir başarı çizgisinde birleşmeleri gerekir. Böyle olmakla birlikte, bir filmin yaratıcısı tüm çalışanlar değil, filmin oluşturulması sürecinde özellikle "yaratıcı grup" olarak adlandırılan yapımcı - yönetmen - senaryo yazarlarıdır. Ancak filmi görselleştiren, sinema dilini kullanan ve son sözü söyleyen yönetmendir. Atıf

Yılmaz'ın (1982) deyişiyle "sinema olayı yönetmenle gerçekleşir."

Sinema, diğer tüm sanat dallarına açık bir sanat dalıdır. Diğer sanat dallarının hepsine açık ve yatkın olması, yapısı gereği hepsini özümseyebilme niteliği taşıması yönünden "tüm sanat"ı gerçekleştirebilecek tek sanattır (*Özön, 1972: 9*).

Sinema, hem bir zaman hem de bir mekân sanatıdır. Filmin dramatiği gerek zaman gerekse mekân sürecinde gerçekleşir; gerek mekânın gerekse zamanın gelişimi başlı başına bir yapı oluşturur. Mekân, devinimleri kavrayan bir çerçeve değildir, kendisi devingen ve değişken bir devinime dönüşür. (*Zillioğlu, 1981: 166*). İşte sinemanın, hem zamanda hem de mekânda oluşan bir anlatım yapısının oluşu, kendisinden önce gelen sanatlarla ilgisine ve onlara açık olmasına bağlı olmakla beraber, sinemanın kendisine Özgü bir anlatım diline hatta tek başına bir dil olması durumuna bağlı olduğunu özellikle belirtmekte yarar var. İşte diğer tüm sanat dallarıyla ölçülemeyecek kadar izleyicisi olan sinemanın birbirinden farklı birçok özelliğe sahip olması, çok yönlülüğü ve dolayısıyla karmaşık yapısı gereği ortaya çıkan kendine özgü sorunlarının giderilmesi amacıyla özel bir hukuka gerek duymaktadır.

Edebiyatın Özellikleri

Edebiyat denilince ilk akla gelenler, düzenli ve estetik olarak sözcüklerin doğru dizilişi, güzelliği, doğru anlatım, doğru dil kullanımıdır. Kaynaklar da edebiyatı benzer biçimde tanımlıyor. Örneğin, Tural (1982) edebiyatı şöyle tanımlıyor; "düşünce, duygu ve hayallerin sözlü veya yazılı olarak, güzel ve etkili bir biçimde anlatılması sanatıdır".

Edebiyat sadece zihinde gerçekleşebilen bir olgudur. Bu nedenle edebî bir eserde, sanatçı ile eseri okuyan arasında zihinsel bir İletişim kurulur. Aracısı dil olan tam anlamıyla bir düşünce olayı gerçekleşir. Çünkü bir yazıyı edebî kılan en tipik özelliği kuşkusuz dilin kullanımıdır. Ancak edebî bir eserde dil, iletişimsel olmaktan çok an-

lamsal bir değer içerdiğinden edebiyat özü itibarıyla maddi bir varlığa sahip değildir. Diğer sanat dalları, kendilerini ifade etme ve yaratıcılık anlamında, içinde bulundukları maddi şartlar ile sınırlandırılmışlardır (ressam boyalan, fırçasıyla; müzisyen aletleriyle; mimar malzemesiyle...), ancak edebiyatçı sınırsız özgürlüğe sahiptir. Çünkü mutlak özgürlük yalnız insan düşüncesinde var olabilir. Bu nedenle bir edebiyatçı, düşündüklerini sözcüklerle düzenleyebilir.

Edebî bir eserde sunulan evrenin niteliği edebiyatın bir başka özelliğidir. "Yazınsal metinlerde sunulan evren, gerçek evrenin tıpatıp benzeri değildir. Kurmacasaldır. Buna iletisinin kanıtlanamayışını, yanlışlığının ya da doğruluğunun gösterilemeyeşini de ekleyebiliriz" (*Özdemir, 1994: 43*). Buradan bir edebiyat eserinin algılanmasında zaman ve mekân kaybının olmadığını, sürekliliğin kesintiye uğrayabileceğini çıkarabiliriz.

Buraya kadar, edebiyat ve sinemanın özelliklerine çok genel bir çerçeve içinde, çalışmamıza temel oluşturulması bakımından, yer verildi. Özellikle edebiyat - sinema ilişkisinin kuruluşu ve uyarlama konusuna geçişte bu temel özelliklerle her iki sanat alanının da anlatım dili ve yapım-üretim biçimi bakımından gerçeğin yeniden üretiminde farklı yöntemlere sahip oldukları bir kez daha belirlenmiş oldu. Çünkü bu çalışmada, ne köklü bir sanat geleneği olan edebiyatın, ne de diğer sanatlardan sonra ortaya çıktığı için önünde yararlanabileceği geniş bir alan bulan sinemanın birbirlerine üstünlüğü ya da kıyaslanması yapılmış, tersine bu iki sanat dalının ayrı birer dili olduğu ortaya konularak çalışmanın asıl konusuna geçiş yapılmaya çalışılmıştır.

SİNEMA - EDEBİYAT İLİŞKİLERİ VE UYARLAMA

Bütün sanatların arkasında yazının olduğu bilinir. Aslında önce söz vardı, belki de resim vardı, ama gerçek olan şu ki söz, yazı Varolunca söz

olmuştur. Bütün sanatlar gibi sinemanın temelinde de edebiyatın varlığından söz etmek mümkün. Hatta çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi sinemanın amacı edebiyatın yaptığını kendi diliyle yapmaktır. Bu konuda Kracauer'da (1976), "sinema görsel olarak roman yazmak gibidir" der ve edebiyatın görüntü, ses - söz ve belki de yazı ile somut bir şekilde oluşturduğunu birinin sözcüklerin gücüyle diğerinin ise görüntülerin gücüyle hareket etmekte olduğunu belirtir.

Sinema - edebiyat ilişkisi tüm dünyada sinemanın doğuşundan bugüne güncelliğini koruyan bir konu olmuştur. Sinemanın edebiyatla olan ilişkisini sessiz sinemadan hatta sinemanın doğuşundan da öteye götürerek geçmişte edebî eserlerin resmlendirilmesi alışkanlığıyla çok güzel bir bağ kurarak anlatan Necati Cumalı (1982), bu konudaki düşüncelerini "Romanlar, resamlara yaptırılmış desenler ile süslenirdi. Özenli baskılarda ayrı bir çekicilik kazanırdı bu resimler. Ressamlar, romanları resimlerken, ellerinden geldiği ölçüde romanda anlatılanı görüntülemeye, yansıtmaya çalışırlardı. Okuduklarının gözle görünür duruma gelmesi okuyucunun da kuvvetle duyduğu bir istektir. Sinema sanatının doğmasını, çok kısa bir sürede tanıdığı olduğumuz gelişmeyi göstermesini bu istekte aramalı" şeklinde ifade ederek, bu anlamda edebiyatın okuyucu kitlesinin sinemayı benimsemek ve yaşatmak için zaten hazır olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de sessiz sinema döneminden beri hemen her filmin temelinde bir edebiyat eseri bulunmaktadır.

Sinema ile edebiyat ilişkisinde bu iki sanat alanının birbirlerine en çok yaklaştıkları ve aralarında bir ortaklığın kurulduğu an, her ikisinin de hikâye anlattıkları durumlarıdır. Belki bu yüzden sinema edebî eserler arasında özellikle roman ve hikâyelerden film senaryoları üretmeye, uyarlamalar yapmaya yönelmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Morris Beja'nın (1979) "Film and Literature" kitabında, her yıl Amerika'da yapılan filmlerin %30'unun roman uyarlaması olduğu ve yine en çok satan romanların yaklaşık %80'inin fil-

me çekildiği, Akademi ödüllerinin "en iyi film" ödülünün dörtte üçünün uyarlamalara verildiği ve bunların yaklaşık dörtte üçünün roman ya da kısa öykü uyarlamaları olduğu, New York Film Eleştirmenleri "en iyi film" ödülünü kazanan filmlerin de yaklaşık üçte ikisinin yine uyarlamalar olduğu konusundaki bilgileri, yukarıdaki saptamamızı doğrular niteliktedir.

Sinema - edebiyat ilişkisinde daha önce değindiğimiz, sinemanın edebiyatın hazır malzeme potansiyeline ihtiyaç duymasında en önemli sorunlardan birisinin seyircisini etkileyecek ilginç hikâyeler anlatma zorunda oluşu bilgisi, bize, uyarlamaların tutulma ya da tercih edilme nedeninin oldukça mantıklı olduğunu gösteriyor. Çünkü uyarlama için kullanılan malzemelerin çoğunluğu, seyircinin beğenisini kazanan ve olumlu eleştiriler alan eserlerdir. Bunlar daha Önceden piyasaya sunulmuş ve başarı kazanmış roman, öykü ya da tiyatro oyunu olmaları nedeniyle yapılan filmler de seyircinin ilgisini çekmektedir (Miller, 1993:294).

Sinema - edebiyat ilişkisindeki bu bilgiler aklımıza şu soruları getiriyor: Acaba her edebî eserin sinemaya uygun olduğu söylenebilir mi, sinema ile edebiyat ne zaman uyuşabiliyor? Bu soruların cevabını ancak uyarlama konusunun içinde bulmak mümkün.

UYARLAMA

Uyarlama, daha çok uygun duruma getirme eylemi; intibak; adaptasyon anlamında kullanılmakta. Sözlükte ise, bir yapıtı, bir metni başka bir izleyici ya da okuyucu (ya da seyirci, dinleyici) kitlesinin beğenisine, başka bir sanatsal etkinlik alanı için o sanatın tekniğine uyarlamak olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca yabancı dildeki bir yapıtın kişilerini, konusunu, olayın geçtiği yeri değiştirip yerlileştirerek Özgürce çevirme; bu yolla meydana getirilen yapıt olarak Örneklendirilmektedir (Larousse, 1986:11979).

Edebî ve temsili sanatlarda uyarlama, başka

türden bir eserin sahneye veya perdeye aktarılmasıdır. Bir romanın veya hikâyenin oyunlaştırılması gibi (*And, 1964:794*). Sinema-Televizyon Terimleri Sözlüğü'nde ise uyarlama, "sinema için hazırlanmamış bir metni sinemaya uygun biçime sokma" şeklinde tanımlanmıştır (*Özön, 1981:311*).

Genel anlamda sözlük karşılığı ile edebiyat ve sinemadaki uyarlama tanımlarıyla, bir kez daha sinema ve edebiyat arasındaki kuvvetli ayrım karşımıza çıkıyor. Bir kitabı okurken, düş gücümüzü dilediğimiz gibi işletir, kitaptaki olay ve kişileri dilediğimiz gibi yaşatabiliriz. Bir sinema filminde ise durum çok farklıdır. Sinema bize kişileri, olayları düş gücümüzü hesaba katmadan gösterir. Filmde gösterilenler nasıl gösteriliyorsa, öyle kabul etmek zorundayızdır. Özetle, bir roman okuyucusu kişileri kendisine göre oluşturur, tanır. İşte sinemaya uyarlanan bir romanın düş kırıklığı uyandırmasının nedeni bu olabilir. Gerçekte, yazar da eserdeki kişiliklerin nesnel kişiliklermiş gibi psikolojik incelemesini yaparken, öznellikten kurtulamaz, çünkü bunu ancak içe bakışla gerçekleştirir (*Zillioğlu, 1981:177*). Bu ayrım bizi, yukarıda cevabını aradığımız soruların her ikisinde de yer alan "sinemaya uygunluk", "sinemayla uyushabilme" konularına getiriyor. Uyarlama konusuna bu açıdan baktığımızda, bu işin püf noktasının "görsellik" kavramında yer aldığını söyleyebiliriz. O halde, her edebî eser ya da ürünün sinemaya uyarlanması hem güç hem de mümkün olmayabilir. İşte asıl sorun da bu aşamada başlamaktadır.

Herhangi bir romanın ya da bir öykünün sinematografik olma şansını saptayabilme Özelliğine daha çok bir film yönetmeni sahip olabilir. Çünkü ancak bir yönetmen kendince görselliği yakalayabilir. Yönetmen, bir edebiyat ürünüyle sinema ürününün, taşıyabileceği görsel yoğunluğu, idrak sürelerinin farklı olduğunu düşünmek zorundadır. O zaman sinematografik eserine bir romanı ya da hikâyeyi temel olarak almak isteyen yönetmen, edebî ve sinemasal öğelerin birbirini

kestiği-örtüştüğü edebiyat ürünlerine bakmak zorundadır. Kuşkusuz bu tür edebiyat ürünleri için birinci koşul, eserdeki görsel unsurların ağır basmasıdır. Sinemanın anlatım aracının sözcükler olmaması, görüntülerin bir araya gelmesinden bambaşka bir yapının oluşması ve roman ya da öyküde geçen her olayın sinemasal olmadığını hatta kurulacak yeni yapı içinde bazı olayların dışta bırakılması gerektiğini düşünen bir yönetmenin bir edebiyat ürününe yaklaşımı, bakışı nasıl olabilir?

Öncelikle edebiyatçının kurduğu dünya yönetmeni etkilemiş olabilir veya okuduğu edebiyat ürününün olay dokusu ya da hikâye içindeki dramatik bir yapı, bir çatışma, bir karakter, romanın ya da hikâyenin sadece bir bölümü hatta bir cümlesi, bir tek teması bile onu ilgilendirebilir, etkileyebilir. Bu aşamada, eğer bir yönetmen bir edebiyat ürününden kendisini o ürünü sinemaya uyarlamaya iten, sözünü ettiğimiz etkilerden birini yaşarsa uyarlama süreci başlamış olur. Daha sonra yapılacak ilk iş, eğer yaşıyorsa ve ulaşılabilirse yazarın kendisiyle görüşmek ve olurunu almaktır. Bundan sonra edebiyat ürününün senaryolaştırılması aşaması gelir. Yönetmen bir temadan hatta bir ayrıntıdan hareketle filmi zihninde kurduğu ya da tamamladığı için senaryo artık filmin sadece bir izdüşümüdür. Çünkü senaryo edebiyata ait değil, sinemaya ait bir çalışmadır. Senaryo bu aşamada sadece teknik bir işlem olarak yazılır. Bir yönetmen, uyarlamasını yapacağı eserin senaryosunu kendisi yazabileceği gibi bir senaryo yazarı ile birlikte de çalışabilir. Hatta eserin sahibi yazar ile birlikte senaryoyu oluşturabilirler. Aslında ideal olanı da budur. İşte bu aşamada, yazar - yönetmen- senaryo yazarı işbirliğinden söz edilebilir. Bu konuyla ilgili olarak, senaryo yazarlığı konusunda birçok çalışması ve kitapları bulunan Mahmut Tali Öngören (1982), bir yazısında son yıllarda dünyada ve ülkemizde yönetmenlerin artık film senaryolarının yazımı aşamasında senaryo yazarlarıyla birlikte çalıştıklarını ve filmin her şeyinden sorumlu olan yönetmenin daha işin başında konu kağıda dökülürken

yazım aşamasında çıkabilecek anlaşmazlıkların önceden çözümlenmesini bu yolla sağlayabileceğini belirtiyor. Ayrıca senaryo yazımının bir ekip işi olduğuna inandığını ve Özellikle edebiyat uyarlamalarında senaryo yazımının ortalama üç kişilik bir ekiple gerçekleştirilmesi gerektiğini, bu ekipte film yönetmeni, senaryo yazarı ve eserin yazarının da bulunmasının doğru bir yol olacağını vurguluyor.

Yazar - yönetmen- senaryo yazarının aralarındaki işbirliğinden söz ediyorsak, Öncelikle bu üç öğenin her bakımdan özellikle de görsellik anlayışı bakımından tam bir uyum içinde olmaları gerekiyor. Eğer bu üç ucun ortak noktaları çoksa söz konusu olan uyarlamada, sinema sanatının gereklerini göz önünde tutacak bir birliktelikten söz edilebilir. Yönetmen ile yazar arasında doğabilecek bir çelişkinin sağlıklı bir biçimde çözülebilmesi için uyarlamada kurulacak dil birliğinde senaryo yazarının fonksiyonu çok önemlidir. Senaryo yazarı, daha işin başından, filmin sanatsal yönünün, sorumluluğunun yönetmene ait olduğunu ve kurmayı düşündüğü sinemasal dünyayı bulmaya, yönetmenin tam olarak ne istediğini bilmeye çalışmalıdır. Çünkü yönetmen, senaryo yazarından sinemaya uyarlanması kararlaştırılan hikâyenin seçilme nedenlerini korumasını ister. Bu anlamda, gerek yazar - yönetmen, gerekse yönetmen- senaryo yazarı arasındaki ilişkiler gerçek bir eşgüdüm boyutunu kazandığında ancak uyarlama sağlıklı bir temele oturabilir. Bu yüzden senaryo yazarının yapacağı, uyarlaması yapılacak eseri sinema tekniğine dökmektir. Yönetmenin yapacağı ise sinema dili aracılığıyla seyircisine ulaşmak. Sinema dili de yönetmene sinemanın sahip olduğu geniş bir alanda çok yönlü anlatım kolaylıkları sağlayacaktır.

Edebiyat uyarlamalarında hem kitaba hem de yapılacak filme karşı bir sorumluluk olduğundan, uyarlama yapılırken göz önünde bulundurul-

ması gereken önemli noktalardan biri, filmin özgün esere ne kadar sadık kalacağıdır. Bunun bir formülü yoktur. Bazı uyarlamalar özgün materyale çok sadık kalabilirler. Diğerleri ise daha az benzerlik gösterirler ve "serbest uyarlama" ya da özgün eserin "üzerine kurulmuş" olarak nitelendirilebilirler. Başarılı bir film uyarlaması, çeviriden çok yorumlamaya yönelik olmalıdır. Çünkü her ortamın doğrudan yapılan bir çeviriyi kabul etmeyen kendine has özellikleri vardır. Önemli olan, uyarlama yapan yazarın özgün eserin ana öğelerini alarak onun havasını (kişiliğini ya da özgün eserin duygusal atmosferini) yakalamasıdır. Özgün materyalin popülerliği, onun ne kadarının değiştirileceği konusundaki karan etkiler. Alt yapı öğeleri; (öykü-karakter-tema) filme uyarlanabilir, ancak estetik yüzeysel yapının yakalanabilmesi çok daha güç olabilir. Genellikle zorluk bir çalışmanın üslubunu uyarlamaktır (*Miller, 1993: 294-295*).

Uyarlamalar konusunda çeşitli sınıflandırmalar yapılarak çok geniş bir kullanım alanı oluşturulmuştur. Bu konuda çalışmamızın sınırlılığına bağlı olarak, Türk sinemasındaki kullanımı bakımından "yabancı uyarlamalar" sınıflandırması içinde yer alan "yerleştirme" kavramı çalışmamızda örnek olarak ele alınan uyarlama filmi karşılamaktadır. "Yerleştirme", yabancı bir ülkenin edebî eserini, konu - karakter ve atmosfer olarak yerli yaşayışa uyarlamak anlamında tanımlanmıştır (*Scognamillo, 1973: 69*).

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında, çalışma için seçilen örnek bir uyarlama filmle, edebî bir eserden filme uyarlanan bir hikâyenin sinema diline aktarılışı ele alınarak uyarlama konusu pekiştirilmeye çalışılacaktır. Bunun için önce, Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un "Al Yazmalım, Selvi Boylum" adlı hikâyesine ait bilgilere yer verilecek, ardından aynı adla Türk sinemasına uyarlanan filmin uyarlama olarak taşıdığı Özellikler ve yapısına bakılacaktır.

"KIZIL COOLUK CALCALIM" - "AL YAZMALIM, SELVİ BOYLUM"

"İnsan hayatında öyle anlar vardır ki, büyük bir insana çocuk gibi sorumsuz hareketler yaptırır".

Cengiz Aytmatov

Eser/Hikâye: Cengiz Aytmatov

Ana Karakterler : Kamyon şoförü - İlyas, sevdiği kız - Asel, yol bakım ustası - Baytemir.

Yan Karakterler : Hareket memuru - Kadiça, şoför - Cantay, İlyas'ın şoför arkadaşı - Alibek.

Hikâyenin Geçtiği Yer : Kırgızistan (Pamirler'e-Oş'a giden tren, Ribaçye ulaştırma merkezi, Ti-yen-Şan dağları, Issık - Göl, Dolon geçidi)

Yıl-Sayfa: 19604961 - 103 sayfa

Rusça'dan Çeviren : Mehmet Özgül

Cengiz Aytmatov, hikâyeye bir gazetecinin (yazar) ağzından, yazar - anlatıcı olarak başlar. İki gün sürecek olan bir tren yolculuğunda hikâyenin kahramanı kamyon şoförü İlyas'ın ve onun bakış açısından anlatmaya devam eder. Yolculuğun iki günü dolmaktadır. Hikâyenin sonlarına doğru yazar arada ek açıklamalar yapar. Bu kez yol bakım ustası Baytemir'in ağzından onun kendi öyküsünü anlatır. Sonunda yine İlyas'la gazeteci (yazar) arasındaki diyalog ve İlyas'ın son sözleri ile bitirir.

Hikâyenin Özeti

İlyas, askerden döner dönmez Ti-yen - Şan dağlarında şoförlük yapmaya başlayan bir gençtir. Ulaştırma merkezinden çevredeki çiftlik köylerine yük götürmektedir. Bir gün köy yolunda taş götürürken kamyonu batağa saplanır. Kamyonuyla uğraşırken rastlantı sonucu harada çalışan ve köye yürüyen Asel adında genç bir kızla tanışır. Asel'e duyduğu ilgiden dolayı hep onunla karşılaşmaya gayret eder. Birkaç görüşmeden sonra her ikisi de birbirlerine yakınlık duyarlar. Asel, tanımadığı biriyle nişanlıdır, ancak İlyas'ı

sevmektedir. Bir gün İlyas'la kamyonu binip köyden uzaklaşırlar. Issık - Göl'ün kıyısında yağışlı bir geceyi kamyonunda geçirirler. Asel anne -babasını küstürmüş, İlyas da işini ihmal ettiği için ulaştırma merkezinden azar işitmiştir. İlyas Asel'i kaçırdığını anlatınca kendisini affettirir. Arkadaşı Alibek'in desteğiyle evlenip, yuva kurarlar. Samet adında bir çocukları olur. Mutludurlar.

Bir akşam üstü kötü bir havada, Dolon geçidinde yol bakım istasyonuna malzeme götürürken motoru bozulan yüklü bir kamyonu rastlar. Görev sırasında insani bir yardım etmek ister. Bozulan aracı kamyonuna bağlayarak ve tehlikeler atlatarak zorlu geçidi geçerler. Yolda iyi anlaşılamadığı şoförlerden Cantay'la karşılaşır. Yaptığı işin yasak ve doğru olmadığını bildiği için Cantay'ın ulaştırma merkezine bu konuda bilgi vermesinden korkar. Eşi Asel'e de yolda birilerine yardım ettiğini anlatmaz.

Bir süre sonra, yeni kurulacak hidroelektrik santrali için ulaştırma merkezine fazladan taşıma görevi verilmiştir. Bütün şoförler zamanla sınırlı olan bu çok yüklü İş yüzünden mutsuzdurlar. Ulaştırma merkezinin müdürü bile işe çözüm bulamamıştır. İlyas, şoförlere bir süre önce Dolon geçidinde yedekte çektiği aracı ve yaptığı yardımı bir kahramanlık hikâyesi gibi coşkuyla anlatır. Ona inanmayanlar olur, o da bu olaya Cantay'ın tanık olduğunu söyler. Çözüm olarak her kamyonu yedekte römork takmayı önerir, ancak çok tepki alır. Şoförler İlyas'la böyle bir işin çok riskli olduğu ve yapılmaması gerektiği konusunda tartışır. Aslında İlyas da hem yaptığıının hem de önerdiğinin akıllıca olmadığını bile bile kendisini ispatlamak için bu riske girer. Hareket memuru Kadiça'nın yardımıyla merkezin römorklarından birini gizlice çalar. Bir kez daha yükü geçitten geçmeye niyetlenir, ancak başarısız olur. İşten alınır, bakım atölyesine verilir, ancak arkadaşlarının desteği ile artık yakın yollara gidecektir.

İlyas'ın işteki başarısızlığı öfke ve üzüntüyle

karışık bir kırılganlığa dönüşür. Evi, işi ve çevresiyle ilişkileri bozulmaya başlar. Girdiği bunalım sonucu sürekli içki içer ve Asel'le evlenmeden önce tanıdığı hareket memuru Kadiça'ya sığınır, yalnızlığını onunla paylaşmaya başlar. Bir süredir evine gitmeyen İlyas'ı Asel, gelen geçene sorar. İlyas evine pek uğramamaktadır. Kendini Asel'e lâıyk görmez, ona karşı mahçuptur. Bir gün Cantay, Asel'e İlyas'ın Kadiça ile birlikte olduğunu söyler. Asel, Kadiça'nın kendisinden de bu birlikteliğin doğru olduğunu öğrenince, İlyas'ın tutarsız davranışlarına daha fazla katlanamayarak oğlu Samet'le evi terk eder. İlyas, pişmanlık duygularıyla Asel ve oğlunu çok arar, bulamaz. Kadiçe ile birlikte oradan ayrılıp yeni bir işte çalışmaya ve birlikte yaşamaya başlarlar. Bir süre sonra bu beraberliğin yürümeyeceğini anlar ve ayrılırlar. İlyas, tekrar Tiye - Şanlar'a döner, şoförlük yapmaya başlar. Aradan uzun zaman geçmiş, çok şey değişmiştir. Köyde Asel'in evlendiğini öğrenir, yıkılır.

Asel bir raslantı sonucu Baytemir'le tanışır. Baytemir, savaş dönüşü eşini ve çocuklarını çığ kazasında kaybeden bir yol ustasıdır. Asel ve Samet'i sevgi ve şevkatle korur, evine yerleştirir. Samet'le ilişkileri zamanla baba - oğul ilişkisine dönüşür. Asel bu ilişkiden tedirgin olur. Baytemir, Asel'e karşı da bir yakınlık duymaktadır. Geçmişte yaşadığı acıların, üzüntülerin yerini sevgi almıştır artık. Ancak, Asel'in kocasını hala sevdiğini ve beklediğini bilmektedir. Aradan zaman geçer, Samet büyür. Baytemir'e "baba" der. Asel de artık Baytemir'e alışmış, onu benimsemiştir. Bir gece İlyas, çok içkili araç kullanırken, Baytemir ve Asel'in bulundukları yerin yakınlarında kaza yapar. Kamyonu devrilmiştir ve kendinde değildir. Gelen haber üzerine ilk yardımına Baytemir koşar, İlyas'ı tanır. Onu bir zamanlar bozulan araçlarını yedekte çekerek geçiren cesaretli delikanlı olarak hatırlar. Evine götürerek yardım etmek ister. Baytemir'in evine gelen İlyas da bir süre sonra yol ustası Baytemir'i tanır. Böyle bir rastlantı yaşadığı için utanır. Evde Asel ve oğlu Samet'i de görünce mahcubiyeti artar ve

susmak zorunda kalır. Baytemir herşeyi anlar sanki hiçbirşey olmamış gibi davranır. Asel Baytemir'in sadakatini, sabrını, kendisine ve oğluna verdiği emeği tercih etmiştir. İlyas ise yaptığı hataların bedelini ağır biçimde öder. Asel'le paylaştıkları güzel günlerle Issık - Göl ve civarındaki güzellikleri birbiriyle eşleştirerek hem tabiata hem Asel'e ve oğluna veda eder ve oralardan ayrılır.

Cengiz Aytmatov, "*İnsan hayatında öyle anlar vardır ki, büyük bir insana çocuk gibi sorumsuz hareketler yaptırır*" sözleri ile hikâyesindeki baş kahramanı İlyas'ın bulunduğu durumu çok güzel anlatmaktadır. "Al Yazmalım, Selvi Boylum" ilk bakışta İlyas - Asel - Baytemir arasında kurulan sıradan bir aşk üçgeni izlenimi verse de, yazarın yukarıdaki sözlerinde de olduğu gibi bu hikâyede, insanın gençliğinde düşünmeden yaptığı bazı hataların hayatının ileriki dönemlerinde bıraktığı derin iz ve acılar, sevgi ve emek temaları etrafında konu edilmiştir.

İlyas, başlangıçta çok kolay elde ettiği sevgiyi, mutluluğu sürdürememiştir. Oysa Baytemir, büyük bir şansızlık sonucu yıkılan dünyasını yeniden kurmak için sabretmiş, beklemiş ve sevgiye emek vermiştir. Sonunda bunun mükâfatını almıştır. İşte Aytmatov'un bu hikâyesinde kaderin yönlendirdiği bir hayat tarzına teslimiyetin, keder ve saadetin baki olmadığı düşüncesi işlenmiştir (Kolcu, 1997:104).

Cengiz Aytmatov'un "Al Yazmalım, Selvi Boylum" hikâyesini tanıtıcı kimlik bilgileri ve hikâyedeki olaylar dizisi ve önemli gelişmelerin Özetini verdikten sonra edebiyat diliyle anlatılanların sinema diliyle nasıl anlatıldığına baktığımızda, ilk görmek istediğimiz sinema dilinin olanaklarıyla özgün eserde anlatılmak istenen mesaj temel alınmış mıdır, esere ne derece sadık kalınmıştır?

Bunun için bu çalışmayı gerçekleştirirken hem özgün esere ve sinemaya uyarlanan sinemaya ait incelemelerimiz, hem de filmin yönetmeni Atıf Yılmaz ile yaptığımız görüşme (2001) so-

nucunda elde ettiğimiz bilgilerle, yabancı bir edebî eserden "yerileştirme" olarak tanımlanan ve eserin konu - karakter - atmosfer olarak ülkemiz koşullarına uyarlanmasında Özgün esere sadık kalınıp kalınmadığı saptanmaya çalışılmıştır.

Yönetmen Atıf Yılmaz'ın verdiği bilgilere göre, öncelikle özgün eseri ilk okuma ve hikâyeyi beğenip görselleştirmek üzere yazar Cengiz Aytmatov'dan gerekli onayın alınmasıyla süreç başlamıştır. Mekânların tespiti ve oyuncu seçiminin ardından seçilen mekânlar, oyuncular, teknik imkânlar ve konunun Türkiye koşullarına nasıl uyarlanabileceği konulan göz önünde bulundurularak hikâyenin senaryolaştırılmasına sıra gelir. Hikâyeyi film senaryosu haline AH Özgentürk getirir. Senaryolaştırma aşamasında Ali Özgentürk'le zaman zaman birlikte çalıştıklarını, bunun gerekli ve kaçınılmaz bir çalışma süreci olduğunu belirten yönetmen Atıf Yılmaz, her sahnenin ayrı bir dramatik yapısı olduğunu, bu nedenle filmdeki ritmi yakalayabilmesinin ancak yazarak mümkün olduğunu, yazdığı zaman olayların özünü iyi kavrayabildiğini vurguluyor.

Uyarlama yaparken özgün eserin incelenmesi sırasında hikâyedeki tüm öykü çizgilerinin, ana öykünün, çatışma noktalarının, ana karakterler ve üstlendikleri rollerin, karakterler arası ilişkilerin ve bu ilişkilerin senaryo boyunca nasıl gelişip değiştiğinin çok iyi planlanması gerekmektedir. Bu kimin öyküsüdür? Bunların yanı sıra öyküdeki her sekansın yapısını, o sekanstaki aksiyonu belirleyecek çalışmanın yapılması da uyarlamanın özgün eserdeki olay ve aksiyonları koruması bakımından Önem taşımaktadır.

Çalışmamızın bu aşamasında, yukarıda sıraladığımız öğelerin filmde yer alışlarına ve filmin nasıl kurulduğuna bakılacaktır.

"AL YAZMALIM, SELVİ BOYLUM"

Eser: Cengiz Aytmatov Yönetmen :

Atıf Yılmaz Batıbeki

Senaryolaştıran : Ali Özgentürk

Oyuncular : Köylü kızı Asya- Türkan Şoray

Kamyon şoförü İlyas -Kadir İnanır

Yol yapı ustası Cemşit - Ahmet Mekin

Hoca ağabey (Ali)- İhsan Yüce

Kamera: Çetin Tunca

Müzik : Cahit Berkay

Film Mekânı: Adana / Osmaniye- Karatepe civarı
baraj inşaat alanı.

Türü : Melodram

Yıl-Süre: 1977 - 90 dakika

Özgün eserde, hikâye Kırgızistan - Kazakistan sınırlarında Tiyen - Şan dağları, Issık Göl, Dolon geçidi, Ribaçye ulaştırma merkezi ile hikâyenin başı ve sonunda yazarın Pamirler'e -Oş'a giden tren yolculuğundan oluşan mekânlarda geçer. Filmde ise görüntülerle verilenin dışında mekâna ait net bir sözlü ya da yazılı bilgi verilmemektedir. Ancak filmin yönetmeni Atıf Yılmaz ile yaptığımız görüşmede, filmde geçen mekânın Adana - Osmaniye'de gerçek bir baraj yapım alanı olduğu öğrenilmiştir. Şantiyenin bulunduğu alan ve orada çalışanların kaldıkları lojmanlar film mekânı olarak kullanılmıştır. Görsel olarak bu mekânlar, özgün hikâyedeki mekânları çağrıştırmakta ve büyük ölçüde hikâye ile benzerlikler taşımaktadır.

Hikâyenin geçtiği zaman, Cengiz Aytmatov'un 1950'li yılların sonu ile 1960'ların başlarında gazetecilik yaptığı dönemlerdir. Filmin gerçekleştirildiği yıl 1977'dir.

Hikâyedeki olaylar, filmde temel olarak iki bölüm halinde anlatılmaktadır. İlyas'ın Asya ile tanışması ve oğluyla birlikte evini terk etmesine kadar olan anlatımlar birinci; Asya'nın Cemşit ile tanışmasıyla başlayıp, filmin sonuna kadar süren olaylar dizisi ise ikinci bölümü oluşturur. Filmin Özellikle ikinci bölümünde, kahramanlara özgü psikoloji, karakterlerin iç yansımaları, duygu

dünyaları ve olayları kendi bakış açılarından değerlendirmeleri iç monologlarla verilmiştir (*Ak-mataliyev, 1998: 160*). Filmin en dikkat çekici anlatım özelliklerinden olan bu tarz anlatım, yönetmen Atıf Yılmaz'ın da (2001) belirttiği gibi bir üslup sorunudur. Çünkü yönetmen, filmin görsel etkisini korumak için, özgün eserde tanımlanan aksiyonları ve olayları diyaloglarla değil, daha çok göstererek ve "iç ses" olarak tanımlanan iç monologlarla vermeye çalışmıştır.

Filmin kimlik bilgilerine bakıldığında ilk olarak oyuncuların isimlerindeki değişikliklerin az ama benzerliklerin çok olduğu görülmektedir. Oyuncuların birer ana karakter olarak üstlendikleri rol, kişilik Özellikleri ve ilişkileri açısından hikâyeden filme aktarılışında benzerlikler, ortak yönler dikkat çekmektedir.

Hikâyenin kahramanı, İlyas'tır. Öykü, İlyas'ın öyküsüdür. İlyas, tıpkı hikâyede olduğu gibi uzun boylu, esmer, genç ve yakışıklı bir kamyon şoförüdür. Kişilik olarak, heyecanlı, ani çıkışlar yapabilen deli-dolu, yalnız bir insandır. Diğer karakterle olan ilişkilerinde de bu tutarsız kişilik özelliklerini gösterir. İnatçılığı, tutkuları sonucunda olayları abartır, iradesizce davranır. İş yerindeki şoförlerle ve Asya ile ilişkileri kopar, hep yalnız kalır.

Asel, hikâyede zayıf, ince, selvi boylu harada çalışan ve köyde oturan genç ve güzel bir kızdır. Köyde yaşamasına karşın son derecede açık görüşlü, rahat, kitaplar okuyan bilinçli bir genç kızdır. Filmdeki Asya ise esmer, orta boylu, çok güzel bir köy kızdır. Asya'da tıpkı Asel gibi açık görüşlü ve bilinçli bir genç kızdır. Duyarlı ve hassas bir insandır. Öyküdeki aşk üçgeninin merkezindeki kadındır.

Hikâyenin üçlüyü tamamlayan diğer önemli karakteri, Baytemir'dir. Kendisi savaştayken, eşini ve çocuklarını evlerinin üzerine düşen bir çığ kazasında kaybetmiş, acılarla dolu orta yaşlı, sakin ve yalnız yaşayan bir adamdır. Filmdeki ismiyle Cemşit de, doğuda köprü yapımındayken bir depremde eşini ve çocuklarını kaybetmiştir.

Hem hikâyede hem de filmde yol yapım ustası olarak çalışan Baytemir - Cemşit kişilik özellikleri olarak sessiz - sakin, son derece dürüst, güven verici, sabırlı, mücadeleci, sorumluluk sahibi, akli ve iradesiyle hareket eden, emeğe saygılı bir insanı temsil etmektedir. Çevresinde tutarlı tavırlarıyla saygı uyandıran, huzur verici iyi ilişkiler kuran birisidir.

Hikâyedeki yan karakterlerden hareket memuru Kadiça - filmde Dilek, İlyas'ın şoför arkadaşı Alibek - filmde Hoca ağabey (Ali) ve olumsuz karakter şoför Cantay - filmde şoför Can olarak karşımıza çıkıyorlar. Ne hikâyede ne de filmde, fiziksel ve kişilik özellikleri bakımından tanımlayıcı bilgilerine yer verilmeyen bu yan karakterler, filmde büyük ölçüde hikâyede üstlendikleri rollerin aynısını üstlenmişlerdir. Aslında uyarlamada filmin yapısı kurulurken, yönetmen bazı karakterleri eleyebilir, yeni karakterler ekleyebilir ya da bazı karakterleri tek bir karakterde de toplayabilir. Bu anlamda özgün eser filme uyarlanırken, ana ve yan karakterlerde temayı etkileyecek çok önemli değişiklikler yapılmamıştır.

Hikâyede olaylar dizisinin anlatılışı sırasında yazar Cengiz Aytmatov, yukarıda belirttiğimiz gibi farklı bir kurgulama tekniğiyle eserini anlatmaktadır. Filmde ise giriş-gelişme-sonuç ya da çatışma- gelişme-çözüm içeren bir Öykü çizgisi bulunmaktadır. Geleneksel dramatik anlatım yapısına uygun olarak gelişen bu anlatım modelinde, anlatılacak öğelerin özellikle görsel bütünlüğü ve dengesi sağlanarak bu yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bir filmin öyküsü kuşkusuz sadece olaylar dizisi demek değildir. Görsel yapıyı biçimlendiren ve seyirciye sinema diliyle - tekniğiyle sunulan temel bir yapı vardır. Bu yapıyı tutarlı bir biçimde sürdürmek için hikâyedeki bazı olaylar ve sekanslar birleştirilebileceği gibi bazıları da denebilir, bazıları kısaltılıp uzatılabilir. Hatta yenileri eklenebilir. Bu açıdan bakıldığında, filmde yer alan olaylar dizisinde benzerliklerin yanı sıra değişiklikler ve yenilikler de yer alıyor.

Film, İlyas'ın gitmek istemediği bir yol işine verilmesi, aracının çamura saplanması ve sonradan sevip aşık olacağı, evleneceği kız Asya ile tanışması ile başlar. Buradaki Öykü çizgisi, filmin ana öyküsünü tanımlamaktadır. Filmin başlarına yakın bir yerde başlamıştır ve her öyküde olduğu gibi daha başlangıçta çözüm bekleyen bir durum vardır. Çözümün kuşkulu oluşu; iki gencin rastlantı sonucu karşılaşmaları öyküyü başlatan çatışma ya da seyircinin ilgisini, dikkatini yakalayan giriş bölümüdür.

Girişte, filmin atmosferi - üslûbu, olayın geçtiği mekânlar ve ana karakterlerle (İlyas, Asya, Cemşit) tanışırız. İlyas'ın işindeki bir hatası yüzünden düştüğü bunalıma kadar, hemen hemen bir çok sahne özgün hikâye ile benzerlikler göstererek ilerlemektedir. Dış aksiyon ya da görev aksiyonu olarak tanımlayabileceğimiz İlyas'ın yapmaması gereken zorlu bir işi yapması ve sonucunda bir dizi olumsuzluğun peş peşe gelmesi ve hayatını değiştirecek bir krize girmesi filmin gelişme bölümünü başlatır. Bu bölümler özgün eserde daha uzun ve birbirine benzer iki ayrı olayla anlatılır. Ancak, sonuçtan İlyas'ın etkilenme biçimi aynıdır. Filmde bu sahnelerde hem eleme yapılmış hem de birleştirmeye gidilmiştir.

Gelişme bölümünde, İlyas'ın içine düştüğü bunalımlı dönemini, yalnızlığını paylaştığı Dilek'le olan ilişkileri, bu bölümün karakterler arasındaki kişilerarası aksiyonu anlatan örneklerdendir. Benzer biçimde Asya'nın Cemşit ile tanışması, onun desteğini alması ve aralarında başlayan ilişki, gelişme bölümündeki en güçlü kişilerarası aksiyona örnektir. Gelişmedeki olaylar dizisi, tıpkı özgün hikâyede olduğu gibi yaşanan güçlüklerin İçerikte olduğu kadar görsel anlatım dili olarak da ilgiyi yoğunlaştıran ve sürdüren bir üslûpla anlatılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi filmin başından başlayarak özellikle gelişme bölümünün de bir kısmını içine alan filmin ikinci bölümde belirgin olarak yoğunlaşan iç monologlar, iç aksiyonları anlatan güzel örneklerdir. Üç ana karakterin de hesaplaşmaları, kişisel istekle-

ri, iç değişimleri, olayları yorumlayışları, değer yargılan ve tutumları "iç ses" şeklinde beyaz perdeye yansıtılmıştır. Özgün eserde bu sahnelerin çoğu diyaloglarla verilmiştir. Filmin gelişme bölümünde yer alan olaylar dizisinde, hikâyedeki bazı diyaloglara ve sahnelere yer verilmemiş, bunun yerine Asya - Baytemir -Samet beraberliği bazı sahneler eklenerek görsel anlatım dilinin gücü kullanılmıştır. Özellikle Asya ve Cemşit'in resmi nikâhla evlenmeleri; Asya'nın bir kilim kooperatifinde çalışmaya başlaması; başını açması; giyim tarzının değişmeye başlamasını gösteren sahneler Asya'nın bireysel olarak dönüşümünü, seçimini görselleştirmesi bakımından dikkat çekicidir.

Filmin sonlarına doğru, filmin ikinci bölümünün en önemli olayı aynı zamanda öykünün doruk noktasını oluşturan, sorunların çözümlendiği bölümde, bu kez Cemşit İlyas'a yardım eder. Sanki bu iki insan arasında bir kader birliği yaşanmaktadır. Cemşit'in İlyas'ı tedavi etmek için evine getirdiği sahne, hikâyedeki gibi yaşanır. Bu karşılaşma, filmin doruk noktasıdır. Asya bundan sonraki hayatı için, o dakikaya kadar yaşadıklarının hesabını yapar, karar verecektir. Hikâyede bu bölüm, hem İlyas hem de Baytemir tarafından gazeteci-yazara anlatılarak bitirilir. Filmde, içerik olarak hikâyedekine benzer biçimde görselleştirilmesinin yanı sıra, en son sahnede filmin bütün yapısına hakim iç monologlarla Asya'nın kendi kendisine sorduğu sorularda, filmin bütün bir mesajı tek cümlede verilmektedir. Bu sahne son derece dramatik, seyirci açısından da duygulanmanın çok yoğun olduğu, izlerken kendimizi olayların içindeymiş gibi hissettiğimiz, Asya karakteriyle bütünleştığımız sahnedir. Aynı zamanda, filmin doruk ve çözüm sahnesi olan bu sahne, Asya'nın içinde bulunduğu gerilimli ortama seyircinin katılımı ile oluşan duygusal birleşme, filmde anlatılmak istenen konu ve mesajı iletmesi bakımından çok etkileyicidir. İşte bu son sahnede sinema diliyle gerçekleştirilen görsel düzenleme, çekim planları, oyunculuktaki başarı, kurgu ve iç seslerle sorgulanan sevgi ve sevgiye

verilen emek teması, o sahneye kadar bütün bir film boyunca görüntü ve seslerle anlatılan konunun, temanın tek cümlede verilmesidir.

Asya - "Sevgi neydi? Bize emek veren kimdi?" sorularını İlyas'la Cemşit arasında karar vermeden önce iç sesle kendi kendine sorar ve cevabını yine kendisi verir.

- "Sevgi, iyilikti, dostluktu, emekti" diyerek ona ve oğluna sevgi ve emek veren Cemşit'i tercih eder. Böylece filmin sonuç bölümünde gerilimler çözülür ve filmin sinema dili anlamındaki estetik yaşantısı sona erer.

Çalışmada örnek bir uyarılama olarak ele aldığımız "Al Yazmalım, Selvi Boylum" adlı filmin, özgün edebî eserden filme uyarlanması kısaca geçirdiği aşamalardan başlayarak, filmdeki öykünün geçtiği yer ve zaman; öykünün karakterleri ve kimin öyküsü olduğu; Öyküyü başlatan Çatışma; olaylar dizisi ve önemli gelişmelerin aktarılışına ait açıklamalar; filmin sonunda doruk nokta ve çözüme kadar görülen benzer anlatımlar, ortak yönler çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuçta özgün esere ait temel yapının filmin öyküsüne aktarılışında eserin duygusal atmosferinin korunduğu saptanmıştır.

Eserin yabancı uyarılama sınıfına girmesi ve özellikle hem eserin yazıldığı hem de filme çekildiği yıllardaki konumu itibarıyla Sovyetler Birliği - Kırgızistan'ında geçen konunun Türkiye koşullarına, Türk insanına ve Türk sinemasına uyarlanması iki ülkenin ortak - benzer kültürel özelliklerinin bulunması uyarılamanın şansı olmuştur. Örneğin dildeki benzerliklerin bir göstergesi olarak karakterlerin isimleri verilebilir. Benzer biçimde, meslekler ve çalışma biçimleri ile konunun geçtiği mekânlar ve kültürel seviyede de benzerlikler bulunmaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz özgün eserin atmosferinin korunmasında bu benzerliklerin, ortak yönlerin yanı sıra hikâyenin filme uyarlanmasında senaryo yazarının sinema dilini çok iyi bilen bir sinema sanatçısı olması da bu uyarılamanın şansı olmuştur. Ayrıca yazar Cengiz Aytmatov'un hikâyedeki

karakterlerin iç dünyalarını anlatmada kullandığı monologlar, sinema dilinin olanaklarıyla filmde yansımıştır. Böylece, edebî dilde insan psikolojisini anlatmada kullanılan psikolojik tahlil yönteminin, görsel-işitsel olarak aynı anlamda kullanılması duygusal atmosferin başarıyla sürdürülmesini sağlamıştır. Özellikle karakterlerin inşasında iç monologlarla bir doku oluşturulmaya çalışılmış ve sevgi teması bu dokunun içinde yer almıştır. Özgün eseri senaryolaştıran Ali Özgentürk (2001) de bu konuda, filmin temel izleği olan sevgi temasını karakterlerin kalp hareketlerini İzleyerek tuğla tuğla örmeye çalıştıklarını belirterek filmde olayların çok Önemli olmadığını, karakterlerin sevgi konusundaki zenginliklerini ve birbirlerine olan duygusal yönelimlerini öne çıkardıklarını ifade etmektedir. Gerçekten de hikâyede karakterler aracılığıyla olaylar anlatılırken, filmde olaylar aracılığıyla karakterlere yolculuk vardır. Bu anlamda olaylar arka planda, karakterler ise ön plandadır.

Cengiz Aytmatov'un hikâyesine, "... insanı, onun kaderini ve dünyayı tamamen kaplayan senteze dayalı bakış açısı" (*Akmataliyev, 1998:30*), filmde de ana karakterlerin başarıyla oynadıkları rollerine aktardıkları hayatın derinliği ve sevgi teması görselleştirilerek destansı bir dille anlatılmaya çalışılmıştır.

Diğer sanat dallarında olduğu gibi sinemada da sembolik anlatımlar, görsel dile yansıtıldığında ana temayı destekleyen önemli ayrıntılar olarak karşımıza çıkıyor. Bu filmde, İlyas'ın kırmızı renkli, süslü kamyonu; kamyonun üzerinde yazan "Aldırma Gönül " ve Asya'yı tanıdıktan sonra ilâve ettiği "Al Yazmalım" yazısı; Asya evi terk ettikten sonra evde bıraktığı "Al Yazma"yı İlyas'ın kamyonuna bağlaması; Asya'nın küçük erkek kardeşinin oyuncak kamyonuna "Aldırma Gönül "adını yazması; İlyas'ın oğlunu yıllar sonra gördüğünde kırmızı bir oyuncak kamyon alması dikkat çeken sembolik anlatımlardır.

"Al Yazmalım, Selvi Boylum" filminde eserin duygusal atmosferinin korunmasında hiç kuş-

kusuz sinema dilinin başarılı kullanımı göz ardı edilemez. Oyuncuların tip ve karakter olarak canlandırdıkları rollerine uygunluklarının yanı sıra oyunculukta sergiledikleri içtenlik ve samimiyet filmin başarısına önemli bir katkıdır. Aynı şekilde görüntü düzenlenmesi, çerçeveleme çekim planları, özellikle yakın plan yüz - baş çekimleriyle sağlanan duygusal ve karaktere ait öznellik ve görüntülerin kurgulanmasındaki akıcılık, kullanılan müzik, filmin ritmi ve görüntü dilinin aktarılışında yönetmenin sinematografik bakışını ve üslubunu belirgin olarak vurgulamaktadır. Böylece Kemal Özer'in (1973) sinema - edebiyat ilişkisini anlattığı bir yazısında da belirttiği gibi, "esere bağlılık tek başına bir değer getirmedir gibi, onu yalnızca bir gerçek yığını görmek, istediği oranda değiştirmek de her zaman bir sömürü sayılmamalıdır. Bu anlamda yönetmen, eserin özünü koruyarak sinema diliyle yeniden kurabilmeyi başarmıştır.

SONUÇ

Sözcüklerin gücü ile görüntülerin gücü; sözcük her zaman soyut, görüntü her zaman somut; sözcükler iştirmek, okumak, anlatmak; görüntüler ise göstermek amacını taşırlar. Sözcükler edebiyatın, görüntüler sinemanın temel malzemesidirler. Sinema ile edebiyat arasında bir ilişki söz konusu. Bu ilişkide, yakınlıklar, benzerlikler, karşılıklı etkilenme ve asıl önemlisi amaç birliği var. Amaçları aynı olan bu iki sanat dalı, aynı amaca varmak için farklı araçları - malzemeleri kullanarak yöntemde ayrılırlar. Örneğin, somut kavramlar doğrudan doğruya görüntünün alanına giriyorsa, soyut kavramlar da sözcüklerin alanına giriyor. O halde, edebiyat estetiğinde bir tür görsellikten, sinema estetiğinde de bir tür sözellikten söz edilebilir. Çünkü tek bir sözcüğün ortaya koyduğu soyut kavramı aynı güçte verebilmek için sinema sanatçısı, sinema dilinin anlatım olanaklarına hatta yer yer söz sanatlarına başvurur. Bu anlamda, bu iki çok önemli sanat dalı arasındaki ilişki her zaman sürecektir ve kaçınılmazdır.

Uyarlamalar konusunda Bela Balazs'ın (1970) "sanatın biçimi işleniş belirler" sözünde sanatların özelliklerini oluşturan ve birbirinden ayrılmalara neden olan kullandıkları malzemeler ve malzemelerin yapısından doğan değişik işleme biçimleri olduğuna göre, uyarlamalarda asıl eserden bazı farklılıkların olmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamızda başından beri vurgulamaya çalıştığımız, bir uyarlamanın asıl esere sadakat ya da bağlılığını sergilemede sinematografik anlatımdan uzaklaşması, sinema diliyle eseri yeniden kurmadan anlatmaya çalışması beklenemez. Önemli olan özgün eserin ana öğelerinin alınması, duygusal atmosferinin yakalanabilmesidir.

Sanatın amacı herhangi bir nesneyi yalnız yansıtmak değil, onu anlam taşıyan bir duruma getirmektir. Yazar Cengiz Aytmatov'un kendi ifadesiyle "edebiyatın görevi, insanın kendisine kim olduğunu anlayabilmesi için yardımcı olmaktır. Eserdeki betimlemeler, yaşam öyküleri aracılığıyla hayatın anlamını açıklamaktır" (*Behramoğlu, 2001:56*). Sinema da, bizi görüntüler aracılığıyla içinde yaşadığımız dünya ile tanıştırmak, tanıyarak yerinde, görünüşü özel bir sonuç doğuran olayları sıralar. Bizi, baktığımız, alışkın olduğumuz birçok şeyle yüz yüze getirir. Çoğu kez de bizi, gerçek yaşamın olayları ve genellikle bu olaylar konusunda beslediğimiz düşüncelerle karşılaştırmaya zorlar. Tıpkı edebiyatın yaptığı gibi bize kendi diliyle hayatın anlamını açıklamaya çalışırken, bir yandan da eğitir. Bu eğitici süreçte en güçlü - en etkili öğretim yöntemi olan görsel anlatım dilini kullanır. Bu çalışmada biz de eserleri çeşitli dillere çevrilmiş Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un 1960'lı yılların başında önce kendi ülkesinde Kırgızistan sinemasında, daha sonra Sovyetler Birliği'nde birkaç kez sinema ve televizyon uyarlamaları yapılan "Al Yazmalım, Selvi Boylum" (*İsrnailov, 2001:37*) adlı hikâyesi ile sinema ve edebiyatın dilinden; insanın yaşamında neler elde ettiğini, karşılaştığı korkunç acılarla, tecrübelerle dolu mücadelesinin sonunda eline geçenler karşılığında neleri yitirdi-

ğini ve insanları sevmeyi, emeğe saygı duymayı öğrendik. Edebî esere ve bu eserden uyarlanan filmin anlatım diline hayranlık duyarak baktık. Böylece yazar ve yönetmenin kendi üsluplarıyla vermek istediklerine tanıklık ettik. Sevgi ve sevgiye verilen emeği yazarın dilinden hikâyede okuduk, yönetmenin dilinden filmde seyrettik.

AÇIKLAMALAR

* Sinema kuramcısı Andre Bazin'in Sinema Nedir? adlı kitabından alınmıştır.

KAYNAKLAR

AKMATALIYEV, Abdildacan (1998), **Cengiz Aytmatov'un Dünyası**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 166, Fikir ve Sanat Adamları Dizisi: 15, Ankara, 221 s.

AKMATALIYEV, Abdildacan (1998), "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Evrensel Özelliği", **Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 Aralık 1998)**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 184, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 13, Ankara, s. 29-37.

AND, Metin (1964), "Tiyatro ve Sinemada Roman", **Türk Dili Roman Özel Sayısı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 793-797.

AYTMATOV, Cengiz (2000), **Al Yazmalım, Selvi Boylum**, (Türkçesi: Mehmet Özgül), Cem Yayınevi, İstanbul, 103 s.

BALAZS, Bela (1970), **Theory Of The Film Character and Growth of a New Art**, Dover Publications, Inc., New York, 291 s.

BAZİN, Andre (1995), **Sinema Nedir?** (Çeviren: İbrahim Şener), Sistem Yayıncılık, İstanbul, 302 s.

BEHRAMOĞLU, Ataoğlu (2001), "Bozkırdan Dünyaya Yayılan Ses: Aytmatov", **da (diyalog avrasya) Üç Aylık Uluslararası Düşünce ve Kültür Dergisi**, Şubat Sayısı, İstanbul, s. 52-58.

1. Yönetmen Atıf Yılmaz'la 4 Mayıs 2001 tarihinde "Al Yazmalım, Selvi Boylum" adlı film hakkında görüşme yapılmıştır.
2. Özgün eseri senaryolaştıran Ali Özgen-türk'le 23 Mayıs 2001 tarihinde hikâyenin senaryolaştırılması süreci üzerine görüşme yapılmıştır.
3. Çalışmada "hikâye" özgün edebî eseri, "öy-kü-film öyküsü" tanımlamaları ise özgün hikâyeden uyarlanarak senaryolaştırılan filmin öyküsünü karşılamaktadır.

BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ (1986), Cilt 23, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul, s. 11979.

CUMALI, Necati (1982), "Bütün İyi Yönetmenlerin Temel Kültürü Edebiyatla Beslenir", **Gösteri Sanat - Edebiyat Dergisi**, Sayı 15, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul, s. 68-76.

GÖKTÜRK, Akşit (1978), "Sanatta Güzel", **Ulusal Kültür Dergisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Temmuz Sayısı, Ankara, s. 33-35.

İSMAİLOV, Tevfik (2001), "Sovyet Öncesi ve Sonrası Kırgız Sineması/Kırgız Boyu'nun Sinemacılığı", **da (diyalog avrasya) Üç Aylık Uluslararası Düşünce ve Kültür Dergisi**, İstanbul, s. 135-139.

KOLCU, Ali İhsan (1997), **Milli Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 256 s.

KRACAUER, Siegfried (1976), **Theory of Film, Tthe Redemption Of Physical Reality**, Oxford University Press, New York, 364 s.

MİLLER, Wüliam (1993), **Senaryo Yazımı**, (Çevirenler: Yılmaz Büyükerşen, Yalçın Demir, Nesrin Esen), Anadolu Üniversitesi Yayınları: 733, İletişim Fakültesi Yayınları: 15, Eskişehir, 337 s.

- MORRIS, Beja (1979), **Film and Literature**, New York : Longman Inc., 246 s.
- ÖNGÖREN, Mahmut Tali (1982), "Senaryo Yazarları Ekibinin Varlığına Kesinlikle İnaniyorum", **Gösteri Sanat - edebiyat Dergisi**, Sayı 15, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul, s. 68-79.
- ÖZDEMİR, Emin (1994), **Yazınsal Türler**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 363 s.
- ÖZER, Kemal (1973), "Sinema - edebiyat ilişkisi", 7, **Sanat Dergisi**, Sayı:3, İstanbul, s. 11-13.
- ÖZÖN, Nijat (1972), **100 Soruda Sinema Sanatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 224 s.
- ÖZÖN, Nijat (1981), **Sinema - Televizyon - Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 592 s.
- SCOGNAMILLO, Giovanni (1973), "Türk Sinemasında Yabancı Uyarlamalar", **7.Sanat Dergisi**, Sayı 9 İstanbul, s. 61-73.
- TURAL, Sadık Kemal (1982), **ZamanınElinden Tutmak**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 355 s.
- YILMAZ, Atıf (1982), "Sinema Olayı Yönetmenle Gerçekleşir", **Gösteri Sanat -edebiyat Dergisi**, Sayı 15, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul, s. 68-74.
- ZILLIOĞLU, Merih (1981), "Çağdaş Bir Sinema Kuramcısı: Jean Mitry", **Kurgu Dergisi 4**, İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No.4, Eskişehir, s. 162-191.

**THE TRANSFORMATION OF LOVE FROM
LITERATURE TO CINEMA**
**(Reflections on adaptation caused by the adaptation of Cengiz Aytmatov
"Al Yazmalım, Selvi Boylum")**

Assist. Prof. Dr. H. Hale KÜNÜÇEN
Gazi University, Faculty of Communication

ABSTRACT

Art is a field where humans explain themselves. In other words, it is a way of expressing themselves. Whatever the branch is, a work of art becomes concrete by its form. Hence, the effort of forming a work of art is common in all branches of art. The difference is material that is shaped into a form. For example, literature shapes words. Cinema, on the other hand, tries to create a meaning by the help of images. The form of a work of the art is distinguished generality by the symbol or meaning that can be drawn from the shapes of objects which are reflected by its artist who elaborates on their ordinary existence. There are differences between the verbal description of a flower in literature and its image on the screen in cinema due to the ways it is transformed. The differences caused by the ways of transformation are mirrored in the reflection of the content due to their physical conditions. Thus, the way the message is transformed becomes different. For example, it is possible to claim that the image which makes the form of the cinema is not only the carrier of the message but also itself.

Different branches of art which have different materials and different ways of expression make use of each other from the aspects of their content and form in addition to their themes. Among these, there has been a close relation between especially literature and cinema since the birth of cinema. The most concrete examples of this relation can be seen in the adaptations of literary works to the works of cinema whose scenarios are based on the already existing material that literature has. In this study, the adaptations from literature to cinema are considered and the issue is being clarified by the help of a sample adaptation. This study has revealed the necessity of re-constructing the core and message of the original literary work which is being adapted for the cinema without destroying its original atmosphere.

Key Words:

Art, Literature, Cinema, Adaptation, Vision, Love, Effort.

ЭКРАНИЗАЦИЯ ЛЮБВИ ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ – СЛОВЕСНОГО ИСКУССТВА В КИНЕМАТОГРАФЕ – ИСКУССТВЕ ИЗОБРАЖЕНИЯ

Доц. д-р Хале КУНУЧЕН

Университет Гази

Отделение радиотелевидения и кинематографии

РЕЗЮМЕ

Искусство является областью, где человек выражает себя. Другими словами, оно является одним из путей выражения человеком самого себя. В любой области искусства произведение конкретизируется в своей форме. В этом смысле проблема построения формы является общей проблемой для всех видов искусства. Разница заключается в материалах, которым придается какая-либо форма. Например, литература придает форму словам. Кинематограф пытается придать значение при помощи изображения. Форма какого-либо произведения, как правило, отличается от формы объектов, которые пытаются выразить, значением, символом, которые человек искусства пытается придать предмету вне самих объективных особенностей предмета. Разница, возникающая в результате формы передачи, влияет на передачу содержания, вследствие физического изменения. Следовательно, изменяется форма передачи сообщения. Например, можно сказать что изображение, которое формирует форму кинематографа, является не только носителем сообщения, но и самим сообщением. Виды искусства, которые обладают различными материалами, различными свойствами повествования, используют содержание и формы, а также темы друг друга. Среди них, в особенности, литература и кинематограф находятся в очень тесной связи, начиная с зарождения кинематографа. Одним из самых ярких примеров этой связи являются экранизации по сценариям готовых материалов литературы. В этой статье сделана попытка освещения темы экранизации литературных произведений на конкретном примере. В результате исследования было выявлено, что необходимо строить заново сущность и повествование оригинала произведения при экранизации языка литературы и темы, но при этом, не разрушая уникальную атмосферу произведения и используя форму повествования кинематографа.

Ключевые слова:

Искусство, Литература, Кинематограф, Экранизация, Наглядность, Любовь, Труд

BALKANLARDA TÜRKÇE BASIN HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Yard. Doç. Dr. Ayşenur İSLAM

Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa kıtasındaki kültür merkezleri olan Balkan şehirlerinde Türkçe basın yayın hayatı 1800'lü yılların son çeyreğinde başlar. 19 ve 20. yüzyılların karmaşık siyasî ilişkilerinin ve bu ilişkiler sürecinde yaşanan göçlerin, sosyal dalgalanmaların olumsuz etkilerine rağmen günümüze kadar devam eder.

Son iki yüz yıldır sahnede olan bütün güçlüklerle rağmen Balkanlarda Türkçe gazetecilik geleneği, İdealist ve mücadeleci aydınlar tarafından yaşatılmaktadır. Bu süre içinde sadece Bulgaristan Türkleri tarafından çıkarılan süreli yayın sayısının 190'ı, Yugoslavya Türkleri tarafından çıkarılanların sayısının 50'yi, Yunanistan'da çıkarılanların sayısının ise 70'i geçmesi ve bu yayınların önemli bir kısmının fonksiyonel olması da bu düşünceyi desteklemektedir.

Son on yıldır yaşanan değişimin, Balkanlarda bütün hayatı, bu arada basın yayın çalışmalarını da etkilediği açıktır. Bu değişimin olumlu taraflarını öne çıkararak yeni bir hamle yapan Balkanlardaki Türk gazetecileri, geçmişle olan bağlarını sürekli güçlendirerek geçen yüzyıllarda bölgedeki Türk toplumlarının yüz akı olmuş gazetecilik geleneğini sürdürmektedirler.

Anahtar Kelimeler:

Balkanlarda Türkçe Basın, Rumeli Basını, Balkanlarda Türkçe Gazetecilik,
Balkanlarda Türkçe Dergicilik

GİRİŞ

Balkanlar, coğrafi olarak Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan bir yarımada'dır. Batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz, doğusunda Ege, Marmara ve Karadeniz yer alır. Tuna ve Drava nehirleri ise kuzey sınırı olarak kabul edilir.

Türk toplumunun Balkanlarla (Rumeli) ilişkisi çok erken dönemlerde başlamıştır. 5. yüzyılın başlarından itibaren Türkler Balkanlara girerler. Atilla'nın bu bölgenin büyük bölümünü ele geçirerek İstanbul yakınlarına kadar geldiği bilinmektedir. 11 ve 12. yüzyıllarda ise Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleşirler. 13. yüzyıl ortalarında da muhtemelen Moğol istilasından kaçan Sarı Saltuk ile sonradan onun adıyla anılan Türkmen aşireti Balkanlara geçer ve Dobruca dolaylarında ilk Müslüman Türk cemaati meydana getirilir.

Balkanlarla asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkiler Osmanlılar zamanında başlamış ve günümüze kadar da devam etmiştir. Bu ilişkiyi başlatan Orhan Gazi'nin büyük oğlu, Rumeli Fatih'i Süleyman Paşa'dır. Onun 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya ulaşmasıyla başlayan fetih harekâtı, kendisinden sonra dalgalar halinde devam etmiş ve Balkanlar kısa bir süre sonra Osmanlı devletinin en önemli kanatlarından biri haline gelmiştir. Edirne hariç bugünkü Trakya sınırına ulaşma tarihi, ilk fetihten sadece üç yıl sonradır. 1. Murat devrinde ise (1362-1389) bu sınırlar Tuna'ya ve Adriyatik denizine kadar uzanır. Yıldırım Bayezid, (1389-1402) harekâtı Romanya'ya doğru genişletmiş, Fatih Sultan Mehmet ise (1432-1481) Atina'ya, Bükreş'e girmiş ve Bosna-Hersek'i almıştır. Kanuni Sultan Süleyman Balkan seferlerini Kuzey'e doğru çevirmiş, Orta Avrupa'nın kilidi sayılan Belgrad'ı alarak (1521) Macaristan'a girmiş ve Mohaç Meydan muharebesi ile bu ülkeyi de topraklarına katmıştır. Bu tarihten itibaren Balkanlar, iki yüz yıl sürecek bir barış ortamına kavuşmuş ve bölge hızlı bir gelişme göstermiştir.

Balkanlarda bu manzara 1683'ten itibaren bozulmaya başlar. 1699 Karlofça antlaşmasından sonra Türkler, bu topraklardan kademe kademe çekilmek zorunda kalırlar. 1832 yılında Yunan krallığı kurulur, 1878'de ise Romanya, Sırbistan ve Karadağ, devlet olarak teşekkül eder. Makedonya, Batı Trakya ve Bulgaristan'ın bazı bölgeleri ise 1912 yılında terk edilmiştir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğindeki gelişmelerden sonra bugün Balkanlarda Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Makedonya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Arnavutluk olmak üzere dokuz devlet yaşamaktadır. Kosova'nın statüsünün ne olacağı şimdilik belli değildir. Uzun süre de bu statünün belli olmayacağı anlaşıyor. 1999 yılındaki müdahaleden sonra Kosova, şu anda Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu bir sistem tarafından idare edilmektedir. Günümüzde Balkan ülkelerinden Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Makedonya ve Kosova'da belli yoğunluklarda bir Türk nüfus yaşamaktadır. Bölgedeki Türk nüfusuyla ilgili sağlıklı bilgiler olmamakla birlikte bunların sayısının 2.500.000 civarında olduğu sanılmaktadır. Bu nüfusun büyük bir bölümü fethi izleyen yıllarda bölgeye Anadolu'dan iskân edilen atalarımızdan Türkiye'ye göç etmeyenlerdir. Bir kısmının da kuzeyden Osmanlı öncesi bölgeye gelip yerleşen ve daha sonra müslüman olanlardan meydana geldiği sanılmaktadır. (1)

OSMANLI'DA VE BALKANLARDA İLK GAZETECİLİK FAALİYETLERİ

Basın, Osmanlı toplumunun Avrupa'dan 19. yüzyılda aldığı kurumlardan biridir ve Osmanlı topraklarındaki ilk süreli yayın da Fransız Elçiliği tarafından başlatılmıştır. (2)

Bir kısmı Türkçe yayınlanan ilk gazete İse Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da çıkardığı **Vaka-i Misriye**'dir. Ancak, Osmanlı Türk Basınının gerçek başlatıcısı 1 Kasım 1831'de Sultan II Mahmut'un emriyle yayın hayatına başlayan Takvim-i Vekayi olarak bilinir. Gazete 5.000'e

ulaşan baskısıyla ülkenin her yerine dağıtılmış, her kesime hitap etmiş ve kısa zamanda resmî tebliğ yayınlayan bir araç olmaktan çıkmıştır.

1840'tan itibaren yayın hayatına giren Ceride-i Havadis de ikinci Türkçe yarı resmî basın organı olma özelliğini taşımaktadır. Her iki gazetenin topluma mesajları genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Tanzimat'ın savunulması, merkeziyetçi politikanın pekiştirilmesi, müslim-gayrimüslim eşitliğinin sağlanması, Avrupa merkezli dünya görüşünün yaygınlaştırılması, dilde sadeleşme, Batı deyim ve kavramlarının benimsenmesi, habercilik derecesinde eğiticilik rolü üstlenmek.

Tanzimat'ın ilanından sonra eyalet sistemi yerine vilâyet sisteminin getirilmesiyle (1864) meydana gelen değişikliklerden biri de her vilâyet merkezinde bir matbaanın açılması olmuştur. Zamanla bu matbaalarda resmî vilâyet gazeteleri çıkarılmaya başlanır. Bilindiği gibi ilk vilâyet; Niş, Silistre ve Vidin eyaletlerinin birleşmesiyle meydana gelen Tuna Vilâyeti'dir. İlk vilâyet gazetesi ise Türkçe ve Bulgarca yayınlanan Tuna gazetesidir. Bu aynı zamanda Balkanlardaki ilk Türkçe süreli yayındır. (3)

Balkanlar'daki bu ilk süreli yayınlarda genel olarak; kanunlar, yönetmelikler, tayinler, resmî bildiriler, kamu görevlilerinin ödüllendirilmeleri, kamu kurumlarının başardığı işler, valilerin konuşmaları ve yazıları yer alır. Yazıların konuları yaşanan tarihî sürece göre farklılıklar gösterir ve hemen hemen hepsi imzasız yayınlanır. Her yerde aynı olan bu klasik yayınların yanı sıra pek çok vilâyet gazetesinde şiirler, inceleme ve araştırmalar, tarih çalışmaları da yer almıştır.

Birçok yörede bu gazeteler ilk süreli yayın olduğundan, işe gazeteciliğin alfabesinden başlanmış ve kitlelerin eğitilip yönlendirilmesinde önemli adımlar atılmıştır. Yazılar genellikle vilâyet mektupçusunun sorumluluğundadır, ancak pek çok bölgede yayın kurulları oluşturularak kalemi kuvvetli kişilerle aydınlar gazetecilik mesleğine kazandırılmışlardır.

1889'da yayınlanan bir genelge ile vilâyet gazetelerinin, İstanbul gazetelerinin muhtevasını takip etmesi istenmiş ve edebî yazılara son verilmiştir. Bu durum gazetelere ilgiyi azaltmış ve çoğunun işlevini daraltmıştır. Bunun üzerine 1903'te Şûra-yı Devlet, yeni bir kararname yayınlayarak vilâyet gazetelerinin yörenin tarımı ve doğal kaynakları ile ilgili sorunları aydınlatmadığını, halkın kültürel ve meslekî gelişmesine katkıda bulunmadığını belirtir. Aynı kararnamede bu olumsuzluğun giderilmesi için, bilgi sahibi kişilere yazı yazdırılması, yazıların herkesin anlayabileceği bir Türkçe ile kaleme alınması ve muhtarların gazetelere abone olması istenmiştir. (Koloğlu, 1996)

Vilâyet gazetelerinin en ilginç yanı, yayın dili veya dilleridir. Bilindiği gibi, Osmanlı asırları boyunca Balkanlardaki farklı etnik toplulukların kendi dillerini terketmeleri konusunda herhangi bir baskı uygulanmamış, fakat gerek imparatorluk dili olması, gerekse yüksek eğitimin bu dilde yapılması sebebiyle Türkçe daima bir kültür dili olmuş, hatta Türkçe bilmek şehirli olmanın ilk şartı sayılmıştır. Yine bilindiği gibi Özellikle Balkanlarda yayınlanan ve Panislavist-Panhelenist akımların sözcülüğünü yapan etnik süreli yayınların tarihi de sözünü ettiğimiz Osmanlı Vilâyet Gazeteleri'nin yayınından yirmi, yirmi beş yıl önceye gitmektedir. Bu etnik milliyetçi-radikal gazetelerin çoktan yayın hayatına girmiş olması ve Tanzimat'tan sonra farklı etnik toplulukların kendi dilleri ile eğitim görmeleri meselesinin gündeme gelmesi, vilâyet gazetelerinin dillerini de ister istemez etkilemiştir.

Böylece Balkanlar'da çıkarılan vilâyet gazetelerinin bir kısmı, Türkçenin yanı sıra ikinci bir dilde de yayımlanır. Bu ikinci dil, ya bölgedeki en büyük azınlığın dili veya yörede çoğunlukta olan halkın dilidir. İkinci dilde yapılan yayınlar Türkçe metnin aynısıdır. Balkanlar'daki siyasî şartlar tümüyle değiştikten sonra, hatta günümüzde de, bu alışkanlık farklı sebeplerle kısmen sürdürülmüştür.

Genellikle haftalık olan bu yayınlar çoğu kez düzensiz çıkar. Sayfa sayıları iki ile dört arasında değişir. Resim ve karikatür yayını yok denecek kadar azdır. Tirajları oldukça düşüktür. Zaman zaman ilâveler yayımladıkları görülür. Bazı merkezlerde duvarlara yapıştırılarak okunmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu gazetelerin ömürleri de çok değişiktir. Bazıları ancak birkaç yıl yayımlanabilmiş, bazıları ise İmparatorluğun parçalanmasından sonra da farklı isimlerle ve özel gayretlerle de olsa yayın hayatlarına devam edebilmiştir.

Basının İstanbul'un tekelinden çıkmasına se-

bep olan vilâyet gazeteleri, İmparatorluğun egemenliği altındaki bölgelerde Türkçe gazetecilik geleneğinin oluşmasında büyük rol oynamış, basının öneminin Türkler tarafından kavranılmasına sebep olmuştur. Devletin dağılmasından sonra Türk kimliğinin muhafazası rolünü üstlenen yerel Türkçe gazetelerin yayımlanması aşamasında, vilâyet gazeteleri tecrübesinin önemli rolü olduğu da söylenebilir.

İlki 1865 yılında yayımlanan vilâyet gazetelerinin, 1906 tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'ye göre Balkanlar'daki dağılımı şöyledir:

Yayının Adı	Yayın Yeri	Tarihi	Yayın Dili
Bosna	Bosna	1866	Türkçe-Sırpça
Cezayir-i Bahr-i Sefid	Rodos	1882	Türkçe-Rumca
Girid	Girid	1867	Türkçe-Rumca
İşkodra	İşkodra	1868	Türkçe
Kosova	Priştine	1877	Türkçe-Sırpça
Kosova	Üsküp	1888	Türkçe
Manastır	Manastır	1884	Türkçe
Neretva	Hersek	1876	Türkçe-Sırpça
Prizren	Prizren	1871	Türkçe-Sırpça
Rumeli	Manastır	1873	Türkçe
Selanik	Selanik	1869	Türkçe-Rumca-Bulgarca-İbranca
Tuna	Tuna	1865	Türkçe-Bulgarca
Yanya	Yanya	1868	Türkçe Rumca

Tarih boyunca dünyanın en problemli üç bölgesinden biri olan Balkanlar, en huzurlu dönemlerini Osmanlı hükümrânlığı altında geçirmiştir denilebilir. Ancak, asırlarca devam eden bu Osmanlı barışı, Karlofça antlaşmasının ardından başlayan kademeli geri çekilme ve toprak kayıplarıyla sona erer. Eski ve köklü bir şehir kültürünün mirasçısı olan ve bugün tâbiyeti altında bulundukları devletlerin azınlık toplumlarını oluşturan Rumeli Türkleri, çok zor şartlar ve mahru-

miyetler içinde de olsa dillerini, dinlerini, kültür varlıklarını, kısacası kimliklerini muhafaza konusunda takdire şayan bir gayret içindedirler. Üsküp, Prizren, Selanik, Manastır, Saraybosna, Filibe, Sofya gibi eski kültür merkezlerinin yanı sıra Gümölcine, Priştine, Gostivar, Köstence, Şumnu, Kırçali, Komrat gibi yeni merkezlerde yoğunlaşan kültürü yaşatmaya yönelik faaliyetler 19. Yüzyıldan bu yana devam etmektedir.

"Biz varız ve buradayız" cümlesinin en güçlü ifade edilebildiği ortam, günümüzde şüphesiz basın yayın organlarıdır. Eğiten, birleştiren, tarihi köklere bağlılığı yeşerten, kamuoyunu oluşturan ve açıklayan yönüyle basın, Balkanlardaki Türk toplumlar için günümüzde de vazgeçilmez bir önem taşımaktadır.

Balkanlardaki Türk basınına sadece bir haberleşme ortamı olarak görmemek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, eldeki tüm yayınlar ve özellikle dergileri dinî, siyasî ve kültür-sanat ağırlıklı olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür. Kültür-sanat ağırlıklı olanları ise büyüklere ve çocuklara yönelik olmak üzere iki alt bölümde ele almak gerekir.(4)

Şimdi söz konusu gazete ve dergileri bölgelerine göre ve tarihi sıralarıyla kısaca gözden geçirelim:

MAKEDONYA'DA TÜRKÇE BASIN

İmparatorluk yıllarında önemli bir kültür merkezi olan Makedonya'da başta **Hüsn ve Şiir** ve **Genç Kalemler** olmak üzere pek çok gazete ve dergi yayınlanır. Osmanlı ordusunun Makedonya'dan çekilmesi ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bölgedeki Türk varlığı üzerindeki baskılar ve siyasi karışıklıklar sebebiyle bu faaliyetlere ara verilir. Savaşın sonrasındaki baskıların nisbeten azalmasıyla, 1919 yılında Makedonya'da "Müslüman menfaatlerine hadim" iki Türkçe gazete birden yayınlanmaya başlanır. Bunlar haftada iki sayı çıkan **Rehber** adlı gazete ile haftada bir yayınlanan **Uhuvvet**'tir. Her ikisi de kısa ömürlü olan bu gazetelerden sonra 1920 yılında Yugoslavya'da "İslam Muhafaza-i Hukuk Cemi-yeti"nin organı olan ve haftada altı gün yayınlanan **Hak** gazetesi çıkmaya başlar. 1924'te gazete, hükümet aleyhtarı bir yazı sebebiyle kapatılınca gazetenin Sırp sahibi önce **Hak Yolu**'nu, o kapatıldıktan sonra da 1925'te **Mücadele**'yi çıkarır. Aynı yıl **Yeni Vakit** ve **Birlik** adlı iki yeni gazete daha yayın hayatına girer.

1920 yılında yayınına başlanan bir başka gazete ise **Sosyalist Fecri** adını taşımaktadır ve İşçi Partisi yayın organının Türkçe baskısıdır. Yugoslavya Radikal Partisinin yayın organı olan **Seda-yı Millet** ile Demokrat Birliği'nin yayın organı olan **Işık** gazeteleri de 1927 yılında çıkmaya başlar. Siyasî içerikli olan her üç gazetenin de sahipleri Sırp'tır. Bu gazeteler temsilcisi oldukları partilere oy toplamak amacı gütmekte ve Türklerin tarihi, kültürü, eğitimi ve güncel sorunlarıyla fazlaca ilgilenmemektedirler. Buna rağmen siyasî kaygıyla da olsa Türk toplumunun varlığını öne çıkaran ve ana diliyle konuşan bu gazeteler, Makedonya Türklerine önemli bir destek vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Üsküp'te yayınlanan son gazete **Doğru Yol**'dur (1937). Haftada bir yayınlanan Doğru Yol'un imtiyaz sahibi ise bir Türk'tür.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yeni bir baskı dönemi yaşayan bölge Türklerinin savaş sonrası ilk gazetesi **Birlik**'tir (1944). "Makedonya Müslüman Halkları Kurtuluş Cephesi haftalık gazetesi" olduğu belirtilen Birlik, Latin harfleriyle yayınlanan ilk Türkçe gazete olma özelliğine de sahiptir. Ancak gazetenin Makedonya'da yaşayan Türk halkının yayın organı olduğu 1995 yılına kadar kayda geçirilemez. Gazetenin üzerinde gözle görülür bir sansür yoktur, fakat çok gelişmiş olan otokontrol mekanizması sansürün yerini almış durumdadır. Buna rağmen 1960'lardan sonra gazete, Türkiye ve Türk Dünyası ile ilgili haberler vermeye ve kültüre, edebiyata, sanata, inançlara, örf ve adetlere dair yazılar yayınlamaya başlar. 54 yıl aralıksız çıkan Birlik gazetesi bir manada Makedonya Türklerinin alfabesi, okuma kitabı, sesi ve sicili olmuştur.

1949 yılında "Makedonya Kadınlarının Anti-faşist Cephesi"nin yayın organı olarak çıkan **Yeni Kadın** dergisi yılda üç kez yayınlanan bol resimli modernist bir kadın dergisidir, ancak kendisine bir okur kitlesi yaratamayarak altıncı sayıdan sonra kapanır.

1950 yılında yayınına başlanan **Pioner** gaze-

tesi ise çocuklara yönelik yazı ve şiirlere yer vermektedir. 1951 yılında gazete yerini Sevinç dergisine bırakır. Ayda bir yayınlanan ve elli yıldır kaliteli bir çocuk dergisi olma özelliğini koruyan Sevinç'in Makedonya Türk çocuk edebiyatının gelişmesinde önemli bir payı vardır. Yedi-on dört yaş çocuklarına hitap eden bu derginin yanı sıra 1957 yılında yayınına başlanan Tomurcuk dergisi ise anaokulu çocuklarını kucaklamaktadır.

Birlik çatısı altında 1968 yılında çıkmaya başlayan Sesler dergisi ise 1960'lardan itibaren hızla gelişen Türk edebiyatını desteklemesi ve yayın hayatını kesintisiz sürdürmesi açısından farklı bir yere sahiptir (*Tuna, 1983*).

1990'larda başlayan ve eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla sonuçlanan süreç, Makedonya Türk basınına da etkilemiş bulunmaktadır. Makedonya anayasasında yer alan bir madde ile artık gazete ve dergi yayıncılığı devlet ve parti tekeline çıkararak bağımsızlaşmaktadır. Bu değişimden sonra yayınlanmaya başlanan ilk Türkçe dergi **Vardar**'dır. 1994'te ve ayda bir çıkmaya başlayan Vardar, Balkanlardaki Türklerin tarihlerini, bu günlerini ve problemlerini ele alan yazılarıyla önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Son olarak 1987'den beri yayınlanan bir "İslâmi Kültür ve Haberler Gazetesi" olan **El Hilal**'den ve Türkiye'deki **Zaman** gazetesinin Makedonya baskısından söz etmek gerekir. Bu iki gazetenin ortak özelliği, Osmanlı'dan kalma bir geleneği sürdürerek birden fazla dilde yayınlanıyor olmalarıdır (*Şeh, 1999; Virmiça, 1999; Kaya, 1999*).

KOSOVA'DA TÜRKÇE BASIN

Osmanlı Devleti, fetihten 500 yıl sonra Kosova topraklarını terkettiğinde geride medeniyetinin mirasçısı olarak Yugoslavya Türklerini bırakmıştı. Ne yazık ki Kosova bölgesinde yaşayan bu Türk toplumu, ancak 1951 yılında resmen tanınmış ve anadilinde eğitim görme, yayın yapma hakkına kavuşmuştur. Oysa bu bölgedeki ilk gazetecilik faaliyetlerinin 1870'lerde İmparatorluk

yıllarında başladığı, eğitim hayatının ise gayet ileri seviyede olduğu bilinmektedir.

Bölgedeki ilk Türkçe gazete Prizren'de 1871'de çıkarılan **Prizren** adlı vilâyet gazetesidir. Priştine'de yayınlanan ilk Türkçe gazete ise Kosova adını taşır. (1877). II. Meşrutiyet'ten sonra resmi gazetelerin yanı sıra; **Yeni Mektep** adlı bir mesleki dergi ve çeşitli cemiyetlerin yayın organları niteliğindeki **Enva-i Hürriyet**, **Şar ve Yıldız** gazeteleri yayınlanır. 1919-1920 yılları arasında **Rehber ve Uhuvvat** gazeteleri çıkar. Bu tarihten 1951 yılına kadar bölgede Türkçe yayın faaliyetleri durdurulmuştur. Buna rağmen, gayet girift siyasî olaylara sahne olan ve üç büyük savaş geçiren bölgede yaşayan Türk halkı, bu zaman zarfında kültürünü, adet ve geleneklerini, örfünü ve dilini korumak konusunda üstün bir gayret sarf eder.

Temel insani hak ve hürriyetlerin kısmen tanındığı 1951 yılından itibaren bir araya gelerek kültür miraslarıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapmaya başlayan Yugoslavya Türkleri, Öncelikle **Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği**'ni kurarlar. Başlı başına bir ekol oluşturan bu derneğin etrafında çok yönlü ve çeşitli bir yayın faaliyeti de başlar. 1971'de **Doğru Yol/ Esin** kültür- sanat dergisi ve 1987'de **Filiz** çocuk dergisi yayınlanır.

Başka bir yayın grubu olan **Tan** çevresinde ise, 1969'da **Tan** gazetesi, 1973'te Çevren adlı bilim-kültür dergisi, 1979'da **Kuş** adlı çocuk dergisi, 1990'da **Çığ** adlı kültür-edebiyat-sanat dergisi yayın hayatına girer.

1994 yılında bir yayın grubu oluşturmaya başlayan Bay çevresinin de bölge Türklerinin kültürel hayatında önemli bir yeri vardır. **Bay** kültür-edebiyat-sanat dergisinden sonra, 1995'te **İnci** çocuk dergisi, 1996'da gençlere hitap eden **Genç Bay** dergisi çıkar.

Bunların dışında, Türk Müziği Konservatuvarı Derneği, **Rumeli'den Sesler** adlı müzik dergisini, Türk Demokratik Birliği Partisi Sesimiz ad-

lı kültür-politika gazetesini, Yugoslavya Türk Yazarlar Derneği aylık **Bülten**'ini yayınlamaktadır (*Virmişa, 1999; Popovic, 1995*).

Haftalık siyasî bir gazete olan **Yeni Dönem**, Çocuk dergisi **Türkçem**, ve Mamuşa'da çıkarılan kültür sanat dergisi **Sofra** son yılların devamlı yayın organları arasındadır.

Son olarak Balkanların en hareketli basın hayatına sahip olan Priştine'de 28.02.2001 tarihinde yayına başlayan ve on beş günde bir çıkacak olan **Demokrasi Ufku** adlı dergiyi de zikretmek isterim.

BULGARİSTAN'DA TÜRKÇE BASIN

Bugünkü Bulgaristan topraklarında yayınlanan Türkçe gazete ve dergileri iki tarihî dönem içinde ele almak gerekir. İlk dönem, İmparatorluk zamanında yayınlanan Tuna Vilâyet Gazetesi ile başlayıp 1944'te Bulgaristan'daki siyasî sistem değişikliğine kadar sürer. İkinci dönem ise 1944'ten günümüze kadar yapılan yayınları içine alır.

Tuna Valisi Midhat Paşa'nın 1865'te Rusçuk'ta çıkarmaya başladığı **Tuna** gazetesi Bölgenin ilk Türkçe yayın organı olur. Onu 1867'de **Mecra-i Efkâr** dergisi ve Fransızca-Türkçe yayınlanan **Güneş** gazetesi takip eder.

13 Temmuz 1878'de Osmanlı'dan ayrılarak özerk bir prenslik olan Bulgaristan'da kalan Türkler, pek çok insanî, sosyal ve siyasî acılar yaşar. Bu arada Türkçe basın hayatı da tabii olarak sekteye uğrar. Bu devrede çıkarılan tek Türkçe gazete, **Bulgaristan Resmi Gazetesinin Türkçe Tercümesi**'dir. (1879)

Kısa bir zaman içinde yeni şartlara ayak uydurma mecburiyetini kabul eden Bulgaristan Türkleri, derhal toparlanarak yeni yayın organlarını devreye sokmaya başlarlar. Öyle ki 1879-1908 yılları arasında Bulgaristan'da yayınlanan Türkçe gazete ve dergi sayısı elliye ulaşır. (*Turan, 1998*) İlk olarak; 1880'de **Tarla**, 1884'te

Dikkat, 1887'de **Varna Postası** ve **Serbest Bulgaristan**, 1894'te Sebat, 1906'da Şark gazeteleri çıkmaya başlar.

Toprakların asıl sahibi olmaktan azınlık konumuna düşen Türk halkının ayakta kalma çabasını simgeleyen bu yayınlar, uzun bir süre toplumun gözü ve kulağı olur. Yeni politik ortamda Türk azınlığın hayati önem taşıyan ve iktidar tarafından askıya alınan pek çok sorunu bu gazetelerde dile getirilir, hal çareleri aranır.

İmparatorluk topraklarında yaşanan siyasî çalkantılar, sarayla aydınların sistem mücadelesi kısa sürede Balkanlara da sıçrar. İstanbul'da tutunamayan bazı Jön Türkler, Bulgaristan'a sığınır. Böylece Prenslik Bulgaristan'ında bir Jön Türk basını oluşur. Türk azınlığa millî bir şuur aşılama, eğitim ve kültür alanlarında bir gelişme süreci başlatma amacı güden bu yayın organlarını Türk hükümetini destekleyenler ve ona karşı olanlar şeklinde ele almak mümkündür. İlk grupta; **Muvazene** (1897-1905), **Uhuvvet** (1904-1905), **Tuna** (1905-1910), **Rumeli** (1906) **Rumeli Telgrafları** (1906) ve **Balkan** (1906-1916) gibi gazeteler yer alır. İkinci grupta ise; **Bedrak-ı Selamet** (1896-1897), **Hilal** (1883-1885), **İttihad-ı İslamiye** (1908-1909) gibi yayın organları vardır. Bu gazetelerin ortak noktası Bulgaristan Türklerinin istek ve ihtiyaçlarına tercüman olmalarıdır.

1912'de patlayan Balkan Harbi, Bulgaristan'daki Türkçe basını da derinden etkiler. Siyasî ortam köklü değişimlere uğrar. Siyasî partiler arasındaki program ve ideoloji farklılıkları uzlaşmaz bir nitelik kazanır. Bu dönemde büyük siyasî partiler kendi görüşlerinin propagandasını yapan Türkçe gazete ve dergiler çıkarmaya başlarlar.

Merkez sol görüşün yayın organı olan **Çiftçi Bilgisi**, Bulgaristan Komünist Partisi Yayın Organı olan **Ziya** gazetesi, Demokrat Parti'nin politik çizgisini izleyen **Tunca** ve **Dostluk** gazeteleri bunlardan birkaçıdır. 1920 yılında yayına başlayan bu gazeteler, hem birbirleriyle hem de karşıt görüşlerle amansız bir mücadele içindedirler.

Hemen hemen aynı dönemde yayın hayatına başlayan **Ahali** (1919-1921), **Koca Balkan** (1925), **Bulgaristan** (1926), **Rehber** (1928-1933), **Deliorman** (1922-1933), **Terbiye Ocağı** (1921-1933), **Halk Sesi** (1924-1934), **Karadeniz** (1933-1934), **Özdilek** (1931-1932), **Rodop** (1929-1934), **Turan** (1928-1934) gibi gazete ve dergiler Türkiye'deki gelişmeleri takip eder ve inkılapları hararetle desteklerler. Bu grubun karşısında ise **Rumeli** (1924), **Yarın** (1934), **Açık Söz** (1936-1937), **İntibah** (1928-1931), **Medeniyet** (1933-1944), gibi yayınlar yer alır.

1934'te Bulgaristan'daki siyasî ve sosyal hayatı yeniden alt üst eden askeri-sivil darbe ve arkasından gelen dikta rejimi, yeni ve eski harflerle yayın yapan Türkçe gazete ve dergileri birbiri ardına kapatmaya başlar. 1944'e gelindiğinde bölgede Türkçe yayın hayatı sona erdirilmiştir.

Bu tarihten itibaren yeni Bulgar rejimi her türlü basın faaliyetini devlet tekeline alır. Gazete ve dergiler, bundan sonra Komünist Parti'nin ve Parti Gençlik Kolu'nun yayın organları olarak çıkmaya başlar.

Bu dönemde Sovyet rejiminin ve Bulgaristan Komünist Partisi'nin propaganda organı olarak çıkmaya başlayan ilk Türkçe gazeteler, Dostluk (1947) ve **Işık** (1945,1947'den sonra **Yeni Işık**) adlarını taşımaktadır. Onları 1954'te **Yeni Hayat** dergisi, 1948'de **Halk Gençliği**, (diğerlerinden farklı ve Türklerin severek okuduğu bir gazetedir. 1970'te **Yeni Işık**'la birleştirilmek bahanesi ile kapatılır.) gazetesi ile **Eylülcü Çocuk** (1946-1960), **Piyoner** (1959-1980) ve **Filiz** (1966) adlı çocuk dergileri takip eder. Bu dergi ve gazetelerin ortak politikası Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın dil ve kültürlerini erozyona uğratmak, onları asimile etmektir. Bu dönemin yayın organlarında Türkiye aleyhtarı yazılarla halkın konuştuğu Türkçeyi tahrif eden bir yazı dili oldukça yaygınlaşır. Hem bu durum, hem de 1960'lardan sonra Türkçe yayın organlarının tek tek kapatılması, geçen yirmi beş yıl içinde Türkçe konuşma ve okuma alışkanlığını kaybetmeye yüz tutmuş bir neslin yetişmesine sebep olur.

1990'ların başında sosyalist yönetimin yıkılmasıyla birlikte Bulgaristan'da Türkçe basın yeniden canlanmaya başlar. Ancak bu defa işler eskisinden de zordur. Türkçe bilen okuryazarların çoğu Türkiye'ye göç etmiş, ekonomik güçlükler had safhaya ulaşmıştır. Bu şartlar altında **Filiz** dergisi yeniden çıkmaya başlar. Onu **Balon** (1994), adlı çocuk dergisi izler, **Hak ve Özgürlük** (1990) gazetesi maddi sıkıntılar içinde yayına geçer. Bu dönemde yayına başlayan diğer Türkçe gazeteler de şunlardır: Bulgaristan Müslümanları Baş müftülüğü yayın organı olan **Müslümanlar** (1990), **Zaman** gazetesi **Bulgaristan** nüshası (1992) ile **Çocuk Sesleri** eki, **Ümit** (1995) dergisi ile **Ümit Çocuk** eki, **Gönül** gençlik dergisi ve 2000 yılında kurulan "Sofya Türk Kültür Merkezi"nin iki sayı çıkabilen, **Kaynak** kültür sanat dergisi (Çavuşev,1999; Deliorman, tarihsiz; Kerim, 1999; Turan, 1998; Turan, 1996).

BATI TRAKYA'DA TÜRKÇE BASIN

Batı Trakya Türkleri, 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması gereği, İstanbul Rumlarına karşılık Yunanistan'da bırakılan bir azınlık toplumdur. Büyük çoğunluğunu köylü nüfusun oluşturduğu bu Türk toplumunun sayıca kabarık fakat içerik olarak oldukça zayıf bir yayın hayatı vardır.

Osmanlı döneminde Manastır, Selanik, Yan-ya gibi şehirlerde başlayıp gelişen basın hayatı, Toplumun Yunan uyruğuna geçmesinden sonra kaldığı yerden devam etmemiş, yeni bir başlangıç yapmak zorunda kalınmıştır.

Yunanistan idaresi altındaki toplumun bu dönemde çıkardığı ilk Türkçe gazete, 1924 yılında yayınlanan **Yeni Ziya**'dır. Devrin az sayıdaki aydınlarından biri olan Mehmet Hilmi'nin çıkardığı gazete 1926'da kapanır. Aynı yıl yayına geçen **Yeni Adım** gazetesinin ömrü ise on yıl sürer. 1932'de yayınına başlanan **Trakya** gazetesi, Türkiye'yi yakından izleyen ve destekleyen bir

yayın organıdır. 1941 yılında Bulgaristan'ın Batı Trakya'yı işgali ile yayını durdurulan gazete, 1946'da tekrar faaliyete geçer. Gazetenin son sayısı, 1966 yılının ocak ayında yayınlanır. Bölgenin ikinci uzun soluklu gazetesi ise 1931'de yayınlanan **Milliyet**'tir. Düzensiz aralıklarla 1980'lere kadar yayınına devam eden **Milliyet**, Türk toplumunun meseleleri konusunda Yunan hükümeti yanlısı bir çizgi izler.

Yunanistan ve Batı Trakya'nın işgalden kurtuluşunun hemen ardından, iç savaş patlak verir. Büyük ölçüde tarafsız kalmaya çalışan Türk toplumu, iç savaşın her iki tarafınca da ezilir. Türkiye'ye ilk toplu göç hareketleri bu dönemde başlar. 1946-1949 yılları arasında komünist çeteciler tarafından çıkarılan **Cumhuriyet Ordusu**, **Halkın Sesi** ve **Savaş** gazeteleri Türk köylerine dağıtılır.

İç savaşın bitmesinden sonra, Türkiye ile Yunanistan arasında bir kültür anlaşması imzalanır. Bu çerçevede Gümülcine'de Celal Bayar Lisesi açılır, Türk okullarına Türkiye'den kitaplar gelmeye başlar. Ancak bu yıllarda Batı Trakya'dan Türkiye'ye göçmen akımı da hala sürmektedir.

1950'li yıllarda Batı Trakya Türk basını, Türk Yunan dostluğunu ve eğitim alanındaki olumlu gelişmeleri desteklemektedir. 1960'lara doğru daha önce Türkiye'deki öğretmen okullarına gönderilen gençler dönmeye başlarlar. Batı Trakya Türk Edebiyatı'nın temel taşlarını oluşturan bu gençler, ilk yazılarını 1957 yılında Gümülcine'de çıkmaya başlayan **Akın** gazetesinde yayınlarlar. Ardından 1963'te **Birlik** ve 1967'de **Azınlık Postası** gelir.

Bu yıllarda Batı Trakya'da yayınlanan ve Türkiye'deki gelişmelere muhalefet eden bir kaç basın organı da vardır. **Muhafazakar** (1956-1966) ve **Sebat** (1957-1977) adlı gazeteler bu grubun en ünlüleridir. Batı Trakya'da basın iki

cepheye ayrılmış gibidir. Bu iki cephe arasındaki ilerici-gerici kavgası yıllarca devam eder.

1967'deki darbe ve arkasından gelen cunta yönetimi sırasında basına sansür uygulanmaya başlanır. 1974'te cuntanın yıkılmasından günümüze kadar Batı Trakya'da yirmi beş civarında Türkçe dergi ve gazete yayınlanır. Bunların çoğu kısa sürede kapanır. Bir kısmı aralıklarla çıkmaktadır. **İleri** (1975), **Gündem** (1996), **Trakya'nın Sesi**, **Olay**, **Rodop Rüzgarı**, **Özgür Balkan** (1997) gazeteleri ise yayınlarına muntazam olarak devam etmektedirler.

Son yıllarda bölgede yayınlanan önemli dergiler vardır. Bunlardan ilki Batı Trakya Türklerinin tek kültür- sanat-edebiyat dergisi olan ve 1989'da yayınına başlanan **Şafak**'tır. İkincisi 1982'de yayına giren **Arkadaş Çocuk Dergisi**'dir. Diğerleri ise 1982'de yayınlanan ve dini içerikli bir dergi olan **Hakka Davet**, aktüel içerikli aylık dergi **Öğretmenin Sesi** ve **Gündem**'in çocuk eki olan **Boncuk** dergisidir. (Mümin,1999; Sağlam,1999)

ROMANYA'DA TÜRKÇE BASIN

İmparatorluğa bağlı Özerk statülü prenslikler olarak Osmanlı hayatında 15 ve 16. Yüzyıldan beri var olan Romanya'nın İmparatorluk literatüründeki adı, Eflak ve Boğdan'dır. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbinden sonra imzalanan Berlin Antlaşmasıyla bağımsızlığını kazanan Romanya'da küçük bir azınlık olarak yaşayan Türklerin basın tarihi, 1800'lerin sonlarına kadar geri gider.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen süre içinde; Dobruca, Bükreş, Köstence, Pazarcık, Mecidiye ve Silistre gibi merkezlerde otuza yakın dergi ve gazete yayınlanmıştır. Çoğu kısa ömürlü olan bu yayınların dökümü şöyledir:

İkinci Dünya savaşı sonrasında başlayarak

Yayının Adı	Yayın Tarihi	Yayın Yeri
Dobruca Gazetesi	1888-1894	Dobruca
Sadakat	1897	

Şark	1898	Bükreş
Sada-i Millet	1898	Bükreş
Dobruca	1901	Köstence
Çolpan	1909	İstanbul
Tonguç	1909	İstanbul
Dobruca	1909	İstanbul
Işık	1909-1910	İstanbul
Işık Dergisi	1914-1915	Mecidiye
Mektep ve Aile Mecmuası	1915-1916	Mecidiye
Dobruca	1919-1924	Dobruca
Tuna (eski Dobruca)	1924	Ruscuk
Hayat	1921	Dobruca
Tan	1921	Dobruca
Romanya	1921	Pazarcık
Haber	1921	Pazarcık
Tuna	1925-1938	Silistre
Güneş Sahili	1928-1929	Balçık
Hak Söz	1929-1941	Silistre
Bizim Sözümüz	1929	Pazarcık
Emel Mecmuası	1930-	Pazarcık,Ankara,İstanbul
Türk Birliği	1930-34-40	Pazarcık
Yıldırım	1932	Pazarcık
Tuna	1936	Silistre
Hak	1936	Köstence
Deliorman	1936	Silistre
Çardak	1937-1940	Kamerler köyü
Bora	1938	Silistre

1989 devrimine kadar devam eden komünist dönemde Türkçe yayın yapılmamıştır denilebilir. 1981 yılında **Romanya'daki Müslümanlar** dergisinin sadece bir sayısı çıkar. Yıllık dergi olarak planlanan Renkler'in 1987,1988,1992 ve 1995'te birer sayısı yayınlanır (Kerim,1999; Ülkü-sal,/1987).

1989 Devriminden sonra yayın hayatına giren ve hala çıkmaya devam eden iki aylık gazete, bu günkü Romanya Türklerinin yegane basın organlarıdır: **Karadeniz** ve **Hak Ses**. Bu günlerde ku-

ruşunu tamamlamaya çalışan "Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Merkezi" ise bütün Tuna Boyu Türklerinin yayın organı olması planlanan **Tuna Mektupları**'nı çok kısa bir süre içinde çıkarmaya hazırlanmaktadır.

GAGAUZ YERİNDE TÜRKÇE BASIN

Romanya, Kuzeydoğu Bulgaristan, Ukrayna gibi çeşitli Balkan ülkelerine dağılmış olarak yaşayan Gagauzların, günümüzde en yoğun olarak

yerleştikleri bölge, Moldova'da Gagauz Yeri Otonom Bölgesi'dir. Gagauzca ise, bu günkü Oğuz Türkçesi içinde yer alan ve tarih içinde daima Anadolu Türkçesi ile paralellliğini koruyan bir Türk ağzıdır.

Gagauz ağzıyla meydana getirilen gelenekli bir yazılı edebiyat teşekkül etmemiştir. Sözlü halk edebiyatı ise türkü, mani ve destanlardan oluşmaktadır. Anadolu'daki sözlü edebiyatın Balkanlardaki varyantı görünümündeki bu edebi verimlerin yanı sıra günümüzde, Gagauz aydınlarının çabasıyla sözlü edebiyatın derlenip yazıya geçirilmesi ve çağdaş edebi türlerin denenmesi çalışmaları vardır. Bu çalışmalarda dikkati çeken nokta, yüzyıllar boyunca Anadolu Türkçesinin bir varyantı olma özelliğini koruyarak bütünden kopmamayı başaran Gagauzca'nın Slav dillerinin etkisiyle farklı bir cümle yapısına yönelmesidir.

Hızla küreselleşen dünyada, kültürlerin farklılıklarını koruyarak ayakta kalabilecekleri gerçeğini, yapay farklılıklar yaratarak orijinal olmak şekline dönüştürmemek gerekir. Zira küreselleşmenin bir başka olmazsa olmaz şartı da bütünden uzaklaşarak farklılaşmaya çalışan küçük parçaların, hızını artıran değişim karşısında tutunamayacaklarıdır. Yazılı bir edebiyata sahip olmadan yüz yıllarca yaşamış bir dil olan Gagauzca'nın istikbali, kendisini bu güne ulaştıran sağduyulu halk geleneğini devam ettirerek Anadolu Türkçesinin cümle yapısına yaklaşmakta ve Slav dillerinin etkisiyle oluşmaya başlayan yapay orijinalitelerden uzak kalmakta aranmalıdır.

Bu küçük nattan sonra, Gagauz Türkçesi ile yayınlanan dergi ve gazetelere kısaca bir göz atmak gerekirse, 1906-1910 yıllarında bilim ve din adamı Mihail Çakır'ın çıkardığı **Din Yaprakları** ilk yayın organıdır. 1960'ta **Moldova Socialista**

gazetesinde Türkçe sayfalar yayınlanır.

Başkent konumundaki Komrat'ta son yıllarda basın faaliyetleri hız kazanmıştır, 1988'de **Ana-sözü**, 1990'da **Kırlangıç** çocuk dergisi, ardından da **Gagauz Sesi** ve **Halk Birliği** gazeteleri ile **Sabaa Yıldızı** ve **Güneşçik** dergileri yayınlanmaya başlanır.

SONUÇ:

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa kıtasındaki kültür merkezleri olan Balkan şehirlerinde Türkçe basın yayın hayatı 1800'lü yılların son çeyreğinde başlar. 19 ve 20. yüzyılların karmaşık siyasî ilişkilerinin ve bu ilişkiler sürecinde yaşanan göçlerin, sosyal dalgalanmaların olumsuz etkilerine rağmen söz konusu şehirler günümüzde de birer kültür merkezi olma özelliğini korumaktadır.

Son iki yüz yıldır sahnede olan bütün güçlüklerle, zor şartlara rağmen Balkanlarda Türkçe gazetecilik geleneği, idealist ve mücadeleci aydınlar tarafından yaşatılmaktadır. Bu süre içinde sadece Bulgaristan Türkleri tarafından çıkarılan süreli yayın sayısının 190'ı, Yugoslavya Türkleri tarafından çıkarılanların sayısının 50'yi, Yunanistan'da çıkarılanların sayısının ise 70'i geçmesi ve bu yayınların önemli bir kısmının fonksiyonel olması da bu düşüncemizi desteklemektedir.

Son on yıldır yaşanan değişimin, Balkanlarda bütün hayatı, bu arada basın yayın çalışmalarını da etkilediği açıktır. Bu değişimin olumlu taraflarını öne çıkararak yeni bir hamle yapan Balkanlardaki Türk gazetecilerin, geçmişle olan bağlarını sürekli güçlendirerek geçen yüzyıllarda bölgedeki Türk toplumlarının yüz akı olmuş gazetecilik geleneğinin bütün imkânlarından da faydalanmayı sürdüreceklerini ümit ederim.

AÇIKLAMALAR

1. Detaylı bilgi için Murat Adalı'nın bir kısmı burada özetlenen makalesine bakılabilir.

2. Bulletin des Nouvelles/ Haberler Bülteni, 1795

3. Detaylı bilgi için İsmail Eren, Uygur Kocabaşoğlu ve Ömer Turan'ın çalışmalarına bakılabilir.

4. Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında, Balkanlarda Türkçe basın konusunu ele alan geniş bir bibliyografya taranmış ve gözden geçirilen eserler kaynaklar bölümüne alınmıştır. Ancak, söz konusu eserlerin dördünden doğrudan iktibaslar yapılmadığı ve genel hatları ile içerdikleri bilgilerden yararlanıldığı için metin içinde kaynak gösterimine gidilmemiştir.

KAYNAKLAR

ADALI, Murat (1994), "Değişen Balkanlar", *Yeni Türkiye*, S. 1.

Avrupa'da Türkçe Yayınlar Sempozyumu (1996), Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, No: 11.

ÇAVUŞEV, İsmail A. (1999), "Totaliter ve Posttotaliter Devirde Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.7-108, TDK; Ankara, 420 sayfa.

DELİORMAN, Altan (tarihsiz), "Bulgaristan'da Türk Gazeteleri ve Milliyetçi Gazeteciler." *Bulgaristan Türkleri, Yakın Tarih ve Hatıralar*, I, İstanbul, s. 53-55.

EREN, İsmail (1970), "Rumeli'de Türk Kültürü", *Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını*, 40 sayfa.

EREN, İsmail (1965) "Tuna Vilayet Matbaası ve Neşriyatı 1864-1877", *Türk Kültürü*, C.III. s. 27.

KAYA, Fahri (1999), "Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s. 251-282, TDK; Ankara, 420 sayfa.

KERİM, Yusuf (1999), "Bulgaristan'da Süreli Basın", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s. 167-184, TDK; Ankara, 420 sayfa.

KERİM, Yusuf (1999), "Bulgaristan'da 1878-1944 Döneminde Çıkmış olan Gazete ve Dergilerin Alfabe Sırasıyla Cetveli", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.185-196, TDK; Ankara, 420 sayfa.

KERİM, Altay (1999), "Romanya'da Kitap, Gazete, Dergi ve Radyo Yayın Hayatı", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.317-334, TDK; Ankara, 420 sayfa.

KOCABAŞOĞLU, Uygur (1991), "Tuna Vilayet Gazetesi", *OTAM*, S. 2.

KOLOĞLU, Orhan (1996) "Osmanlılar'da Basın ve Kamuoyu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.6, s.147-219, İz Yayıncılık, İstanbul.

MÜMİN, Mücahit (1999), "Batı Trakya'da Türkçe Yayın Hayatı", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.365-374, TDK; Ankara, 420 sayfa.

POPOVIC, Aleksandre (1995), "Balkanlarda İslam", İnsan Yayınları, İstanbul 398 sayfa.

SAĞLAM, Feyyaz (1999), "Batı Trakya'da Türkçe Yayınlar", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.357-364, TDK; Ankara, 420 sayfa.

SAĞLAM, Feyyaz (yayıma hazırlayan), (1998),

- İkinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu*, Buca Belediyesi Yayını, İzmir, 266 sayfa.
- ŞEH, Gayur (1999), "Makedonya'da Türkçe Radyo ve Televizyon Programları", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.309-316, TDK; Ankara, 420 sayfa.
- TUNA, C. (1983), "Yugoslavya'da Türk Kültür, Öğrenim ve Yayın Kurumları", *Sesler Dergisi*, S. 19.
- TURAN, Ömer (1998), *The Turkish Minority in Bulgaria 1878-1908*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 350 sayfa.
- TURAN, Ömer (1996) "Makedonya ve Bulgaristan'da çıkan Türkçe Süreli Yayınlar", *Avrupa'da Türkçe Yayınlar Sempozyumu*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları, no. 11, Amsterdam, 116 sayfa.
- Türk Dünyası El Kitabı, C. 4, 1998, *Türkiye Dışı Türk Edebiyatları*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 512 sayfa.
- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.1,6, (tarihsiz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÜLKÜSAL, Müstecib (1972) "Balkan Yarımadasındaki Türkler", *Emel*, S. 72.
- ÜLKÜSAL, Müstecib (1987), *Dobruca ve Türkler* (2. bs.), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 258 sayfa.
- VİRMİÇA, Raif (1999), "Yugoslavya'da Yayın Hayatı", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, s. 197-214, TDK; Ankara, 420 sayfa.

THE TURKISH MEDIA PRESS IN THE BALKANS

Assist. Prof. Dr. Ayşenur İSLAM

Başkent University, Faculty of Science and Arts

ABSTRACT

The Turkish media and press in the Balkan cities, which were the cultural centres of the Ottoman Empire in Europe, began in the last quarter of the 19th century. The complicated political relationships and the immigration and social instabilities created from these relations during the 19th and 20th centuries have continued till this day with its negative effects.

Despite the difficulties which have occupied the stage in the last two centuries, the tradition of Turkish press and media has been kept alive by idealistic and committed intellectuals. The fact that during this time the journals published by the Bulgarian Turks were over 190, Yugoslavia Turks were over 50 and the publication in Greece were over 70, proves the idea that this publications are functional.

It is clear that the changes in the last ten years have effected the life in the Balkan's along with these media press releases. The Turkish media in the Balkans with an effort to put forward the positive sides of this change, have taken a step forward and have continued the tradition of media press which has been the pride of the Turkish communities in the region through the centuries.

Key Words:

Turkish Media in the Balkans, Rumeli Press, Turkish Journalism in the Balkans

АНАЛИЗ ТУРЕЦКОЙ ПРЕССЫ НА БАЛКАНАХ

Д-р Айшенур ИСЛАМ

Башкентский Университет

Факультет гуманитарных и естественных наук

РЕЗЮМЕ

Турецкая пресса в балканских городах, которые являлись культурными центрами Османской Империи на европейском континенте, начала свою жизнь в последней четверти 19-го века. И, несмотря на перипетии политических событий 19 и 20го веков и массовые эмиграции, связанные с этим, а также негативное влияние социальных потрясений, она продолжала существовать.

Традиция турецкой прессы на Балканах продолжает жить последние два столетия благодаря усилиям идеалистической и самоотверженной интеллигенции, несмотря на все трудности. В течение этого времени количество изданий, выпускаемых болгарскими турками, превысило 190, югославскими турками – 50, в Греции – 70 и то, что все они являются функциональными, еще раз подчеркивает эту мысль.

Общеизвестно, что изменения, происходящие последние десять лет, повлияли на все стороны жизни на Балканах, и в том числе на прессу и средства массовой информации. Вооружившись положительными сторонами этих изменений и усиливая связь с прошлым, турецкие журналисты на Балканах продолжают традицию журналистики, которая была достоинством турецких общин региона в течение последних столетий.

Ключевые слова:

Турецкая пресса на Балканах, Пресса Румелии, Турецкая журналистика на Балканах,
Турецкие журналы на Балканах

TÜRKÇE MESNEVİLERİN TERTİP ÖZELLİKLERİ

Yard. Doç. Dr. Ahmet KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Mesnevî, aynı vezinde ve her beyti kendi arasında müstakilen kafiyeli olan nazım şekline verilen isimdir. Mesnevinin kökeni Arap şiirinin recez nevine dayanmaktadır. Arap edebiyatından İran edebiyatına, İran edebiyatından ise Türk edebiyatına geçmiştir. Kendi aralarında kafiyeli olan beyitlerden oluşan (aa / bb/ cc / çç / ...) mesnevî, beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kurala bağlı değildir. İki beyitten başlayarak 20-30 beyte kadar olan kısa mesneviler yazıldığı gibi, binlerce beyit süren tarihler, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, öğretici dînî, ahlâkî ve tasavvufî konular... da yazılmıştır. Bu çalışmada önce mesnevî nazım şekli hakkında kısa bilgi verilmiş, daha sonra Türkçe yazılan mesnevilerde görülen tertip özellikleri örneklerle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Mesnevi, Türk Edebiyatı, Türkçe Mesnevî

GİRİŞ

Mesnevî kelimesi Arapça "s n y" sülâsî (üçlü) kökünden türemiş ve "ikişer ikişer" mânâsına gelen "mesnen" kelimesinin bir nisbet şekli gibi görünmekle beraber Arapçada kullanılmamıştır (Ateş, 1988: 127). İhtikakı itibarıyla Arapça olan mesnevî tabiri, Farsçada taammüm etmiş ve daha sonra Türkçe'ye de geçmiştir (Çelebioğlu, 1999: 21).

Edebî bir ıstılâh olarak mesnevî, aynı vezinde ve her beyti kendi arasında müstakilen kâfiyeli olan nazım şekline verilen isimdir (Humâyî, 1370:156; Sîmâdâd, 1375:263).

Bu kelime özellikle Türk Edebiyatında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kısaca *Mesnevî* diye şöhret bulan *Mesnevî-i Ma'nevi'si* sebebiyle meşhur olmuş, hatta bundan dolayı bir nazım şekli olan hususiyetini hem geçmişte hem de bugün hatırlatmaz olmuştur. Nitekim Ahmed-i Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* isimli eserinde bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

Yine bir gün son gelenlerin en faziletlisi Sa'îd-i Şehîd, Kadî Necmeddîn-i Taştî(Tanrının rahmeti onun üzerine olsun) ulular toplantısında şu lâtifeyi anlattı: Bütün dünyada, umumi olan üç şey vardı. Bu üç şey Mevlânâ'ya nisbet edildikten sonra özel bir mânâ aldı ve insanların münevverleri bunu hoş gördüler. Bunlardan biri, Mes-nevî'dir. Eskiden her (kâfiyeli) iki mısraa mesnevî derlerdi; fakat zamanımızda mesnevî denilince akıla, hemen Mevlânâ'nın Mesnevî'si gelir. İkincisi eskiden bütün bilginlere Mevlânâ diyorlardı, fakat bugün Mevlânâ denilince Mevlânâ hazretleri anlaşılır. Üçüncüsü, her mezara türbe derlerdi. Bugün ise herhangi bir türbe anılsa veya söylenilse Mevlânâ'nın kabri akla gelir (Ahmet Eflâkî, 1989:18).

Mesnevî şeklinin öteden beri eski İran şiirinden geldiği söylense de bu nazım şeklinin oluşumu, Arap şiirinin 'recez' nevine dayanmaktadır. Aruzun aynı adı taşıyan bahriyle nazmedilen 'recez', mısra uzunluğunda ve birbiri ile kâfiyeli kı-

sa beyitler halindedir. Umumiyetle kısa olan 'recez'ler, deveci ezgileri, savaşçıların birbirlerine meydan okumaları, kadınların muhariplere serzenişleri, ninnileri vb. gibi ani ilhamların irticâlen ifadesinde kullanılmıştır. El-Ağleb b. Cûşem el-İclî (ö. 145/762), 'recez'i kaside tipinde dâhilî planı olan uzun şiirler haline dönüştürmüştür. Bu yeni tip recezler, 'urcûze' olarak adlandırılmıştır. Urcûzenin kullanılış sahası Abbâsî devrinin başlarından itibaren sınırlandırılarak hikâye, fıkra, tasvir, öğretici eserler vb. gibi bazı mevzulara tahsis edilmiştir. İşte mesnevî, bu urcûze şiir nevinden doğmuştur (Çetin, 1973: 65-8; 1991: 289).

Arapçada mesnevî tabiri kullanılmamış, bu şekildeki bir manzume veya esere kaside denmiş, bu kelime, müzdevic veya müzdevice sıfatı ile tavsif edilmiştir. Daha sonra bu sıfat asıl isim yerine kullanılmıştır (Ateş, 1988:128).

Kendi aralarında kâfiyeli olan beyitlerden oluşan (aa / bb/ cc / çç /...) mesnevî, beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kurala bağlı değildir. İki beyitten başlayarak 20-30 beyte kadar olan kısa mesnevîler yazıldığı gibi, binlerce beyit süren tarihler, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, öğretici dînî, ahlâkî ve tasavvufî konular... da yazılmıştır. Gerek beyitler arasında kâfiye bağlantısı bulunmaması gerekse beyit sayısının sınırlı olmaması, şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletmelerine imkân sağlamıştır. Ancak her beytin anlamının kendi içinde tamamlanması ve diğer beyitlere geçmemesi gerekmektedir. Beyitler arasında sadece konu birliğine dikkat edilmiştir (Ünver, 1986:432; İpekten, 1997: 59).

Beyit sayısında herhangi bir sınırlama olmadığı için mesnevide daima aruzun kısa kalıpları kullanılmıştır. Bu kalıplar şunlardır:

Hezec Bahrî:

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün

(.---/ .---/ .--)

Mefülü / mefâ'ilün / fe'ülün

(--./ .-./ .--)

Remel Bahri:

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
(-.-/-.-/-.-)

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (fa'lün)
(..-/-.-/-.-)
(-.-) (-)

Serî Bahri:

Müfte'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün
(-.-/-.-/-.-)

Hafîf Bahri:

Fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (fa'lün)
(..-/-.-/-.-)
(-.-) (-)

Mütেকârîb Bahri:

Fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül
(.-.-/-.-/-.-)

TÜRKÇE MESNEVİLERİN TERTİP ÖZELLİKLERİ

Belli bir konuyu işleyen, bağımsız bir kitap olarak yazılmış mesnevîlerin tertibi genellikle birbirine benzer. Bu genel tertipte üç ana bölüm bulunur:

- I. Giriş bölümü
- II. Konunun işlendiği bölüm
- III. Bitiş bölümü

Bununla birlikte, bazı ilk dönem mesnevîlerinde (XIII-XIV. asır), yukardaki bölümlerin kesin çizgilerle ayrılmadığı görülür (Ünver, 1986: 432).

Giriş Bölümü

Genellikle mesnevîlerin "giriş bölümü"nde şu bölümler bulunmaktadır:

Besmele: İslâmî geleneğe uygun olarak mesnevîler *besmele* ile başlar. Ancak Ahmedî'nin *Cem-şîd ü Hurşîd* (Ahmedî, 1975: 51), Elvân Çelebi'nin *Menâkıbu'l-kudsîyye fî Menâsibi'l-ünsîyye* (Elvan Çelebi, 1984: 1), Ali Şîr Nevâyî'nin *Lisânü't-tayr* (Ali Şîr Nevâyî, 1995), Niyâzi'nin *Mansûr-nâme* (Niyâzi 1994:103) gibi bazı mesnevîlerin *besmele* ile başlamadıkları da görülmektedir. *Besmele* her zaman mesnevînin başında yer alır. Bazen Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'i* (Şeyhî, 1980: 1) gibi Arapça, bazen de Hadî-dî'nin *Tevârih-i Âl-i Osman'ı* (Hadîdî, 1991: 1) gibi Türkçe yazılmış ilk beyitte "tahmîd"den sonra da geldiği görülür:

Bi-hamdi'l -vahidi 'l-ahadi'l-kadîmi
Ve bismillâhi zi'l-menni'l-azîmi
(Şeyhî 1980:1)
Dilâ hamd it kadîm-i lâ-yezâle
Di Bismi'llâh irür sözi kemâle
(Hadîdî, 1991:1)

Besmele, bazen Erzurumlu Darîr'in *Kıssa-i Yûsuf* (Erzurumlu Darîr, 1994: 134), Nâbî'nin *Hayriyye-i Nâbî(Nâbî, 1995:177)*, Elvân-ı Şîrâ-zî'nin *Gülşen-i Râz Tercüme'sinde* (Elvân-ı Şîrâ-zî: 1b) olduğu gibi mesnevî metninin dışında kalır. Bazen de Ahmedî'nin *İskender-nâme'si* (Ahmedî, 1983: 1b), Hilmi'nin *Bahru'l-kemâl'inde* (Hilmî, 1995:1) olduğu gibi mesnevînin ilk beyti olabilir. Bu ilk beyitteki *besmele* bazı mesnevîlerde vezne uymaz. Ancak diğer mısra ile kâfiyeli olduğundan, bir mısra gibi görülür:

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Matla'-ı ser-nâme-i nazm-ı kadîm
(Hilmî, 1995:1)

Bismillâhirrahmânirrahîm
Devha-i bustân-ı Kelâm-ı Kadîm
(Gelibolulu Âlî, 1998:55)

İlk beyitteki *besmele*'nin bazı mesnevilerde ise vezne uyduğu görülür:

Levh-i mahfuz üzre evvel ol kadîm
Yazdı bismillâhi'r-rahmânî'r-rahîm
(Şabanî, 1999: 9)

Bazı mesnevilerde ise, kurallı okunuşu bozularak vezne uydurulmuştur:

Zikr-i bismillâhi rahmanî'r-rahîm
Kamu nesne bizegidür iy hakîm
(Ahmedî, 1983:1b; Ünver, 1986:434)

Şairlerin bazen mesnevilerine müstakil olarak "eûzü bi'llâhi mine's-şeytânî'r-racîm bismillâ-hi'r-rahmani 'r-rahîm" ile başladıkları da görülmektedir (Baba Yûsuf, 2000:1). Bu durum vezne uymadığı hâlde birbirleriyle kâfiyeli olduğu için bir beyit gibi görülür.

Bazen şairlerin Şükrî-i Bitlisî'nin *Selîm-nâme*'sinde olduğu gibi mesnevilerinin ilk beytinde, söze "bismi'llâh" ile başlama dileklerini dile getirdikleri de görülmektedir. Çünkü söz "ismu'llâh" ile şeref bulur.

Başlayalım sözni bismi'llâh ile
Kim şeref dapar söz ismu'llâh İle
(Şükrî-i Bitlisî, 1997:47)

Esere besmele ile başlanmazsa, eser sona ermez ve yok olur. Bundan dolayı mesnevînin "unvanının" "ismu'llâh" olması gerekmektedir:

İstersen eger reh-i hüdayı
Gel zikr idelüm dilâ Hudâyı
Bî-besmele başlanursa defter
Encamını bulmaz olur ebter
(Yenipazarlı Vali, 1996:159)
Çün ismu'llâh ola 'unvân-ı defter
Gerek kim tâ ebed olmaya ebter
(Hamdullah Hamdî, 1b)

Bazen de Ali Şîr Nevâyî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unda (Ali Şîr Nevâyî, 1996:27) olduğu gibi mesnevîye Türkçe olarak Allah'ın "yahşi atı":

Ey yahşi atıng bile ser-âgâz
Encâmıga kim yiter her âgâz

Muhabbet-nâme'de (Sertkaya, 1972:8) "ulug tingrining atı":

Ulug tingri-ning atın yâd kıldım
Muhabbet-nâme-ni bünyâd kıldım

Kutadgu Bilig (Yûsuf Has Hâcib, 1979: 17'te ise "bayat atı" ile başlandığı da görülmektedir:

Bayat atı birle sözüg başladım
Törütgen igidgen keçürgen idim¹

Başında *besmele* bulunan şiir, Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sında ve Kiyâsî'nin *Mihr u Mâh*'ında (Anbarcıoğlu, 1986: 94) olduğu gibi "Tahmîd" (Hamdî, 1991: 27-30); Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd*'inde olduğu gibi "dua" (Cem Sultan, 1997: 215-8); Şükrî-i Bitlisî'nin *Selîm-nâme*'sinde olduğu gibi "Tevhîd" (Şükrî-i Bitlisî, 1997: 47-9); Hoca Mes'ûd'un *Ferheng-nâme-i Sa'dî*'sinde olduğu gibi "münâcât" (Hoca Mes'ûd, 1340-: 1 [Metin]) olabileceği gibi, tamamen *besmele*ye ayrılmış bir bölüm de olabilir. Nitekim Abdülvasî Çelebi'nin *Halîlnâme*'si (Abdülvasî Çelebi, 1996: 35), Taşlıcalı Yahya'nın *Gülşen-i Envâr* (Yahya Bey, 1992:24-31) ve *Gencîne-i Râz'ı* (Taşlıcalı Yahya, 1995:1-7), Cinânî'nin *Riyâzu'l-cinân*'ı (Cinânî, 1994: 1-4), Âzerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-ı Haya*'ı (Âzerî İbrahim Çelebi, 1994: 1-2), Hakanî'nin *Hilye-i Saadeft* (Hakanî, 1991: 23-25), Muslihüddîn Vahyî-i Şabanî'nin *Mi'râcü'l-beyân*'ı (Şabanî, 1999: 9-12) müstakil *besmele* şiiri ile başlar. Şairler bu şiirlerde *besmele*'nin erdeminden, her işe onunla başlamak gerektiğinden söz eder, *besmele*de bulunan her harfin neye delâlet ettiğini anla-

tır (Ünver, 1986: 434). Ayrıca müstakil "besmele" manzumelerinden sonra, "besmele"nin faziletine misal olabilecek ve ders çıkarılabilecek bir hikâyenin anlatıldığı da görülmektedir. Gelibolulu Âlî, *Riyâzü's-sâlikîn* isimli mesnevîsinde, "besmele" manzumesinden sonra 33 beyitlik böyle bir hikâye anlatmıştır (Gelibolulu Âlî, 1998:56-8).

Mesnevî manzumesinin sonuna aynı mealde Arapça beyitlerin yazıldığı da görülmektedir. Meselâ, Celîlî'nin *Hecr-nâme*'sinin başında yer alan besmele manzumesi aynı mealde Arapça üç beyit ile son bulmaktadır (Ayan, 1986:159-60).

Bazen şairin besmele beytinde eserinin ismini verdiği de görülmektedir:

Ulug tingri-ning atın yâd kıldım
Muhabbet-nâme-ni bünyâd kıldım
(Sertkaya, 1972: 8)

Bazen de "besmele" beytinin Lâmi'î Çelebi'nin *Ferhâd ü Şîrîn*'n gibi Arapça (Levend, 1989b: 87):

Bede'nâ b'ismike'llahümme nazmâ
Feyessir nahve sübli'r-rüşdi 'azmâ²
bazen de Kemaloğlu İsmail'in *Ferah-nâme'si* gibi
Türkçe tercümesinin yazıldığı (Tekindağ,
1971:141) görülmektedir:

Sıgınumam ana kim misli yokdur
Ululuk ıssıdur ihsânı çokdur

Tahmîd: Tahmîd'in sözlük anlamı "isteyerek yapılan bir iyiliği, saygı ve gönül hoşluğu ile övüp anmak; iyilikte bulunana teşekkür etmek, onun güzel niteliklerini dile getirmek" demektir. İslâ-mî ilimler terminolojisinde "bütün yaratıkların, kendi dilleriyle Allah'ı anmaları ve övmelerine" hamd denir (Yılmaz, 1992: 61). Edebiyatta şairlerin mesnevîlerinin başında Allah'ı anıp övdükleri hamd'i konu alan bölüme "tahmîd" denir.

Tahmid, "hamdele" veya "hamdiyye" diye de adlandırılmaktadır.

Şairlerin bazen mesnevîlerinde *besmele* manzumesinden sonra "hamd"i konu edinen bir bölüme yer verdikleri de görülmektedir. Giriş bölümünde "tahmîd" bulunmayan mesnevîler de vardır. Ancak başında "tahmîd" bulunan mesnevîler, bulunmayanlara nazaran daha azdır. Meselâ, Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sında* (Hamdî, 1991: 27-30), Âzerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-ı Ha-yâl*'inde (Âzerî İbrahim Çelebi, 1994: 2-6), Âlî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk'ında* (Âlî, 1995: 117-8) *besmele* manzumesinden sonra "tahmîd" manzumesi yer almaktadır. Şâhidî'nin *Gülşen-i Vahdetimde* (Şâhidî, 1996:53) ve Fahrî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'ind* (Fahrî, 1974: 255) olduğu gibi bazen şairlerin *besmele* beytinden sonra bir beyitle "tahmîd" yazdığı da görülmektedir.

"Tahmîd"ın bazen kıt'a nazım şekliyle yazıldığı da görülmektedir. Örneğin Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hürşîd* mesnevîsinde, "dua" bölümünden sonra kıt'a nazım şekliyle yazılmış müstakil bir "tahmîd" vardır.

Doğrudan Allah'a "hamd" ile başlayan mesnevîler de vardır. Şeyh Gâlib'in *Hüsni ü Aşk'ı* (Şeyh Galip, 1992:13-5), Refî'in *Cân' u Cânân'ı* (Refî, 2000:121) ve Bedr-i Dilşad'ın *Murâd-nâ-me'si* (Bedr-i Dilşad, C. 1, 1997: 189), Simkeşzâde'nin *Gamze vü Dil'i* (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 49) gibi.

Tevhîd ve tahmîdin aynı bölümde işlendiği mesnevîler de görülmektedir. Gelibolulu Âlî'nin *Riyâzü's-sâlikîn* isimli mesnevîsi bu tarzdadır (Gelibolulu Âlî, 1998:58-60).

Tevhîd: "Tevhîd"ın sözlük anlamı, "bir kılma, birleştirme, bir sayma, birliğine inanma" demektir. Kavram olarak "tevhîd", "Allah'ın zâtını tasavvur ve tahayyül edilen her şeyden tecrîd ederek onun varlığına ve birliğine inanmaktır." (İsen, 1992: IX). Edebiyat terimi olarak ise "tevhîd", "Allah'ın varlığını ve birliğini dile getiren manzume" (Ünver, 1986:434; *Tâhir-ül Mevlevî*, 1984:173) anlamında kullanılır.

Mesnevîlerde, "tevhîd" ve "münâcât"ın sırasının daima aynı olmadığı görülür. Şair isterse "tevhîd"i isterse "münâcât"ı Öne alır (Ünver, 1986: 434).

Erzurumlu Darîr'in *Yûsuf u Züleyhâ'sı* (Erzurumlu Darîr, 1994), Sabit'in *Zafername'si* (Sabit, 1991), Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk'ı* (Şeyh Galip, 1992) gibi giriş bölümünde "tevhîd" bulunmayan mesnevîler de bulunmaktadır. Ancak başında "tevhîd" bulunan mesnevîler, bulunmayanlara göre daha çoktur.

Öte yandan Mes'ûd bin Ahmed'in *Süheyl ü Nevbahâfî* (Mes'ûd bin Ahmed, 1991: 196-201), Niyâzî'nin *Mansûr-nâme'si* (Niyazi 1994: 103), Nev'î-zâde Atâyî'nin *Heft-h'ân'ı* (Nev'î-zâde Atâyî, 1974: 115-8), Şeyhî'nin *Harnâme'si* (Şeyhî, 1981: 20), Za'îfî'nin *Kitâb-ı Bostân-ı Nasayih'i* (Za'îfî, 1996: 3-4) gibi doğrudan "tevhîd" ile başlayan mesnevîler de vardır. Ayrıca Hati-boğlu'nun *Bahrü'l-hakayık'ı* (Hatiboğla, 1960: 1b [Metin]), Şükrî-i Bitlisî'nin *Selîm-nâme'si* (Şükrî-i Bitlisi, 1997: 47-9) gibi ilk beyti, *besmele* beyti olan "tevhîd" ile başlayan mesnevîlerin yanında *Câmî'u'l-ahbâr* (Âşık Ahmed, 1998, C. II: 1)'da olduğu gibi *besmele* manzumesiyle başlayan tevhîdler de görülmektedir.

Giriş bölümünde genellikle Kıyâsî'nin *Mihr u Mâh'ı* gibi (Anbarcıoğlu, 1986: 94-5) bir tane "tevhîd" manzumesi bulunmaktadır. Bu bölümde bazen birden fazla "tevhîd" manzumesinin olduğu da görülmektedir. Meselâ, Yahya Bey'in *Gülşen-i Envar'ında* 3 tane "tevhîd" manzumesi yer almaktadır (Yahya Bey, 1992: 31-40).

Mesnevî'nin giriş bölümünde yer alan "tevhîd" manzumesi ekseriyetle mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır. Ancak mesnevî nazım şeklinin dışında kıt'a, kaside, terci-bend gibi değişik nazım şekillerinin de kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd'inde* kıt'a (Ahmedî, 1975: 60-1), Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'inde* kaside (Şeyhî, 1980: 4-5, 8-9), Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sında* ise terci-bend (Hamdî, 1991: 30-2) nazım şekilleriyle yazılmış

"tevhîd" manzumesi bulunmaktadır.

Şairler "tevhîd" başlığı altında Allah'ın "es-mâ-i hüsnâ"sını ve sıfatlarını sayarlar. Dünyada faili olmayan bir oluş, bir kılış yokken bunca oluşu kılan üstün bir gücün, yani Allah'ın var olması gerektiğine işaret ederler. Evrendeki düzeni O'nun birliğine tanık gösterirler (Ünver, 1986: 434-5). Ayrıca şairler, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'i* (Şeyhî, 1980: 5-8) ve Şâhidî'nin *Leylâ vü Mecnûn'unda* (Şâhidî: 5a-9b) olduğu gibi "tevhîd" in mertebelerini anlatan bölümler de yazmışlardır.

Münâcât: "Münâcât"ın sözlük anlamı "fısıldamak, kulağa söylemek" demektir. Edebiyat terimi olarak "Allah'a karşı yapılan yalvarış ve yakarışları anlatan manzume" anlamında kullanılır (Tâhir-ül Mevlevî 1973: 107; Dilçin, 1983: 251).

Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-kudsîyye fî Menâsibi'l-ünsîyye'si* (Elvan Çelebi, 1984), Niyâzî'nin *Mansûr-nâme'si* (Niyâzî, 1994), Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk'ı* (Şeyh Galip, 1992) gibi giriş bölümünde "münâcât" olmayan mesnevîler de bulunmaktadır. Ancak başında "münâcât" bulunan mesnevîler, bulunmayanlara göre daha çoktur.

Öte yandan Hoca Mes'ûd'un *Ferheng-nâme-i Sa'd'si* (Hoca Mes'ûd, 1340:1 [Metin]), Kemal Paşazâde'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sı* (Kemal Paşazade, 1983: 23), Atâ'nın *Tuhfetü'l-uşşâk'ı* (Atâ, 2000: 74-7) gibi doğrudan "münâcât" ile başlayan mesnevîler de vardır.

Giriş bölümünde genellikle Kıyâsî'nin *Mihr u Mâh'ı* gibi (Anbarcıoğlu, 1986: 95-6) bir tane "münâcât" manzumesi bulunmaktadır. Bu bölümde bazen birden fazla "münâcât" manzumesinin olduğu da görülmektedir. Meselâ, Yahya Bey'in *Gülşen-i Envar'ında* 3 tane (Yahya Bey, 1992: 40-6), Âzerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-ı Hayâl'inde* (Âzerî İbrahim Çelebi, 1994: 6-12), Cinânî'nin *Riyâzî'l-cinân'ında* (Cinânî, 1994: 5-14), Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sında* (Hamdî, 1991: 33-7) 2 tane "münâcât" manzumesi yer almaktadır.

Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'inde olduğu gibi "giriş bölümü"nin dışında "konunun işlendiği bölüm"de de "münâcât" yazıldığı görülmektedir (Şeyhî, 1980:205-6).

Şairler "münâcât" başlığı altında, kulun güçsüzlüğünü, her konuda Allah'ın yardımına muhtaç olduğunu ifade ederler. İnsanoğlunun günah işlemekten kurtulamadığını, buna rağmen Allah'ın bağış kapılarını açık tuttuğunu... bildirirler. Kimi mesnevilerde şair, eserini tamamlayabilmek için, onun yanlışlardan ve eksiklerden uzak olması, okuyanlar tarafından beğenilmesi için Allah'a yakarır (Ünver, 1986: 435). Bazen "münâcât"ta Allah'ın esmâ-i hüsnâsının sayıldığı da müşahade edilmektedir (Baba Yûsuf, 2000:3-4).

Na't: "Na't", sözlükte "vasf" demektir. Edebiyat terimi olarak ise "Hz. Peygamber'i Övmek için yazılan manzume" anlamında kullanılır (Dilçin, 1983:257). Bunun yanında "na't" teriminin, Divan edebiyatında Çihâr-yâr-i guzîn ile diğer din büyüklerine yazılan övgü şiirleri için de kullanıldığı görülür (Tâhir-ül Mevlevî, 1973: 113; Ünver, 1986: 435). *Süheyl ü Nevba-hâr* (Mes'ûd b. Ahmed, 1991: 204-6), *Bahrü'l-hakâyık* (Hatî-boğlu, 1960: 2b-3a), *Mevhûb-ı Mahbûb* (Şeyh Baba Yûsuf-ı Sivrihisarî, 2000: 20-26), *Muham-mediyye* (Yazıcıoğlu Mehmed, 1996: 3) gibi. Ancak "na't" kavramının daha çok Hz. Peygamber için yazılan övgü şiirlerinde kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında çok az da olsa Eyyû-bî'nin *Menâkab-ı Sultan Süleyman*'ında (Eyyûbî, 1991: 3840), Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinde (Ahmedî, 1983:3b) "na't" yerine "medh", Hamdullâh Hamdî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'da, ise (Hamdullâh Hamdî: 6a-7a) "sıfat" sözünün kullanıldığı da görülmektedir.

Erzurumlu Darîr'in *Yûsuf u Züeyhâ*'sında olduğu gibi doğrudan Hz. Peygamber'in övgü-süyle başlayan mesnevîler de görülmektedir (Erzurumlu Darîr, 1994: 134). "Na't"lar ekseriyetle mesnevî tarzında yazılmıştır. Ancak Cem Sul-tân'ın *Cemşîd ü Hurşîd*'inde olduğu gibi kaside

(Cem Sultan, 1997:267-71), Hamdî'nin *Yûsuf u Züeyhâ*'sında. olduğu gibi terkeb-bend nazım şekilleriyle yazılanlarına da rastlanmaktadır.

"Na't"lar ekseriyetle müstakil olarak yazılmıştır. Niyâzi'nin *Mansûr-nâme*'sinde (Niyâzi, 1994: 103-4) ve Nâbî'nin *Hayriyye*'sinde (Nâbî, 1995: 181-2) olduğu gibi bazen başka bir bölümün parçası da olabilir. Gülşehrî'nin *Mantku't-tayr*'ı (Gülşehrî: 1b), Sabit'in *Zafername*'si (Sabit, 1991) gibi giriş bölümünde "na't" olmayan mesnevîlere de rastlanmaktadır. Ancak bu tür mesnevîler oldukça azdır.

"Na't"larda en çok şu noktalar üzerinde durulur: O, kendisinden Önce gelen peygamberlerden üstündür; iki cihanın sultanıdır; son peygamberdir, fakat onun nuru bütün varlıklardan önce yaratılmıştır; O, Allah'ın "sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" dediği yüce peygamberdir; O fakirlik övücüdür diyen, Ahmed, Mahmûd, Mu-hammed, Mustafâ'dır... (Ünver, 1986:435).

Şair, Hz. Muhammed'in "mi'râc" ve "mu'ci-zât"ını ayrı başlıklar altında işlemişse, "na't"te bu yönler ağırlık vermez, bir iki beyitle değinir. O'nun şefaatinı dileyerek "na't"i bitirir (Ünver, 1986:435).

Mi'râc: "Mi'râc"m sözlük anlamı "yukarı çıkma aleti; yukarı çıkacak yer" demektir. İstilah manası ise "uruc ve göğe çıkma"dır. Ancak burada kastedilen rastgele bir yükseliş değil, umumiyetle Hz. Peygamber'in göklere yükselişidir (Şabanî, 1999: 6). "Mi'râc" daha sonra Hz. Peygamber'in Allah katına yükselmesi olayına ad olmuştur. Şairler, mesnevîlerinde bu başlık altında "mi'râc" olayını anlatarak Hz. Peygamber'i yüceltirler (Ünver, 1986: 435). Klâsik edebiyatımızda başlı başına bu olayı müstakil olarak işleyen eserler de yazılmıştır (Akar, 1987; Akdoğan, 1989). Örneğin şu mesnevîlerde müstakil olarak yazılmış "mi'râc" bölümleri vardır: *Gencîne-iRâz* (Taşlıcalı Yahya, 1995: 20-4), *Gülşen-i Envâr* (Yahya Bey, 1992:53-7), *Cemşîd ü Hurşîd* (Cem Sultan, 1997:271-83), *Bahrü'l-kemâl* (Hilmî, 1995: 23-8), *Riyâzu'l-cinân* (Cinânî, 1994:20-8) ve *Nakş-*

ı *Hayâl* (Âzerî İbrahim Çelebi, 1994: 16-21), *Hüsn ü Dil* (Yenipazarlı Vâlî, 1996:172-6), *Se-lîm-nâme* (Edâ'î, 1987: 5-11 [Metin]), *Hüsn ü Aşk* (Şeyh Galip, 1992: 20-31), *Heft-h'ân* (Nev'î-zâde Atâyî, 1974: 126-30); *Cân u Cânân* (Refî, 2000:125-33).

Mesnevîlerin "giriş" bölümlerinde "mi'râc" olayını anlatan şiirlerde, Hz. Muhammed'in Allah katma yükselmesi konu edilir. Cebrâîl'in gelişi ve Burak getirmesi; Hz. Peygamber'in Mes-cid-i Aksâ'da namaz kılması, göğe yükselmesi ve her felekten geçişi; Cebrâîl'in "Sidre'den öteye geçemeyişi; Hz. Muhammed'in Allah'a "iki yay uzaklığından da az" yaklaşması; ümmeti için dileklerde bulunması...; veryüzüne dönüşü ve yatağını henüz soğumamış olarak bulması anlatılır (Ünver, 1986: 435). "Mi'râc"ın sonunda Hz. Peygamber'den şefa'at istenir. Şefa'at bazen Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'inde (Şeyh Galip, 1992:31) olduğu gibi "mi'râc"ın sonunda dile getirmiş, bazen de Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd*'inde olduğu gibi "Der-Taleb-i Şefâ'at" başlığı altında (Cem Sultan, 1997:280-3) "mi'râc"dan ayrı olarak kaleme alınmıştır.

Mu'cizât: "Mu'cize" kelimesinin çoğulu olan "mu'cizât" peygamberler söz konusu olunca, onların gösterdikleri olağanüstü hâller, peygamberliklerini kanıtlayan "mu'cize"ler anlamına gelir (Ünver, 1986:436).

Her peygamber gibi, Hz. Muhammed'in de mucizeleri vardır. Şairler "mu'cizât" başlığı altında bunları sıralayarak Hz. Peygamber'i yüceltirler. Bunlar arasından Hz. Muhammed'in doğumundan önce ve doğumu sırasında görülen olağanüstü hâller, çocukluğunda başka çocuklardan farklılığı, düşmana toprak saçıp onları kör etmesi, parmağıyla ayı ikiye ayırması, parmağından askerlerinin susuzluğunu giderecek kadar su akıtması, körleri iyileştirmesi, diktiği hurmanın hemen yemiş vermesi, elinde kertenkelenin dile gelmesi, önüne konmuş olan pişmiş zehirli kuzunun ona "benden yeme demesi"... bu başlık altında anlatılan mucizelerdendir (Ünver, 1986: 436).

Şairler, Hz. Peygamber'in mucizelerini ya *Halîl-nâme* (Abdülvasî Çelebi, 1996: 47-50) ve *Yûsuf u Züleyhâ*'da (Hamdî, 1991:43-5) olduğu gibi "mu'cizât" başlığı altında ya da *Gülşen-i En-vâr* (Yahya Bey, 1992: 50-3), *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih* (Za'îfî, 1996: 5) ve *Heft-h'ân*'da (Nev'î-zâde Atâyî, 1974: 122-6). olduğu gibi "na't" içersinde işlemişlerdir.

Dîn Ulularına Övgü

Medh-i Çihâr-yâr-i Güzîn: Hz. Muhammed'in dört yakını, dört dostu, dört halifesi olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Alî hakkında yazılan medhiyedir (Ünver, 19 86:436). Bazı mesnevîlerin giriş bölümlerinde, şair "na't"îan, varsa "mi'râc" ve "mu'cizât" bölümlerinden sonra çihâr-yâr-i güzîn yani dört halife övgüsüne geçer. Şairler bu konudaki övgülerini ya *Bahrü'l-hakâyık* (Hatiboğlu, 1960: 2b-3a), *Garib-nâme* (Âşık Paşa, 11a-11b), (Yûsuf u Züleyhâ (Hamdî, 1991: 45-47), *Cemşîd ü Hurşîd* (Cem Sultan, 1997: 284-91), *Kitâbu's-Şemsiyye* (Yazıcı Sâlih, 1994: 167-8), *Bahrü'l-kemâl* (Hiimî, 1995: 28-31), *Mîhr u Mâh* (Anbarcioğlu, 1986: 97-8) ve *Mevhûb-ı Mahbûb*'da (Baba Yûsuf, 2000: 24-7) olduğu gibi ayrı başlıklar altında ya *Kutadgu Bi-lig* (Yûsuf Has Hâcib, 1979: 22-3), *Sûheyl ü Nev-bahâr* (Mes'ûd bin Ahmed, 1991: 204-5), *Cevâb-nâme* (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 213) ve *Hüsn ü Dil*'de (Yenipazarlı Vâlî, 1996: 176-80) olduğu gibi aynı başlık altında ya da *Esrâr-nâme* (Tebrizli Ahmedî, 1996: 9-10), *Selîm-nâme* (Şükrî-i Bitlisî, 1997: 51-3), *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih* (Za'îfî, 1996: 5), *Hiyye-i Saadet* (Hakanî, 1991: 31-6) ve *Pend-nâme*'de (Güvâhî, 1983: 91-2) olduğu gibi "na't" içersinde işlemişlerdir. Bazen çihâr-yâr-i güzîn hakkında yazılan müstakil övgü manzumelerinden sonra "hikâye" başlığı altında çeşitli hikâyelerin yazıldığı da görülmektedir. Alî Şîr Nevâyî'nin *Lisânü't-tayr*'ı (Alî Şîr Nevâyî, 1995: 27-32) gibi.

Bazen bu bölümde sadece Hz. Ali vafında

bir bölümün yazıldığı müşahede edilmektedir. Meselâ Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'si bu tarzdadır (*Fuzûlî*, 1955: 2-3). Bunun yanında Çehâr-yâr-i güzîn için medhiyenin yazılmadığı mesneviler de vardır. Hadîdî'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı gibi (*Hadîdî*, 1991).

Bu şiiirlerde Hz. Ebû Bekir'in dürüstlüğü, sadakati, cömertliği, büyük fütûhâtı, ashab arasındaki seçkinliği, Hz. Peygamber'in en yakın dostu oluşu ve mağarada birlikte kalışı; Hz. Ömer'in adaleti, otoritesi, fütûhâtı ve asayîşi sağlayışı; Hz. Osman'ın edebi, cömertliği, olgunluğu, Kur'ân-ı Kerîm'i yazdırması ve toplaması, haya sahibi oluşu ve şehid edilişi; Hz. Alî'nin cesareti, savaşçılığı, Hayber'in kapısını açması, fâzileti ve Hz. Hasan ile Hüseyin'in babası oluşu başlıca üzerinde durulan noktalardır.

Şairler bu Övgülerini mesnevî nazım şeklinin yanında gazel nazım şekliyle de yapmışlardır. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd*'inde olduğu gibi (*Cem Sultan*, 1997: 285-8, 291).

H. Hamza ve Abbâs'a Övgü: Hz. Muham-med'in amcaları Hz. Hamza ve Abbâs hakkında yazılan şiiirlerdir. Şairler bu konudaki övgülerini ya *Cemşîd ü Hurşîd*'de (*Cem Sultan*, 1997: 294-5) olduğu gibi aynı başlık altında ya *Selîm-nâ-me* (*Şükrî-i Bitlisi*, 1997: 52) ve *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyıh* (*Za'îfî*, 1996: 5) ta olduğu gibi "na'f"ın sonunda ya da *Halîl-nâme*'de (*Halîlî*, 1993: 15) olduğu gibi Dört Halife övgüsünün sonunda işle-mişlerdir. Bazen de *Bahrü'l-kemâl*'de (*Aksoyak*, 1998: 218-9; *Hilmî*, 1995: 32-3) olduğu gibi Hz. Hamza, Abbâs, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Övgüsünü aynı başlık altında yapılmıştır.

Bu şiiirlerde Hz. Hamza'nın şecaati, Hz. Peygamber'in amcası oluşu, Hz. Peygamber'e olan sevgisi, din yolunda sadık oluşu ve şehid edilmesi; Abbâs'ın Hz. Peygamber'in amcası oluşu, Hz. Peygamber'i koruması ve sevmesi üzerinde durulmuştur.

H. Hasan ve Hüseyin'e Övgü: Hz. Muham-med'in torunları, Hz. Alî'nin oğulları olan Hz.

Hasan ile Hz. Hüseyin hakkında yazılan şiiirlerdir. Şairler bu konudaki övgülerini ya *Cemşîd ü Hurşîd* (*Cem Sultan*, 1997: 291-4) ve *Câmi'u'l-ahbâr*'da (*Âşık Ahmed*, 1998, C. II: 14-5) olduğu gibi ayrı başlıklar altında ya *İbret-nümâ*'da (*Şemseddîn-i Sivasî*, 1997: 14-5) olduğu gibi aynı başlık altında ya da *Selîm-nâme* (*Şükrî-i Bitlisi*, 1997: 52) gibi "na'f"ın ya da *Hüsn ü Dil* (*Yeni-pazarlı Vâlî*, 1996: 180) ve *Firkat-nâme* (*Halîlî*, 1993: 15) gibi Dört Halife övgüsünün sonunda işle-mişlerdir. Bazen de *Bahrü'l-kemâl*'de (*Hilmî*, 1995: 32-3) olduğu gibi Hz. Hamza, Abbâs, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin övgüsü aynı başlık altında yapılmıştır. Şairler bu övgülerini mesnevî nazım şeklinin yanında kaside nazım şekliyle de yapmışlardır. Şemseddîn-i Sivasî'nin *İbret-nü-mâ'sında* olduğu gibi (*Aksoyak*, 1998: 214,216; *Şemseddîn-i Sivasî*, 1997:14-5).

Bu şiiirlerde Hz. Hasan'ın şehid edilişi, güzel ahlâklı oluşu, Hz. Peygamber'in torunu oluşu; Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi, Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Alî'nin oğlu oluşu başlıca üzerinde durulan konulardır.

Dört Mezhep Kurucusuna Övgü: Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı Ebû Hanîfe, Şâfiî mezhebinin kurucusu İmâm Şâfi, Mâlikî mezhebinin kurucusu İmâm Mâlik ve Hanbelî mezhebinin kurucusu İmâm Hanbel hakkında yazılan şiiirlerdir. Şairler bu konudaki övgülerini ya Nâlî'nin *Tuhfe-i Emsâl'i* (*Aksoyak*, 1998:220-1) ve Emre'nin *Pend-nâme* (*Emre*, 1286:5-6)'sinde olduğu gibi ayrı başlıklar altında ya da *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyıh* (*Za'îfî*, 1996: 5-6/ta olduğu gibi aynı başlık altında işle-mişlerdir.

12 İmama Övgü: 12 imam hakkında yazılan şiiirlerdir. Bu bölüm mesnevilerde az olarak görülmektedir. Şairler bu bölümde Fazlî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ında olduğu gibi 12 imamı medheder-ler. (*Aksoyak*, 1998: 217-8).

Diğer Dîn Büyüklerine Övgü: Bazı mesnevî şairleri, yukarıda zikrettiğimiz İslâm ulularının dışında kimi İslâm büyüklerini de eserlerinde zikretmişler, onları hürmetle anmışlar ve medhet-

mişlerdir. Örneğin Za'îfî, *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih'inde* İmâm Ebû Yûsuf, İmâm Muhammed ve Züfer'i zikreder, onları hürmetle anar ve ruhlarının şad olması için dua eder (Za'îfî, 1997: 6). Alî Şîr Nevâyî *Hayretü'l-ebrâr'ında* Hâce Bahâud-dîn-i Nakşibendî'yi (Külekçi, 1999, C. I: 422), Simkeşzâde Feyzî *Cevâb-nâme'* sinde Şeyh Abdulahad Efendi'yi (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 213-4), Şeyh Gâlib ise *Hüsn ü Aşk'ında* Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi öven (Şeyh Galip, 1992: 32-4) birer şiiir yazmışlardır.

Bazen mesnevîlerin doğrudan bir din büyüğünün övgüsüyle başladığı da görülmektedir. Örneğin Rûşenî, *Ney-nâme* isimli mesnevisine, 11 be-yitlik Mevlânâ'nın medhinin yapıldığı bir manzume ile başlamıştır (Külekçi, 1999, C. I: 217).

Şairlere Övgü: Şairlerin bazen mesnevîlerinin "giriş bölümü"nde Türk veya İran asıllı şairleri medheden bir bölüme yer verdikleri de görülmektedir. Bu bölüm mesnevîlerde az olarak görülmektedir. Örneğin Alî Şîr Nevâyî *Hayretü'l-ebrâr'ında* Nizâmî-i Gencevî, Hüsrev-i Dihlevî ve Abdurrahmân-ı Câmî'yi (Külekçi, 1999, C. I: 422), Hüsrev ü Şîrîn (Alî Şîr Nevâyî, 1994: 95-102) ve Leylâ vü Mecnûn'unda (Alî Şîr Nevâyî, 1996: 54-65) Nizâmî-i Gencevî ve Abdurrahmân-ı Câmî'yi, *Lisânü't-tayr'ında* Feridüddîn Attâr'ı (Alî Şîr Nevâyî, 1995: 33-6), Hâşimî ise *Mihr ü Vefâ'sında* Alî Şîr Nevâyî'yi (Külekçi, 1999, C. II: 125) öven manzumeler yazmışlardır.

Bu bölümde genellikle, övülen şairin ilmi ve şairlikteki gücü, eserleri ve eserlerinin özellikleri üzerinde durulmuştur.

Padişah İçin Övgü: Şairler bazen mesnevîlerinin "giriş bölümü"nde dönemin padişahını medheden bir bölüme yer verirler. Bu bölüm "medh" olarak isimlendirilir. Ancak alışılmışın dışında sultana ithaf edilen manzumenin "na't" olarak isimlendirildiği de görülür. Meselâ, Çorlulu Za'îfî *Mihr ü Mâh'ında*, Sultan III Murâd'a ithaf ettiği 18 beyitlik manzumeyi "na't" olarak isimlendirmiştir (Külekçi, 1999, C. II: 113).

Bu bölümde şair padişaha bağlılığını dile getirerek, eserinin kabul edilmesini diler. Onun cülûsundan ve güçlü hükümdarlığından, sülâlesinin haşmetinden, gönül ehli ve sanatkârlara karşı iyi davranışından, devrindeki asayıştan bahseder, onu kahramanlığından, fâtililiğinden, adaletinden, kereminden... dolayı över. Tanrı'nın yer yüzündeki gölgesi, Hz. Muhammed'in halifesi, cihan sultanlarının en büyüğü diyerek yüceltir (Ün-ver, 1986: 436). Bazen şair övgülerinde sultan ile İran asıllı olan eski meşhur hükümdarlardan Dah-hak, İskender, Feridun, Gâve, Behrâm-ı Gûr... ile mukayese eder ve medhettiği hükümdarın bunlardan daha güçlü olduğunu vurgular. Bu şiirler ekseriyetle padişahın ömrüne ve devletine dua ile biter. Şairlerin bu tür şiirlerinde, yoksulluk ve işsizliklerinden bahsederek padişaktan yardım istedikleri de görülür.

Şairler bazen padişahın medhine geçmeden evvel ayrı başlık altında onun vasıflarını zikreder. *Câmi'u'l-ahbâr* (Aşık Ahmed:, 1998, C. II: 15-6)'da olduğu gibi.

Bir kısım mesnevîde ayrı başlık altında padişaha çeşitli nasihatlar verilir. *Mevhûb-ı Mahbûb* (Baba Yûsuf, 2000: 36-7), *Riyâzu'l-cinân* (Cinâ-nî, 1994) gibi. Bu nasihatların bazen "Sebeb-i tel'if'ten sonra yapıldığı da olmaktadır. *Ferheng-nâme-i Sa'dî* (Hoca Mes'ûd, 1340-: 6-7 [Metin]), *Riyâzü'l-cinân* (Cinânî, 1994: 58-65) gibi. Padişaha yapılan nasihattan sonra, bazen konu ile ilgili bir hikâyenin anlatıldığı da görülmektedir. *Mevhûb-ı Mahbûb* gibi (Baba Yûsuf, 2000: 37-9).

Bazı mesnevîlerde "sultan için övgü" bölümlerinin olmadığı görülmektedir. Bu tür mesnevîlerden bazıları şunlardır: *kassa-i Yûsuf* (Erzurumlu Darîr, 1994), *Süheyl ü Nev-bahâr* (Mes'ûd bin Ahmed, 1991), *Mantuku't-tayr* (Gülşehrî, 1957), *Yûsuf u Züleyhâ* (Hamdî, 1991), *Esrâr-nâme* (Tebrizli Ahmedî, 1996), *Mansûr-nâme* (Niyâzî, 1994), *Pend-nâme* (Güvâhî, 1983), *Hay-riyye-i Nâbî* (Nâbî, 1995), *Hüsn ü Aşk* (Şeyh Galip, 1992), *Cân u Cânân* (Refî, 2000)

Bazı mesneviler ise doğrudan padişaha övgü ile başlamaktadır. Vizeli Bihiştî'nin *Cemşâh u Alemşâh* mesnevîsi gibi (Külekçi, 1999, C. II: 304).

Padişah için yazılan övgü ekseriyetle "sebeb-i te'lîf'ten Önce gelir. Ancak bazen "sebeb-i te'lîf'ten sonra geldiği de görülür. *Hüsrev ü Şîrîn* (Fahrî, 1974: 265-6), *Nakş-ı Hayâl* (Âzerî İbrahim Çelebi, 1994: 51-9) ve *Bahrü'l-kemâl* (Hil-mî, 1995: 42-8) gibi.

Padişah için yazılan övgünün "sebeb-i te'lîf" başlığı altında geçtiği de olur. Şair bu durumda önce padişahı medheder, daha sonra eserini yazma sebebini açıklar. *Murâd-nâme* (Bedr-i Dilşâd, 1997, C. I: 195-203), *Hüsrev ü Şîrîn* (Celîlî, 1997: 102-5) ve *Vikâye Tercümesi* (Çelebioğlu, 1999: 178-9) gibi

Padişah için yazılan övgüler bazen mesnevî, bazen kaside bazen de gazel tarzındadır. Bir eserde her üç nazım şekliyle yazılan padişah övgüleri de olabilir. *Selîm-nâme* (Şükrî-i Bitlisî, 1997) gibi.

Bazen ayrı başlık altında sultanın cülûsuna mesnevî nazım şekliyle tarih söylendiği de görülmektedir. Celîlî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i gibi (Celîlî, 1997: 105-7).

Bazı mesnevîlerde sultana yapılan medihden sonra ya sultanın eşi için (*Hacıeminoğlu*, 1968: 193-5) ya da tuğrası için (*Lâmi'î Çelebi*, 1998a: 132-4) müstakil övgü manzumesi yazıldığı da görülmektedir.

Devlet Büyüğü İçin Övgü: Mesnevîlerin "giriş" kısmında, şairler padişah'tan sonra sadrazam, vezir, şeyhülislâm, kazasker... gibi devlet büyüklerinden birine de övgü koyabilirler (Ünver, 1986: 436). Bu övgü bazen "sebeb-i te'lîf başlığı altında da olabilir. Meselâ, *kitabü's-şemsîyye* (Yazıcı Sâlih, 1994/de "Bu fasl kitâbun tasnifi ve musannifi hâlin bildürür" başlığı altında Kasapoğlu Ali Bey meth edilir.

Bu övgüde övülen devlet büyüğünün mevkii,

adaleti, ünü, kitapları, ilim ve irfanı, cömertliği, lutfu, rüşveti önlemesi, ilim adamı ve sanatkârlara ilgi göstermesi gibi özellikleri üzerinde durulur.

Sebeb-i Te'lîf: Mesnevîlerin "giriş bölüm"lerinde hemen hiç ihmal edilmeyen başlıklardan biri de "sebeb-i te'lîf tir. Bu başlık "sebeb-i te'lîf-i kitâb", "sebeb-i nazm-ı kitâb", "sebeb-i nazm-ı eser", "sebeb-İ te'lîf ve nazm-ı kitâb", "sebeb-i tasnîf-i kitâb", "sebeb-i tahrîr", "sebeb-i te'lîf ü tahrîr", "bâ'is-i te'lîf, "sıfat-ı nazm-ı kitâb" şeklinde de olabilir. Şair bazen başlıkta eserin ismini de zikreder, "sebeb-i nazm-ı *nasîhat-nâme*" (Nâbî, 1995: 183), "der-sebeb-i te'lîf ve nazm-ı kitâb-ı *cemşîd ü hurşîd* (Ahmedî, 1975: 77), "sebeb-i te'lîf-i kitâb-ı *selîm-nâme*" (Şükrî-i Bitlisî, 1997: 57) gibi. Farsçadan tercüme edilen bazı mesnevîlerde bu başlık "sebeb-i terceme..." şeklinde geçer (Ünver, 1986: 436). "sebeb-i terceme sâhten..." (Hoca Mes'ûd, 1340-: 3 [Metin]), "sebeb-i nazm-ı tercemân-ı in-kitâb" (Mes'ûd bin Ahmed, 1991:213) gibi.

Kimilerinde ise başlık, "sebeb-i te'lîf in yanında başka bir amacı da anlatır: *Tuhfetü'l-uş-şâk'taki* "sebeb-i nazm-ı kitâb u sıfat-ı şeb" (Atâ, 2000: 83) ve *Yûsuf u Züleyhâdaki* "sebeb-i nazm-ı kitâb ve ta'rîf-i şeh-r-i Belh aytur" (Korkmaz, 1995: 317) örneklerinde olduğu gibi.

Şair bu başlık altında hem eserini niçin yazdığını hem de onu bu eseri yazmaya yöneltten sebebi açıklar.. Mesnevîler de bu sebepler şu şekilde kendini göstermektedir:

Bir gece, Allah'tan şairin gönlüne gelen bir ilham dolayısıyla: *Mevhûb-ı Mahbûb* (Şeyh Baba Yûsuf-ı Sivrîhisârî, 2000 : 47-50), *Dil ü Gamze* (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 76-9) gibi.

Şair düşünde veya kendi âleminde dalmışken hâtîften gelen bir sesin ondan böyle bir mesnevî yazmasını istemesi: *Murâd-nâme* (Bedr-i Dilşâd, 1997, C. I: 195- 203), *Cemşîd ü Hurşîd* (Cem Sultan, 1997: 305-10) gibi.

Rüyasında kendisinden Önce yaşayan büyük

şairlerden birinin görevlendirmesi: *Gül-i Sad-berg* (Külekçi, 1999, C. I:426) gibi.

Şairin düşünde sultanı görmesi, sultanın ona neyinin olduğunu söylemesi. Bu düşün şairin şiirinin olup olmadığı tarzda tabir edilmesi dolayısıyla: *Mîhr u Mâh* (Anbarcioğlu, 1986: 101-2).

Şairin bir mecliste dostlarıyla oturup sohbet ederken onların zikri geçen konuda ondan bir eser yazmasını istemesi: *Leylâ vü Mecnûn* (Fuzûlî, 1981: 68-73), *Sâkî-nâme* (Kortantamer, 1997: 163) gibi.

Şairin hamse yazma isteği, dostlarının bu yolda onu teşviki: *Nefhatü'l-ezhâr* (Kortantamer, 1997: 177) gibi.

Şairin bir mecliste dostlarıyla oturup meşhur bir mesnevîyi okurken, arkadaşlarının ondan benzer bir eser yazmasını istemesi: *Heft-h'ân* (Nev'î-zâde Atâyî, 1974: 138-53), *Sohbetü'l-eb-kâr* (Kortantamer, 1997: 198-9), *Hüsni ü Aşk* (Şeyh Galip, 199238-46) gibi.

Şairin arkadaşlarıyla bir mecliste otururken, onların kendisinden diline kadın hikâyesi almadan bir nevcivan rivayeti ile aşka dair bir eser yazmasını istemesi: *Şâh u Gedâ* (Külekçi, 1999, C: II 313) gibi.

Şairin yeis içinde geçen ömrüne hayıflanıp isminin bâkî olması için bir eser yazma istemesi: *Bahrü'l-kemâl* (Hilmî, 1995: 33-42), *Gazavât-ı Sultân Murâd İbni Muhammed* (Çelebioğlu, 1999: 341) gibi.

Şairin eline geçen "Deşt-i Kıpçak" veya "Tatar dili"nde yazılmış bir eseri Türk diline kazandırma istemesi: *Câmi'u'l-ahbâr* (Âşık Ahmed, 1998, C II: 17-21), *Işk-nâme* (Mehmed, 1965) gibi.

Zamanın sultanı veya başka bir devlet büyüğünün yabancı dilde yazılmış beğendiği bir eserin Türk diline kazandırılmasını şairden istemesi: *Cemşîd ü Hurşîd* (Ahmedî, 1975: 77-9), *Hüsrev ü Şîrîn* (Fahrî, 1974: 262), *Gülşen-i uşşâk* (Çelebioğlu, 1999: 329) gibi.

Kendisine hâmî arayan şairin, hâmî bulunca ona bir eser hediye etme kaygısıyla: *Kitâbu's-şemsiyye* (Yazıcı Sâlih, 1994) gibi.

Dönemin hükümdarına ithaf etmek için: *kı yâfet-nâme* (Külekçi, 1999, C. II: 277) gibi.

Şairin hikâye kahramanı ile kendi yaşantısı arasında ilgi kurması: *Yûsuf u Züleyhâ* (Hamdî, 1991) gibi.

Subh-ı sâdık vaktinde şairin elindeki kalemin dile gelip kendisinden böyle bir eser yazmasını istemesi: *Kitâb-ı Usûl* (Usûl-nâme) (Külekçi, 1999, C. I: 432).

Bir şairin kendi mesnevîsine nazire yazılama-yacağı iddiasına karşı: *Cân u Cânân* (Refî, 2000: 133-6) gibi.

Sultanın *Husrev ü Şîrîn* tarzında bir kitap araması, şairin bu tarzda bir eser yazarak sultana arz etmek istemesi: *Hüsrev ü Şîrîn* (Celilî, 1997: 103) gibi.

Sultanı Övmek için: *Gülşen-i Hurremî* (Arslan, 1999: 685-764) gibi.

Durumunu sultana arz ederek bir makam elde etmek için: *Câmi'u'l-buhûr Der-Mecâlis-i Sûr* (Alî, 1996; Arslan, 1999: 333-623) gibi.

Yarâna "Mevlevilere" hediye etmek: *Fütüv-vet-nâme-i Esrâr* (Horata, 1998: 42-6).

"Sebeb-i te'lîf" başlığı altında şair, eserinin yazılış sebebini yazmakla kalmaz; kendi hayatı hakkında bilgi verir, bu konuda kendinden önce eser veren büyük şairleri anar, onlara nazire yazmakla övünür. Mesnevîsinin çeviri ya da taklit olmadığını bildirir. Şairler, "sebeb-i te'lîf'e ayrılan kısmın sonunda yanlışlarının ve eksiklerinin bağışlanması dileğinde de bulunabilirler. Bu yüzden, şair ve eser hakkında en önemli bilgilerin "sebeb-i te'lîf bölümünde olduğu söylenebilir (Ünver, 1986:437).

Kimi şairler "sebeb-i te'lîf bölümünde, eserlerinin ismini belirtir. Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme'si* gibi (*Bedr-i Dilşâd*, 1997, C. I: 198):

Kitâba *Murâd-nâme* yâd itdüm ad
Mürîdüm müyesser olısar murâd

Kimileri ise eserlerinin telif tarihini ve tamamlandığı yeri kaydetmiştir. Rumelili Za'îfî'nin *Bâg-ı Behişt*'i gibi (Za'îfî, 1998:24):

Olup hâlî evkâtde feth-i bâb
Tamâm oldu İznikte bu kitâb
Mübârek gün idi hümâyûn sâl
Ki bu gevher-i nazma irdi kemâl
Tokuzyüz dahi elli altıydı tâm
Ne hoş târîh oldu olup hoş tamâm
Muharremde eyyâm-ı bıyz idi hem
Ki tesvîd kıldı beyâzın kalem

Çok az olmakla birlikte bazı mesnevîlerde "sebeb-i te'lîf" bölümünün olmadığı da görülmektedir. İslâmî'nin mesnevîsi (İslâmî, 1996) ve Nahîfî'nin *Hicretü'n-nebî*'si (Çelebioğlu, 1998) gibi.

Bütün mesnevîlerde görülmemekle birlikte, "Giriş bölümü"nde "mev'ize (= öğüt)", "sözün yüceliği", "söz söyleme arzusu", "sözün vasıfları", "hasb-i hâl", "âlemin merhametsizliği", "felek ve hareketleri", "insan ruhu ve yaratılışı", "tenbîh", "hisse", "temsîl" "aşk", "gönül", "hayret" ve "kaleme hitap" başlıklarıyla da karşılaşılabilir. Mesnevinin doğrudan Celîlî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i (Celîlî, 1997) gibi "Allah lafzının vasfı", Taşlıcalı Yahyâ Bey'in *Kitâb-ı Usûlî* (Külekcî, 1999, C. I: 432) gibi "kaleme hitap" Kâfzâde Fâizî'nin *Sâkî-nâme*'si (Külekcî, 1999, C. II: 520) gibi "doğrudan konuya girerek", Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd*'i (Ahmedî, 1975) gibi "dua" manzumesiyle, Vizeli Bihiştî'nin *Cemşâh u Alemşâh*'i (Külekcî, 1999, C. II: 304) gibi "padişaha övgü" manzumesiyle veya eserin isminin belirtildiği bir beyitle (*Şâhidî, 1b; (x) 1b*) başladığı da görülebilir. Ayrıca ender olarak Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unda görülen üç rübâî ile mensur bir kısım (Fuzûlî, 1981), Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde görülen Arapça mensur bir

kısım (Süleyman Çelebi, 1990) ve Âşık Paşa'nın *Garîb-nâme*'sinde görülen Farsça mensur bir kısımdan oluşan "dîbâce"yi de (*Âşık Paşa, 1b-4a*) burada zikretmek gerekir.

Mesnevîlerin "giriş bölümü"nde "konunun işlendiği bölüm"den önce, eserin bölümlerinin ve o bölümlerde işlenen konuların manzum olarak yazıldığı da görülmektedir.³ Âşık Paşa'nın *Garîb-nâme*'si (*Âşık Paşa, 4a-5a*) Enverî'nin *Düstûr-nâ-me*'si (Enverî, 1928: 4-5) ve Âşık Ahmed'in *Câ-mi'ul-ahbâr*'ı gibi (*Âşık Ahmed, 1998, C. II: 21-9*).

Bu bölümde şairler, bazen eserin ismini belirten (*Halîlî, 1993: 16-8*), bazen de okuyucudan dua bekleyip eserindeki eksikliklerden dolayı onlardan özür diledikleri bir bölüme yer vermişlerdir (*Süleyman Çelebi, 1995: 77-81*).

Burada son olarak şunu belirtelim ki, bir mesnevînin "giriş bölümünde yukarıda sıraladığımız bütün başlıklar bulunmadığı gibi, burada zikredilmeyen bazı başlıklara da rastlanabilir.

KONUNUN İŞLENDİĞİ BÖLÜM

Mesnevîlerde "âgâz-ı dâstân", "matla' -ı dâs-tân", "âgâz-ı kıssa", "âgâz-ı kitâb", "ibtidâ-i dâstân"... gibi başlıklarla başlayan "konunun işlendiği bölüm", mesnevinin ana bölümüdür. Burada ele alınıp işlenen konuların eserden esere değiştiği görülür. Bu değişkenlik, bölümün genel planında da kendini gösterir. Bu bölümde, "giriş bölümü" için verilen genel plana benzer bir plan vermek mümkün değildir (*Ünver, 1986: 438*).

Edebiyatımızda, mesnevîlerin bu bölümde ele aldıkları konulara göre tasnif edildiği malumdur. Bu tasniflerin aynı konuda yazılmış mesnevîleri göstermek için yararlı olduğu açıktır. Ancak, mesnevîlerin yazılış amaçlarına göre tasnif edilmesinin yukarıdaki açıdan olduğu kadar, bu eserlerin ana bölümlerinin planları arasında bağlantı kurmak yönünden de yararlı olacağı aşıkardır. İsmail Ünver bu düşünceden hareketle mesnevîleri yazılış amaçlarına göre dört gruba ayırmış ve her

grubun elde bulunan örneklerinden bazılarını notlarla göstermiştir (Ünver, 1986: 438-43). Biz de İsmail Ünver tarafından yapılan gruplandır-maya uyararak mesnevîleri tasnif edeceğiz:

I. Grup

Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden eserler: Bu grupta dînî, tasavvufî, ahlâkî eserlerle eski bilimlerle ilgili olan ve ansiklopedik bilgiler veren mesnevîler yer alır:

Dînî Mesnevîler

Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri: İbn-i İsmâ-i Saruhanî:

Esmâ-i Hüsnâ Şerhi (Akbay, 1996; İlyâs bin Mecdiddîn, 1999; Külekçi, 1999, C. I: 18-26) / **Lâmi'î Çelebi:** *Şerh-i Şâfi (hâmil Çelebi (x); Külekçi, 1999, C. I:27-33)* I Şener, 1986

Sure, Ayet ve Hadis Çeviri ve Şerhleri: Hati-boğlu: *Letâyif-nâme: (Çelebioğlu, 1999:126-8)/ Hüseyinî: (Hüseyinî) / Nâlî: (Nâlî; Külekçi, 1999, C. I: 34-40) / Şeyyâd îsâ: (Dilçin, 1978) / Nakşî Alî-i Akkirmânî: Gavriye (Ulaş, 1998; Külekçi, 1999, C. 141-6)*

Kırk hadis çeviri ve şerhleri: Kemal Ümmî:

kırk Armağan, (Kemal Ümmî, 1970:29-54; Çelebioğlu, 1999: 137) / Hakanî: (Hakanî, 1993; Külekçi, 1999, C. I: 47-51; Karahan, 1991: 207-13) / Hazînî: (Karahan, 1991:161-70)

Yüz hadis çeviri ve şerhleri: Hatiboğlu: Ferah-Nâme (Hatiboğlu, 1521, 1984, 1994; Şahin, 1993; Çelebioğlu, 1999: 192-208) / **Latîfî:** *Subhatü'l-uşşâk, (Karahan, 1991: 187-91 / Belîğ: Gül-i Sad-berg, (Abdulkadiroğlu, 1997) / Öztoprak, 1993*

İlmihaller: Mustafa bin Yûsuf el-Mar'aşî:

Ravzatü'l-îmân, (Mazıoğlu, 1982)

Akaide dair eserler: Duhânî-zâde Velî: Zübde-

tü'l-akâid (Anbarcioğlu, 1968) / Alî Şîr Nevâ'î: (Levend, 1958).

Fıkî eserler: Devletioğlu Yûsuf: Vikaye Tercümesi (Altunkaynak, 1992)

Mevlidler: Süleyman Çelebi: (Süleyman Çelebi, 1990, 1995; Pekolcay, 1992) / **Sinanoğlu: Nazm-ı Siyer-i Nebî, (Sinanoğlu; Külekçi, 1999, C. I: 108-12) / Ahmedî: (Ünver, 1978 / Hacı Mustafaoglu: Mecma'ü'l-envâr (Pekolcay, 1953: 350-52 / Şemsî: Mevlid-i Nebî, (Şemsî; Külekçi, 1999, C. I: 113-9) / Süleyman Nahîfî: Mevlidü'n-nebî, (Karaca, 1999; Külekçi, 1999, C. I:120-6 / Himmetszâde Abdî: Gencine-i İ'câz (Bayram, 2000) / Re'fet Efendi: Menkabe-i Mevlid-i Fâhrü'l-kâ'inât (Re'fet Efendi, 1998) / Pekolcay, 1950; Mazıoğlu, 1974**

Bi'set-nâme: Şeyhül-islâm İshak Efendi: (Doğan, 1997; Külekçi, 1999, C. I:127-32)

Hicret-nâme: Süleyman Nahîfî: (Nahîfî; Çelebioğlu, 1998; Külekçi, 1999, C. I:159-63)

Mi'râciye: Arif: (Arif, (1); Çelebioğlu, 1999: 292-9) / Ganî-zâde Nâdirî: (Ganî-zâde Nâdirî; Külekçi, 1999, C. I: 136-41) / Abdülbaki Arif Efendi: (Abdülbaki Arif Efendi; Külekçi, 1998: 142-8)/ Abdülvâsi Çelebi: (Çelebioğlu, 1999: 125-6) / Şeyh İsmail Hakkî-i Bursevî: (Şeyh İsmail Hakkî-i Bursevî; Külekçi, 1999, C. I: 149-53) / Simkeşzâde Feyzî: (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 193-208) / Süleyman Nahîfî: (Süleyman Nahîfî, (1); Külekçi, 1999, C. I: 154-8 / Akar, 1987; Akdoğan 1989)

Mu'cizât: Gurbeti: Mu'cizât-ı Resul Aleyhi's-selâm (Pekolcay, 1953: 352-3).

Vefâtü'n-nebî: Arif: (Ârifî; Çelebioğlu, 1999: 300-7)

Hilyeler: Hakanî: (Hakanî, 1848, 1991) /Necîb

Efendi: (*Necib Efendi; Külekçi, 1999, C. I: 63-8*) / **Neşâtî Ahmed Dede:** *Hilye-i Enbiyâ, (Neşâ-tî(x), 1876; Külekçi, 1999, C. I: 69-75)* / **Uşşâkî Abdullâh-ı Salâhî:** *Hilye-i Hasaneyni'l-ahse-neyn, (Uşşâkî; Külekçi, 1999, C. I: 76-82)* / **Cev-rî:** *Hilye-i Çihâr-yâr-i Güzin, (Cevrî (x), 1891; Külekçi, 1999, C. I: 83-7)* / **Edirneli Güftî:** *Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, (Edirneli Güftî; Külekçi, 1999, C. I: 88-92)* / **Bursalı Ali Rıza:** *Hilye-i Hazret-i Mevlânâ, (Bursalı Ali Rıza; Külekçi, 1999, C. I: 93-6)* / Güngör, 2000.

Hız Muhammed ve yakınları hakkında çeşitli hikâyeler: **Nakîboğlu:** *Dâsitân-ı Adn der-Hikâ-yet-i Hasan ve Hüseyin, (Nakîboğlu; Çelebioğlu, 1999: 88-9)* / **Kayserili İsa:** *Dâsitân-ı İbrâhîm (Vefât-ı İbrâhîm) (Koncu, 2001; Çelebioğlu, 1999: 82-3)*

Makteller: (**Kastamonulu Şâzî:** *Dâsitân-ı Mak-tel-i Hüseyin, (Kastamonulu Şâzî; Çelebioğlu, 1999:56-8)* / **Lâmi'î Çelebi:** (*Lâmi'î Çelebi; Külekçi, 1999, C. I: 412-8*) / Çağlayan, 1997

Muhammediye ve benzerleri: **Yazıcıoğlu Muhammed:** (*Yazıcıoğlu Mehmed, 1996*) / Müellifi belli olmayan **Yazıcıoğlu Muhammed'in** Muhammediye'sine nazire: (*Yazıcıoğlu Mehmed, 1991, C. I: 187-9*) / **Ahmed Mürşidi:** *Ah-mediyye (Çelik, 2000)* / Mahmûd ibn Mehmed'in Mahmûdiyye'si, Hamdullah Hamdî'nin *Ahme-diyye* isimli eserleri (TDEA, 1997)

Dînî bilgi ve öğütler veren eserler: **Kemaloğlu İsmail:** *Ferahname, (Kemaloğlu İsmail, 1998)* / **İslâmî:** (*İslâmî, 1996*) / **Cemâlî:** *Miftâhu'l-fe-rec, (Cemâlî, 1998; Demirtaş, 1951: 195-6, 211-3)* / **Şeyh Baba Yûsuf:** (*Baba Yûsu, 2000; Kartal, 1998a*)

Fütüvvet-nâmeler: **Esrâr Dede:** *Fütüvvet-nâ-me-i Esrâr (Esrâr Dede; Külekçi, 1999, C. I:253-7; Horata, 1998: 42-6)* // Torun, 1998

Kutsal yerleri anlatan mesneviler: **Ahmed Fa-kih:** (*Ahmed Fakih, 1974*) / **Abdurrahmân Gubârî:** (*Abdurrahmân Gubârî, (X); Coşkun, 49-51*) / **Bahtî:** *Manzume fî-menâsiki'l-hac, (Coşkun, 1999:51-54)* / **Sulhî:** *Der-Beyân-ı Aded-i Menâ-zil-i Hicâz, (Coşkun, 1999: 45-7)* / **Bahrî:** *Üsküdar'dan Şam'a Kadar Konaklar, (Coşkun, 1999: 56-7)* / **Kâmil:** *Menâsik-i Hac, (Coşkun, 1999: 61-2)*

Tasavvufî Mesneviler

Mevlânâ'nın Mesnevîsi çeviri ve şerhleri: **Mu'înî:** (*Mu'înî, 1982; Uzluk, 1964; Yavuz, 1977,1983,1989*) / **İbrâhîm Beg:** (*İbrâhîm Beg, 1995; Kartal, 1999: 194-7*) / **Dede Ömer Rûşenî:** (*Dede Ömer Rûşenî, 1990*) / **Şahidi:** (*Şâhidî, 1298*) / **Nahîfî:** (*Nahîfî, 1967- / Çelebioğlu, 1978; Kartal, 1999:181-243*)

Tasavvuf ve prensiplerini anlatıp öğretme amacı güden mesneviler: **Âşık Paşa:** (*Âşık Paşa, 1986, 1989, 1990, 1991, 1998, 2000*) / *Fakr-nâme (Levend, 1988c); Vâsf-ı Hâl (Levend, 1988c)* / **Hatiboğlu:** (*Hatiboğlu, 1960*) / **Arif:** *Mürşidü'l-ubbâd, (Çelebioğlu, 1999: 279-4)* / **Muslihüddîn Vahyî-i Şabanî:** (*Şabanî, 1999*) / **Abdurrahîm-i Karahisârî:** *Vahdet-nâme (Ab-durrahîm-i Karahisârî, 1991)* / **Azîz Mahmûd-ı Hudâyî:** *Necâtü'l-garîk (Hudâyî; Külekçi, 1999, C. I:242-8)*

İran edebiyatındaki tasavvufî mesnevilerin çevirileri ve benzerleri: (**Attâr'dan:** *Esrâr-nâme: Tebrizli Ahmedî:* (*Tebrizli Ahmedî, 1996; Aza-mat, 1988; Kartal, 1999: 490-524* [Attâr'ın ve Tebrizli Ahmedî'nin Esrâr-nâmelerinin mukayesesi]) / **Huzûrî:** (*Kutluk, 1952; Kartal, 1999:139-41/kartal, 1999:132-41*) / **Gül-şehrî:** *Mantuku't-tayr (Gülşehrî, 1952, 1957; Toska, 1990; Dilçin, 1993; Kartal, 1999:525-607* [Attâr ve Gülşehrî'nin *Mantuku't-tayr*larını mukayesesi]) / **Ali Şîr Nevâyî:** *Lisânü't-tayr (Ali ŞîrNevâyî, 1995)* / **Gülşehrî:** *Felek-nâme (Gül-*

şehrî, 1982, 1984) / **Za'îfî:** *Gülşen-i Sî-murg* (Za'îfî, 1993; Toska, 1990; Dilçin, 1993; Kartal, 1999: 149-52) / **Fedaî Dede:** *Mantık-ı Esrâr* (Fedâî Dede, 1993; Toska, 1990; Dilçin, 1990) / **Şâhidî:** *Gülşen-i Vahdet* (Şâhidî, 1996; Kartal, 1999: 156-7) / **Şemsî:** *Deh-murg* (Kaya, 1997a; Aksoy, 1998; Karadüz, 2000; Kartal, 1999: 153-6) / **Ârifî:** *Ravzatü't-tevhîd* (Kartal, 1999: 157-8) / **Şemseddîn-i Sîvâsî:** *Gülşen-âbâd* (Kartal, 1999: 158-60) // **Îlâhî-nâme:** *Şemseddîn-i Sivasî:* (Şemseddîn-i Sivasî, 1997; Kartal, 1999: 166-70) / **Bülbül-nâme:** *Bülbülüyye* (Ömer Fuâdî; Külekçi, 1999, C. I: 300-4) // **Nizâmî'den:** *Mahze-nü'l-esrâr:* Yahya Bey: (Yahya Bey, 1992 / Azerî İbrahim Çelebi: (Azerî İbrahim Çelebi, 1994) / **Cînânî:** (Cînânî, 1994; Okuyucu, 1989) / **Âlî:** (Âlî, 1995) / **Hayalî:** (Hayalî, 1449; Çelebi-oğlu, 1999: 365-73) / **Bursalı Rahmî:** (Bursalı Rahmî, 1985, 1990; Aynagöz, 1989) / **Ahmed-i Rûdvan:** (Ünver, 1982, 1986) / **Nev'î-zâde Atâ-yî:** (Kortantamer, 1997: 175-97) / **Erişen,** 1992; Kartal, 1999: 261-94 // **Câmi'den:** *SühbaM'U ebrân* Yahya Bey: (Taşlıcalı Yahya, 1995) / **Nev'î-zâde Atâyî:** *Sohbetü'l-ebkâr* (Nev'î-zâde Atâyî, 1999; Kortantamer, 1997: 197-229) // **Şe-büsterî:** *Gülşen-i Râz:* (Elvân-ı Şîrâzî; Kartal, 1999: 822-58 [Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı ve Elvân-ı Şîrâzî'nin *Gülşen-i Râz* Tercümesi'nin mukayesesi]; Çelebioğlu, 1999: 209-19)

Evliya menkabeleri: Âşık Ahmed: *Câmi'ü'l-ahbâr* (Âşık Ahmed, 1998; Çelebioğlu, 1985) / **Elvan Çelebi:** *Menâkibu'l-kudsiyye tî-Menâsi-bi'l-iüsiyye* (Elvan Çelebi, 1984; Tulum, 2000) / **Niyâzî:** *Mansûr-nâme* (Niyâzî, 1994) / **Kemâl Ümmî:** *Menâkib-ı Gilânî* (Kemâl Ümmî; Külekçi, 1999, C. I: 385-90) / **Lokmanî Dede:** *Menâkib-ı Mevlânâ* (Levend, 1988: 436).

Temsilî yoldan tasavvufu anlatan eserler: Ahmed-i Dâ'î: (Ahmed-i Dâ'î, 1975, 1992; İsen, 1993; Uysal, 1998; Ertaylan, 1952: 79-108) / **Halîlî:** *Firkat-nâme* (Halîlî, 1993) / **Şeyh Gâlib:** *Hüsn ü Aşk* (Şeyh Galip, 1992; Yenikale, 1996)

/ **Reffî-i Amidî:** *Cân u Cânân* (Refî, 1998, 2000); **Şânî Mehmed Efendî:** *Gülşen-i Efkâr* (Şânî Mehmed Efendî; Külekçi, 1999, C. I: 335-40) / **Simkeszâde Feyzî:** *Gamze vü Dil* (Simkeszâde Feyzî, 1997: 47-208) / **Keçecizâde İzzet Molla:** *Gülşen-i Aşk* (Keçecizâde İzzet Molla; Külekçi, 1999, C. I: 364-9).

Yûnus Emre, Kaygusuz Abdal ve Rûşenî gibi şâirlerin eserleri: Yunus Emre: (Yunus Emre, 1990, 1994) / **Dede Ömer Rûşenî:** *Miskînlik-nâ-me* (Dede Ömer Rûşenî, 1982), *Ney-nâme* (Dede Ömer Rûşenî, 1990)

Ahlâkî Mesnevîler

İran edebiyatından çevrilmiş ya da oradan örnek alınarak yazılmış ahlâkî eserler: (Sa'dî'den: *Bostan:* **Hoca Mes'ûd:** (Hoca Mes'ûd, 1340-1342; Köprülüzâde, 1928; Mes'ûd bin Ahmed, 1991: 23-5; Kartal, 1999: 79-81, 469-89 [Sa'dî'nin *Bostân*'ı ve Hoca Mes'ûd'un *Ferheng-nâme-i Sa'dî* mesnevilerinin mukayesesi] / **Za'îfî:** (Za'îfî, trhs., 1998; Kartal, 1999: 81-3) / **Emîrî: (Emirî)/Niğdeli Hakkı Eroğlu:** (Niğde-li Hakkı Eroğlu, 1944) / **Seyyid Zergâr:** *Mizâ-nü'l-adâlet* (Sa'dî, 1371: 9) / **Abbâs-ı Büzürge-mîn:** (Sa'dî, 1371) // *Gülüstan:* Za'îfî: (Za'îfî, 1978; Kartal, 1999: 97-8/Za'îfî, 1996 [Bu eserin 986-1528. beyitleri *Gülüstan*'m sekizinci bölümünün tercümesidir. Bak. (Kartal, 1999: 107, 608-36)], **Üsküdarlı Safî,** (Sa'dî-i Şîrâzî, 1303; Kartal, 2001: 108) Kartal, 2001 // **Attâr'dan, Pend-nâme** **Za'îfî:** (Za'îfî, 1996; Kartal, 1999: 142, 608-36 [Attâr'm *Pend-meme* ve Za'îfî'nin *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*'inin mukayesesi) / **Edirneli Nazmî:** (Mazıoğlu, 1977; Kartal, 1999: 142-5) / **Emre:** (Emre, 1286, 1998; Kartal, 1999: 145-48) / **Güvâhî:** (Güvâhî, 1983; Özkan, 1983) / **Azmî**

Çocuklara öğüt vermek amacıyla yazılmış mesnevîler: Ahmed-i Dâ'î: (Ahmed-i Dâ'î,

1952: 297-308) / *Emîri (Emîrî, (x))*: **Nâbî** (*Nâbî*, 1989, 1995) / **Vehbî**: (*Vehbî* 1994; *İmamoğlu*, 1996)

İçindeki dinî-tasavvufî düşünceler yanında öğüt verme yönü ağır basan eserler: Şeyh Eşref b. Ahmed: (*Pehlivan*, 2000) / Yahya Bey: (*Taşlıcalı Yahya Beğ*, 1970) / **Cinânî**: (*Cinânî*, 1990) / **Ahmed-i Rıdvan**: (*Ünver*, 1982: 187-208 [*Rıdvânîyye*]) / **Şemseddîn Sivasî**: (*Aldan-maz*, 2000).

İnsanın fizikî yapısıyla ahlâkî yönü arasında ilişki kuran mesneviler: Hamdullah Haindi: (*Çelebioğlu*, 1979: 320-36) / **Şeyh Baba Yûsuf**: (*Kartal*, 1998)/**Visalî**: (*Visâlî*; *Külekçi*, 1999, C. 1:27-32) / Erzurumlu İbrahim Hakkı: (*Çelebioğlu*, 1979: 326-46; *Külekçi*, 1999, C. I: 33-7) / Kaysunîzâde Mehmed Bedreddîn: (*Kaysunîzâ-de Mehmed Bedreddîn*; *Külekçi*, 1999, C. I: 38-441 (*Mengi*, 1978; *Bilgiç*, 1987-1988; *Çavuşoğlu*, 1996; *Yerdelen*, 1988)

Temsil yoluyla öğüt veren eserler: Şeyhî: (*Şeyhî*, 1981; *Olgun*, 1949; *Köprüüzâde*, 1917; *Çetin*, 1972)

Ansiklopedi Niteliği Taşıyan ya da Belli Alanlarda Bilgi Veren Mesneviler

Ansiklopedi niteliği taşıyan mesneviler: Bedr-i Dilşâd: (*Bedr-i Dilşad*, 1997; *Cunbur*, 1997) / **İbrahim bin Bâlî**: (*İbrahim bin Bâlî*) / **Ahmed-i Dâ'î**: (*Ahmed-i Dâ'î*, 1952a: 145-154 [*Metin*])

Tıp ve astroloji ile ilgili eserler: Ahmedî: *Ter-vihu'l-ervâh* (*Ahmedî*, 1995) / **Nidâyî**: *Manzûme-i Tıb* (*Ay*, 2000) / **Yazıcı Salih**: *Kitâbü's-şemsîyye* (*Yazıcı Salih*, 1994, 1998)

Şuarâ tezkiresi ve şâir-nâmeler: Güftî: (*Güftî*; *Timurtaş*, 1948; *İpekten*, 1988: 120-4) / **Aynî**: (*Arslan*, 1992) / **Ziya Paşa**: (*Göçgün*, 1987).

2. Grup

Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesneviler. Konusunu menkabelerden alanlar

Hız. Muhammed'in ve Hız. Ali'nin savaşlarını anlatan eserler: Tursun Fakı: (*Tursun Fakı*, trhs.; *Çelebioğlu*, 1999: 72-4) / **Tursun Fakı**: (*Tursun Fakı*, 1933; *Çelebioğlu*, 1999: 74-5) / **Tursun Fakı**: (*Tursun Fakı*, trhs. I; *Çelebioğlu*, 1999: 75-6) / **Kirdecî Ali**: (*Kirdecî Ali*, trhs.; *Çelebioğlu*, 1999: 77-8) / **Kirdecî Ali**: (*Kirdecî Ali*, trhs.I; *Çelebioğlu*, 1999: 78) / **Begpazarlı Ma-azoğlu Hasan**: (*Begpazarlı Maazoğlu Hasan*, trhs.; *Çelebioğlu*, 1999: 86) / **Begpazarlı Maazoğlu Hasan**: (*Begpazarlı Maazoğlu Hasan*, trhs.I; *Çelebioğlu*, 1999: 87; *Kaya*, 1997) / **Dâ-vûd**: (*Dâvûd*; *Çelebioğlu*, 1999: 87-8) / *Çetin*, 1997.

Battâl-nâme ve benzerleri: (*Koksal*, 1984: 19-20 [*Darendeli Bekâî*, *Battâl-nâme*])

Makedonyalı Büyük İskenderle Kur'ân'da geçen Zülkarneyn'in aynı kişi olduğu varsayımına dayanan, esas olarak bu efsanevî kişinin hayat çizgisini konu edinen İskender-nâmeler: Ahmedî: (*Ahmedî*, 1983; *Akçay*, 1999; *Akdoğan*, 1988) / **Ahmed-i Rıdvan**: (*Ahmed-i Rıdvan*; *Ünver*, 1974, 1982; *Kartal*, 1999: 349-56) / **Alî Şîr Nevâî**: *Sedd-i İskenderî* (*Alî Şîr Nevâî*, 2001) / *Ünver*, 1975

Manzum Şâh-nâme çevirileri: Diyarbakırlı Şerîfî: (*Şerîfî*, 1999; *Külekçi*, 1999, C. II: 422-6) / **Ganîzâde Nâdirî**: (*Ganîzâde Nâdirî*, (1); *Külekçi*, 1999, C. II: 427-37 / *Anbarcioğlu*, 1981

Konusunu tarihten alan mesneviler

Adları ne olursa olsun, belli bir dönemin tarih olaylarını, Özellikle seferleri, savaşları ve fetihleri konu edinmiş mesneviler: Za'îfî: (*Za'îfî*,

1459-1462; Çelebioğlu, 1999: 340-53) / **Hadîdî:** (*Hadîdî*, 1991) / **Şükrî-i Bitlisi:** (*Şükrî-i Bitlisi*, 1997; Argunşah, 1986) / **Şîrî:** (*Şîrî*, 1981) / **Eyyûbî:** (*Eyyûbî*, 1991) / **Enverî:** (*Enverî*, 1928; Orhan 1985) / **Sabit:** (*Sabit*, 1299, 1991) / *Le-vend*, 1956

3. Grup

Sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesneviler.

Bunlar arasında, tamamen beşerî aşkı işleyen eserler, kahramanların beşerî aşktan ilâhî aşka yükseldikleri eserler; kahramanlar arasındaki aşk tamamen beşerî olduğu halde, iki âşığın kavuşmasını tasavvufî mecazlarla örten mesneviler vardır.

Bu mesnevilerin konuları, çoğunlukla İran ve Arap edebiyatından alınmıştır. Bunlardan tercüme ya da serbest tercüme olanlar yanında, ekleme ve çıkartmalar yapılarak tamamen telif özelliği kazanan mesneviler de vardır. Örneğin Hamdî, kendisinden önce anlatılan *Yûsuf u Züleyhâ* hikâyesini tekrar ele almış ve onu yazarken yeni ilaveler ile birçok olayın teferruatında değişiklikler yapmış, özellikle tasvirlerde kendi sanat kudretini göstermiştir. Hamdî, sanki eseri oturup yeniden yazmıştır. Dolayısıyla Hamdî'nin yazdığı eser bir taklîd değil, orijinal bir eserdir. Aynı şeyleri rahatlıkla Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i için de söyleyebiliriz.

Bu gruba giren belli başlı mesneviler şunlardır:

Yûsuf u Züleyhâ: Şule Fakih: (*Süle Fakih*, 1989, 1994) / **Şeyyâd Hamza:** (*Şeyyâd Hamza*, 1946) / **Erzurumlu Darî:** (*Erzurumlu Darî*, 1994; Çelebioğlu, 1999: 59-60) / **Tebriizli Ah-medî:** (*Tebriizli Ahmedî*; Azamat, 1988) / **Ah-med Câm-ı Jendefil:** (*Korkmaz*, 1995) / **Alî Şîr Nevâyî*:** *Alî Şîr Nevâyî*, (x) / **Hamdî:** (*Hamdî*, 1991; Öztürk, 1993, 1999; Ayan, 1974; Kavcar,

1989; Levend, 1989; Onur, 1985, 1986; Kartal, 1999: 767-821 [Câmî ve Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*ların mukayesesini]; Çelik, 1998) / **Kemal Paşazade:** (*Kemal Paşazade*, 1979, 1983; Kavcar, 1989a; Levend, 1989a) / **Yahya Bey:** (*Yahya Bey*, (?), 1979) / **Gubârî:** (*Gubârî Abdurrah-mân*) / **Hâmidî:** (*Hâmidî*) / **Köprülüzâde Es'ad Paşa:** (*Köprülüzâde Es'ad Paşa*) / Ayrıca kaynaklarda Şeyhoğlu Mustafa, Kırımlı Abdülmecd, Dür Big, Hatâî, Çâkerî Sinan, Celîlî, Likâî, Ni-metullâh, Halîfe, Kâmî Mehmed, Ziyâî Yûsuf, Şikârî, Manastırlı Kadı Sinan, Hevâî Mustafa, Bağdadlı Zihnî Abdülcelîl, Rıf 'atî Abdülhay, Hevâî Abdürrahman, Ahmed Mürşidî'nin de *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevileri olduğu kayıtlıdır (*Levend*, 129-30) // *Tahbaszade* 1945; *Dolu*, 1953

Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn: Kutb:

(*Kutb*, 1958-1960; Zajaczkowski, 1960; Hacı-eminioğlu, 1968; Fazûov, 1975); İnan, 1951) / **Fahrî:** (*Fahrî*, 1974; Kartal, 2000; 1999: 637-95 [Nizâmî ve Fahrî' nin *Husrev ü Şîrîn*lerinin mukayesesini]) / **Şeyhî:** (*Şeyhî*, 1980; Timurtaş 1960; Fevziye Abdullah, 1950; Kartal, 1999: 696-766 [Nizâmî ve Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*lerinin mukayesesini]) / **Ali Şîr Nevâyî:** (*Ali Şîr Nevâyî*, 1956, 1963, 1994; Alpay, 1989; Uygun, 1988; Eminzade, 1948) / **Ahmed-i Rıdvân:** (*Ahmed-i Rıdvân*, 1999; Levend, 1989b; Ünver, 1982, 1986) / **Mu'îdî:** (*Timurtaş*, 1959: 73) / **Sadrî:** (*Timurtaş*, 1959: 73) / **Hayâtî:** Hayâtî: Kaynaklarda Hayâtî'nin eseri olarak gösterilen *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi, Ahmed-i Rıdvân'ın aynı adlı eserinden intihaldir (Ünver, 1982: 39-44) / **Âhî:** (*Köksal*, 1998) / **Harîmî:** (*Timurtaş*, 1959: 74) / **Celîlî:** (*Celîlî*, 1997; Levend, 1989c) / **Lâmî'î Çelebi:** (*Lâmî'î Çelebi*, 1997,1998; Erkal, 1997; Levend, 1989d) / **Arif Çelebi:** (*Timurtaş*, 1959: 77-8) / **Şânî:** (*Timurtaş*, 1959: 78) / **İmâmzâde Ahmed:** (*Timurtaş*, 1959: 78) / **Halîfe:** (*Timurtaş*, 1959: 78) / **İdris Bey (Mahvî):** (*Timurtaş*, 1959: 79) / Fasih Ahmed Dede, Sâlim, Mustafa Ağa Nâsır, Nâkâm ve Ömer Baki'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevileri (*Timurtaş*, 1959: 79-80).

Leylâ vü Mecnûn: Ali Şîr Nevâyî: (*Ali Şîr Nevâyî, 1996; Bertels, 1951*) / **Şâhidî:** (*Şâhidî, Koncu, 1996*) / **Bihîştî:** (*Behîştî, 1999; Bihîştî, 1951*) / **Hamdullah Hamdî:** (*Hamdî, 1982; Alpay, 1970*) / **Ahmed-i Rıdvân:** (*Ünver, 1982, 1986; Levend, 1952*) / **Kadîmî:** (*Levend, 1952a*) / **Celîlî:** (*Ayan, 1983*) / **Sevdâî:** (*Sevdâî, 1987; Şahin, 1988*) / **Hakîrî:** (*Turan, 1988*) / **Fuzûlî:** (*Fuzûlî 1981; Kalkışım, 1998; Doğan, 1996; Aras, 1988; Akalın, 1997; Çelik, 1998*) / **Larendeli Hamdî:** (*Levend, 1952b*) / **Sâlih:** (*Celâl-zâ-de Salih, 1995*) / **Halîfe:** (*Levend, 1952c*) / **Atâyî, Fâ'izî, Örfî, Andelîb, Nâkâm'ın Leylâ vü Mecnûnları** (*Levend, 1959: 314-65*) // *Levend, 1959; Tarlan 1922; Kartal, 1999: 315-44*

Cemşîd ü Hurşîd: Ahmedî: (*Ahmedî, 1975; Banarh, 1939; Ünver, 1977; Deniz, 1883*) / **Cem Sultan:** (*Cem Sultan, 1997, 2000; İnce, 1989; Okur, 1958; Öztelli, 1972*) / **Abdî:** (*İnce, 1981: 24-31, 1986, 1989*)

Hurşîd-nâme: (*Şeyhoğlu Mustafa, 1979*)

Işk-nâme: (*Mehmed, 1965*) **Hecr-nâme:** **Celîlî:** (*Ayan, 1986*)

Varka ve Gülşah: Yûsuf-ı Meddâh: (*Yusuf-ı Meddah, 1945, 1976; Ertaylan, 1946; Dolu, 1988*)

Vâmuk u Azrâ: Lâmi'î Çelebi: (*Lâmi'î Çelebi, 1983, 1998; Ayan, 1985*) / **Bihîştî Sinan, Kalkan-deleli Mu'îdî, Câmi'î, Bursalı Hevâî Mustafa, Kuburî-zâde Abdurrahman Rahîmî'nin Vâmuk u Azrâ mesnevîleri** (*Levend, 1988:134, Lâmi'î Çelebi, 1983:52-7*)

Hümâ vü Hümâyûn: Cemâlî: (*Cemâlî, 1990; Külekçi, 1999, C. II: 261-8; Horata, 2000*)

Edhem ü Hümâ: Sâbit: (*Sâbit, 1990*) / **Na'tî:** (*Na'tî, 1997*)

Vîs ü Râmin: Lâmi'î Çelebi: (*Lâmi'î Çelebi, 1994*)

Gül ü Hüsrev: Tutmacı: (*Yoldaş, 1998; Levend, 1960, 1988a, 1988b; Kartal, 1999:161-7*)

Süheyl ü Nev-bahâr: Mes'ûd bin Ahmed: (*Mes'ûd bin Ahmed, 1991; Kilisli, 1928; Köprü-lüzâde, 1928; Tezcan 1994; Külekçi, 1999, C. II: 227-35*)

Şem' u Pervâne: Zâtî: (*Zâtî, 1998; Alpay, 1960, 1961; Külekçi, 1999, C. II: 81-87; Kanar, 1995: 52-4*) / **Lâmi'î Çelebi:** (*Köse, 1997; Külekçi, 1999, C. II: 74-80; Kanar, 1995: 49-52*) / **Feyzî Çelebi:** (*Tekin, 1991*) / **Mu'îdî:** (*Külekçi, 1999, C. II: 88-93; Kanar, 1995:54-6*)

Şâh u Gedâ ve Şâh u Dervîş: Taşlıcalı Yahya: (*Taşlıcalı Yahya, 1993*) / **Bursalı Rahmî:** (*Bursalı Rahmî, 1996*) / **Şâh u Dervîş: Sinoplu Be-yânî ve Güffî Alî'nin Şâh u Dervîş mesnevîleri** (*Levend, 1988:133-4*).

Mihr ü Mâh: Gelibolulu Mustafa Âlî: (*Âlî, 1971, 1983, Anbarcıoğlu, 1984:1181-9*) / **Kıyası:** (*Anbarcıoğlu, 1986, 1984:1171-80*)1 **Çorlulu Zarîfî:** (*Zarîfî, 1995; Anbarcıoğlu, 1984: 1153-4*) / **Necâtî:** (*Levend, 1988: 133; Anbarcıoğlu, 1984:1153*)

Mihr ü Müşterî: Münîrî Ahmed Çelebi: (*Mü-nîrî, 1983; Anbarcıoğlu, 1984: 1168-71*) / **Kiçi Mîrzâde Seyyid Yahya:** (*Külekçi, 1999, C. H: 101-5; Anbarcıoğlu, 1984:1153*) / **Mollâ Mâşîzâ-de Fikrî Dervîş, Azmî Pîr Mehmed, Alî bin Ab-dülazîz ve Lokman bin Seyyid Hüseyin'in Mihr ü Müşterî mesnevîleri** (*Levend, 1988: 133; Anbarcıoğlu, 1984:1153*).

Mihr ü Vefâ: Hâşimî: (*Hâşimî, 1996*) / **Ümmî îsâ:** (*Ankoğlu, 1991*) / **Mustafa Emînî ve Gelibolulu Âlî'nin Mihr ü Vefâ mesnevîleri** (*Levend, 1988:133; Külekçi, 1999, C. II: 125*).

Gül ü Bülbül: Fazlî: (*Fazlı, 1991, 1991a*) / **Bekâyî:** (*Bekâyî, 1988*) / **Abdurrahim Utizemini:** (*Agış, 1995*) / *Zavotçu, 1997*

Gül ü Nevruz: Abdî: (*İnce, 1986: 192, 1998*) / **Sâbir:** (*İnce, 1998*) / **Lutfî:** (*Orak, 1995*) **Niyâz-nârae-i Sa'd u Humâ:** **Abdî:** (*Abdî, 1987; İnce, 1986: 190-1, 1987*)

Gûy u Çevgân: Lâmi'î Çelebi: (*Lâmi'î Çelebi, 1994; Tezcan, 1978, 1994; Gürer, 1994*)

Hüsn ü Dil: Yenipazarlı Vâlî: (*Yenipazarlı Vâlî, 1996; Köksal, 1996*)

Salaman u Absal: Lâmi'î Çelebi: (*Uludağ, 1997*)

İşret-nâme: Revânî: (*Canım, 1998; Alışık, 1986; Çelik, 1989*)

Hayrâbâd: Nâbî: (*Nâbî, 1965, 1996*)

Cemşâh ve Alemşâh: Bîhiştî: (*Dindar, 1999*) **Heft-peyker (Behrâm-ı Gûr): Aşkî:** (*Kut, 1989; Kartal, 1999: 346-7*) / **Ahmed-i Rıdvan:** (*Ünver, 1982: 229-57, 1986a: 120-5; Kartal, 1999: 347-48*) / **Ulû:** (*Kartal, 1999: 348-9*) / **Kudsî:** (*Kartal, 1999: 349*) / **Lâmi'î Çelebi:** (*Kut, 1976*) / **Kahraman, 1992** / **Behiştî:** (*Behiştî, 1995*)

Heft-h'ân: Nev'î-zâde Atâyî: (*Nev'î-zâde Atâ-yî, 1974; Kortantamer, 1997:230-46*)

Beng ü Bade ve Beng ü Bade tarzında yazılan mesneviler: Fuzûlî: (*Fuzûlî, 1955*) / **Vardarlı Fazlî:** (*Aksoyak, 1999*)

4. Grup

Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden

mesneviler. Bu eserler yerli konulan işlediklerinden, eski edebiyatımızın mesnevi alanındaki en orijinal örnekleridir. Bu gruba giren başlıca eserler şunlardır:

Ta'rîfât veya Ta'rîf-nâmeler: Kalkandelenî Fakîrî: (*Fakîrî; Külekçi, 1999, C. II: 498-503*) / **Safî:** (*Safî; Levend, 1988: 162*) **Şehrengîzler: Mesîhî:** (*Mesîhî; Külekçi, 1999, C. II: 468-72*) / **Usûlî:** (*İsen, 1988*)//**Zatî:** (*Zatî; Külekçi, 1999, C. II: 473-7*) / **Lâmi'î Çelebi:** (*İsen, 1993a; Yurtsever, 1984; Külekçi, 1999, C. II: 478-83*) / **Yahya Bey:** (*Çavuşoğlu, 1969*) / **Gelibolulu Âfî:** (*Aksoyak, 1996*) / **İshak Çelebi:** (*İshak Çelebi; Akkuş, 1993; Külekçi, 1999, C. II: 484-9*) / **Belîğ:** *Bursa Şehrengizi, (Abdulkadiroğlu, 1997b / Esiri: Bağdat Şehr-âşûbu (Aydemir, 1999) / Levend, 1957 / Akkuş, 1987*

Sûr-nâmeler: Gelibolulu Âfî: (*Âlî, 1996, Arslan, 1999: 333-623*) / **Nabî:** (*Nâbî, 1944; Arslan, 1999: 627-84*) / **Rifat:** *Gülşen-i Hurremî (Arslan, 1999: 685-764) / Es'ad: (Arslan, 1999: 765-79) / Tahsîn: (Arslan, 1999: 815-37) / Arslan, 1999*

Sergüzeşt ve Hasbihaller: Cemâlî: *Beyân-ı Meşakkat- / Sefer, (Erimer, 1974) / Güvâhî: Gurbet-nâme, (Levend, 1988: 142) / Bursalı Celîlî: (Hece-nâme, Ayan, 1986) / Rumelili Za'îfî: (Za'îfî) / Belîğ: Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be-Azî-met-i Tokat, (Abdulkadiroğlu, 1997a) / Esîrî: Bağdat Şehr-âşûb 'u (Aydemir, 1999) / Keçecizâ-de İzzet Molla: (Keçecizâde İzzet Molla, 1269; Korkmaz, 1988; Külekçi, 1999, C. II: 447-50) / Bayburtlu Zihnî: (Bayburtlu Zihnî; Külekçi, 1999, C. II: 451-3) / Güffî Âlî: *Hasbihal**

Mesneviler "konunun işlendiği bölüm" itibarıyla oldukça farklılık gösterir. Çoğu mesnevîde, bu bölümün planı birbirinden farklı olmasına rağmen, bazı mesnevîlerde birbirine benzediği müşahede edilmektedir. Burada yukarıdaki tasniften hareketle plan yönünden Özellik gösteren mesnevîlerden örnekler verilecektir:

Birinci Grupta yer alan eserler arasında plan yönünden birbirine benzeyen mesnevilerin başında "Kırk Hadis" ve "Yüz Hadis" çeviri ve şerhleri gelmektedir. Bu mesnevilerde, önce ele alınan "hadis" in çeviri veya şerhi yazılır, daha sonra konu ile ilgili bir hikâye anlatılır. Bu tür eserlerde eserin ana bölümünün kırk veya yüz "hadis" in tercüme veya şerhi ve yüz hikâyeden oluştuğu görülmektedir. Hazîni (Karahana, 1991: 161-70) ve Hakanî (Hakani, 1993)'nın "kırk hadîsleri" ile Hatiboğlu'nun *Ferah-nâme* (Hatiboğlu, 1994) ve Latîfi'nin *Subhatü'l-uşşâk* (Karahana, 1991: 187-91) isimli eserleri plan yönünden birbirine benzerler (Ünver, 1986: 444).

Bu grupta yer alan Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinin de plan yönünden birbirine benzediği görülmektedir. Bu mesnevilerde önce esmâ-i hüsnâ olarak kabul edilen isimler başlık olarak yazılır, daha sonra bu isimler hakkında bilgi verilir.

İran'da yazılıp çok sevilmiş bir mesnevi, birkaç Türk şairince çevrilmiş olsa bile, bu çeviriler arasında plan yönünden benzerlik bulunması gayet tabiidir. Ancak bu benzerlik, çeviri olmayan eserler arasında da görülebilir. Aynı mesneviye "nazire ve cevap" olarak yazılmış mesnevilerde "konunun işlendiği bölüm" plan yönünden birbirine benzeyebilir. Burada, Nizâmî'nin *Mahze-nü'l-esrâr* (Nizami, 1344, 1986)'ına yazılmış nazireler örnek olarak gösterilebilir (Ünver, 1986: 444).

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr'ına* İranlı pek-çok şair tarafından nazireler yazılmıştır. Bunlardan Emîr Husrev-i Dihlevî'nin *Matla'u'l-envâr* (Husrev-i Dihlevî, 1875), Hâcî-yi Kirmânî'nin *Ravzatü'l-envâr* ve Câmî'nin *Tuhfetü'l-envâr* (Cami, 1370, 1989) isimli nazireleri Türk şairler üzerinde tesiri olmuştur. Başta Nizâmî'nin eseri olmak üzere yukarıda geçen eserlere bir kısım Türk şairler tarafından çeşitli nazireler yazılmıştır. Azerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-ı Hayâl* (Azerî İbrahim Çelebi, 1994)'ı ile Cinânî'nin *Riyâ-zü'l-cinân* (Cinânî, 1994)'ı Nizâmîye; Âlî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk* (Âlî, 1995)'ı Câmî'ye; Nev'î-zâ-

de Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr'ı* (Kortantamer, 1997: 175-97) ise Emîr Husrev-i Dihlevî'nin eserine naziredir. Sıralanan bu örnekler arasında plan bakımından tam bir uygunluk olduğu görülür. Hepsisi de kendilerine kaynaklık eden Nizâmî'nin eserinin planında birleşirler. Aynı benzerlik, Câmî'nin *Subhatü'l-ebkâr'ı* (Cami, 1370) ile ona nazire olarak yazılan Taşlıcalı Yahya'nın *Gencine-i Râz'ı* (Taşlıcalı Yahya, 1995) ve Nev'î-zâde Atâyî'nin *Sohbetü'l-ebkâr'ı* arasında da görülür.

Mahzenü'l-esrâr'da "konunun işlendiği bölüm", 20 "makale" ve her "makale"den sonra konu ile alakalı anlatılan 20 hikâyeden oluşmaktadır. Yukarıda zikredilen nazirelerde de durum aynıdır. Konunun işlendiği bölümdeki "makale" başlığı, *Nakş-ı Hayâl'de* de "makale"dir. *Riyâ-zü'l-cinân'da* ise "ravza" olarak isimlendirilmiştir. Câmî'nin *Subhatü'l-ebkâr'ı* ise 40 "ıkd"dan (=dizi) sonra konu ile alakalı 40 hikâyeden oluşur. Yahya Bey ile Nev'î-zâde Atâyî'nin eserlerinde de, küçük farklılıklarla durumun aynı olduğu dörülür. Diğer taraftan Yahya Bey'in *Gülşen-i Envâr* (Yahya Bey, 1992) ve Bursalı Rahmî'nin *Gül-i Sad-berg* (Bursalı Rahmî, 1985, 1990) adlı mesnevilerinin de *Mahzenü'l-esrâr'a* nazire olduğu söylenir. Öyle olmalarına rağmen bu eserler ile *Mahzenü'l-esrâr* arasında ne takip ettiği düzen açısından ne de muhteva yönünden tam bir uygunluk olduğu söylenebilir (Ünver, 1986: 445).

Çeviri veya nazire olmadıkları halde, "konunun işlendiği bölüm"de belli bir planın uygulandığı mesneviler de vardır. Bunun en güzel örneklerinden biri *Garîb-nâme'dir* (Ünver, 1986: 445).

Âşık Paşa'nın bu mesnevisi 10 "bâb", her "bâb"da 10 "dâstân" tarzında tertip edilmiştir. Bu mesnevinin her "bâb"ında o "bâb"ın sayısı ile ilgili konular işlenerek şekil ve muhteva arasında bütünlük sağlanmıştır (Ünver, 1986: 445).

Taşlıcalı Yahya'nın *Kitâb-ı Usûl* isimli mesnevisinin de kendisine özgü bir planı vardır. Şair, eserinin önemini vurgulamak İstermişçesine, her ana bölümü aynı beyitle bitirir. Bundan sonra da

hikâye" ve "latife" başlıklı parçalar gelir (*Ün-ver*, 1986: 445).

Gelibolulu Âlî'nin *Riyâzü's-sâlikîn* isimli mesnevisinin de kendisine özgü bir planının olduğu görülmektedir. Şair eserin asıl konusunu teşkil eden kısmı üç "Ravza"ya; her ravzayı da on "Devha"ya ayırmıştır. Her "Ravza"nın başına mensur bir "dibâce" yerleştirmiştir (*Gelibolulu Âlî*, 1998).

İkinci Grupta yer alan mesnevilerden, Ahmedî'nin *İskender-nâme*'si ve onun taklidi olan Ahmed-i Rıdvân'ın *İskender-nâme*'si "dâs-tân"lardan oluşan bir plana sahiptir. Ahmedî bu destanları "Dâstân veya Mukaddime-i Dâstân", "Matla'-ı Dâstân ve Hâtıme-i Dâstân" olmak üzere üçlü bir planla vermiştir. Destanların uzunlukları ne olursa olsun, başlıklar değişik yazılmış olsa bile bu plan görülebilir (*Ünver*, 1986: 445).

Üçüncü Grupta yer alan mesnevilerde, aynı konuyu işleseler bile, plan yönünden önemli farklılıklar görülür. Genellikle aşk ve macerayı konu edinen bu mesnevilerde şairler, olayları anlatırken takdim-tehir ederek, araya bazen küçük bazen büyük parça ve bölümler eklemek veya çıkarmak suretiyle aynı konuda yazılmış başka mesnevilerden farklı bir eser koymaya çalışmışlardır (*Ünver*, 1986: 445).

Bu değişikliklerden biri, belki en önemlisi ise, "konunun işlendiği bölüm"lerde, kahramanların ağzından değişik nazım şekilleriyle, söylenen şiirlerdir. Bunlar arasında sayı bakımından gazeller birinci sırada gelir. Gazel kadar olmamakla birlikte, "rübâî", "kıt'a", "müstezâd", "murabba", "muhammes", "terci-bend", "terkib-bend", "tardiyye" ve "kaside" nazım şekillerinin kullanıldığı da görülür (*Ünver*, 1986:445). Örneğin Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inde 24 "gazel", 1 "teci-bend" ve "kaside"; Hamdî'nin *Yûsuf u Zü-leyhâ*'sında ise 15 "gazel" ve 1 "rübâî" nazım şekliyle söylenmiş şiirler vardır.

Özellikle konusu aşk olan mesnevilerde şair-

ler, eserlerini bazı bölümlere ayırırlar. Bu bölümler "Matla'-ı Dâstân", "Âgâz-ı Kıssa", "Dâstân-ı" başlıkları altında geçer. Meselâ Hamdî *Yûsuf u Züleyhâ* isimli mesnevisini üç bölüme ayırmıştır (*Hamdî*, 1991):

I. Bölüm:

Matla'-ı Dâstân-ı Yûsuf ('A. M.) (s. 50-180)

II. Bölüm:

Matla'-ı Dâstân-ı Züleyhâ (s. 180-256)

III. Bölüm

Dâstân-ı Bâzığa Binti Melik Tâbûr 'Arî (s. 256-437)

Şeyhî ise, mesnevisinin bu kısmını 11 bölüme ayırmıştır (*Şeyhî*, 1980):

I. Bölüm

Matla'-ı Destân ve Âgâz-ı Kıssa (s. 29-43)

II. Bölüm

Matla'-ı Dâstân (s. 43-63)

III. Bölüm

Matla'-ı Dâstân (s. 63-81)

IV. Bölüm

Matla'-ı Dâstân... (s. 81-94)

V. Bölüm

Matla'-ı Dâstân... (s. 94-130)

VI. Bölüm

Matla'-ı Dâstân.... (s. 130-44)

Vn. Bölüm

Matla'-ı Dâstân... (s. 144-59)

VIII. Bölüm

Matla'-ı Dâstân... (s. 159-86)

IX. Bölüm

Matla'-ı Dâstân.... (s. 186-206)

X. Bölüm

Matla'-ı Dâstân.. (s. 206-51)

XI. Bölüm

Matla'-ı Dâstân (s. 251-64)

Bu tür mesnevilerde bazen şairlerin eserlerini kaç bölüme ayırdıklarını ve bu bölümlere hangi isimleri verdiklerini söylediklerini de görmekteyiz. Meselâ Fahrî'nin, *Hüsrev ü Şîrîn* (*Fahrî*,

1974/ini iki kısma ayırdığını eserinde geçen şu beyitlerden açıkça anlıyoruz:

Çü Şâpûr (u) Şîrîn kıssasın dün
İşitdün dinle bir hoş kıssa bugün
Dolu derd ü figândur bu ne kıs sa
Ki her harfî olupdur zarf-ı gussa
Bum okıyan ister kim duta yâd
Ki bunun adıdur Şîrîn ü Ferhâd (s. 399)

Ayrıca Fahrî'nin yukarıdaki beyitlerinden "Ferhâd kıssası"na kadar olan kısmın hikâyesinin birinci bölümü olduğunu ve onun bu bölüme *Şâ-pûr u Şîrîn* ismini verdiğini öğreniyoruz, ikinci kısma ise Fahrî, yine bu beyitlerden anladığımıza göre *Şîrîn ü Ferhâd* ismini vermiştir.

Şairlerin bu bölümlere bazen doğrudan bazen de bir giriş yaptıktan sonra başladıkları görülmektedir. Örneğin Hamdî *Yûsuf u Züleyhâ* (Hamdî, 1991) mesnevisinde konunun işlendiği I. bölüme 13 beyitlik; II. bölüme 14 beyitlik; III. bölüme ise 5 beyitlik giriş ile başlamıştır.

Fahrî ise, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde (Fahrî, 1974) konunun işlendiği ilk bölüme giriş yapmadan doğrudan başlamış, *Şîrîn ü Ferhâd* ismini verdiği ikinci bölüme başlamadan önce 15 beyitlik bir giriş yapmıştır.

Edebiyatımıza *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn* gibi Nizâmî'nin mesnevilerin tercümesi veya naziresiyle giren mesnevilerde, Nizâmî'nin hikâyesini anlatırken bazen bir anlatıcı tayin ettiği ve onun ağzından o bölümü anlattığı görülmektedir. Klâsik şairlerimizde bu hikâyeleri anlatırken aynı davranışı göstermişlerdir. Örneğin Şeyhî de hikâyeyi anlatırken bazen Nizâmî'nin tayin ettiği anlatıcıyı tayin etmiş ve onun ağzından olayı anlatmıştır:

Çunîn goft ân suhen-gûy-i kuhen-zâd
Ki bûdeş dâstânâ-yi kuhen yâd
(Nizâmî 1370:147)

Pes evvel arza kılan dâstânı
Ki Hak lutfiyle şâd olsun revanı
Kılup mâzî hadîsinden rivâyet

Bu hâl ile itdi 'âlemde hikâyet
(Şeyhî 1980: 30)

Aynı durum Fahrî'nin eserinde de görülmektedir:

Çunîn goft ân suhen-gûy-i kuhen-zâd
Ki bûdeş dâstânâ-yi kuhen yâd
(Nizâmî 1370:147)

Eyitdi ol söz eyden bilge üstâd
Ki dutmışdı çok eski dâstân yâd
(Fahrî 1974:268-9)

Yine bu gruba giren mesnevilerden "Heft-peyker" veya "Behrâm-ı Gûr" adıyla bilinen eserlerde konu "yedi" bölüm halinde düzenlenmiştir. Edebiyatımıza Nizâmî'nin aynı adlı eserinin çevirileriyle giren bu mesnevinin (**Aşkî:** (Kut, 1989; Kartal, 1999:346-7) / **Ahmed-i Rıdvân:** (Ünver, 1982: 229-57, 1986a: 120-5; Kartal, 1999: 347-48) / **Ulvî:** (Kartal, 1999: 348-9) / **Kudsî:** (Kartal, 1999: 349) / **Lâmi'î Çelebi:** (Kut, 1976; Kartal, 1999:349) en orijinal örneğini Nev'î-zâde Atâyî "Heft-Hân" adlı mesnevîsiyle vermiştir. Bu mesnevide yedi mekanda yedi hikâye anlatılır (Ünver, 1986: 446).

Konusu aşk olan mesnevilerde olaylar birbiri ardınca sıralanırken, şair konuyla ilgi kurarak başka bir hikâye anlatabilir. Nizâmî'den çevrilmiş *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinden Ahmed-i Rıdvân'ın eserinde Mecnûn'un durumu anlatılırken değişik yerlerde üç hikâye verilmiştir. Mecnûn'un vahşî hayvanlarla birlikte yaşaması anlatılırken verilen köpek hikâyesi gibi (Ünver, 1986: 446). Bu tür mesnevilerde, şairin anlattığı konuya uygun ve anlattığı konunun içersinde uygun bir yerde *mesel* getirdiği de görülmektedir (Hamdî, 1991:283). Bazen bu tür mesnevilerde şairlerin anlatacağı bölüme başlamadan önce konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunduğu da müşahade edilmektedir. Mesela Hamdî, Ya'kûb (A.S.)'un, çocuklarının haberlerinde hilaf bulduğu bölümü anlatırken sözün doğru olması gereği ve yalan söz hakkında şunları söylemiştir (Hamdî, 1991:107):

Yaz gönül levhine bu kavli tamâm
 Rast olmaz muhalif olsa kelâm
 Her ne sözde kim ola bûy-ı dürûğ
 Görmez ehl-i basîret anda fûrûğ
 Subh-ı kâzib kaçan ki itdi zuhur
 Dil uzatdı ki ide kıssa-i zûr
 Sıdkıla subh-ı sâdik oldı bedîd
 Takdı anun diline hayt-ı sepid
 Kesdi tûğ-ı şafak o dem anı
 Görmemisin yüzindeki kanı
 Kat' olunsa reva ola o zübân
 Ki sözinde ola hilaf u yalan

Yine bu tür mesnevîlerde, kahramanlardan birinin ölümü veya benzeri bir felaket anlatıldıktan sonra şair, cihanın vefasızlığını dile getiren bir başlıkla olayların akışını durdurur. Okuyucuya bu konuda öğütler verir. Seyhoğlu Mustafa, *Hur-şîd-nâme*'de "Boğa Han" hikâyesine girerken onun zalim bir hükümdar olduğunu bildirdikten sonra "Mev'ıza der-şân-ı Zâlimân (= Zalimlerin durumları üzerine Öğüt)" başlığı altında öğütler verir (Ünver, 1986: 446).

Dördüncü Grupta yer alan mesnevîlerde beyit sayısı azdır. Gerçi öbür gruplarda da beyit sayısı yüzü aşmayan eserlerle karşılaşırız. Fakat bu gruptaki beyit sayısı daima binin altında kalmıştır. Dolayısıyla mesnevinin tamamına yakın bir bölümünü "konunun işlendiği bölüm" oluşturur. Buna örnek olarak Nâbî'nin *Sûr-nâme*'si verilebilir. Tamamı 587 beyit olan bu eserde, 30 be-yitli bir "tevhîd", 22 beyitli bir "na't" ve 32 be-yitli bir "padişah Övgüsü"nden sonra asıl konuya geçilir. Eserin son dört beyti padişaha dua ile biter. Böylece 587 beyitlik *Sûr-nâme*'de 84 beyitlik başlangıç bölümü dışındaki beyitler konunun işlenmesine ayrılmıştır (Ünver, 1986: 446-7).

Şehr-engîzlerde beyit sayısı genellikle daha azdır. Örneğin Usûlî'nin *Yenice Şehr-engîzi* (İsen, 1988) 172; Gelibolulu Âlî'nin *Gelibolu Şehr-engîz*'i ise 86 beyittir (Aksoyak, 1996). Şair kısa bir girişten sonra "konunun işlendiği bö-

lüm'e geçer. Burada ele aldığı şehrin güzellerini bazen isim vererek kısa kısa tasvir eder.

Ser-güzeşt türünde olan eserlerde durum şehr-engîzlerdeki duruma yakındır. Bunlar arasında Keçecizâde İzzet Mollâ'nın *Mihnet-keşân*'ı (*Keçecizâde İzzet Mollâ, 1269*) sergüzeşt türündeki eserlerin en geniş olanıdır. Bu eserde mesnevi içinde "gazel", "kaside", "kıt'a", "rübâî" ve tahmîs"lerde bulunmaktadır (Ünver, 1986: 447).

BİTİŞ BÖLÜMÜ

Mesnevîlerin "bitiş bölüm"leri, plan ve tertip yönünden "konunun işlendiği bölüm" gibi değişiklik göstermez. "Giriş bölümü"nde olduğu gibi, bu bölüm için de çoğunluğu içine alan bir plan verilebilir:

Beyit sayısı az olmayan uzun mesnevîlerde, "bitiş bölümü" "konunun işlendiği bölüm"den belli başlıklarla ayrılır. Bu başlıklarda çoğunlukla Arapça "hatm (= sona erdirmeye, bitirmeye) mastarı ya da aynı kökten türemiş "hatime" sözü vardır (Ünver, 1986: 447). Başlıklar ya Arapça kurala göre (Hâtimetü'l-kitâb, Temmetü'l-kitâb... gibi) ya Türkçe kurallara göre (Kitâb Hatimesi, Kitâb Hatimesi Turur) ya da Farsça kurala göre (İt-mâm-ı Kelâm, Hâtimet-i Kitâb, Tetimme-i Kelâm, Temâmî-i Suhen, İhtitâm-ı Kitâb, Hâtime-i Kitâb, Hatm-i Kitâb, Hâtime-i Nûsha, Tetimme-i Kelâm ve Hâtime-i Kitâb... gibi) yazılmış bir tamlamadır. Bazen sadece "Hatime" sözünün kullanıldığı da görülür. Ayrıca Arapça-Farsça birleşik isim olan "Hatm şud", "Hatm-şuden-i...." "Tamâm-şuden-i..." gibi başlıklar da görülebilir. Şair bazen başlıkta eserinin ismini de zikreder. "Hâtime-i Nûsha-i Bahrül-kemâr (Hilmî, 1995: 357), "Der-Hâtimet-i Kitâb-ı Âyât-ı Uşşak' (Cem Sultân, 1997: 679) gibi.

Kimi mesnevîlerde "konunun işlendiği bölüm"le "hatime" başlığı arasında, "tevhîd", mü-nâcât", "mev'ize", "temsîl", "fahriyye" gibi başlıklar görülür. Mesnevinin işlendiği konu tamam-

landığına göre, bu başlıkların "bitiş bölümü" içinde sayılması gerekmektedir (Ünver, 1986: 447).

Kimilerinde ise başlık, "hatime" yanında başka bir amacı da anlatır: *Hüsrev ü Şîrîn'deki* "Hatm-i Kitâb ve Medh-i Sultân Murâd", *İsken-der-nâme'deki* "Der-Temsîl ve Hâtîme-i Kitâb", *Işk-nâme'deki* "Münâcât ve Hâtîme-i Kitâb", *Ferheng-nâme-i Sa'dî'de* "Der-Hatm-i Kitâb ve Özr-i Kâ'il" örneklerinde olduğu gibi (Ünver, 1986: 447).

Bir kısım mesnevilerde ise, eser "hatime" başlığından sonra gelen başka başlıklarla biter. Ancak, bu başlıklar genellikle kitabın hangi tarihte ve nerede yazıldığı, kaç beyit olduğu gibi sorulara ışık tutan "Der-Târîh-i Kitâb" türünden bir başlık olabileceği gibi, "münâcât" şiiri, okuyucunun hoşgörüsünü ve duasını dileyen parçaların başlıkları da olabilir (Ünver, 1986: 47).

"Hâtîme"si olmayan mesnevîler de vardır. Bu tür mesnevilerde, sadece son beyitte eserin sona erdiği dile getirilmiştir. *Câmî'u'l-ahbâr (Âşık Ahmed, 1998, C. II), Kitâbu'ş-şemsiyye (Yazıcı Salih, 1994) ve Yûsufu Züleyhâ (Hamdî, 1991)* gibi.

Mesnevîlerin "bitiş bölümü"nde yer alan başlıklar şu şekilde gösterilebilir:

Allah'a "hamd ü sena" ve "dua": Şairler "hâtîme"ye bazen Allah'a hamd ve sena ederek başlarlar. Nev'î-zâde Atâyî'nin *Heft-hvân (Nev'î-zâde Atâyî, 1974: 344)*, Yenipazarlı Vâ-lî'nin *Hüsn ü Dil (Yenipazarlı Vâli, 1996: 450)* mesnevîleri gibi.

Bazen bu bölümde şairin "kasemiyyât" başlığı altında yazdığı manzumede de Allah'a dua ettiği görülmektedir. Meselâ, Simkeşzâde Feyzî, *Cevâb-nâme'* sinin "bitiş bölümü"nde yazdığı "kasemiyyât" başlıklı bölümde (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 219-21) Allah'a dua eder, Allah'tan günahlarının bağışlanmasını, Peygamber'in şefaatinde mahrum etmemesini diler. Allah'a kullukta doğru bir şekilde hizmet etmesini niyaz

eder. Eserinin herkese faydalı olmasını, yazanı, yazdıranı ve sebep olanı Allah'ın zatına kavuşturmasını diler (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 31).

Bu bölümde müstakil "münâcât" manzumelerinin yazıldığı da görülmektedir. Meselâ *Riyâzü's-sâlikîn (Âlî, 1998: 221-2)* ve *Mi'râc-nâme'de (Simkeşzâde Feyzî, 1997:207-8)* bir, *Bahrü'l-kemâl'de (Hilmî, 1995: 367-72)* ise üç tane "münâcât" yer almaktadır.

Sultana övgü ve saltanatının devamı için dua:

Şair, bazen eserinin "hatime" bölümünde sultanı anıp onu övebilir. Bazen bu bölümde övülenlerin şehzade, vezir veya başka bir devlet büyüğü de olduğu görülebilir. Şairlerin bu bölümde söyledikleri ekseriyetle birbirine çok yakındır (Ünver, 1986: 448). Bu bölümde şairler bazen sultanın himmet ve ihsanını istedikleri gibi (Anbarcıoğlu, 1986: 170-1), bazen de onun cülüsuna kıt'a nazım şekliyle şiir söylemişlerdir (Hilmî, 1995: 372-3).

Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi: Mesnevisini bitiren şair, eseriyle övünür. Bu vadiye kendisiyle yarışabileceklere meydan okur. Eskilerin usûlünden ayrıldığı, kendisinin yeni bir usûl tuttuğunu böylece yeni bir macera anlattığını kaydeder. Mesnevîsinin her beytinin, hatta her harfinin sırlarla dolu olduğunu, söz ve anlam sanatlarıyla süslendiğini, bu haliyle herkesin ulaşamayacağı bir geline benzediğini söyler. Anadolu'da, İran'da ve ve Arap ülkelerinde hiçbir eserin, bununla boy ölçüşmeyeceğini; mesnevîsinin çeviri olmadığını, başkasının eserini çalmadığını söyler (Ünver, 1986: 448). Bazen Şeyh Gâlib gibi eserinin sırlarını aldığı eseri belirtir. Ancak hırsızlık etmediğini yani çalmadığını, çaldıysa "mîrî mâl"ını aldığını kaydeder. Ayrıca şairlerin dönemin söz sultanının kendisi olduğunu ifade ettikleri de olur. Bazen şairlerin mesnevî dışındaki şiirlerini de bu bölümde övdükleri görülebilir. Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk (Şeyh Galip, 1992: 347-8)*, Refî-i Amidî'nin *Cân u Cânân (Refî, 2000: 277-8)* mesnevîlerinin "bitiş bölümü"nde

"Fahriyye-i Şâ'irâne" başlığı altında kendilerini ve eserlerini övdükleri bölüm vardır. Taşlıcalı Yahya, *Gülüşen-i Envâr*'ının bu bölümünde yer alan "Gülüşen-i Envâr" başlıklı kısımda, kitabına bu adı verişini ve onun özelliklerini sayarak övmüştür (*Yahya Bey*, 1992: 187-8).

Şairlerin bazen mesnevînin "giriş bölü-mü"nde olduğu gibi, "bitiş bölümü"nde de eserlerindeki yanlışlarının ve eksiklerinin bağışlanması dileğinde bulundukları görülmektedir. *Leylâ vü Mecnûn* (*Fuzûlî*, 1981: 410-1) gibi.

Tanınmış mesnevi şâirleri ve eserlerini anma:

Şairler İran ve Türk edebiyatlarında, mesnevi alanında üstad kabul edilmiş "hamse" sahiplerini, ya bu mesnevi konusunu kendinden önce işleyenleri ya da kendinden önce değişik konularda mesnevi yazan şairleri zikreder. Şairlerin bu anışının kişiliklerine göre değiştiği görülür. Kimileri adını andığı büyük şairleri saygı ve hürmetle dile getirirken, kimileri de onlardan daha üstün olduklarını ifade eder. Tabii bunda şairane anlatımın da payı vardır. Şairler bu tarz düşüncelerini bazen "hatime" başlığı altında (*Nev'î-zâde Atâyî*, 1974: 345-6), bazen de ayrı bir başlık altında dile getirir (*Ünver*, 1986: 449). Örneğin Yenipazarlı Vâ-lî, *Hüsn ü Dil*'in sonunda yer alan "Esâmî-i Şu'arâ-yı Kadîm" başlığı altında bazı Türk mesnevi şairlerinin isimlerini sayar, onların meşhur "mesnevî-gû" olduklarını söyledikten sonra arkalarından rahmet okur (*Yenipazarlı Vâlî*, 1996: 455-6). Atâ ise, eserinin sonunda yer alan "der-zikr-i şîve-i selef" bölümünde bazı Fars ve Türk şairleri zikretmiştir (*Atâ*, 2000: 164-8).

Mesnevîlerin bu bölümlerinde en çok adı geçen şairler: Firdevsî, Attâr, Nizamî, Mevlânâ, Sa'dî, Emîr Husrev-i Dihlevî, Hâcû-yi Kirmânî, Molla Câmî, Alî Şîr Nevâyî, Hamdî, Şeyhî, Celî-lî, Lâmi'î, Yahya Bey'dir.

Bazen bu bölümde mesnevî şairlerinin "hamse" sahibi şairleri andıktan sonra, kendilerinin de onları takip ederek "hamse" yazdıklarını ifade ettikleri ve "hamse"lerini oluşturan mesnevîler

hakkında bilgi verdikleri de görülmektedir. Nev'î-zâde Atâyî'nin *Heft-h'ân'ı Nev'î-zâde Atâ-yî*, 1974: 345-7) gibi.

Gelibolulu Âlî *Tuhfetü'l-uşşâk* isimli mesnevisinde eserleri ve şairliğiyle Övündükten sonra başkalarını zemmetmiştir (*Âlî*, 1995). Ancak bu durum mesnevîlerde çok sık görülmez. Bu durumu şairin agresif kişiliğinin yansıması kabul edersek de bu durum yaygın değildir.

Şairin eserine verdiği ad: Kimi mesnevîlerde şairler eserlerine verdikleri adı bildirirler:

Heft-h'ân:

Gîr ü dâr-ı gamı beyân itdüm

Nâmın illerde **Heft-h'ân** itdüm

(*Nev'î-zâde Atâyî*, 1974: 347)

Bahrü'l-kemâl:

Nazmı anun olmag ile bî-misâl

Didüm anun nâmına **Bahrü'l-kemâl**

(*Hilmî*, 1995: 364)

Bildirdikleri bu adın mesnevînin nüshalarında farklı geçtiği de görülebilir. Örneğin Şeyh Baba Yûsuf'un *Mevbûb-ı Mahbûb*'unun ismi Konya Koyunoğlu Ktp.nde bulunan nüshasına göre "Mahbûb-ı Mahbûb", Orhan Ersoy'da bulunan nüshasına göre ise "Mevhûb-ı Mahbûb"dur (*Baba Yûsuf*, 2000: XXIX, 525, 568):

Kitâbun adını **Mahbûb-ı Mahbûb**

Kodum feth itdi Hak itmedi mahcûb

Kitâbun adını **Mevhûb-ı Mahbûb**

Kodum feth itdi Hak itmedi mahcûb

Hatta bu adın ebcet hesabıyla, eserin yazıldığı tarihi verdiğini de görebiliriz. Şairlerin eserlerine iki ad verdikleri de olur (*Ünver*, 1986: 449). Nitekim Cem Sultan, *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin "hatime" kısmında eserine **Âyât-ı Uşşâk** ismini verdiğini bildirdikten sonra **Cemşîd ü Hurşîd**'in ona lakap olduğunu söyler. Ayrıca Âyât-ı

Uşşak terkiibini eserin yazılış tarihini verdiğini de kaydeder (*Cem Sultan, 1997: 681*):

Safa bulmagiçün bu sözden uşşak
Didüm adını hem **Âyât-ı Uşşak**
Hisâb idersenüz ehî-i tevârih
Girü adı olur kendüye târih
Bu adı diyübeni olma olma nevmîd
Lakabdur dinilür **Cemşid ü Hurşid**

Vardarlı Fazlî, mesnevisinin adının *Mahzenü'nü'hesrâr*, okuyanın gamını gidermesinden dolayı da diğer adını *Dâfi'u'l-hüzn* koyduğunu ifade eder (*Aksoyak, 1999: 55*):

Ger tefahhus eyler isen nâmı ne
Mahzenü'l-esrâr didüm **nâmına**
Dâfi'u'l-hüzn oldı bir nâmı dahı
Hüzni kalmaz okuyanlar i ahi

Şâhidî de *Leylâ vü Mecnûn'a* iki isim vermiştir (*Şühidî, (x): 190a*):

Bunun kim 'ışkıla oldı nızâmı
Dinildi **Gül-en-i 'uşşâk** nâmı
Hevâ bu gül-eni k'itdi mu'attar
Görindi hatm-i târihine mazhar
Eğer bu ad virmezse teselli
Lakabdur diyeler **Mecnûn u Leylî**

Şairlerin eserlerine verdiği ismi Arapça beyitle de bildirdiği görülmektedir. Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye'si* gibi (*Yazıcıoğlu Mehmed, 1996, C. II: 605*):

Hede'l-ehadü min-delâleti'l-Ahmediyye
Bede'l-Ahmedü min-celâleti'l-ehâdiyye Lemmâ
hademtü bi'r-risâleti hatme'r-risâlet
SemmeytÜhâbi'r-risâleti'l-Muhammediyye^

Hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensih-lerle metni doğru dürüst okuyamayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Allah'a sığınma: Şair eserini bitirirken onu, kıs-

kananların şerrinden koruması; harflerin yazımını birbirine karıştıran, noktalarını alt üst eden dikkatsiz ve beceriksiz müstensihlerden esirgemesi; sözden anlamayan, düzgün okuyamayan okuyucuların eline düşürmemesi için Allah'a ya-karır (*Ünver, 1986: 449*).

Bazen mesnevilerde *Tuhfetü'l-uşşâk*'la olduğu gibi (*Aksoyak, 1995*) dikkatli müstensihlerin övüldüğü de görülmektedir.

Mesnevinin beyit sayısı:Bütün mesnevilerde bulunmamakla birlikte, bazı şairlerin mesnevilerinin kaç beyit olduğunu bildirdikleri görülür. Şairin bildirdiği sayı ile eldeki nüshaların beyit sayısı her zaman aynı olmayabilir. Bu durum ya şairin beyit sayısını yuvarlayarak vermesinden ya da müstensihlerin ihmalinden kaynaklanır. Ayrıca şairin esere sonradan eklemeler yapması ve önceden verdiği beyit sayısını değiştirmesi de böyle bir sonuç doğurabilir (*Ünver, 1986: 449*).

Murâd-nâme:

Tamâm on bin ü dört yüz on beyt olur
Çag âhırgı beyt ile dirsens dirsens n'olur
Rubâ'îsî ferdi sayıldı bile
'Arab beyti dahi ki geldi dile
(*Bedr-i Dilşad, 1997, C. II: 1052*)

Heft-h'ân:

Nakd-i ömri kılup bu san'ata harc
Varum itdüm bu dürc-i gevhere derc
Oldı bî-illet-i "le'alle vü leyt"
Kesr ü noksanı ile üç bin beyt
(*Nev'î-zâde Atâyî, 1974: 347*)

Yûsuf u Züleyhâ:

Bu dürc-i nazm içinde derc olan dür
Yidi bin yidi yüz yitmiş yididür
(*Kemal Paşazade, 1979: 208*)

Mürşidü'l-ubbâd:

Pes bu cevher nazmunı virme ana
Bu sözi te'kid ile didüm sana

Dercdür bu hokkada iy mu'teber
İki bin kırk bir u bir dane güher
(Çelebioğlu, 1999: 280)

Beyit sayısının bazen ebceet hesabıyla verildiği de görülmektedir. Nâkâm'ın *Leylâ vü Mecnûn'u* gibi:

Hem itdim beytini ta'dâd fi'l-hâl
Üçer gayn oldu bir yâ bir de zâl (3710 beyit)
(Levend, 1959: 348)

Mesnevinin yazılışıyla ilgili tarihler: Mesnevî'nin "bitiş bölümü"nde şair, eserinin sona erdiği tarihi belirtir.

kutadgu Bilig (Yûsuf Has Hâcib, 1979: 641):
Yıl altmış iki erdi dört yüz bile
Bitiyü tükettim bu söz ülgüle5

Leylâ vü Mecnûn (Hamdullah Hamdî: 122b):
Tokuz yüz beşde bu nazm-ı cevahir
El-hamdulillâh iy Hamdî oldu âhir

Muhabbet-nâme (Sertkaya, 1972: 25):
Bu defter kim bolup-dur Mısır kandi
Yiti yüz yıl dört içre tükendi

Kimi mesnevilerde şair, eserinin bitiş tarihi ile birlikte eserine nerede ve ne zaman başladığını da bildirir. *Gülşen-i Uşşâk'da* olduğu gibi (*Şahidi* (x), 189b-190a):

Sitanbul içre olup ibtidâsı
Dahı görünmeziken intihası
Bana devrân ki çok bâzice kıldı
Terahhum eyleyüp Yunana saldı
Ki ol Hânun irişdüm hizmetine
Giyüp hiPatlerin bindüm atına
Çü gördüm bana bu lutfin İlâhun
Kitabı bağladum adına Şâhun
Tamâme irdi Sultân devletinde
Umaram kim bula rağbet katında
Kitâbun nazmına olmakda meşgul
Mu'âsır düşdi ol Şâh ile bu kul

Bulup bir yıl İçinde feth-i babı
Bu nazm ile ol sultamın kitabı
.....
Cemâd-i âhir ayında nihayet
Bulup yazıldı nefse irdi gayet
Tutup yüz Konya .ehrinde tamâme
Bu zîverler beyaza geldi nâme

Mesnevî'nin yazılmaya başlandığı zaman tarih, ay ve gün olarak verildiği gibi, "bahar", "hazan", "sayf (-yaz)", "şitâ (= kış)" gibi mevsim adları söylenerek de belirtilebilir:

Cemşîd ü Hurşîd (Cem Sultan, 1997: 681):
Safer ayında oldu ibtidâsı
Velî şa'bân ayında intihası

Camasb-nâme (Çelebioğlu, 1999: 244):
Ol zaman kim dasitana başladum
Eski yirde yini dalı aşladum
Güllerim vakti tamâm olmuş idi
Ötmege bülbül seher durmuş idi
.....
Sebze 'âlem gül açılmış bâğda
Başladum ben bu söze ol çağda
Hem tamâm olunca bil itdüm tamâm
Yine gül vakti olunca ve's-selâm
Bil Nebî'nün hicretinden bu zaman
Geçdi sekiz yüz otuz üç yıl tamâm
Târihi andan durur işte didüm
Nitekim ol resm ü 'adetdür kodum

Özellikle ilk dönem mesnevilerinde eserin bitiş tarihinin hicrî yıl olarak açıkça belirtildiği görülmektedir (*Ünver*, 1986: 449). Eserin bitirildiği tarih yıl, yıl-ay, yıl-ay-gün olarak verildiği gibi, bazen mevsim adları söylenerek de açıklanabilir:

Leylâ vü Mecnûn (Hamdullah Hamdî: 122b):
Tokuzyüz beşde bu nazm-ı cevahir
Bihamdi'llah Hamdî oldu âhir

Düstûrnâme-i Enverî (Enverî, 1928: 108):
Şükr Hak avniyle idüp ihtimam

Eyledüm *Düstûr-nâme*yi tamam
 Çün sekizyüz altmış tokuzda yıl İrdi
 Zi'l-hiccede âhir oldu bil
Esrâr-nâme (Tebrizli Ahmedî, 1996: 161):
 On iki İdi meger mâh-ı Safer
 Geldi hatme bu kitâb-ı mu'teber
 Şehr-i Tebrîz içre der-vakt-i bahar
 Mevsim-i gül irmiş idi lâlezâr
 Târîh irmişdi sekiz yüz seksene
 Dahi dört yıl bile hicretten yana
 Pençşenbebiş günü bu oldu tamâm
 Târîh ile ihtitâmı ve's-selâm

Hüsrev ü Şîrîn (Fahrî, 1974: 486):
 Yeni yıl başı Ferverdîn-i Nevruz
 Ki olmuş idi güneş 'âlem-efrûz
 Receb ayı dokuzunda sehergâh
 Kuzı burcında ol seyyare yâ şâh
 'Alem urmuşdı kim bitdi bu defter
 Haka minnet komadı bunı ebter

Eserin hicrî olarak bitiş tarihi belirtilirken bazen ne zaman yazılmağa başlandığı da ifade edilmektedir:

Dirisen hicretün oldu nesinde
 Olupdur bil tokuzyüz ellisinde
 Sefer ayının onunda bidayet
 O yıl Şa'bânı onbirinde gayet
 Bulup oldu Nigârîstân zînet
 Tamâm oldu Hudâya şükr ü minnet
 (Za'îfî, 1978: 227)

Hicrî olarak verilen tarih, daha sonraları "eb-ced"le tarih düşürmeye dönüşmüştür. Hatta şairler sadece birkaç harf adı verip, bu harflerin sayı değerlerinin toplamıyla da eserlerinin yazılış tarihini verme yoluna da gitmişlerdir:

Cân u Cânân (Refî, 2000: 288):
 Bil **nazm-ı dekâyık** ism-i ra'nâ
 Târîh-i hitâmıdır hem ammâ

Tuhfetü'l-uşşâk (Atâ, 2000: 169):
 Hüsn-i hulkı ideler câna siper
 Oldı çün târîh **mir'ât-ı siyer**

Leylâ vü Mecnûn (Fuzûlî, 1981: 410):
 Târîhine düşdiler muvâfık
Bir olmagile ol iki 'âşık
Cemşîd ü Hurşîd ü (Ahmedî, 1975: 412):
 Saferden nısf geçmişdi tamâmı
 Ki bu şiveyle nazm itdük kelâmı
 Rebî'ül-âhirün nısfında itmâm
 Bulıban oldu baht u sa'd ile tâm
 Ve likin yıl bî vü dâl idi vü zâd
 Bili olsun dâl sana olanun zâd

Bazen mesnevînin ismi ve yazıldığı tarih belirtilmek için ya müstakil bir bölüm, ya tarih kıt'ası ya da bir beyit yazılmıştır:

Beyân-ı Te'lîf-i Kitâbdur ve Târîh-i Zemân-ı Feth-i Bâbdur

.....
 Ol dem ki bu nusha oldu merkûm
 Leylî Mecnûn adına mersûm
 İzhâra gelüp rumûz-ı vahdet
 Vahdetde temâm olup hikâyet
 Târîhine düşdiler muvâfık
 Bir olmag ile ol iki âşık
 (Fuzûlî, 1981: 410-1)

Kıt'a der-Târîh-i İtmâm

Oldı bu kıt'a-i hoş-âyende
 Gönül ol dem ki terk-i hâme oldu
 Adını târîh ile ehl-i dilân
 Didi **Feyzî Cevâb-nâme** oldu
 (Simkeşzâde Feyzî, 1997: 221)

Kalem çeküp tamâm oldu işbu Esrâr-nâme
 nazmı Hadde kalem çeker isen târîh direm
 lafz-ı
 nazmı
 Tebrizli Ahmedî, 1996: 162)

Eserin kaç haftada veya ayda tamamlandığının da ifade edildiği görülür:

Hem Burusada nisâr idüp cânı İki
 haftada tamâm itdüm bunı
 (Pekolcay, 1953: 351)

Tükel on sekiz ayda aydım bu söz
Ödurdım adırdım söz evdip tire⁶
(Yûsuf Has Hâcib, 1979: 652)

Şairin ismi: Genellikle mesnevî şairleri, eserlerinin "bitiş bölümü"nde mahlaslarını zikretmişlerdir:

Temâm itdi bu İslâmî sözünü
Çü teslîm itdi dergâha özünü
(İslâmî, 1996: 288)

Riyâzü's-sâlikû:
Eyleyelüm hatm-i sühan Âliyâ
Evvel ü âhir bula söz intihâ
(Gelibolulu Âlî, 1998: 222)
Mevhûb-ı Mahbûb: İ Fettân u i
Vehhâb u i Rahmân Zelîl **Şeyhoglına**
sen eyle dermân (Baba Yûsuf, 2000: 522)

Şair ve memleketi hakkında bilgi: Mesnevî şairlerinin bazen müstakil olarak yazdığı manzumelerle kendisi ve memleketi hakkında bilgi verdikleri görülmektedir. Örneğin Şükrî-i Bitlîsî, *Selîm-nâme*'sinin "bitiş bölümü"nde yer alan "Der-Vasf-ı Kemâl-i Şükrî ve Ahvâl-i O" başlıklı manzumede kendisi hakkında bilgi vermiştir (*Şükrî-i Bitlîsî*, 1997: 311-4). Şeyh Baba Yûsuf-ı Sivrihisârî ise *Mevhûb-ı Mahbûb* isimli eserinde yer alan "Du'â vü Tazarru" başlığı altında memleketi olan Sivrihisâr'ı çeşitli özelliklerini zikrederek övmüştür (Baba Yûsuf, 2000: 526-9).

Okuyucudan hayır dua isteme: Mesnevîler sona ererken şair, okuyucudan "hayır dua" beklediğini; en büyük arzusunun rahmetle anılmak olduğunu bildirir; ruhu için "fatihâ" okunmasını diler (Ünver, 1986: 450). Yûsuf Has Hâcib bu konuda şunları söyler (Yûsuf Has Hâcib, 1979: 641-2):

İlahi özüm bu sözü başla
Tilekim ne erdi bilir sen idi
Tilemedim özke kü çav edgü at

Kişi asgı koldum öz erse ya yat
Okıglı okısa mini üşgürüp
Du'â kıl gamu tip manga bir turup
Tilekim bu erdi umıncın bu ok
Okıglı manga bir du'â ıdga uk
Tilim sözledi söz bitidi elig
Ölür bu elig til ay kılkı silig
Elig til nişanı munu bu bitig
Sanga kodlum emdi bitip ay tetig
Unitma mini ay okıglı tirig-özüm
Dünya kodsâ töşense yirip⁷

Harezmî ise, *Muhabbet-nâme* isimli mesnevî-sinin sonunda şöyle der (Sertkaya, 1972: 25):

Okugay bu kitâbı hem bitigey
Tiler min kim du'âda yâd kıl gay

Duhânîzâde Velî ise, şöyle demektedir:

Garaz oldur bu nakş-ı zîbâdan
Göçdügümde bu dâr-ı dünyâdan
Bir du'â itmeye bahâne ola
Bu güzer-gâhda nişâne ola
Nazar itdükde ana ehl-i nazar
Rûhuıma rahmet-i Hudâ diyeler
(Anbarcıoğlu, 1968: 686)

Bazen şair mesnevîsinin bu bölümünde başka kişiler için "hayır dua" ettiği görülmektedir:

Gülistân Tercümesi (Za'îfî, 1978: 226-7):
Okı rûh-ı musannıfçün gel el-hamd
Velî yâd İt du'âda nâm-ı Ahmed
Du'â kıl nefsüne vü sâhibine
Kamu mü'minlere vü kâtibine
İlâhî rahmet eyle çok çok ana
Du'â-yı hayrile kim beni ana
Atam merhûm Hoce Evrenosi
İlâhî eyle hûrîler arusi
Hudâyâ rahmetün âbiyle kandur
Benüm şeyhümi kim Sünbül Sinândur
İlâhî şeyh-i merkez Muslihü'd-dîn
Kulundur rahmet it yâ Rabbi âmîn

Mesnevînin vezni: Genellikle dînî ve tasavvufî konulu mesnevîlerde şair son beyitlerden birinde eserinin veznini verdiği görülür:

Bahru 'l-hakayık:

Mefâ'ilün mefâ' ilün mefâ' il
Tamâm oldu kitâb el-hamdulillâh
(Hatiboğlu, 1960)

Dâstân-ı Vefât-ı İbrâhîm:

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Mustafânun cânına vir salâvat
(Koncu, 2001: 158)

Yûsufu Züleyhâ:

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Vir Muhammed Mustafâya salavât
(Erzurumlu Darîr, 1994: 319)

Mecma 'ü'l-envâr:

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Ahır oldu hayrile yek-şenbe gün
(Pekolcay, 1953: 351)

Hazret-i Peygamber'e "salât" ve "selâm":

Şairler bazen mesnevîlerinin "bitiş bölümü"nü Hazret-i Muhammed (S.A.V.) için "salât" ve "selâm" ile bitirmişlerdir:

Esrâr-nâme:

Hayr it hatm oldu cânâ bu kelâm
Hoş diyelüm es-selâtü ve'-selâm
(Tebrizli Ahmedî, 1996: 162)

Dâstân-ı Vefât-ı İbrâhîm:

Ger seversen 'ışkıla Muhammedi
Vir salâvat yâ Muhammed ümmeti
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Mustafânun cânına vir salâvat
(Koncu, 2001: 158)

Mansûr-nâme:

İ bü'râder söz tamâm oldu tamâm
Din Resûle es-selâtü ve's-selâm
(Niyâzî, 1994: 239)

Yûsufu Züleyhâ:

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Vir Muhammed Mustafâya salavât
(Erzurumlu Darîr, 1994: 319)

Bazen mesnevîlerin "bitiş bölümü"nün padişah övgüsünde söylenmiş bir kaside ile bittiği de görülmektedir. Meselâ Lâmi'î Çelebi *Vâmık u Azrâ'sının* sonunda söylediği şu beyitten sonra:

Eyleyüp âhır kitâbun gül redîf
Şeh du'âsın okı bülbül-veş latîf

"Kasîde-i Gül-i Sad-berg Berâ-yı Sultân Süleymân Han" başlıklı ve gül redifli Kanunî Sultân Süleymân övgüsünde bir kaside yazmıştır (*Lâmi'î Çelebi, 1998: 512-9*).

SONUÇ

Kökeni Arap edebiyatına dayanan mesnevî nazım şekli, oradan İran edebiyatına, İran edebiyatından ise Türk edebiyatına geçmiştir. Türk edebiyatında, bugünkü bilgilerimize göre XI. Asırdan itibaren mesnevî nazım şekliyle kısa mesnevîlerin yanında, binlerce beyit süren tarihler, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, öğretici dînî, ahlâkî ve tasavvufî konular... yazılmıştır. Belli bir konuyu işleyen, bağımsız bir kitap olarak yazılmış mesnevîler tertip bakımından genellikle birbirine benzediği görülmektedir. Bu genel tertipte üç ana bölüm bulunduğu göze çarpmaktadır. Bunlar, "giriş bölümü", "konunun işlendiği bölüm" ve "bitiş bölümü"dür. Bununla birlikte, bazı ilk dönem mesnevîlerinde (XIII-XIV. asır), yu-kardaki bölümlerin kesin çizgilerle ayrılmadığı da görülmektedir.

Mesnevîlerin "giriş bölümü"nde genellikle "besmele", "tahmîd", "tevhîd", "münâcât", "na't", "mi'râc", "mu'cizât", "dîn ulularına övgü: medh-i çihâr-yâr-i güzîn, Hz. Hamza ve Ab-bâs'a Övgü, Hz. Hasan ve Hüseyin'e Övgü, Dört Mezhep Kurucusuna Övgü¹ 12 İmama Övgü' Diğer Dîn Büyüklerine Övgü"- "Şairleri Övgü", "Pâdişah için Övgü", "Devlet Büyüğü için Övgü", "Sebeb-i Te'lîf" bölümleri bulunmaktadır.

Bütün mesnevîlerde görülmemekle birlikte, "Giriş bölümü"nde "mev'ize (= öğüt)", "sözün yüceliği", "söz söyleme arzusu", "sözün vasıfları", "hasb-i hâl", "âlemin merhametsizliği", "felek ve hareketleri", "insan ruhu ve yaratılışı", "tenbîh", "hisse", "temsîl", "aşk", "gönül", "hayret", ve "kaleme hitap" başlıklarıyla da karşılaşılabilir. Mesnevinin doğrudan "Allah lafzının vasfı", "kaleme hitap", "konuya girerek", "dua", "sultana övgü", "bir din büyüğüne övgü" veya "padişaha övgü" manzumesiyle ya da eserin isminin belirtildiği bir beyitle başladığı da görülmektedir. Ayrıca ender olarak Türkçe, Arapça ve Farsça mensur bir kısım ile de başladığı da müşahade edilmektedir.

Mesnevîlerde "âgâz-ı dâstân", "matla'-ı dâs-tân", "âgâz-ı kıssa", "âgâz-ı kitâb", "ibtidâ-i dâstân"... gibi başlıklarla başlayan "konunun işlendiği bölüm", mesnevînin ana bölümüdür. Burada ele alınıp işlenen konuların eserden esere değiştiği görülmektedir. Bu değişkenlik, bölümün genel planında da kendini göstermektedir. Bu bölümde, "giriş bölümü" için verilen genel plana benzer bir plan vermek mümkün değildir.

Mesnevîlerin "bitiş bölümü"nde ise, genellikle "Allah'a "hamd ü senâ" ve "dua", "sultana övgü ve saltanatının devamı için dua", "şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi", "tanınmış mesnevî şairleri ve eserlerini anma", "şairin eserine verdiği ad", "hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensihlerle metni doğru dürtüst okuyamayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Allah'a sığınma", "mesnevînin beyit sayısı", "mesnevînin yazılışıyla ilgili tarihler", "Şairin ismi", "Şair ve memleketi hakkında bilgi", "okuyucudan hayır dua isteme", "mesnevînin vezni", "Hazret-i Peygamber'e "salât" ve "selâm"" bölümleri yer almaktadır.

Kimi mesnevîlerde "konunun işlendiği bölüm"le "hâtîme" başlığı arasında, "tevhîd", mü-nâcât", "mev'ize", "temsîl", "fahriyye" gibi başlıklar görülür. "Hâtîme"si olmayan mesnevîler de vardır. Bu tür mesnevîlerde, sadece son beyitte eserin sona erdiği dile getirilmiştir.

AÇIKLAMALAR

* Kaynaklarda Nevâyî'nin böyle bir eseri zikredilmemektedir. Eserin sonunda "*tahrîr yâft Yûsuf u Züleyhâ-yı Mîr Alî Şîr el-Mütehallis Nevâyî Rabi'ü's-sâni 1053 Hezâr u pencâh ü se*" kaydı bulunmaktadır (Bilkan, 1998: 110-1).

1. Yaratan, yetiştiren ve göçüren rabbim olan Tanrının adı ile söze başlarım (Yûsuf Has Hâcib, 1988: 12)

2. Senin adınla nazma başladık, gerçeğe baş lama yolundaki azmimi kolaylaştır.

3. Bazen konunun işlendiği bölümde, eserin bölümlerinin ve o bölümlerde işlenen konuların manzum olarak yazıldığı da görülmektedir. Atâ'nın *Tuhfetü'l-u...âk'ı* gibi (Atâ, 2000: 140-V.

4 .Ahad olan Allah, Ahmed'in delâletiyle bidayet etti. Ahmet Ahadiyetin yüceliğinden zuhur eyledi. Ben, bu risale ile risaletin mührüne hizmet ettiğimden onu *Muhammediyye risalesi* ola-rak simlendirdim.

5. Yıl dörtyüz altmış iki idi, bu eseri yazıp tamamladım (Yûsuf Has Hâcib, 1988: 465).

6. Bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim; sözleri toplayıp, derleyerek, seçtim ve ayırdım (Yûsuf Has Hâcib, 1988: 475).

7. Ben bu söze başlarken, kasdimin ne olduğunu sen biliyordun, ey rabbim! Ben kendime şan ve şöhet veya iyi ad dilemedim; yakın olsun-uzak olsun, ben herkesin iyiliğini istedim. Bunu okuyan okudukça, beni hatu-layıp, belki bana da bir dua eder diye düşündüm. Dileğim bu idi, ümidim de budur; okuyan bana her hâlde bir dua edecektir. Dilim söyledi, elim de bunu yazdı, ey temiz kalpli insan, benim bu dilim ve elim fanidir. Ey zeki insan, dilden ve elden kalan nişane, işte sana yazıp bırakmış olduğum bu kiitaptır. Ey bunu okuyan canlı, ben dünyayı bırakıp, toprağa düşünce, beni unutma (Yûsu Has Hâcib, 1988: 465-6).

KAYNAKLAR

- ABDÎ (1987), **Niyâznâme-i Sa'd u Humâ A Mathnawi of Abdi**, (Hr. Nur Gürani), Boğaziçi Üni. SBE [Basılmamış YLT]
- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1997), "Belîğ'in *Gül-i Sadberg'i* [Manzum Yüz Hadis Tercümesi]", **Kültürümüzden Esintiler**, Ankara, ss. 151-99.
- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1997a), "*Sergüzeşt-nâme-i Fakir be-Azîmet-i Tokat*", **Kültürümüzden Esintiler**, Ankara, ss. 200-27.
- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1997b), "Şehrengizier Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi", **Kültürümüzden Esintiler**, ss. 228-84.
- ABDURRAHÎM-İ KARAHİSÂRÎ (1991), **Abdurrahîm Karahisârî'nin Vahdet-nâmesi**, (Hr. Hacı Ömer Karpuz), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış DT].
- ABDÜLBAKÎ ARİF EFENDİ; **Mi'râciyye**, Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi Nu. 398/9.
- ABDÜLVASÎ ÇELEBÎ (1996), **Halîlnâme**, (Hr. Ayhan Güldaş), KB Yay., Ankara.
- AGİŞ, Fazıl (1995), **Türk Edebiyatında Gül ü Bülbül Mesnevileri ve Abdurrahim Utizimcni'nin Bülbül ve Gül Mesnevîsi**, Selçuk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- AHMED FAKÎH (1974), **Kitâbu Evsâfî Mesâcidi's-şerîfe**, (Hr. Hasibe Mazioğlu), TDK Yay., Ankara.
- AHMED-İ DÂÎ (1952), **Nasîhat-ı Nûşirevân**, [Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri], (Hr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul.
- AHMED-İ DÂÎ (1952a), **Câmasb-nâme**, [Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri], (Hr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul.
- AHMED-İ DÂÎ (1975), **Ahmed-i Dâî and His Çengnâme (An Old Ottoman Mesnevî)**, (Hr. Gönül Alpay), Cambridge.
- AHMED-İ DÂÎ (1992), **Ahmed-i Dâî, Çengnâme; A Critical Edition and Textual Analysis**, (Hr. Gönül Alpay Tekin), Sources of Oriental Languages and Literatures Vol. 16, Cambridge Mass.: Harvard University.
- AHMED-İ RIDVÂN, **İskender-nâme**, Ankara Üni. DTCF Ktp., Mustafa Çon Kitaplığı Nu. B20; Millî Kütüphane: (MFA) A1704.
- AHMED-İ RIDVÂN (1999), **Türk Edebiyatında Hüsrev ü Şirin Mesnevîleri ve Ahmed Rıdvân'ın Hüsrev ü Şirini**, (Hr. Kemal Tavukçu), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış DT].
- AHMEDÎ; **Tervîhu'l-ervâh**, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Kısım Nu. 3595.
- AHMEDÎ (1995), **Ahmedî: Tervîhu'l-ervâh**, (Hr. Osman Özer), Fırat Üni. SBE [Basılmamış DT].
- AHMEDÎ (1975), **Cemşîd ü Hurşîd [İnceleme - Metin]**, (Hr. Mehmed Akalın), Ankara.
- AHMEDÎ (1983), **İskender-nâme [İnceleme-Tıpkıbasım]**, (Hr. İsmail Ünver), TDK Yay., Ankara.
- AHMET EFLÂKÎ (1989), **Âriflerin Menkıbeleri II**, MEB Yay., İstanbul.
- AKALIN, Nazir (1997), "Nizami-yi Gencevi ile Fuzuli-yi Bağdadi'nin *Leyli u Mecnun* Mesnevîlerinin Tartışmalı Mukayesesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, Konya [Ayrı Basım].
- AKAR, Metin (1987), **Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler**, KTB Yay., Ankara.
- AKBAY, Salahattin (1996), **Saruhanlı Şeyh İl-ıyas ve Manzum Esmâ'ü-i-hüsnâ Şerhi**, Gazi Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- AKÇAY, Hasan (1999), **Ahmedî'nin İskender-nâme'si: Transkripsiyonlu Metin**, Harran Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- AKDOĞAN, Ahmet (1989), "Mi'rac, Mi'racnâme ve Ahmedî'nin Bilinmeyen Mi'racnâme'si", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı: IX, İstanbul, ss. 263-310.
- AKDOĞAN, Yaşar (1988), **İskendernâme'den Seçmeler**, KTB Yay., Ankara.
- AKKUŞ, Metin (1987), **Türk Edebiyatında**

- Şehrengizler ve Bursa Şehrengizi**, Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- AKKUŞ, Metin (1993), "Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri-I: İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi", **Atatürk Üni. SBE Dergisi: Prof. Dr. Halûk İpekten'in Anısına**, Sayı: 1, Erzurum, ss. 81-5.
- AKSOY, Hasan (1998), **Kuşların Münazarası - DehMurg-** Marmara Üni. İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (1996), "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Gelibolu Şehrengizi*", **Türklük Bilimî Araştırmaları**, Sayı: 3, Sivas, ss. 157-76.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (1998), "Mesnevîlerin Giriş Bölümünde 'Din Ulularına Övgü'", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 7, Sivas, ss. 213-21.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (1999), "Vardarlı Fazlî ve *Mahzenü'l-esrâr Mesnevisi*", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 182, Şubat, ss. 55-61.
- ALDANMAZ, Ömer (2000), **Şemseddîn Siva-sî'nin Mir'âtü'l-ahlâk ve Mirkâtü'l-eş-vâk Adlı Mesnevisi: Edisyonkrîtik-İnceleme**, Cumhuriyet Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ALIŞIK, Eralp (1986), **Revânî'nin İşret-nâme'si**, İstanbul Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÂLÎ (1971), **Gelibolulu Âlî'nin Mîhr ü Mâh Mesnevisi**, (Hrz. Emin Uğunlu), Ankara Üni. DTCF [Basılmamış Lisans Tezi].
- ÂLÎ (1983), **Mîhr ü Mâh A Mathnawi of Mustafa ÂH**, (Hrz. Zeynep Sabuncu), Boğaziçi Üni., [Basılmamış YLT] Tez No. TS 1983 Sal 3.
- ÂLÎ (1996), **Gelibolulu Mustafa Âlî, Câmi'u'l-buhûr der-Mecâlis-i Sûr [Edisyon Kritik ve Tahlil]**, (Hrz. Ali Öztekin), TTK Yay., Ankara.
- ÂLÎ (1995), **Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Tuhfe-tü'l-uşşâk Mesnevisi**, (Hrz. İ. Hakkı Akso-yak), Ankara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ (x), **Yûsuf u Züleyhâ**, Salar-ceng Museum / A.P. L.T. 6.
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ (1956), **Ferhad ü Şirin**, (Özbekçeden Rusçaya Terc. Liyev Pyenkovsky), Moskova.
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ (1963), **Ferhad ü Şirin**, (Nşr. Parsa Şemsiyev - Hadi Zarif), Taşkent [Eski Harflerle].
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ (1994), **Alî-Şîr Nevâyî Ferhad ü Şirîn [İnceleme - Metin]**, (Hrz. Gönül Alpay-Tekin), TDK Yay., Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ (1995), **Lisânü't-tayr**, (Hrz. Mustafa Canpolat), TDK Yay., Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ (1996), **Alî-şîr Nevâyî Leylî vü Mecnûn**, (Hrz. Ülkü Çelik), TDK Yay., Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ (2001), **Sedd-i İskenderî [Metin-İnceleme]**, (Hrz. Hatice Tören), TDK yay., Ankara.
- ALPAY, Gönül (1970), "Hamdullah Hamdi'nin *Leylâ ve Mecnun* Hikâyesi", **Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Erzurum, ss. 25-32.
- ALPAY, Gönül (1989), "Ali Şîr Nevâî'nin *Ferhad ü Şirin* Mesnevisi Üzerindeki Etkiler", **TDAY-Belleten 1970**, TDK Yay., Ankara, ss. 155-67.
- ALPAY, Günay (1960), **Zâtî Şem' u Pervâne**, Mezuniyet Tezi, İstanbul Türkiyat Enstitüsü 550.
- ALPAY, Günay (1961), "Zati ve Şem' u Pervâne Mesnevisi", **İÜEF TDE Dergisi**, Cilt: XI, İstanbul, ss. 129-42.
- ALTUNKAYNAK, Nimet (1992), **Devletoglu Yûsuf'un Vikaye Tercümesi: Transkribe Metin**, Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ANBARCIOGLU, Meliha (Tankahya) (1968), **"İtikadnâme ve Türkçe Çevirisi"**, **Necati Lugal Armağanı**, TTK Yay., Ankara, ss. 649-701.
- ANBARCIOGLU, Meliha (1981), "Şâhnâme-i Firdevsî ve Edebiyât-i Türk", **Doğu Dilleri, AÜ DTCF Doğu Dilleri ve Edebiyatları Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 4'ten Ayrı Basım, Ankara.

- ANBARCIOĞLU, Meliha (1984), "Türk ve İran Edebiyatlarında *Mihr u Mâh* ve *Mihr u Müşterî* Mesnevileri", **Türk Tarih Kurumu Belleten**, Cilt: XLVII, Sayı: 188, Ankara, ss. 1151-89.
- ANBARCIOĞLU, Meliha (1986), "Kıyâsî'nin *Mihr u Mâh* Mesnevîsi", **Erdem**, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara, ss. 87-172.
- ARASLI, Hamit (1988), "*Leyli ve Mecnun* Hakkında", **TDAY-Belleten 1958**, TDK Yay. Ankara, ss. 17-39.
- ARGUNŞAH, Mustafa (1986), **Şükrî'nin Şe-lîm-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları**, Marmara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ARIKOĞLU, İsmail (1991), **Ümmî İsa'nın Mihr ü Vefâ'sı [İnceleme - Metin -İndeks]**, Yüzüncü Yıl Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÂRİF; **Vefâtü'n-nebî**, Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi Böl., Nu. 355/5.
- ÂRİF (1), **Mi'râc-ı Nebî**, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi Bölümü, Nu. 355/4.
- ARSLAN, Mehmet (1992), "Aynî'nin "Şâimâ-me" Özelliği Taşıyan Mesnevîsi Üzerine", **Yedi İklim**, İkinci Dönem, Sayı: 4, ss. 21-7.
- ARSLAN, Mehmet (1999), **Türk Edebiyatı'nda Manzum Sûrnâmeler (Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri)**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- ÂŞIK AHMED (1998), **Âşık Ahmed'in Câ-mi'ü'l-ahbâr'ı I [İnceleme], II [Metin]**, (Hrz. Muhittin Eliaçık), İstanbul Üni. SBE [Basılmamış DT].
- ÂŞIK PAŞA; **Garîb-nâme**, Tübingen Depot der Staatsbibliothek, Wilhelmstr 32 [Türk Dil Kurumu Ktp., Fotokopi: 217, Kayıt No: 336].
- ÂŞIK PAŞA (1986), **Âşık Paşa'nın: Garîb-nâ-mesi [İlk Dört Bâbanın Transkripsiyonlu Metni, Gramer-Kelime Teşkilî-Çekimle-ri ve Seçme Lûgat]**, (Hrz. Avni Gözütok), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÂŞIK PAŞA (1989), **Âşık Paşa: Garîb-nâme**, (Hrz. Zeki Kaymaz), İnönü Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÂŞIK PAŞA (1990), **Âşık Paşa: Garîb-nâme [Transkribe Metin]**, (Hrzlr. Remzi Bay-kaldı, Mahmut Şarlı, Kadir Güler), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÂŞIK PAŞA (1991), **Garîb-nâme (1 - 5)**, (Hasan Altınzincir) Çukurova Üni., SBE [Basılmamış DT].
- ÂŞIK PAŞA (1998), **Âşıkpaşa-yı Vefî, Garîb-nâme**, (Nşr. Bedri Noyan (Dedebaba), Ardıç Yay., İstanbul.
- ÂŞIK PAŞA (2000), **Garîb-nâme [Tıpkıbasım]**, 2 Cilt, (Hrz. Kemal Yavuz), TDK Yay., İstanbul.
- ATÂ (2000), **Tuhfetü'l-uşşâk (Uşşâk-nâme) [İnceleme - Metin - Dizin]**, (Hrz. Seyful-lah Türkmen), Kırıkkale Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ATEŞ, Ahmet (1988), "Mesnevî" mad., **İslâm Ans-**, Cilt: 8, İstanbul.
- AY, Ümran (2000), **Nidâyî: Manzûme -i Tıb**, Marmara Üni. SBE, [Basılmamış YLT].
- AYAN, Gönül (1985) "**Lâmi'î Çelebi'nin Vâmık u Azrâ'sı**", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 36, ss. 209-11.
- AYAN, Hüseyin (1974), "**Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsindeki Gazeller**", **Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Sayı: 5, Erzurum, ss. 31-43.
- AYAN, Hüseyin (1983), "**Hâmidî-zâde Celî-lî'nin Leylâ vü Mecnûn'u**", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 27, ss. 67-93.
- AYAN, Hüseyin (1986), "**Celîlî'nin Hecr-nâ-me'si**", **Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Fasikül: 1, Sayı: 14, Erzurum, ss. 155-173.
- AYDEMİR, Yaşar (1999), **Bağdat Şehr-âşûb'u, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr, Himmet Biray Özel Sayısı**, Ankara, ss. 446-75.
- AYNAGÖZ, Pervin (1989), "**Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sad-berg'i Üzerine Bir Değerlendirme**", **Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)**, Cilt: 3, Sayı: 1, Elazığ, ss. 1-27.
- AYNUR, Hatice (2000), **Üniversitelerde Eski**

- Türk Edebiyatı Çalışmaları**, Sayı: 10, İstanbul.
- AYNUR, Hatice (2001), **Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları**, Tezler-Yayınlar-Haberler 2000, İstanbul.
- AZAMAT, Nihat (1988), "Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: *Yusuf u Zeliha, Esrâmâme Tercü-mesi*". **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı: VII-VIII, İstanbul, ss. 347-64.
- ÂZERÎ İBRAHİM ÇELEBİ (1994), **Âzerî İbrahim Çelebi ve Nakş-ı Hayâl Mesnevîsi [İnceleme-Metin]**, Erciyes Üni. SBE [Basılmamış DT].
- AZMÎ, **Pend-nâme-i Azmî**, Süleymaniye Ktp. Esat Efendi Böl. Nu. 3473/10.
- BABA YÛSUF, **Şeyh Baba Yûsuf-ı Sivrihisârî (2000), Mevhûb-ı Mahbûb [İnceleme-Metin-Sozlük-İndeks]**, (Hrz. Ahmet Kartal), Eskişehir.
- BANARLI, Nihâd Sâmî (1939), *XIVüncü Asır Anadolu Şâirlerinden Ahmedî'nin Osmanlı Tarihi=Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âli Osman ve Cemşîd ve Hurşîd Mesnevîsi*, [Türkiyat Mecmuası VI. cildinden ayırtbasım], İstanbul.
- BAYBURTLU ZİHNÎ; **Sergüzeşt-nâme**, İstanbul Üni. Ktp. TY 9601.
- BAYRAM, Ömer (2000), **Himmetzâde Abdî ve Gencîne-i İ'câz İsimli Mesnevîsi**, Fatih Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- BEDR-İ DİLŞAD (1997), **Bedr-i Dilşad'ın Murâdnâmesi**, (Hrz. Âdem Ceyhan), 2 Cilt, MEB Yay., İstanbul.
- BEGPAZARLI MAAZOĞLU HASAN (trhs.), **Gazavât-ı Emîr-ü'l-mü'minin Alî, Feth-i Kal'a-yı Selâsil**, İstanbul Millet Ktp., Manzum Eserler Böl. Nu. 1222/2, yk. 34b-63a.
- BEGPAZARLI MAAZOĞLU HASAN (trhs.), **Cenâdil Kal'ası**, İstanbul Millet Ktp., Manzum Eserler Böl., Nu. 1222/1, yk. 13a-34b.
- BEKÂYÎ (1988), **İznîkî Bekâyî'nin Gül ü Bülbül Mesnevîsi**, (Hrz. Zehra Gökdeniz), Boğaziçi Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- BERTELS, E. (1951), "Ali Şîr Nevâî, *Leylî ve Mecnûn*", (Türkçeye Tercüme Eden: Mirza Bala), **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: IX, İstanbul, ss. 47-64.
- BEHİŞTÎ (1995), **Behiştî ve Heft-peyker'i**, (Hrz. Şener Demirel), Fırat Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- BEHİŞTÎ (1999), **Behiştî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevîsi** [İnceleme-Metin], (Hrz. Zeynel A. Aygün), Çukurova Üni. SBE [Basılmamış DT].
- BİHİŞTÎ (1951), **Bihîştî ve Leylî vü Mecnûn'u**, (Hrz. Rezzan İlter), İstanbul Üni. Edebiyat Fak., TE, Nu. 386 [Basılmamış Mezuniyet Tezi].
- BİLGİÇ, Aysel (1987-1988), **Kıyafetnameler Üzerine Bir Araştırma**, Gazi Üni. Gazi Eğitim Fak. [Basılmamış Mezuniyet Tezi].
- BİLKAN, Ali Fuat (1998), **Hindistan'da Gelişen Türk Edebiyatı**, KB Yay., Ankara.
- BURSALI ALİ RIZA; **Hilye-i Hazret-i Mevlânâ**, Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Ktp. No. 2454.
- BURSALI RAHMÎ (1985), **Bursalı Rahmî: Gül-i Sad-berg**, (Hrz. Pervin Aynagöz), Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fak. [Basılmamış Lisans Tezi].
- BURSALI RAHMÎ (1990), **Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-berg'i**, (Hrz. Gülgün Erişen), Ankara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- BURSALI RAHMÎ (1996), **Bursalı Rahmî, Şâh u Gedâ** [İnceleme-Metin], (Hrz. Sevim Birici), Fırat Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- CÂMÎ, Nûreddîn Abdurrahmân bin Ahmed-i Câ-mi-yi Horâsânî; (1370), **Mesnevî-yi Heft-Evrenç, (Tashîh ve Mukaddime: Aka-yi Murtazâ, Müderris-i Geylânî)**, Tehrân.
- CÂMÎ (1989), **Cami Tuhfetü'l-ahrâr ve Türkçe Çevirisi**, (Hrz. Yusuf Öz), Ankara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- CANIM, Rıdvan (1998), **Türk Edebiyatında Sakînâmeler ve İşretnâme**, Akçağ Yay., Ankara.
- CELÂL-ZÂDE SÂLİH (1995), **Celâl-zâde Sâlih Çelebi Leylâ vü Mecnûn** [Tenkidli Yayın - İnceleme], (Hrz. Rıfat Kütük), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- CELİLÎ (1997), **Hâmidî-zâde Celîlî Hayatı**,

- Eserleri, Edebî Kişiliği ve Hüsrev ü Şîrîn Mesnevîsi [İnceleme - Tenkidli Metin]**, (Hr. Şevkiye Kazan), Süleyman Demirel Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- CEM SULTAN (2000), **Cemşid ü Hurşid**, (Hr. Adnan İnce), TDK Yay., Ankara.
- CEM SULTAN (1997), **Cemşid ü Hurşid [İnceleme-Metin]**, (Hr. Münevver Okur Meriç), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- CEMÂLÎ (1990), **Cemâlî Hümâ vü Hümâyûn [İnceleme - Tenkidli Metin]**, (Hr. Osman Horata), Hacettepe Üni. SBE [Basılmamış DT].
- CEMÂLÎ (1998), **Cemâlî, Miftâhü'l-ferec [İnceleme-Tenkidi Metin]**, (Hr. İ. Çetin Derdiyok), Türkoloji Araştırmaları, Adana.
- CEVRÎ (x), **Hilye-i Cihâr-yâr-i Güzîn**, Atatürk Üni., Ağah Sırrı Levend Kitaplığı, No: 545.
- CEVRÎ, Cevrî İbrâhîm Çelebi (1891), **Hilye-i Cârî-yâr-i Güzîn**, İstanbul.
- CİNÂNÎ (1990), **Cinânî Cilâ'u-kulûb [Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük]**, (Nşr. Mustafa Özkan), İstanbul.
- CİNÂNÎ (1994), **Cinânî, Riyâzu'l-cinân'ı [İnceleme-Metin]**, (Hr. Mahmut Şarlı), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış DT].
- COŞKUN, Menderes (1999), **Ottoman Pilgrimage Narratives and Nabi's Tuhfetü'l-haremeyn**, University of Durham, [Basılmamış DT].
- CUNBUR, Müjgan (1997), **"Murad-name", Millî Kültür**, Cilt: I, Sayı: 2, ss. 60-3.
- ÇAĞLAYAN, Bünyamin (1997), **Divan Şiirinde Kerbelâ Mersiyeleleri**, Gazi Üni. SBE [Basılmamış DT].
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1969), "Taşlıcalı Dukâkinzâde Yahya Bey'in *İstanbul Şehr-en-gîzr*, **İÜEF TDED**, Cilt: XVII, İstanbul, ss. 73-108.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (1996), **Kültür Tarihimizde Kıyâfet-nâmeler, Kaynakları, Konuları, Hükümlerin Değerlendirilmesi ve Örnek Metinler**, Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1978), "XIII - XV (ilk yarısı)-Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", **Mevlânâ ve Yaşama Sevinci**, (Hr. Feyzi Halıcı), Ankara, ss. 99-133.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1979), "Kıyâfe(t) İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *kıyâfetnâ-meleri*", **Atatürk Üni. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı**, Fasikül: 2, Sayı 11, Ankara [Ayrı Basım].
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1985), "Âşık Ahmed'in *Câmi'tül-ahbâYı*", **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü İbrahim Kafesoğlu Armağanı**, Ankara, ss. 171-87.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), "Süleyman Nahî-fî'nin *Hicretü'n-nebî* Adlı Mesnevîsi", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998a), "Zâifî'nin *Gaza-vât-ı Sultan Murad İbni Muhammed Han* Adlı Mesnevîsi", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul, ss. 151-8.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1999), **Türk Edebiyatı'nda Mesnevî [XV. yy.'a Kadar]**, Kita-bevi İstanbul, ss. 21-30.
- ÇELİK, Ali (2000), "XVIII yy. Müelliflerinden Ahmed Mürşidî'nin *Abmedîyye* İsimli Eseri", **Akademik Araştırmalar Dergisi: Osmanlı Özel Sayısı**, Sayı: 4-5, ss. 85-101.
- ÇELİK, Bayram (1998), **Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesevisi ile Hamdullah Ham-dî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinde İnsan Psikolojisi**, Çukurova Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÇELİK, Muhittin (1989), **Revânî: İşret-nâme [Dil Özellikleri - Metin - Sözlük]**, İnönü Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÇETİN, Nihad M. (1972), "Arapça Birkaç Darb-ı Meselin ve Şeyhî'nin *Har-nâme*'sinde İşlediği Hikâyenin Menşei Hakkında", **Şarkiyat Mecmuası VII**, İstanbul, ss. 227-43.
- ÇETİN, Nihad M. (1973), **Eski Arap Şiiri**, İstanbul Üni. Yay., İstanbul.

- ÇETİN, Nihad M. (1991), "Arap: IV: Edebiyat" mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul, ss. 286-309.
- ÇETİN, İsmet (1997), **Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri**, KB Yay., Ankara.
- DÂVÛD; **Gazavât-ı Emîrî'l-mü'minîn Alî der-Memleket-i Sind bâ-Mukatıl Şâh**, Afyon İl Halk Ktp., Gedik Ahmed Paşa Böl., Nu. 18349/3, yk. 207a-228a.
- DEDE ÖMER RÛŞENÎ (1982), **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri ve Miskinlik-nûme Mesnevîsi** [Edisyon Kritik], (Hzr. Mustafa Uzun), Marmara Üni. SBE [Basılmamış DT].
- DEDE ÖMER RÛŞENÎ (1990), **Ney-nâme**, (Hzr. Mustafa Uzun), İstanbul.
- DEMİRTAŞ, Faruk Kadri (1951), "Fâtih Devri Şairlerinden Cemâli ve Eserleri", **İÜEF TDED**, Cilt: IV, Sayı: 3, İstanbul, ss. 189-213.
- DENİZ, Sabahat (1993), "*Cemşîd ü Hurşîd* Mesnevîsindeki Temsili Hususiyetler", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fak. Yay., Sayı: 7, İstanbul, ss. 187-202.
- DİLÇİN, Cem (1978), "XIII. Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: *Ahvâl-i Kıyâmet*, **Ömer Asım Aksoy Armağanı**, TDK Yay., Ankara, ss. 49-86.
- DİLÇİN, Cem (1983), **Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi**, TDK Yay., Ankara, ss. 167-201.
- DİLÇİN, Cem (1993), "*Mantık* 't-tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma", **AÜ DTCF Dergisi**, S. 369, ss. 35-562.
- DİNDAR, Muharrem (1999), **Bihîstî Ramazan Efendi ve Cemşâh ve Âlemşâh Mesnevîsi**, Uludağ Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- DOĞAN, M. Nur (1996), **Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn: Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar**, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- DOĞAN, M. Nur (1997), "Lâle Devri Şairlerinden İshak Efendi'nin Orijinal Mesnevîsi: *Bi'set-nâme*", **İÜEF TDED**, Sayı: 27, ss. 101-68.
- DOLU, Halide (1953), **Menşeyinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları, Vesikalar Albümü**, İstanbul Üni. [Basılmamış DT].
- DOLU, Halide (1988), "*Dâstân-ı Varka ve Gül-şâh'ın Fiil Çekimi*", **TDAY- Belleten** 1954, 2. Baskı, TDK Yay., Ankara, ss. 221-31.
- EDİRNELİ GÜFTÎ; **Hilye-i A'ere-i Mübeşşere**, Süleymaniye Ktp. Lâleli 1715/7.
- ELVAN ÇELEBİ (1984), **Menâkibu'l-kudsiyye fî-Menâsibi'l-ünsiyye [Baba İlyas-ı Hora-sânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi]**, (Hzrlr. A.Y. Ocak-İ.E.Erünsal), İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- ELVÂN-I ŞÎRÂZÎ; **Gülşen-i Râz Tercümesi**, İstanbul Üni. Ktp., TY 829.
- EMİNZADE, Mehmet (1948), **Nevâî'nin Fer-had ve Şîrîn'i**, İstalinabad.
- EMÎRÎ; **Mir'atü'l-ebâr ve Muhtârü'l-ahyâr**, Nuriyosmaniye Ktp. TY. 2584/1.
- EMÎRÎ (x), **Nasihat-nâme**, Millet Ktp. Mzm. 860.
- EMRE (1286), **Pend-nâme-i Attâr Tercümesi, İzzet Efendi Taş Destgâhı**, [Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* kenarında yazılı].
- EMRE (1998), **Tercüme-i Pendnâme-i Attâr**, (Hzr. Azmi Bilgin), İstanbul.
- ENVERÎ (1928), **Düstûr-nâme-i Enverî**, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal (1986), "*Ahmedî, Münazara (Telli Sazlar Atışması)*", **İÜEF TDED**, Cilt: XXIV-XXV, İstanbul, ss. 129-204.
- ERKAL, Abdülkadir (1997), "*Lâmi'nin Ferhâd u Şîrîn Mesnevîsi*" **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 8, ss. 51-66.
- ERTAYLAN, İ. Hikmet (1946), "*Yûsufi-i Meddâh Yeni İki Varaka ve Gülşah Nüshası -Hâmûş-nâme, Dâsitân-ı İblîs-i 'Aleyhi'l-la'ne ve Maktel-i Huseyn*", **İÜEF TDED**, Cilt: 1, Sayı: 1, İstanbul, ss. 105-21.
- ERTAYLAN, İ. Hikmet (1952), **Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Üni. Edebiyat Fak.Yay., İstanbul.
- ERİMER, Kayahan (1974), "*Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser*", **TDAY-Belleten** 1973-

- 1974, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, ss. 265-81.
- ERİŞEN, Gülgün (1992), "Bursalı Rahmî ve *Gül-i Sadberg'i*", **Türkoloji Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, Ankara, ss. 285-315.
- ERZURUMLU DARÎR (1994), **Kıssa-i Yûsuf**, (Hrz. Leylâ Karahan), TDK Yay., Ankara.
- ESRÂR DEDE; **Fütüvvet-nâme-i Esrâr**, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmûd Efendi Kısım, Nu.3741.
- EYYÛBÎ (1991), **Menâkıb-ı Suttan Süleyman [Risâle-i Padişâh-nâme]**, KB Yay., Ankara.
- FAHRÎ (1974), **Fahris Hüsrev u Şîrin Eine Türkische Dichtung Von 1367**, (Nşr. Barbara Flemming), Wiesbaden.
- FAKÎRÎ; **Risâle-i Ta'rîfât**, İstanbul Üni. Ktp. TY 3051.
- FAZİLOV, E. İ.; (1975), "Kutb'un *Hüsrev ü Şirin* Yazmasında Bulunan Kayıtlar", (Türk-çeye Tercüme Eden: Nazif Hoca), **İÜEF TDED**, Cilt: 21, İstanbul, ss. 89-96.
- FAZLÎ (1991), **Fazlî, Gül ü Bülbül**, (Hrz. Neclâ Eskin), Gazi Üni. Fen-Edebiyat Fak., Türk Dilî ve Edebiyatı Böl. Bitirme Tezi.
- FAZLÎ (1991a), **Fazlî, Gül ü Bülbül**, (Hrz. Va-hibe Acaz), Gazi Üni. Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi.
- FEDAÎ DEDE (1993), **Fedayi Dede Mantık-ı Esrâr [Tenkidli Metin ve İnceleme]**, (Hrz. Taceddin Şimşek), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- FESÂÎ, Mansûr Rostgâr (1372), **Envâ'-i Şîr-i Fârsî**, Tehrân, ss. 428-76.
- FEVZİYE ABDULLAH (1950), "Nizâmî - Şeyhî, Hüsrev ü Şîrin Mukayesesi", **İÜEF Tarih Dergisi**, C. I, S. 1-2, İstanbul, ss. 263-81.
- FUZÛLÎ (1955), **Beng ü Bâde**, (Hrz. Kemâl Edib Kürçüoğlu), İstanbul.
- FUZÛLÎ (1981), **Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn**, (Hrz.: Hüseyin Ayan), Dergâh Yay. İstanbul.
- GANÎ-ZÂDE NÂDİRÎ; **Mî'râciyye**, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Böl. Nu. 5250.
- GANÎZADE NÂDİRÎ (1), **Şeh-nâme-i Nâdirî**, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmûd Nu. 5250.
- GELİBOLULU ÂLÎ (1998), **Riyâzü's-sâlikîn**, (Hrzlr. Mehmet Arslan - İ. Hakkı Akso-yak), Sivas.
- GÖÇGÜN, Önder (1987), **Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri**, Ankara.
- GUBÂRÎ ABDURRAHMÂN; *Yûsuf u Zühhyâ*, Manisa İl Halk Ktp. Nu. 1215/5.
- GUBÂRÎ (x), **Menâsik-i Hac**, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Kısım Nu. 3989.
- GÜFTÎ; **Teşrifâtü's-şu'arâ**, İstanbul Üni.Ktp. TY. 1533 ve 9619.
- GÜLŞEHRÎ; **Mantku't-tayr**, Süleymaniye Ktp. Fatih Kısım Nu. 2557/2 [Millî Kütüphane Mikrofilm Arşiv Nu.: A 942].
- GÜLŞEHRÎ (1952), **Gülşehrî ve Mantku't-tayr'ı**, (Hrz. Müjgan Cunbur), Ankara Üni. DTCF TDE Enstitüsü [Basılmamış DT].
- GÜLŞEHRÎ (1957), **Mantku't-tayr** [Tıpkı Basım], (Önsözü Yazan: Ağâh Sırrı Levend), TDK Yay., Ankara.
- GÜLŞEHRÎ (1982), **Gülşehrî ve Feleknâme**, (Ter. Saadettin Kocatürk), KTB Yay., Ankara.
- GÜLŞEHRÎ (1984), **Gülşehrî ve Felek-nâme [İnceleme ve Metin]**, (Hrz. Saadettin Kocatürk), A.Ü. DTCF Yay., Ankara.
- GÜNAY, Umay - Osman Horata (1994), **Yunus Emre: Risâletü'n-nushiyye**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- GÜNGÖR, Zülfikar (2000), **Türk Edebiyatında Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i**, Ankara Üni. SBE [Basılmamış DT].
- GÜRER, Abdülkadir (1994), "Lâmî's *Gûy u Çevgân* Supplementband 35, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1994, 388+72s.", **AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı: 5, Ankara, ss. 601-8.

- GÜVÂHÎ (1983), **Pend-nâme**, (Hzr. Mehmet Hengirmen), KTB Yay., Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1968), **Kutbun Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri**, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- HADÎDÎ (1991), **Tevârîh-i Âl-i Osmân (1299-1523)**, (Hzr. Necdet Öztürk), İstanbul.
- HAKANÎ, Hakamı Mehmed Bey (1848), **Hilye-i Hakamı**, İstanbul.
- HAKANÎ (1991), **Hilye-i Saadet**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- HAKANÎ (1993), **Hakamı: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Hadîs-i Erba'ın'ın Ten-kidli Metni**, (Hzr. Müzahir Kılıç), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- HALÎLÎ (1993), **Firkat-nâme [İnceleme - Metin]**, (Hzr. O. Kemâl Tavukçu), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- HAMDÎ (1982), **Hamdullah Hamdi, Leylâ vü Mecnûn**, (Hzr. Zülfü Güler), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış DT].
- HAMDÎ (1991), **Yusuf u Züleyhâ**, (Hzr. Naci Onur), Akçağ Yay., Ankara.
- HAMDULLAH HAMDÎ, **Leylâ vü Mecnûn**, İstanbul Üni. Ktp., T.800.
- HÂMÎDÎ, **Yûsuf u Züleyhâ**, Topkapı Sarayı Ktp., Revan Böl. Nu. 832.
- HÂŞİMÎ (1996), **Mihr ü Vefâ**, (Hzr. Selami Ece), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- HATİBOĞLU (1521), **Ferah-nâme**, Macar İlimler Akademisi Ktp., Türkçe Yazmalar Nu. 24.
- HATİBOĞLU (1960), **Bahrü'l-hakayık**, (Nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul.
- HATİBOĞLU (1984), **Ferahname, egy XV. szazadi Oszman-Török nyelvelm¹k**, (Hzr. Cemil Öztürk), Phd. Thesis. Budapest Eöt-vös Lorand Tudományegyetem [Basılmamış DT].
- HATİBOĞLU (1994), **Hatiboğlu'nun Ferahnâme'si: Metin**, (Hzr. Hüsamettin Zümrütler), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- HAYALÎ (1449), **Ravzatü'l-envâr**, Süleymaniye Ktp. Fâtih Bölümü, Nu. 2633.
- HİLMÎ (1995), **Bahrü'l-kemâl [Transkribe Metin]**, (Hzr. Cihan Okuyucu), Erciyes Üni. Yay., Kayseri.
- HOCA MES'ÜD (1340-1342), **Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercümesi**, (Hzrlr. Kilisli, Rif'at -Veled Çelebi, Şeyh Mes'ûd bin Osman), İstanbul.
- HORATA Osman (1998), **Esrâr Dede, Hayatı-Eserleri-Şiir Dünyası ve Divanı**, KB Yay., Ankara.
- HORATA Osman (2000), "Hâcû-yı Kirmânî ve Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* Mesnevilerinin Karşılaştırılması", **Journal of Tur-kish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Volume 24, Harvard University, ss. 121-135.
- HUDÂYÎ, Azîz Mahmûd Hudâyî; **Necâtü'l-ga-rîk**, Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa Kısım, Nu. 451/1
- HUMÂYÎ, Celâluddîn (1370), **Funûn-i Belâgat ve Sanâ'ât-i Edebî**, Tehrân, ss. 156-72.
- HUSREV-İ DİHLEVÎ (1975), **Matla'u'l-envâr**, (Nşr. Ahmedoğlu Muharremof), Moskova.
- HÜSEYNÎ; **Câmiu'n-nesâyih**, Süleymaniye Ktp, Serez ölümü Nu. 1744.
- İBRÂHİM BEG (1995), **İbrâhîm Beg Dîvânı [İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük]**, (Hzr. Kadir Güler), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış DT].
- İBRAHİM BİN BÂLÎ; **Hikmet-nâme**, İstanbul Üni. Ktp. TY. 282.
- İLYÂS BİN MECDİDDÎN (1999), **Esmâ-i Hüs-nâ Şerhi**, (Hzr. Numan Külekçi), Akçağ Yay., Ankara.
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi (1996), **"Lutfiyye-i Vehbî", Türk Edebiyatı**, Yıl: 24, Sayı: 267, ss. 33-6.
- İNAN, Abdulkadir (1951), **Kutb'un Husrev ve Şîrîn'inden Örnekler**, Ankara.
- İNCE, Adnan (1986), "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdî ve Eserleri", **Türk Dili**, Sayı: 410, ss. 186-92.
- İNCE, Adnan (1987), "Abdî'nin *Niyâz-nâme-i Sa 'd ü Hümâ'sı*", **Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler) 1987 1 (2)**, ss. 155-206.
- İNCE, Adnan (1989), **"Cemşîd ü Hurşîd Mesne-**

- vîleri", **Fırat Üniversitesi Dergisi [Sosyal Bilimler]**, Cilt: 3, Sayı: 2, Elazığ, ss. 109-39.
- İNCE, Adnan (1998), "*Gül ü Nevruz* mesnevileri ve Sâbir'in Eserinden Seçme Beyitler", **Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazoğlu Armağanı**, Sayı: 22, ss. 103-31.
- İPEKTEN, Halûk (1988), **Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri**, Erzurum.
- İPEKTEN, Haluk (1997), **Eski Türk Edebiyatı - Nazım Şekilleri ve Aruz-**, Dergâh Yay. İstanbul, ss. 59-74.
- İSEN, Mustafa (1988), "Usûlî'nin Yenice Şeh-rengizi", **Mehmet Kaplan İçin**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, ss. 131-48.
- İSEN, Mustafa - Muhsin Macit; (1992), **Türk Edebiyatında Tevhidler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- İSEN, Mustafa (1993), "*Çeng-nâme'ye Dair*", **Polemik**, Sayı: 8, Ankara, ss. 8-9.
- İSEN, Mustafa - Hamit Burmaoğlu; (1993a), "Lâmî'nin Bursa Şehrengizi", **Yedi İklim**, Cilt: 5, Sayı: 40, İstanbul, ss. 103-5.
- İSHAK ÇELEBÎ; Şehr-engîz-i Bursa, İstanbul Üni. Ktp. Nu. 2870.
- İSLÂMÎ (1996), **Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin, İslâmî'nin** Mesnevisi, (Hzrlr. Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice-İ. Hakkı Aksoyak), Sivas.
- KAHRAMAN, Bahattin (1992), "*Heft-peyker* Çevirileri ve Ali Şir Nevai'nin *Seb'a-i Sey-yâre'si*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ali Şir Nevai Sempozyumu**, 3 Ocak 1992, Konya.
- KALKIŞIM, Muhsin (1998), **Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Hikâyesi [Tahkiye Unsurları]**, Derya Kitabevi, Adana.
- KANAR, Mehmet (1995), **Fehmî ve Şebiste-rî'den Şem ve Pervane**, İnsan Yay. İstanbul.
- KARACA, Yusuf (1999), **Süleyman Nahîfî Efendi ve Mevlidi: Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Mevlidi'nin Tenkitli Metni**, Ankara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- KARADÜZ, Sıddık (2000), **Dervîş Şemsî'nin Dehmurg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Değerlendirilmesi**, Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- KARAHAN, Abdülkadir (1991), **İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara.
- KARTAL, Ahmet (1998), "Şeyh Baba Yûsuf un *kıyâfet-nâme'si*", **Akademik Bakış**, Sayı: 4, Adana, ss. 55-8.
- KARTAL, Ahmet (1998a), "Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî ve Eserleri", **bilig**, Sayı: 7, Ankara, ss. 136-54.
- KARTAL, Ahmet (1999), **Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri)**, Gazi Üni. SBE [Basılmamış DT].
- KARTAL, Ahmet (2000), "Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'i* ile Fahrî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'inin* Mukayesesi", **Türk Yurdu -Türk Romanı Özel Sayısı-**, Cilt: 20, Sayı: 153-154, Ankara, ss. 360-83.
- KARTAL, Ahmet (2001), "Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülîstan* İsimli Eserinin Türkçe Tercümeleri", **bilig**, Sayı: 16, Ankara, ss. 99-126.
- KASTAMONULU ŞÂZÎ; **Maktel-i Hüseyin**, Üsküdar Selim Ağa Ktp. Kemankeş Böl. Nu. 528.
- KAVCAR, Cahit (1989), "Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha'sı*", **TDAY Belleten-1968**, Ankara, ss. 157-172.
- KAVCAR, Cahit (1989a), "Kemal Paşazâde'nin Şairliği ve *Yusuf u Züleyhası*", **TDAY Belleten-1968**, 2. Baskı, Ankara, ss. 227-49.
- KAYA, İ. Güven (1997), "Bepazarlı Ma'azoğlu Hasan ve *Cenâdil Kal'ası Gazavatnamesi*", **Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazoğlu Armağanı I**, Sayı: 21.
- KAYA, İ. Güven (1997a), **Dehmurg [İnceleme-Tenkidli Metin ve Tıpkı Basım]**, Harvard Üni., Cambridge.

- KAYSUNÎZÂDE ÖMER BEDREDDÎN; **Dür-rü'î-manzûm**, Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Nu. 2468.
- KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA; **Gülşen-i Aşk**, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi Kısım, Nu. 718.
- KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA (1269), **Mihnet-keşân**, İstanbul.
- KEMAL PAŞAZÂDE (1979), **Kemal Paşazâde'nin Yusuf u Zeliha'sı ve Dil Hususiyetleri**, (Hrz. Mustafa Demirel), İstanbul Üni. [Basılmamış DT].
- KEMAL PAŞAZÂDE (1983), **Yusuf u Züleyha**, (Hrz. Mustafa Demirel), KTB Yay., Ankara.
- KEMÂL ÜMMÎ; **Menakıb-ı Gılânî**, Süleymaniye Ktp. Serez Kısım, Nu. 1799.
- KEMALOĞLU İSMAİL (1998), **Kemaloğlu İsmail Ferahnâme [Biyografi-Devir ve Tür Araştırması-35 Varağın Neşri]**, (Hrz. Ti-jen Çalışkanman), Ege Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- KİLİSLİ, Muallim Rifat (1928), "Süheyl ü Nevbahâr'a Dâir", **Türkiyat Mecmuası**, C. 2, ss. 401-9.
- KİRDECİ ALİ (trhs.), **Dâsitân-ı Kesikbaş**, Nu-ruosmaniye Ktp. Nu. 3430, yk. 58a-59b.
- KİRDECİ ALİ (trhs.l), **Dâsitân-ı Ejderha**, Ankara Millî Ktp. Vasfî Mahir Bağış Nu. Yok, yk.71a-75b.
- KONCU, Hanife (1996), "Şâhidî'nin *Leylâ ve Mecnûn* Mesnevisi ve Bilinmeyen Bir Nüshası", **Bir**, Sayı: 6, ss. 137-43.
- KONCU, Hanife (2001), "Edebiyat Tarihi Bağlamında Bir Mesnevi: *Dâstân-ı Vefât-ı İbrâ-hîm*", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 4, İstanbul, ss. 125-58.
- KORKMAZ, Ramazan (1988), **Keçecizade İzzet Molla ve Mihnet-keşân Üzerine Bir Araştırma**, Fırat Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- KORKMAZ Zeynep (1995), "Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Yûsuf ve Züleyha Mesnevisinin Tanınmayan Bir Yazmanın ve Eserin Yazarı", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, Ankara, ss.304-42.
- KORTANTAMER, Tunca (1997), **Nev'i-zâde Atâyî ve Hamse'si**, Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay., İzmir.
- KÖKSAL, Hasan (1984), **Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara.
- KÖKSAL, M. Fatih (1996), "Türk Edebiyatında *Hüsn ü Dil* Mesnevileri ve Yenipazarlı Vâ-lî'nin *Hüsn ü Dil* Mesnevisi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 3, Sivas, ss. 91-126.
- KÖKSAL, M. Fatih (1998), "Âhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* Mesnevisi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 6, Sivas, ss. 209-53.
- KÖPRÜLÜZÂDE, Mehmed Fuad (1917), "*Har-nâme*", **Yeni Mecmûa**, 4 Teşrîn-i evvel 1917, Numara: 13, ss. 253-6.
- KÖPRÜLÜZÂDE, Mehmed Fuâd (1928), "*Fer-hengnâme-i Sa 'dî* Yâhud Muhtasar Bostân Tercümesi, Nâzımı: Hoca Mes'ûd ve *Süheyl ü Nev-bahâr* Nâzımı: Sekizinci 'Asr-ı Hicrî Ş'arâsmdan Mes'ûd bin Ahmed", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: 2, İstanbul, ss. 481-9.
- KÖPRÜLÜZÂDE ES'AD PAŞA; **Yûsuf u Züleyha**, Süleymaniye Ktp., Laleli Kısım, Nu. 1697.
- KÖSE, Recep (1997), **Bursalı Lâmi'î'nin Şem' ü Pervâne'si [İnceleme - Metin]**, İnönü Üni. SBE, Malatya [Basılmamış YLT].
- KUT (Alpay), Günay (1976), "Lâmi'î Chelebi and His Works", **Journal of Near Eastern Studies**, April, Volume: 35, Number: 2.
- KUT (Alpay), Günay (1989), "Aşkî ve *Heft-pey-ker* Çevirisi", **TDAY-Belleten** 1972, TDK Yay., Ankara, ss. 127- 51.
- KUTB (1958-1961), **Najstarsza wersja turecka Husrev u Şîrîn Qutba, I (Metin), II (Faksimile), III (Sözlük)**, (Hrz. Zajaczkowski, A.), Warszawa.
- KUTLAR, Fatma S. (2000), "Mesnevi Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevî Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi", **Türkbilig**, Nisan, Ankara, ss. 102-157.

- KUTLUK, İbrahim (1952), "Kültür ve Dil Tarihimizin Yeni Bir Vesikası, Attar'ın *Esrar-nâme* Tercümeleri", **İÜEF TDED**, C. 2, S. 1-2, İstanbul, ss. 125 -132.
- KÜLEKÇİ, Numan (1999), **XI-XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevî Edebiyatı Antolojisi**, 2 Cilt, Aktif Yayınevi, Erzurum.
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ; **Maktel-i Âl-i Resûl**, Süleymaniye Ktp. Serez Böl. Nu. 4019/6.
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (x), **Şerh-i Şâfi**, Süleymaniye Ktp. Nu. 767/13.
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (1994), **Lâmi's Gûy u Çev-gân**, (Hrz. Nuran Tezcan), Franz Stainer, 1994.
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (1983), **Lâmi'i'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsi [İnceleme-Metin]**, (Hrz. Gönül Ayan), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış DT].
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (1994), **Lâmi'î Çelebi'nin Vîs ü Râmin'i [İnceleme-Metin]**, (Hrz. Fatma Zehra Kavukçu), Uludağ Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (1997), **Lâmî Çelebi: Ferhâd u Şîrîn [İnceleme - Metin]**, (Hrz. Abdül-kadir Erkal), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (1998), **Bursalı Lâmi'î Çelebi: Hayatı - Edebî Kişiliği - Ferhat-nâ-me'nin Tahlili ve Tenkitli Metni**, (Hrz. Hasan Ali Esir), İstanbul Üni. SBE [Basılmamış DT].
- LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (1998a), **Lâmi'î, Vâmık u Azrâ [İnceleme - Metin]**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1952), "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Ahmed Rıdvan'ın *Leylâ ve Mecnûn'u*", **Türk Dili**, Cilt: 1, Sayı: 7, ss. 13-8.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1952a), "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Kadîmî'nin *Leylâ ve Mecnûn'u*", **Türk Dili**, Cilt: 1, Sayı: 9, ss. 21-6.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1952b), "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Larendeli Hamdî'nin *Leylâ ve Mecnûn'u*", **Türk Dili**, Cilt: 2, Sayı: 13, ss. 12-6.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1952c), "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Halîfe'nin *Leylâ ve Mecnûn'u*", **Türk Dili**, Cilt: 1, Sayı: 8, ss. 7-11.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1956), **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1957), **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul**, İstanbul.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1958), "Nevâî Adına Basılmış Bir Eser: Nazm-ı Akâyid", **Jean Deny Armağanı**, Ankara, ss. 163-9.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1959), **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1960), "Bilinmeyen Bir Yazarın Bilinmeyen Bir Eseri: Tutmacı'nın *Gül ü Hüsnü Mesnevîsi*", **VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957**, TDK Yay., Ankara, ss. 169-74.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1988), **Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1988a), "Attar ile Tutmacı'nın *Gül ü Hüsnü Mesnevîleri*", **TDAY-Belleten 1959**, TDK Yay., Ankara, ss. 161-203.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1988b), "Tutmacı'nın *Gül ü Hüsnü Mesnevîsinde Dil Özellikleri*", **TDAY-Belleten 1960**, TDK Yay., Ankara, ss. 49-77.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1988c), "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi: *Fakr-name* ve *Vasf-ı Hâl*", **TDAY-Belleten 1953**, TDK Yay., Ankara, ss. 205-84.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1989) "Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sı*", **TDAY-Belleten 1968**, TDK Yay., Ankara, ss. 173-211.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1989a), "Kemal Paşazâde'nin *Yusuf u Züleyhâ'sı*", **TDAY Belleten-1968**, 2. Baskı., Ankara, ss. 251-81.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1989b), "Ahmed Rıdvan'ın *Hüsnü ü Şîrin'i*", **TDAY-Belleten 1966**, TDK Yay., Ankara, ss. 215-58.

- LEVEND, Ağâh Sırrı (1989c), "Celilî'nin *Hüsrev ü Şirin'i*", **TDAY-Belieten** 1966, TDK Yay., Ankara, ss. 103-27.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1988d), "Lâmiî'nin *Fer-had ü Şirin'i*", **TDAY-Belieten** 1964, TDK Yay., Ankara, ss. 85-111.
- MAZÎOĞLU, Hasibe (1974), "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", **Türkoloji Dergisi**, VI. Cilt, Sayı: 1, Ankara, ss. 31-62.
- MAZÎOĞLU, Hasibe (1977), "Edirneli Naz-mî'nin *Pend-i Attâr* Çevirisi", **Türkoloji Dergisi**, Cilt: 7, Ankara, ss. 47-53.
- MAZÎOĞLU, Hasibe (1982), "Türk Edebiyatı, Eski" Mad., C. 32, **Türk Ans.**, İstanbul, ss. 81-134.
- MEHMED (1965), **Mehmed İşk-nâme** [İnceleme - Metin], (Hrz.: Sedit Yüksel), Ankara Üni. DTCF Yay., Ankara.
- MENGİ, Mine (1978), "Kıyafetnameler Üzerine", **TDAY-Belieten** 1977, TDK Yay., Ankara, ss. 299-309.
- MESÎHÎ, **Şehr-engîz**, Süleymaniye Kıp. Lala İsmail Nu. 483/2.
- MES'ÛD BİN AHMED (1991), **Süheyl ü Nevbahâr** [İnceleme-Metin-Sözlük], (Hrz. Cem Dilçin), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- MU'ÎNÎ (1982), **Mevlânâ, Mesnevî-i Murâdiyye**, (Hrz. Kemal Yavuz), KTB Yay., Ankara.
- MÛTEMEN, Zeynulâbidîn (1335), **Tahavvul-i Şî'r-i Fârsî**, Tehrân, ss. 105-10.
- MÛNİRÎ (1983), **Münîrî'nin Mihr ü Müşterî Mesnevisi**, (Hrz. Ayten Akmandor), Ankara Üni. [Basılmamış DT],
- NÂBÎ (1944), **Nâbî'nin Sûr-nâmesi**, (Nşr. Ağâh Sırrı Levend), İstanbul.
- NÂBÎ (1965), **Hayrâbâd**, (Hrz. Sevin Ünlü), Ankara Üni. DTCF Bitirme Tezi.
- NÂBÎ (1995), **Hayriyye-i Nâbî** [İnceleme-Metin], (Hrz. Mahmut Kaplan), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara
- NÂBÎ (1996), **Nâbî'nin Hayrâbâd'ı** [İnceleme - Metin], (Hrz. Sibel Ülger), Yüzüncü Yıl Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- NAHÎFÎ, **Süleyman Nahîfî; Hicret-nâme**, Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi Böl. Nu. 323/3.
- NAHÎFÎ (1967-), **Mesnevî-i Şerîf Tercümesi**, C. I: 1967, C. II: 1969, C. III: 1974, İstanbul.
- NAKÎBOĞLU, **Dâsitân-ı Adn der-Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin**, İstanbul Millet Ktp. Manzum Eserler Böl., Nu. 1222/3, yk. 63a-79b.
- NÂLÎ, **Nâlî Konyalı Vehbî; Heft-kân**, Süleymaniye Ktp. Hüsrev Paşa Böl. Nu. 37/2, yk. 83b-95b.
- NÂLÎ (1999), **Tuhfetü'l-emsâl** (Hrz. Bahattin Kahraman), Selçuk Üni. Vakfı Yay., Konya.
- NA'TÎ (1997), **Na'tî Mustafa ve Edhem-nâme mesnevisinin Tenkidli Metni ile İncelenmesi**, (Hrz. Halit Balkaya), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- NECÎB EFENDÎ, **Hilye-i Necîb**, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Böl., Nu. 3784.
- NEŞÂTÎ (x), **Hilye-i Enbiyâ**, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi Böl. Nu. 355/9, yk. 201b-203a.
- NEŞÂTÎ, **Neşâtî Ahmed Dede** (1876), **Hilye-i Enbiyâ**, İstanbul.
- NEVÎ-ZÂDE ATÂYÎ (1974), **Heft-h'ân Mesnevîsi** [İnceleme-Metin], (Hrz. Turgut Karacan), Atatürk Üni. Yay., Ankara.
- NEVÎ-ZÂDE ATÂYÎ (1999), **Sohbetü'l-ebkâr**, (Hrz. Muhammet Yelten), İstanbul Üni. Yay., İstanbul.
- NİĞDELİ HAKKI EROĞLU (1944), **Sa'dî-i Şî-râzî**, Bostan Tercümesi - Çiçek Bahçesi, Niğde.
- NİYÂZÎ (1994), **Mansûr-nâme**, (Hrz. Mustafa Tatçı), MEB Yay., İstanbul.
- NİZÂMÎ (1344), **Mahzenu'l-esrâr**, (be-Kûşîş: Huseyn Pejmân Bahîiyârî), Tehrân.
- NİZÂMÎ (1986), **Mahzen-i Esrâr**, (Çeviren: M. Nuri Gençosman), MEGSB Yay., İstanbul.
- NİZÂMÎ (1986a), **Hüsrev ve Şîrîn**, (Çeviren: Sabri Sevsevil), MEGSB Yay., İstanbul.
- OKUR, Münevver (1958), "Bugüne Kadar Ele Geçmemiş Eserlerimizden: *Cemşîd ü Hur-şîd*", **Türk Dili**, Cilt: VII, Sayı: 84, ss. 612-4.

- OKUYUCU, Cihan (1989), "Cinânî'nin *Riyâ-zî'l-cinâm*", **Erciyes Üni. SBE Dergisi**, Sayı: 3, Kayseri, ss. 499-517.
- OLGUN, Tahir (1949), **Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi**, Giresun.
- ONUR, M. Naci (1985), "Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf ve Züleyhâ*'sındaki Bazı Millî Motifler", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 38, ss. 113-7.
- ONUR, M. Naci (1986), **Hamdullah Hamdi, Yusuf ve Züleyha [İnceleme - Seçmeler]**, Ankara.
- ORAK, Bayram (1995), **LutR'nin Gül ü Nev-rûz'u [Gramer - İndeks]**, Ege Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ORHAN, Hikmet (1985), **Eski Anadolu Türk-çesi Ürünlerinden Düstû-nâme-i Enverî: İzmir Millî Ktp. Nüshasının Metni-Söz» lügü ve Dilbilgisi Özellikleri**, Ankara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ÖMER FUÂDÎ, **Bülbüllüye**, Süleymaniye Ktp. Dügümlü Baba Kısmı, Nu. 320/2.
- ÖZKAN, Mustafa (1983), "*Pend-nâme-i Güvâ-hf* deki Atasözleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 27, Ankara, ss. 223-47.
- ÖZTELLİ, Cahit (1972), "Cem Sultan'ın Yeni Bulunan *Cemşîd ü Hurşîd* Mesnevîsi", **Türk Dili**, Cilt: XXVI, Sayı: 248, Yıl: 21, ss. 124-8.
- ÖZTOPRAK, Nihad; (1993), **Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler**, Marmara Üni. TAE, İstanbul [Basılmamış DT].
- ÖZTÜRK, Zehra (1993), **Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zeliha Mesnevîsinde Tipler ve Motifler**, İstanbul Üni. SBE [Basılmamış DT].
- ÖZTÜRK, Zehra (1999), "Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi ve *Yusuf ve Zeliha Mesnevîsi*", **İslâmî Edebiyat**, Sayı: 28, İstanbul, ss. 39-42.
- PALA, İskender (1989), **Hayrîye-i Nâbî**, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- PEHLİVAN, Elif (2000), **Şeyh Eşref b. Ah-med'in Nasihat-nâme Adlı Mesnevisinin Edisyonkritiği İle Çeviri Yazısı**, Marmara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- PEKOLCAY, Necla (1950), **Türkçe Mevlid Metinleri**, İstanbul Üni. [Basılmamış DT].
- PEKOLCAY, Necla (1953), "Türk Dil ve Edebiyatına Ait Bazı Metinleri İhtiva Eden Yazma Bir Mecmua", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: X, ss. 34-9.
- PEKOLCAY, Necla (1992), **Süleyman Çelebi, Mevlid: Vesiletü'n-necât**, Dergâh Yay., İstanbul.
- REFET EFENDİ (1998), "Menkıbe-i Mevlid-i Fâhru'l-enâm Tarz-ı Cedîd İsmiyle Oldu Benâm", **Akademik Bakış**, Sayı: 4, Adana, ss. 64-9.
- REFİ (1998), **Refî, Cân u Cânân [İnceleme - Tenkidli Metin]**, (Hrz. Kaplan Üstüner), Kırıkkale Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- REFİ (2000), **Cân u Cânân**, (Hrz. Nihad Öztöprak), Türk Gençlik Vakfı Yay., İstanbul.
- SÂBÎT (1299), **Zâfer-nâme-i Sâbit**, Matbaa-i Ebu'z-ziyâ, İstanbul.
- SÂBÎT (1990), **Edhem ü Hümâ**, (Hrz. Turgut Karacan), Sivas.
- SÂBÎT (1991), **Zafername**, (Hrz. Turgut Karacan), Cumhuriyet Üni. Yay., Sivas.
- SADÎ (1371), **Sa'dî'nin Bostânı [Türkî Dilinde]**, (Tercüme Eden: Abbâs-ı Büzürg-emîn), [Ekrem Cafer'in önsözü ile], Tebriz.
- SADÎ-İ ŞÎRÂZÎ (1303), **Cidâl-i Sa'dî bâ-Müd-de'î**, (Mütercimi: Safi), İstanbul.
- SÂFÎ, **Hasbihâl (Ta'rîf-nâme)**, Millet Ktp. Emîrî Nu. 1001.
- SERTKAYA, Osman F. (1972), "Horezmî'nin *Muhabbet-nâme' sinin* İki Yeni Yazma Nüshası Üzerine", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: XVII, İstanbul, ss. 185-207.
- SEVDÂÎ (1987), **Sevdâî, Kısas-i Leyli Birle Mecnun**, (Hrz. Cemal Bayak), Boğaziçi Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- SÎMÂDÂD (1375), **Ferheng-i İstîlâhât-i Edebî**, Tehrân, s. 263-4.
- SÎMKEŞZÂDE FEYZÎ (1997), **Simkeşzâde Feyzî'nin Mesnevileri [İnceleme-Metin-**

- Sözlük**], (Hrz. Ali Osman Coşkun), Samsun.
- SİNANOĞLI; **Nazm-ı Siyer-i Nebî**, Süleymaniye Ktp. Kasidece-zâde Bölümü, Nu. 418.
- SÜLE FAKİH (1994), **Süle Fakih'in Yûsuf ve Zelihası [İnceleme-Meün-İndeks]**, (Hrz. Kâzım Köktekin), 2 Cilt, Atatürk Üni. SBE [Basılmamış DTJ].
- SÜLE FAKİH (1989), **Süle Fâkih: Yûsuf u Ze-lihâ (XIV. yüzyıl) [Dil Özellikleri - Transkripsiyonlu Metin - Seçmeli Sözlük]**, (Hrz. Ramazan Salman), İnönü Üni. SBE [Basılmamış YLTj].
- SÜLEYMAN ÇELEBİ (1990), **Mevlid**, (Hrz. Faruk K. Timurtaş), MEB Yay., İstanbul.
- SÜLEYMAN ÇELEBİ (1995), **Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif**, (Hrz. Ahmet Aymutlu), MEB Yay. İstanbul.
- SÜLEYMAN NAHİFİ; (1), **Mi'râciyye**, Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi Böl., Nu. 323/2.
- ŞABANÎ, **Muslihiddîn Vahyî-i Şabanî** (1999), **Mi'râcü'l-beyân -Mi'racın Tasavvufi Boyutu**, (Hrzlr. Mustafa Tatçı - Cemâl Kurnaz), Ankara.
- ŞAHİDİ; **Leylâ vü Mecnûn**, Bibliotheque National, Turc 812/333.
- ŞÂHİDÎ; (x), **Gülşen-i Uşşâk**, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bölümü, Nu. 2875; Millî Kütüphane Mikrofilm Ar.ivi Nu. A-2281.
- ŞÂHİDÎ, İbrahim b. Hudaî; (1298), **Gülşen-i Tevhîd**, Mekteb-i Tıbbiyye Matbaası, İstanbul.
- ŞÂHİDÎ (1996), **Şâhidî İbrahim Dede Gülşen-i Vahdet**, Akçağ Yay., Ankara.
- ŞAHİN, M. Ünal (1988), **Leylî ve Mecnun: Sev-dâ'î [Transkripsiyon ve Dil İncelemesi]**, İnönü Üni. SBE [Basılmamış YLTJ].
- ŞAHİN, Hatice (1993), **Hatiboğlu: Ferah-nâme [Dil Özellikleri - Metin - Sözlük]**, İnönü Üni. SBE [Basılmamış DT].
- ŞÂNÎ MEHMED EFENDİ; **Gülşen-i Efkâr**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi Kısım, Nu. 3731.
- ŞEMSEDDİN-İ SİVASÎ (1990), **Gülşen-âbâd**, (Nşr. Hasan Aksoy), İslâm Medeniyeti Vakfı Yay., İstanbul.
- ŞEMSEDDİN-İ SİVASÎ (1997), **Şemseddîn Si-vâsî'nin İbret-nümâ Mesnevîsi** [İnceleme - Karşılaştırmalı Metin], (Hrz. Burhan Enginoğlu), Cumhuriyet Üni. SBE [Basılmamış YLTj].
- ŞEMSÎ; **Mevlid-i Nebî**, İstanbul Üniversitesi Ktp., T. 291.
- ŞENER, H. İbrahim (1986), **Türk Edebiyatında Manzum Esmâ'ü'l-hüsânlar**, Dokuz Eylül Üni. [Basılmamış DT].
- ŞERÎFÎ (1999), **Şehnâme Çevirisi**, (Hrzlr. Zuhâl Kültür - Latif Beyreli), TDK Yay., Ankara.
- ŞEYH GALİP (1992), **Hüsni ü Aşk**, (Hrzlr. Orhan Okay-Hüseyin Ayan), Dergâh Yay., İstanbul.
- ŞEYH İSMÂİL HAKKÎ-İ BURSEVÎ; **Mi'râciyye**, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Böl., Nu. 1867/2.
- ŞEYHÎ (1980), **Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn'i [İnceleme-Metin]**, İstanbul Üni. Yay., İstanbul.
- ŞEYHÎ (1981), **Şeyhî'nin Harnâme'si**, (Hrz. Faruk K. Timurtaş), Edebiyat Fak.Yay., İstanbul.
- ŞEYHOĞLU MUSTAFA (1979), **Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferahşâd) [İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini]**, (Hrz. Hüseyin Ayan), Erzurum.
- ŞEYYÂD HAMZA (1946), **Yusuf ve Zeliha**, (Nşr. Dehri Dilçin), TDK Yay., İstanbul.
- ŞÎRÎ (1981), **Selîm-nâmeler ve Şîrî'nin Selîm-nâmesi**, (Hrz. Necati Danacı), İstanbul Üni. Edebiyat Fak., Türkiyat Ens., T 2343, İstanbul.
- ŞÜKRÎ-İ BİTLİSÎ (1997), **Selîm-nâme**, (Hrz. Mustafa Argunşah), Erciyes Üni. Yay., Kayseri.
- TAHBASZADE, Abdürresuul (Hayyampur) (1945), **Türk ve İran Edebiyatlarında Yûsuf ve Züleyha Mesnevîsi**, İstanbul Üni. [Basılmamış DT].
- TÂHİR-ÜL MEVLEVÎ (1984), **Edebiyat Lügati**, Enderun Yay., 2. Baskı, İstanbul.

- TARLAN, Ali Nihad (1922), **İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi**, İstanbul Üni. [Basılmamış DT].
- TAŞLICALI YAHYA (1993), **Taşlıcalı Yahya'nın Şâh u Gedâ'sı**, (Hzr. Pınar Aydemir), Ankara Üni. SBE, Ankara [Basılmamış YLT].
- TAŞLICALI YAHYA (1995), **Gencine-i Râz [İnceleme-Metin-İndeks]**, (Hzr. Bekir Çınar), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- TAŞLICALI YAHYA BEĞ (1970), **Kitâb-ı Usûl**, Ankara Üni. DTCF, Lisans Tezi, Ankara.
- TDEA, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi** (1997), "Ahmediyye" Mad., C. 1, İstanbul.
- TEBRİZLİ AHMEDÎ, **Yûsuf u Züleyhâ**, Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fak. Ktp. Nu. 51.
- TEBRİZLİ AHMEDÎ (1996), **Esrâr-nâme [İnceleme-Metin]**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- TEKİN (ALPAY), Gönül (1991), **Şem ü Pervane, Feyzî Çelebi, A Seventeenth Century Ottoman Mesnevî in Syllabic Meter; Text, Interpretation and Facsimile**, Harvard University.
- TEKİNDAG, M.C.Şehâbeddîn (1971), "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerine Çalışmalar I", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: XVI, ss. 133-62.
- TEZCAN, Nuran (1978), "Lâmi'nin *Gûy u Çevgân* Mesnevîsi", **Ömer Asım Aksoy Armağanı**, TDK Yay., Ankara, ss. 201-25.
- TEZCAN, Nuran (1974), **Lâmi's *Gûy u Çevgân* Supplementband** 35, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- TEZCAN, Semih (1994), **Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Notlar**, Simurg, Ankara.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1948), "XVII..Asır Şairlerinden Edimli Güffî ve "Teşrifât-üş-Şuarâ"sı", **İÜEF TDED**, İstanbul, ss. 193-221.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1959), "Türk Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Hikâyesi", **İÜEF TDED**, C. IX, İstanbul, ss. 65-88.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1960), "Şeyhi ve Niza-mî'nin Husrev ü Şirin'lerinin Konu Bakımından Mukayesesi", **İÜEF TDED**, C. X, İstanbul, ss. 25-34.
- TORUN, Ali (1998), **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler Üzerine Bir İnceleme**, KB Yay., Ankara.
- TOSKA, Zehra - Nedret Burçoğlu Kuran; (1996), "Ferideddin-i Attar'ın *Mantuku't-tayfinin* 14, 16, 17 ve 20. Yüzyıllarda Yapılmış Türkçe Yeniden Yazımları", **Journal of Turkish Studies [Türklük Bilgisi Araştırmaları]** Abdülbaki Gölpınarlı Armağanı II, Volume 20, ss. 251-265.
- TULUM, Mertol (2000), **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul, Menâkıbu'l-kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, İstanbul.
- TURAN, Zikri (1988), **Mecnun u Leyla: Hakiri [Transkripsiyon ve Dil İncelemesi]**, İnönü Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- TURUN FAKI (trhs.), **Hız Peygamber Ebû Cehl ile Güreş Tutugudur**, Ankara Üni. Ktp., S. Özege Bölümü, Nu. 544, yk. 5a-12b.
- TURUN FAKI (trhs.), **Gazavât-ı Resûlullâh, Kıssa-i Mukaffa**, İstanbul Millet Ktp. Manzum Eserler Böl., Nu. İ222/4, yk. 79b-109a.
- TURUN FAKI (1933), **Muhammed Hanefî Cengi**, (Nşr. Mehmet Şâkir), İstanbul.
- ULAŞ, U. Halim (1998), **Alî Akkirmânî: Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Gavriye Mesnevîsi** [Tenkitli Metin - İnceleme], Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ULUDAĞ, Erdoğan (1997), **Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmi'î Çelebi'nin Salâmân u Absal Mesnevîsi [İnceleme - Karşılaştırmalı Metin -Sadeleştirme]**, Atatürk Üni. SBE [Basılmamış DT].
- UŞŞÂKÎ, **Uşşâkî Abdullah Salâhî; Hilye-i Hasaneyni'l-ahseneyn**, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi Böl. Nu. 355/2.
- UYGUN, Rasim (1988), "Ali Şir Nevai'nin *Ferhad ü Şirin'i*", **TDAY - Belleten** 1957, TDK Yay., Ankara, ss. 115-30.

- UYSAL, R. Selçuk (1998), "*Çengnâme* Hakkn-da", **Folkloristik; Prof. Dr. Dursun Armağanı**, Ankara, ss. 449-58.
- UZLUK, Feridun Nafiz (1964), "Şair Mu'înî Mustafa'nın *Mesnevî* Çevirisi *Mesnevî-i Murâdî*, X. **Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963**, TDK Yay., Ankara, ss. 113-42.
- ÜNVER, İsmail (1974), **Türk Edebiyatında Manzum İskender-nâmeler**, Ankara Üni. DTCF Ktp. Nu. 205 [Basılmamış DT].
- ÜNVER, İsmail (1977), "Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* Mesnevîsi Üzerine", **Türkoloji Dergisi**, Cilt: 7, Ankara, ss. 171-80.
- ÜNVER, İsmail (1978), "Ahmedî'nin *İskender*-namesindeki Mevlid Bölümü", **TDAY-Belieten 1978**, TDK Yay., Ankara, ss. 355-411.
- ÜNVER, İsmail (1982), **Ahmed-i Rıdvân Hayatı Eserleri ve Edebî Şahsiyeti**, Ankara [Basılmamış Doçentlik Tezi].
- ÜNVER, İsmail (1986), "Mesnevî", **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, S. 415-416 - 417 / Temmuz - Ağustos - Eylül, Ankara, ss. 430-563.
- ÜNVER, İsmail (1986a), "Ahmed-i Rıdvân", **Türk Tarih Kurumu Belleten**, Cilt: L, Sayı: 196, Ankara, ss. 73-125.
- VEHBÎ (1994), Lutfiyye, (Hrz. Ali Beyzadeoğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul.
- VİSÂLÎ; **Kıyâfet -nâme**, Atatürk Üniversitesi Ktp. Agâh Sırrı Levend Kitaplığı Nu. 269.
- YAHYÂ BEY; (?), **Menâkıb-ı Hazret-i Yûsuf * Aleyh' is-selâm ve Zelfihâ**, İstanbul.
- YAHYA BEY (1979), **Yahyâ Bey, Yûsuf ve Zelfihâ [Tenkitli Basım]**, (Hrz. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- YAHYA BEY (Taşlıcalı); (1992), **Gülşen-i En-vâr**, (Hrz. İbrahim Doğanıyigit), Erciyes Üni. SBE, Kayseri [Basılmamış YLT].
- YAVUZ, Kemal (1977), **Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi**, 2 Cilt, İstanbul Üni. SBE [Basılmamış DT].
- YAVUZ, Kemal (1983), "Sultân II. Murâd Dev-ri Mevlevî Şairlerinden Muinuddîn Bin Mustafa ve Mesnevî Tercümesi", **TDE Araştırmaları Dergisi II (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı)**, Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay., İzmir, ss. 183-204.
- YAVUZ, Kemal (1989), "Galat, Galatat ve Mu'înî'nin Dildeki Tasarrufları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 60, Haziran, ss. 127-48.
- YAZICI SÂLİH (Selahaddin); (1994), **Kitâbu'ş-şemsiyye (Melhame-i Şemsiyye) [Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini]**, (Hrz. Mehmet Terzi), İnönü Üni. SBE [Basılmamış DT].
- YAZICI SÂLİH (1998), **Yazıcı Sâlih ve Şemsiy-yesi [İnceleme-Metin]**, (Hrz. Atilla Batur), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- YAZICIOĞLU MEHMED (1996), **Muhamme-diyye I-II**, (Hrz. Âmil Çelebioğlu), MEB Yay., İstanbul.
- YENİKALE, Ahmet (1996), **Hüsn ü Aşk: Tahlil, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. SBE**, [Basılmamış YLT].
- YENİPAZARLI VÂLÎ (1996) **Yenipazarlı Vâ-lî'nin Hüsn ü Dil Mesnevîsi [İnceleme-Metin-Sözlük]**, (Hrz. M. Fatih Koksall), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- YERDELEN, Cevat (1988), **Türk Edebiyatındaki Kıyâfet-nâmeler ve Niğdeli Visâ-lî'nin Vesiletü'l-irfân Adlı Kıyâfet-nâme-si**, Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- YILMAZ, MEHMET (1992), **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)**, Enderun Yay., İstanbul.
- YOLDAŞ, Kazım (1998), **Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i [İnceleme-Metin]**, İnönü Üni. SBE [Basılmamış DT].
- YUNUS EMRE (1990), **Yunus Emre Divanı III [Risâletü'n-nushiyye - Tenkitli Metin]**, (Hrz. Mustafa Tatçı), KB Yay., Ankara.
- YURTSEVER, Murat (1984), **Lâmi'î Çelebi, Şehrengiz-i Bursa**, Marmara Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- YÛSUF HAS HÂCİB (1979), **Kutadgu Bilig I Metin**, (Hrz. Reşid Rahmeti Arat), TDK Yay., İkinci Baskı, Ankara.

- YÛSUF HAS HÂCİB (1988), **Kutadgu Bilig**, (Çeviri: Reşid Rahmeti Arat), TTK Yay., 4. Baskı, Ankara.
- YUSUF-I MEDDAH (1945), **Türk Edebiyatı Örnekleri I. Varaka ve Gülşah**, (Nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul Üni. Yay., İstanbul.
- YUSUF-I MEDDÂH (1976), **Varka ve Gülşah A. Fourteenth Century Anatolian Turkish Mesnevî**, (Yayınlayan: Grace Martin Smith), Leiden.
- ZA'ÎFÎ, **Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'îfî**, Topkapı Müzesi Ktp. Revan Köşkü Nu. 822/5.
- ZA'ÎFÎ (trhs.), **Bâg-ı Behişt**, Topkapı Sarayı Ktp. (Revan Köşkü), Nu. 822, 2b-56.
- ZA'ÎFÎ (1459-1462), **Gazavât-ı Sultân Murâd İbnî Muhammed Han**, Afyon İl Halk Ktp. Gedik Ahmed Paşa Böl., Nu. 18349/1.
- ZA' ÎFÎ (1978), **Zaifi'nin Gülistân Tercümesi**, (Hrz. Şerife Çavuşoğlu), Ankara Üni. DTCF, Lisans Tezi.
- ZA'ÎFÎ (1993), **Za'îfî Pir Mehmed ve Gülşen-i Sîmurg [İnceleme-Tenkidli Metin]**, (Hrz. Ali Rıza Özuygun), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ZA'ÎFÎ, Fîr Mehmed b. Evrenos b. Nûreddîn Za'îfî (1996), **Kitâb-ı Bostân-ı Nasayih**, (Hrz. Ümit Tokatlı), Erciyes Üni. Yay., Kayseri.
- ZA'ÎFÎ (1998), **XVI. Asır Şâirlerinden Zaifi ve Bâg-ı Behişt Mesnevîsi** (1154 Beyti), (Hrz. Mehmet Emin İnan), Erciyes Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ZAJACZKOWSKI, A. (1960), "Kutb'un *Hüsrev ü Şirin* Adlı Eseri Hakkında", **VIII, Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler** 1957, TDK Yay., Ankara, ss. 159-64.
- ZARÎFÎ (1995), **Zarîfî ve Mihr ü Mâh Mesnevisinin Tenkidli Metni ile İncelemesi**, (Hrz. Vedat Nuri Turhan), Atatürk Üni. SBE [Basılmamış YLT].
- ZÂTÎ, **Şehr-engîz-i Edirne**, Süleymaniye Ktp. Lâlâ İsmail Nu. 443/3.
- ZÂTÎ (1998), **Zâtî'nin Şem' u Pervâne Mesnevisi [İnceleme-Metin]**, (Hrz. Sadık Armutlu), İnönü Üni. SBE [Basılmamış DT].
- ZAVOTÇU, Gencay (1997), **Türk Edebiyatında Gül ü Bülbül Mesnevîleri**, Atatürk Üni. SBE [Basılmamış DT].

COMPOSITION CHARACTERISTICS OF TURKISH MESNEVIS

Assist. Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Kırıkkale University Faculty of Science and Arts

ABSTRACT

Mesnevî is a poetical form, consisting of couplets in the same meter. Each couplet has an independent kafiye (rhyme). Having originated in Arabic literature, this poetical form was adopted firstly by Persian literature then by Turkish literature. Mesnevî which consists of couplets in the same kafiye (rhyme) has no restriction for the number of its couplets. It might be one couplet or twenty couplet or even thousands of couplets. The long mesnevi's are generally about a historical subject, a love story, a mystical issue and etc. In this study we first deal with mesnevî form then with formal characteristics of mesnevî composed in Turkish with the concrete examples.

Key Words:

Mesnevî, Turkish Literature, Turkish Mesnevî

ОСОБЕННОСТИ СТИХОСЛОЖЕНИЯ МЕСНЕВИ НА ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Доц. д-р Ахмет КАРТАЛ

Университет Кырыккале

Факультет естественных и гуманитарных наук

РЕЗЮМЕ

Месневи – это название формы стихосложения в одном такте, в котором в каждом бейте существует независимая рифма. Корни Месневи лежат в форме арабского стиха «реджез», которая перешла из арабской литературы в иранскую, и, в свою очередь, из иранской в турецкую. Месневи, которые состоят из рифмованных бейтов (aa / bb / cc / cc / ...), не ограничиваются по количеству бейтов. Существуют месневи, состоящие от двух бейтов и до 20-30, но наряду с этим были написаны истории, любовные истории, «шехренгизы», поучительные религиозные, моральные и мистические произведения, состоящие из тысяч бейтов. В данной работе сначала дается краткая информация о форме стихосложения месневи, и далее на примерах исследуются особенности стихосложения месневи, написанных на турецком языке.

Ключевые слова:

Месневи, Турецкая литература, Турецкие Месневи

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ'NİN KELİME HAZİNESİ VE SES DEĞİŞMELERİ BAKIMINDAN ESKİ TÜRKÇE İLE MUKAYESESİ

Dr. Ufuk TAVKUL

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

ÖZET

Kafkasya'nın Orta Kafkaslar adı verilen, sarp dağlar ve derin vadilerden meydana gelen bir bölgesinde konuşulmakta olan Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna girmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde Hun-Bulgar Türkçesinden kalan pek çok kelime yaşamakla birlikte, Karaçay-Malkar Türkçesinin asıl kelime hazinesini Kıpçak Türkçesi meydana getirmektedir. Ancak Eski Türkçe'nin yazılı metinlerine başvurarak yapacağımız bir mukayese ile Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeleri tespit etmek mümkündür. Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeler incelendiğinde bu kelimelerin birçoğunun fonetik bakımdan değişime uğradığı görülmektedir. Karaçay-Malkarlıların Kafkas dağlarının sarp ve ulaşılması güç bölgelerinde yüzyıllar boyunca Eski Türkçe'nin özelliklerini korumayı ve yaşatmayı başardıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Karaçay-Malkar Türkçesi, Eski Türkçe, Türk Dili, Kelime Hazinesi, Ses Değişimleri, Orhon Yazıtları, Divanü-Lugati't-Türk, Eski Uygur Türkçesi.

GİRİŞ

Türk dilinin en eski yazılı örnekleri arasında sayılan Orhon-Yenisey Yazıtları, Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgati't-Türk adlı eseri ve Eski Uygur Türkçesi metinleri Türkoloji çalışmaları açısından Türkçenin 1300 yıllık gelişimine ve değişimine tanıklık eden üç ana kaynaktır.

Güney Sibirya'da, Yenisey ırmağının yukarı kısımlarında "runik" harfli bazı mezar yazıtının varlığı 18. yüzyıl başlarından beri bilinse de, bu yazıtların bilimsel olarak incelenmesi için ilk ilmi heyetler 1887-1888 yıllarında Finlandiya'dan Sibirya'ya gönderildi. Fin heyetlerinin bilimsel gezileri sonucunda Yenisey mezar yazıtlarının ilk kopyalarının yayınlandığı 1889 yılında Rus arkeologları Orhon ırmağı kıyılarında "runik" alfabe ile yazılmış çok daha büyük iki yazıt buldular. Moğolistan'daki bu keşif üzerine bir Fin araştırma heyeti Orhon ırmağı kıyılarına giderek yeni bulunan bu yazıtların mükemmel kopyalarını çıkardılar ve 1892 yılında yayımladılar (*Tekin, 1988: V*).

Yazıtların bir yüzünde bulunan Çince yazılmış kısa bir metnin çözülmesiyle bu iki anıttan birinin 732 yılında ölen bir Türk prensinin anısına dikildiği anlaşıldı. Böylece bu yazıtların Türkçe yazıldıkları ve Türklere ait oldukları anlaşıldı.

Orhon yazıtlarının dili 1893 yılında Danimarkalı dilci Vilhelm Thomsen tarafından çözüldü. Gerek Orhon gerekse Yenisey yazıtlarında çok sık geçen "tengri", "Kül Tigin" ve "Türk" kelimelerini çözmeyi başaran Thomsen bu kelimelerin yardımıyla yazıtların büyük bir bölümünü kısa zamanda deşifre etti (*Thomsen, 1993: 8*).

Orhon Yazıtları 745 yılında Uygur Türkleri tarafından hâkimiyetlerine son verilen Göktürk hanedanının Bilge Kağan devrine aittir. 680-682 yıllarında üzerlerindeki Çin hâkimiyetini yıkarak Göktürk devletini yeniden toparlayan Kutluğ Kağan'ın (İlteriş Kağan) 691 yılında ölümüyle yerine kardeşi Kapgan Kağan geçmişti. Kutluğ

(İlteriş) Kağan'ın Bilge ve Kül Tigin adlı iki oğlu vardı. Amcaları Kapgan Kağan 716 yılında ölünce Göktürk devletinin idaresini onun oğulları almak istediler. Fakat Kutluğ (İlteriş) Kağan'ın oğulları Bilge ve Kül Tigin buna engel oldular ve amcazadelerini tasfiye ederek devletin yönetimine el koydular. Bilge Kağan hükümdar oldu ve kayınpederi Tonyukuk'un yardımıyla Göktürk devletini güçlendirdi. 732 yılında Kül Tigin, 734 yılında Bilge Kağan öldü ve Göktürk devleti 745 yılında Uygurlar tarafından yıkıldı (*Ergin, 1995:8*). Orhon Yazıtları Bilge Kağan ve Kül Tigin'in anısına dikilmiş "runik" harfli Türkçe iki kitabe idi.

Orta Asya Türklerinin dil ve kültürlerinin gelişmesinde önemli rolleri olan Uygur Türklerinin 745 tarihinde Göktürk devletinin üzerine kurdukları yeni devlet sınırları içerisinde bütün dil ve dinler serbestçe egemen olmuşlardı.

Çin kaynakları Uygur Türklerinin kendilerine özgü bir kültür yaratacak kadar seçkin bir insan topluluğu olduklarını yazmaktadır. 9. yüzyıldan itibaren kültür geleneği kuran Uygurlar 13. yüzyılda artık Orta Asya Türk-Moğol halklarının kültür terbiyecisi derecesine ulaşmışlardı (*Caferoğlu, 1968: IX*). Uygur dili ve edebiyatının azametini belirten zengin yazılı belgeler de bu döneme aittir. Uygur hanlığının başkenti olan Hoço (İdikut) şehrinde bulunan harabelerde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış ve o dönemin kültür, dil ve edebiyatını ortaya koyan eserler ortaya çıkarılmıştır. Uygur yazmaları ayrıca Çin'in günümüzdeki Doğu Türkistan bölgesinde yer alan Turfan ve Mi-ran'daki şehir harabelerinde, kuzey batı Çin'in Kan-Su eyaletindeki Tung-huang ve Esten-gol'da bulunmuşlardır (*Gabain, 1988: 1*). Uygur yazmalarında beş ayrı ağzın izleri tespit edilmiştir. Uygur Türklerine ait Budist ve Mani metinleri yazmalarında Soğd yazısının yakın akrabası sayılan Uygur yazısı kullanılmıştır (*Gabain, 1988: 9*).

Kâşgarlı Mahmud'un 1072 -1073 yıllarında

Araplara Türk dilini öğretmek için yazdığı, Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan Divanü Lûga-ti't-Türk, Türkoloji sahasında Orhon-Yenisey yazıtları ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinden sonra keşfedilen bir başka büyük kaynak eserdir. Divanü Lûgati't-Türk'de, yazıldığı devrin Türk kültür ve medeniyetinin eriştiği yüksek seviyeyi gösteren pek çok kelime yer almaktadır.

Babası Isıg-Köl civarında yer alan Barsgan şehriden olan Mahmud, eserinde kendisinin Kâşgarlı olduğunu bildirir (*Atalay, 1998: XI*). Kâşgarlı Mahmud'un yaşadığı 11. yüzyılda İslam dünyasının siyasî ve kültürel merkezi konumunda olan Bağdat'taki halife sarayı Türklerin nüfuzu altına girmişti. Yıkılmak üzere olan halifeliği Türkler ellerinde tutuyorlardı ve siyasî güç onların elinde idi. Vilayetlere ancak Türk olan valiler gönderilebiliyordu. Bu durumda Türklere yanaşmak, Türklerle iyi geçinmek İsteyenlerin Türkçe öğrenmeleri bir ihtiyaç halini almıştı.

Türkçeyi öğrenmek isteyenlere bu dili öğretmek amacıyla yazılan Divanü Lûgati't-Türk*ün, 11. asırda bilim ve siyaset dili olmuş bulunan Arapçanın Türkçeden yüksek bir dil olmadığını göstermek gayesiyle meydana getirildiği de anlaşılmaktadır.

Bir dilbilimci ve etnograf titizliği ile çalışan Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgati't-Türk'de yaşadığı dönemdeki Türk boylarının sosyo-kültürel yapılarını ayrıntılı bir biçimde dile getirirken onların lehçe özelliklerini de aynı başarıyla eserine aktarmıştır.

Çağının Türk diyalektlerini içersine alacak bir sözlük olarak düşünülen Divanü Lûgati't-Türk aslında Türk dil ve kültürünün bir hazinesi olmuştur. Türk dili ve kültürünün inceliklerine inerek, 11. yüzyıldaki Türk dilini derleyen Divanü Lûgati't-Türk Türkçenin 900 yıllık gelişimine ve değişimine tanıklık eden bir kaynaktır.

Orhon-Yenisey Yazıtları, Divanü Lûgati't-Türk ve Eski Uygur Türkçesi metinleri Türk dilinin ulaşılabilen en eski dönemlerine ait başlıca

yazılı kaynaklardır. 8-13. yüzyıllar arasında Orta Asya'da geniş bir coğrafyada konuşulan Türkçenin gerek fonetik-morfolojik, gerekse gramer Özelliklerim görebileceğimiz, dildeki gelişme ve değişimleri takip edebileceğimiz son derece önemli yazılı belgeler olan bu kaynakları Eski Türkçe olarak adlandırabiliriz.

Eski Türkçenin ilk yazılı belgeleri diye nitelendirebileceğimiz bu eserler Çağdaş Türk Lehçeleri konusundaki araştırmalarda da Türkologlar açısından vazgeçilmez müracaat kaynaklarını teşkil etmektedirler. Orta Asya'dan kuzeye, batıya ve güneye yayılan Türk kavimlerinin her biri Türkçenin farklı lehçelerinde konuşmaya başladılar ve farklı sosyo-kültürel süreçlerden geçerek kendilerine özgü bir dil ve kültür yapısına sahip oldular. Günümüzde Sibirya'dan Doğu Avrupa'ya kadar yayılan çeşitli Türk boylarının lehçelerindeki farklılık ve zenginlikte bu sürecin izlerini görebilmekteyiz. Ancak Türk boylarının dilleri ve kültürleri farklı mecralarda gelişerek büyük bir çeşitlilik arz etse de özünde aynı kaynaktan, Eski Türkçe'den doğdu ve yola çıktı. Bu bakımdan, Çağdaş Türk Lehçeleri'ndeki gelişmeyi ve değişimi gösteren dilbilim verilerinin en önemli kaynakları arasında Eski Türkçenin en Önemli belgeleri sayılan Orhon-Yenisey Yazıtları, Divanü Lûgati't-Türk ve Eski Uygur Türkçesi metinleri gelmektedir.

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ VE ESKİ TÜRKÇE

Kafkasya'nın Orta Kafkaslar adı verilen, sarp dağlar ve derin vadilerden meydana gelen bir bölgesinde konuşulmakta olan Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna girmektedir.

Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak kolunun Kafkasya'daki güney bölümünü meydana getirir. Sovyet Türkologlarından A. N. Samoyloviç'in 1922 yılında Petrograd'da yayınlanan *Nekotorie dopolneniya k klasifikatsi tu-*

retskih yazıkov adlı eserindeki Türk lehçeleri sınıflamasına göre Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin *z* kolunun *y* bölümünün *tav, bol-, kalgan* grubuna girer. Buna göre Karaçay-Malkar Türkçesinde eski Türkçe *azak/adak* yerine *ayak, tag* (dağ) yerine *tav, olmak* yerine *bolmak, kalan* yerine *kalgan* biçimleri kullanılır. Bunlardan başka, Karaçay-Malkar Türkçesinde *ben* yerine *men* biçiminin kullanılması, kelime başında *y-* sesinin *c-* sesine dönüşmesi de Kıpçak Türk-çesinin özellikleridir (Tavkul, 2000: 4)

Günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan Kafkasya'da, Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar adlı iki özerk cumhuriyette yaşamakta olan Karaçay-Malkar Türklerinin dilleri çağdaş Türk lehçeleri konusunda araştırma yapanların yanı sıra, muhafaza ettiği eski Türkçeye ait dil özellikleri sayesinde Türk dili tarihi konusunda çalışmayı arzu edenler açısından da önem ve değer taşımaktadır.

Kafkasya halkları arasında önemli bir yere sahip olan Karaçay-Malkar Türkleri yüzyıllardan beri, Kafkas Dağlarının en yüksek zirvesi olan Elbruz dağının (*Mingi Tav*) doğu ve batısındaki yüksek dağlık arazilerde yer alan derin vadilerde, *kuban, Teberdi, Mara, Baksan* (Bashan), *Çegem, Çerek* gibi ırmakların yukarı kısımlarında yaşamaktadırlar.

Tarihî, antropolojik, arkeolojik ve linguistik araştırmalar Karaçay-Malkarlıların bu bölgede uzun yüzyıllar hakimiyet kuran çeşitli Türk kavimlerinin torunları olduklarını, ancak bazı sosyal tâbakalarının önemli oranda çeşitli Kafkas haiklan ile kanştıklarını ortaya koymaktadır.

Tarihî araştırmalar Karaçay-Malkar halkının ancak 16. yüzyıldan sonra "*Karaçaylı*", "*Malkar-lı*", "*Çegemli*" gibi adlarla tarih sahnesine çıktıklarını göstermektedir. Bu yüzyıla kadar Karaçay-Malkar halkını oluşturan etnik unsurlarla ilgili bilgiler yeterince açık değildir. Karaçay-Malkar halkının etnik yapısını oluşturan Türk kavimleri arasında Hunlar-Kara Bulgarlar, Alanlar, Hazar-

lar ve Kıpçaklar başta gelmektedir.

Hun Türklerinin Orta Asya'dan batıya göç ederek M.S. 370-375 yıllarında İdil (Volga) ırmağını geçip, Kafkasların kuzeyinde yaşayan Alanları boyundurukları altına aldıkları bilinmektedir (Grousset, 1980: 88). Batı Hunlarının bir kolu olan Bulgar Türklerinin 3.-4. yüzyıllarda Kafkasya'da Kuban bölgesine yerleştikleri anlaşılmaktadır (Feher, 1984: 5). Bizanslı tarihçi Diyonus de Charax, Hunların 330 tarihlerinde Kafkasların güneyine kadar indiklerini kaydetmiştir. Bunlar da Hunların Bulgar kolu idi (*Ku-rat*, 1972: 12).

558 yılında Kafkasya'ya gelen Avar Türkleri bir kısım Bulgar boyları ile birlikte Balkanlara Tuna bölgesine göç ettiler. 671 yılında liderleri Asparuk komutasında Balkanlara giden Bulgar Türkleri orada Slav kabileleri arasında eriyip yok oldular. Kafkasya'da kalan Kuban Bulgarla-n ise Alan ve Çerkes kabileleriyle yaşamaya devam ettiler (Avcıoğlu, 1978: 720).

Kuban Bulgarlarının Karaçay-Malkar halkının ilk ataları oldukları düşünülmektedir. Son yıllarda Karaçay bölgesinde ortaya çıkan runik harfli Hun-Bulgar Türkçesi yazıtlar bu görüşü desteklemektedir (Bayçorov, 1989).

M.S. 3. yüzyılda Urallardan göç ederek Kuban bölgesine gelen Macarlar uzun yıllar Kafkasya'da Bulgar Türklerine komşu yaşadılar. Bu ortak hayat sırasında kültür yönünden daha ileri olan Bulgar Türklerinden Macarca'ya pek çok kelime girdi. Macar Türkolog Zoltan Gombocz Macarların Kafkasya'da Kuban bölgesinde yaşadıkları dönemde Bulgar Türkçesinden Macarca'ya giren üç yüz kadar kelimeyi tespit etmiştir (Gombocz, 1912).

Bu kelimelerin bir çoğunun çağdaş Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşıyor olması Karaçay-Malkar Türkçesini besleyen ana kaynaklara işaret etmesi açısından önemlidir. Bunlara örnek olarak şu birkaç kelimeyi gösterebiliriz:

Karaçay-Malkar Türkçesi
Macarca

<i>eger</i>	"tazı, av köpeği"	<i>agar</i>
<i>kavra</i>	"kamuş parçası"	<i>koro</i>
<i>keli</i>	"havan"	<i>kölyü</i>
<i>kürüç</i>	"dişbudak ağacı"	<i>köriş</i>
<i>çavka</i>	"bir tür karga"	<i>çoka</i>
<i>urçuk</i>	"iğ, kirman"	<i>orso</i>
<i>purç</i>	"karabiber"	<i>bors</i>
<i>kep</i>	"kalıp"	<i>kep</i>
<i>çum</i>	"kızılılık"	<i>som</i>

(Tavkul, 1993: 22)

Karaçay-Malkar Türkçesinde Hun-Bul-gar Türkçesinden kalan pek çok kelime yaşamakla birlikte, Karaçay-Malkar Türkçesinin asıl kelime hazinesini Kıpçak Türkçesi meydana getirmektedir. Ancak Eski Türkçe'nin yazılı metinlerine başvurarak yapacağımız bir mukayese ile Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeleri tespit etmek mümkündür. Aşağıda, Eski Türkçe'nin yazılı kaynaklarından derlediğimiz ve Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan kelimelerin bir dizini verilmektedir. Dizinde Orhon-Yenisey Yazıtları (OY), Divanü-Lugati't-Türk (DLT), Eski Uygur Türkçesi metinleri (EUT) kısaltmaları ile gösterilmiştir.

KARACAY-MALKAR TÜRKÇESİNDEKİ ESKİ TÜRKÇE KELİMELER

açav ~ *aşav* "bahşiş, hediye" < açığ "Hanın bahşişi" DLT, açığ ~ açığ "hediye, armağan" EUT
açı- "ekşimek" < açi- DLT
açıt- "ekşitmek" < açıt- DLT
açuv "acı" < açığ DLT
ağaz "gelincik, kakım" < az~as "kakım" DLT

ahşı ~ *aşlı* "iyi" < yahşı DLT, yaqşı EUT
aqırm "yavaş" < aqrın DLT, aqrur EUT
alda- "aldatmak, kandırmak" < alda- DLT
aldav "hile" < altağ EUT
alf "kahraman" < alp "cesur, yiğit" OY, alp DLT
algış "övgü, dua, iyi dilek" < alqış DLT, alqış EUT
anca "o kadar" < anca DLT
anda "orada, onda" < anta "orada, oradan" OY, anda DLT
andan "oradan, ondan" < andan DLT
angar "ona" < angar OY, angar DLT, angar EUT
appa "dede" < apa "ata, ecdat; büyük" OY
arğış "kervan, mal-mülk" < arqış "kervan" OY, arqış DLT, arqış EUT
anq "kanal" < anq DLT, arıq EUT
anq "zayıf" < arıq DLT
ant- "temizlemek" < ant- DLT, ant- EUT
arqav "dokumacılıkta enlemesine atılan ip, mekik ipliği" < arqağ DLT, arqağ EUT
artuq "fazla, ziyade" < atıuq OY, artuq DLT, ar-tuq EUT
artmaq "heybe" < art- "yüklemek" DLT
aruv "güzel, temiz" < ang DLT, arıq EUT
asuv "yardım, destek, fayda" < asıg "fayda, kazanç, kâr" DLT, asıg EUT
asuvlu "faydalı" < asıgılığ DLT, asıgılığ EUT
aş "yemek" < aş OY, aş DLT, aş EUT
aşa- "yemek" < aş- DLT, aş- EUT
aşat- "yedirmek" < aşat- DLT, aşat- EUT
aşıq~ "acele etmek" < aşuq- EUT
aşhq "arpa, hububat" < aşlıq "buğday" DLT

ata- "İsim vermek" < *ata-* "lakap vermek" DLT, *ada-* "ata-" "İsim vermek" EUT

atlan- "ata binip yola çıkmak" < *atlan-* DLT

av- "aşmak" < *ağ-* "yükselmek, çıkmak" OY, *ağ-* "çıkmak, aşmak" DLT

av/a- "kaplamak, örtmek" < *avla-* "bir şeyi çevrelemek" EUT

avlaq "kır, ova, boş arazi" < *ağlaq* "ıssız, çorak oturulmayan yer" DLT

avna- "yerde sırtüstü debelenmek" < *ağna-* DLT, *ağna-* EUT

avru- "ağrımak, hasta olmak" < *ağrı-* "hastalanmak" OY, *ağrı-* EUT

avruv "hastalık, ağrı" < *ağrığ* "ağrı" DLT, *ağrığ* "hastalık, sızı" EUT

avur "ciddî, ağırbaşlı, itibarlı" < *ağır* EUT

avuz "memeli hayvanların doğurduktan sonra verdikleri ilk süt" < *ağuz* DLT

aya- "esirgemek, korumak" < *aya-* "korumak, himaye etmek" OY, *aya-* DLT, *aya-* "saygı göstermek, saymak" EUT

ayaq "kâse, tas" < *ayaq* "çanak, kâse" DLT

ayrı "yaba, çatal" < *adrı* DLT

ayt- "söylemek" < *ayt-* OY, *ayıt-* DLT, *ayıt-*EUT

azav "köpek dişi" < *azığ* "azı dişi" DLT, *azığ* EUT

bağana "direk, sütun" < *baqana* EUT

balavuz "balmumu" < *avuş* "mum, balmumu" DLT

bar "var, mevcut" < *bar* OY, *bar* DLT

bar- "varmak, gıtmek" < *bar-* OY, *bar-* DLT

başmaq "bir tür çarık, terlik" < *başmaq* "pabuç" DLT

batuv "alçak, çukur" < *batığ* "ırmağın derin yeri" DLT

bavur "karaciğer" < *bağır* DLT, *bağır* EUT

bay bengin" < *bay* OY, *bay* DLT, *bay* EUT

bayın- "zenginleşmek" < *bayı-* EUT

begit- sağlamaştırmak" < *bekit-* DLT

bek "sağlam, sıkı" < *bek* DLT, *bek* EUT

bekle- "kapatmak, sağlamaştırmak" < *bekle-* DLT, *bekle-* EUT

beklen- "kapanmak, sağlamaştırmak" < *beklen-* DLT, *beklen-* EUT

belgi "işaret, iz, alâmet" < *belgü* DLT, *belgü* EUT

belgili "meşhur, belli" < *belgölüg* DLT, *belgü-lüg* EUT

belibav "kemer" < *bilbağı* EUT

ber- "Vermek" < *ber-* OY, *ber-* DLT

beril- "verilmek" < *beril-* DLT

bezgek "sıtma" < *bezgek* DLT, *bezgek* EUT

bıgın "karnı" < *bıqm* "kalça" EUT

bırğı "boru" < *borguy* "üflenerek öttürülen boru" DLT

bilev "bileği" < *bilegü* DLT, *bilegü* EUT

birev "bir kişi, bir kimse" < *biregü* EUT

biyağı "deminki, önceki" < *bayaqı* "deminki" EUT

biyik "Vüksek" < *bedük* "yüksek, büyük" DLT, *bedük* EUT

boqla- "pislemek" < *boqla-* DLT

bol- "olmak" < *bol-* OY, *bol-* DLT

boluş- "yardım etmek" < *boluş-* "birinden yana çıkmak, birinin dileğine uymak" DLT

boluş "yardım" < *boluş* "sözle yardım" DLT

boyav "boya" < *boduğ* DLT

böle- "beşiğe yatırıp bağlamak" < *bele-* DLT

- börk* 'kalpak' < börk DLT
- börü* 'kurt' < bōri OY, bōri DLT, bōri EUT
- börüley* 'kurt gibi' < bōrleyü DLT
- böz* "bez" < böz DLT, böz EUT
- buçhaq* 'paça' < buçğaq "kesilmiş hayvan derisinden çarık yapılan uçlar" DLT
- buğa* 'boğa' < boqa DLT, buqa EUT
- buğov* "kelepçe, boyunduruk, pranga" < buqağu DLT, buqağu ~ boqağu EUT
- bulğa* "karıştırmak" < bulğa- DLT, bulğa- EUT
- burun* "önce, eskiden" < burun DLT
- burungu* "eski, önceki, eskiye ait" < burungı EUT
- buşuv* "üzüntü, keder" < buş- "sıkılmak, kederlenmek", buşaq "içi sıkıntılı, kederli" DLT, busuş "dert, keder, kaygı" EUT
- buşuvlu* "kederli, dertli" < busuşluğ "kederli, .dertli" EUT
- but* "bacak" < but EUT
- butak* "dal" < butaq DLT
- buv* "erkek geyik" < buğu EUT
- buyuq-* "uyuşmak, miskinleşmek", *buyuqdur-* "uyuşturmak, miskinleştirmek" < budut- "soğuktan dondurmak" DLT
- buz* "bozmak" < buz- OY, buz- EUT
- buzul* "bozulmak" < buzul- EUT
- buzov* "buzağı" < buzağu DLT, buzağu ~ bozağu EUT
- bürçe* "pire" < bürge DLT
- cab-* "örtmek, kapatmak" < yap- DLT, yap- EUT
- cabın-* "örtünmek" < yabın- EUT
- cahşı* "iyi" < yahşı DLT
- caq-* "bulaştırmak, sürmek" < yaq "çanak ve kap bulaşığı", yaq- "dokunmak, yaklaşmak" DLT
- cal* "at yelesi" < yal DLT
- cal* "ücret, aylık" < yal EUT
- çalan* "çıplak, yalın" < yalang OY, yalın DLT
- calbar-* "yalvarmak" < yalbar- EUT
- calin* 'is' < yalın "alev" DLT, yalın "alev, parıltı" EUT
- cama-* 'yamamak' < yama- DLT
- caman* 'kötü' < yaman DLT
- camav* 'yama' < yamağ DLT
- camız* 'kasık' < yamız DLT, yamız EUT
- cangı* '^eni' < yangı DLT, yangı EUT
- cangıl-* 'Sanılmak' < yangıl- OY, yangıl- DLT, yangü- EUT
- cangur* "yağmur" < yamğur DLT, yamğur EUT
- canı-* 'bilemek' < yanu- DLT
- canı-* 'tehdit etmek, korkutmak' < yanığ "tehdit, korkutma" DLT, yan-"tehdit etmek" EUT
- canşa-* "gevezelik etmek" < yangşat- "bir kimsenin başını sözle ağrıtmak" DLT
- canşaq* "geveze" < yangşaq DLT
- caraş-* 'uyuşmak, anlaşmak' < yaraş- DLT
- carı-* 'ışımak, aydınlanmak' < yaru- DLT, yarı-EUT
- carıq* 'ışık, aydınlık' < yaruq DLT, yaruq EUT
- carıqlıq* "aydınlık" < yaruqluq DLT
- carıt-* "aydınlatmak, ısıtmak" < yarut- DLT, yarut-EUT
- carlı* 'fakir, zavallı, yoksul' < yarlıq DLT
- casaq* "vergi" < yasaq EUT
- caşav* "hayat" < yaşağı EUT
- caşır-* "gizlemek, saklamak" < yaşur- DLT, yaşıt-EUT
- caşıl* 'yeşil' < yaşıl OY, yaşıl DLT, yaşıl EUT

caşna- 'parlamak, şimşek çakmak" < yaşna-DLT
cav "düşman" < yağı OY, yağı DLT, yağı EUT
cav 'yağ" < yağ DLT, yağ EUT
cav- yağmak" < yağ- DLT
cavrun "kürek kemiği" < yarın DLT
cavur "binek hayvanlarının sırtlarına eyer veya semer vurulmasından oluşan yara" < yağır DLT
cay- "yaymak" < yad- DLT, yad- EUT
cay "yaz" < yay OY, yay DLT, yay EUT
cayaq "yanak" < yanaq DLT
cayav 'yaya" < yadağ OY, yadağ DLT, yadağ EUT
cayıl- 'yayılmak" < yadıl- DLT
caylıq "yayla" < yaylıq EUT
caz İlkbahar" < yaz OY, yaz DLT, yaz EUT
cazıq "günah, suç" < yazıq DLT, yazıq EUT
cazıl- "açılmak, yayılmak" < yazıl- DLT
cegen "hasır" < yiken "hasır yapılan kovalak otu" DLT
cek "şeytan" < yek DLT, yek EUT
celim "tutkal" < yelim DLT, yilim EUT
celin inek veya koyun memesi" < yelin DLT
ceng "yen" < yeng DLT
cet- 'yetişmek, erişmek" < yet- DLT
cetegeyli "Büyük Ayı yıldızları" < yetigen DLT
cıla- "ağlamak" < yığla- DLT, yığla- EUT
cılat- "ağlatmak" < yığlat- DLT
cıh 'ılık, sıcak" < yılığ DLT, yılığ EUT
cılıt ısıtmak" < yılıt- DLT, yılıd- EUT
cılqı "at sürüsü" < yılıq OY, yılıq EUT

cılra- 'parlamak" < yaldıra- DLT, yaltıra- ~ yıl-tıra- EUT
cıltravıuq 'parlak" < yaldruq DLT
cır "şarkı, destan" < yır "koşma, türkü" DLT, cır - ir EUT
cırıla- "şarkı söylemek, destan söylemek" < yırla-DLT, ırla- EUT
cıy- 'toplamak" < yığ- OY, yığ- DLT
cıyı 'koku" < yıdı DLT, yıd ~ yıdığ EUT
cıyıl- "toplanmak" < yığıl DLT, yığıl- EUT
cıyıla- 'koklamak" yıdla- DLT, yıdla- EUT
cıyın "grup, küme, topluluk" < yığın DLT
cıyırma "yirmi" < yigirmi - yegirmi OY, yigirme ~ yigirmi DLT, yegirmi EUT
cilik 'ilik" < ilik DLT, yilik EUT
cip "ip" < yip EUT
cifi 'keskin" < yitik DLT, iti ~ yiti EUT
col "defa, kere" < yolu OY
coluq- "rastlamak" < yola- "tesadüf etmek, rast gelmek" EUT
con- 'yontmak" < yonu- DLT
conul- 'yontulmak" < yonul- DLT
corğa "eşkin at yürüyüşü" < yorığa DLT
cort- "dörtmala koşturmak, koşuşturmak" < yort-DLT
coruq 'usul, metod, gidiş" < yoruq DLT, oruq ~ yorığ EUT
coy- 'yok etmek, harcamak, mahvetmek" < yod- "silme, bozmak, mahvetmek" DLT, yod- "sona erişmek" EUT
coyul- 'yok olmak, mahvolmak, harcanmak" < yodul- DLT
cörme işkembeye sarılan bağırsaktan yapılan bir yemek" < yörgemeç "işkembe ve bağırsaktan yapılan bir yemek" DLT

cubran 'tarla faresi, geleni" < yamlan "bir çeşit sıçan" DLT

cuq- "bulaşmak, sirayet etmek, sıvanmak" < yuq- DLT

cul- 'kölelikten azat olmak için fidye ödemek" < yolun- "azat edilmek" DLT

çuldur- "fidye ödetmek" < yoltur- "para verdirerek köleyi azat ettirmek" DLT

culduz "yıldız" < yulduz DLT, yulduz EUT

cuiq- "yolmak" < yolq- DLT

culuv 'fidye" < yoluğ DLT, yuluğ EUT

cumuş "görev, vazife, iş, hizmet" < yumuş DLT, yumuş EUT

cumuşçu "hizmetçi, görevli" < yumuşçı EUT

cunçut- 'rahatsız etmek, incitmek, mahcup etmek" < yunçut- DLT

curun 'kumaş parçası" < yurun "ipek kumaş parçası" DLT, yurun "paçavra" EUT

cuv- "yıkamak" < yu- DLT, yu- EUT

cuvaş "sakin, yumuşak huylu" < yavaş DLT, yavaş EUT

cuvuq yakm; akraba, hısım" < yaguq OY, yağuq DLT, yaguq EUT

cuvurgan "yorgan" < yogurqan DLT

cuvurt "yoğurt" < yogurt DLT

cügen "gem" < yügün DLT

cülü- 'tırış etmek" < yüli- DLT, yül- EUT

cülgüç "ustura, çakı" < yüligü - yülüğü "ustura" EUT

cülüt- 'tırış ettirmek" < yüüt- ~ yülit- DLT

çab- "saldırmak" < çap- DLT

çabaq "balık" < çabaq DLT

çaçıra- "sıçramak" < saçra- DLT

çaçırat- "sıçratmak" < saçrat- DLT

çagır "şarap" < çağır DLT

çaq "zaman" < çaq ~ çağ EUT

çal 'kır, alaca" < çal DLT

çañç- "saplamak, batırmak, dürtmek" < sanç-OY, sanç- DLT, sanç- EUT

çarla- "bağırıp çağırarak, gürültü etmek" < çarla- "bağırarak, ağlamak" DLT

çatır "çadır" < çatır DLT

çayqal- "çalkalanmak" < yayqal- DLT

çemiş "üç yaşında dişi keçi" < çepiş "altı aylık keçi yavrusu" DLT

çıbıq "çubuk" < çıbıq DLT

çıq "çiğ" < çıq- "nemlenmek" DLT

çing "en, tam, gerçek, ilk" < çın "doğru, gerçek" DLT, çing EUT

çır 'iç yağı" < çir "yağ" DLT

çoçha "domuz yavrusu" < çocuq DLT

çoqraq 'kaynak, pınar" < çoqra- "pınarda su kaynamak" DLT, çoqra- EUT

çoyun 'tunç ve bakır karışımı maden" < çodın DLT

çörge- "sarmak" < yörge- DLT, yörge- EUT

çörgei- 'sarılmak" < yörgel- EUT

çuh "atı yürütmek için çıkarılan ses, deh" < çuh DLT

çulga- "dolamak, sarmak" < tolga- DLT

çulğan- "dolanmak, sarılmak" < tolğan- DLT

çuruq "çizme, ayakkabı" < çaruq "çarıq" DLT, çaruq EUT

çuv "ün, şöret" < çav DLT

dingiz "şiş" < tangız- "şişmek" DLT

ecikle- "hecelelemek" < üjükle- DLT, ujak "hece, harf" EUT

eçki 'keçi" < eçkü DLT, eçkü EUT

egeç "kız kardeş" < eke "abla" OY, eke "büyük kız kardeş" DLT, eke "abla" EUT

eget "uşak" < eget "gerdek gecesi gelin için gönderilen hizmetçi kadın" DLT

ekav "iki kişi" < ikegü "iki parça" OY

el "köy, memleket, vatan" < el "halk, ülke, devlet" OY, el "il, vilayet" DLT

elt- "götürmek" < elt- OY, ilt~ EUT

eltir "bir haftalık kuzu derisi" < eldiri "oğlak derisi" DLT

emiz- "emzirmek" < emüz- DLT

endi "şimdi" < emdi DLT

er "erkek, er, koca" < er OY, er DLT

erik "deri tabaklamada kullanılan bir toz" < ertük DLT

erin "dudak" < erin DLT, erin EUT

erin- "üşenmek" < erin- DLT

erkeç "erkek keçi" < erkeç "genç teke" DLT

ertte "erken, sabah" < irte EUT

esen "sağ, salim" < esen DLT, esen EUT

esirik "sarhoş" < esgürük ~ esrük DLT, esrük EUT

eskir- "eskimek" < eskir- DLT

eşit "işıtmek, duymak" < eşid- OY, eşit- DLT

eştil- "duyulmak, işitilmek" < eştil- DLT

getmen "kazma" < ketmen DLT, kitmen EUT

gözet "devriye" < közetçi "muhafız" EUT

havun "kavun" < qağun DLT, qağun EUT

honşu "komşu" < qonşı DLT, qonşı EUT

ıçhın- "kurtulmak, kaçmak, elden gitmek" < ıçgın- OY, ıçgın- DLT, ıçqın- - ıçgın- "kaybolmak" EUT

ırğaq "kanca, olta" < argağ "balık avlamak için

ucu eğri demir, olta", ırğağ "kanca" DLT, ırğaq EUT

ışan- "güvenmek, itimat etmek" < işen- DLT

ıyıq ~ ıyıq < ıduq "kutlu, mübarek, kutsal" OY, ıduq DLT, ıduq EUT

ıçegi "bağırsak" < ıçegü "iç, bağır" EUT

ıgi "iyi" < edgü OY, edgü DLT, edgü EUT

ilin- "takılmak, ilişmek" < ılın- ~ ilin- DLT, ilin-EUT

ilindir- "takmak, iliştmek" < ilintür- EUT

ilker "çoban yıldızı" < Ülker DLT

ingicge "ince" < yinçge OY, yinçge DLT

ingilik "kadınların yanaklarına sürdükleri allık" < englik DLT

ingir "akşam, alaca karanlık" < ingir DLT, ingir EUT

irk "ğdiş edilmiş koç" < irk "dört yaşına girmek üzere olan koyun" DLT, irk EUT

issi "sıcak" < isig OY, isig DLT, isig EUT

it burun "kuşburnu, yabanî gül mey vasi" < it burnu EUT

iy- "göndermek, salmak, serbest bırakmak" < ıd-OY, ıd- DLT, id- EUT

iyil- "gönderilmek" < ıdııl- EUT

iye "sahip, efendi" < idi OY, idi DLT, idi ~ iye EUT

iyeği "kaburga kemiği" < eyegü DLT

iymen- "çekinmek, sıkılmak, yüzü tutmamak" < eymen- DLT

izle- "aramak, istemek" < izde- EUT

qaçan "he zaman" < qaçan OY, qaçan DLT, qa-çanEUT

qaq "kurutulmuş et" < qaq "kurutulmuş nesne" DLT

qaqlan- "kurutulmak" < qaqlan- DLT

qala- "yığmak" < qala- DLT

qalın ~ *qalın* "başlık parası" < qalın "baş, haraç"
OY, qalın "mihir olarak kadına verilen çeyiz" DLT

qaım "sık, kalabalık, yoğun" < qalın DLT, qalın EUT

qama- "kamaşmak" < qama- DLT

qamat- "kamaştırmak" < qamat- DLT

qamjaq "böcek" < qamıçaq "su böceği" DLT

qapçıq "çanta, torba" < qapçuq EUT

qarangı "karanlık" < qarangu DLT, qarangu EUT

qaravaş "cariye, kadın köle" < qarabaş DLT, qa-rabaş
EUT

qarga- "beddua etmek, lanet etmek" < qarga-DLT,
qarga- EUT

qargış "beddua, lanet" < qargış DLT

qarı "altmış santimlik uzunluk Ölçüsü" < qarı "ölçü,
arşın" DLT

qarılgaç "kırlangıç" < qarılgaç DLT, qarılgaç EUT

qarındaş "kardeş" < qarındaş DLT, qarındaş EUT

qars ~ *hars* "el çırpma" < qars qars "el çırpma sesi"
DLT

qarî "yaşlı, ihtiyar" < qan "ihtiyar, yaşlı" OY, qart
EUT

qatın "kadın" < qatun OY, qaın DLT

qayda "ttered" < qayda DLT

qayğı "kaygı, tasa" < qadğu DLT

qaygır- "tasalanmak, kaygı etmek" < qadğur-DLT

qayır- "döndürmek, büktürmek" < qadır- DLT, qadır-
EUT

qayır "sarp, zor, heybetli" < qadır DLT

qayt- "dönmek" < qadı- DLT

keçe "gece" < keçe DLT

kekir- "geğirmek" < kegir- DLT

kel- "gelmek" < kel- DLT

kelin "gelin" < kelin OY, kelin DLT, kelin EUT

keltir- "getirmek" < keltür- DLT

keme "gemi" < kemi DLT, kemi EUT

keng "geniş" < keng EUT

kengeş "danışma, istişare" < kengeş DLT, ken-geş
EUT

kengeş- "danışmak, istişare etmek" < kengeş-DLT

kep- "kurumak" < kepi- DLT

kerki "keser" < kerki DLT

kerti "gerçek, doğru" < kirtü "gerçeklik, doğruluk"
DLT, kirtü EUT

kesek "parça" < kesek DLT

keziv ~ *köziv* "sıra, zaman" < kezig EUT

kezik "küçük bıçak" < kezik "küçük kadın bıçağı"
DLT

qılıq "huy, karakter" < qılıq "huy, gidiş" DLT

qıngır "eğri" < qıngır "şaşı, yan bakış" DLT

qıngıraq "kılıç" < qıngıraq "et kesilen büyük bıçak"
DLT

qıptı "tnakas" < qrftu DLT

qır- "kazımak" < qır- DLT

qırav "kırağı" < qırağu DLT

qırğıy "ala doğan" < qırğıy "atmaca" DLT

qışha "kisa" < qışğa DLT

qızğanç "cimri, hasis" < qızğağ EUT

kibik "gibi" kibi DLT

kiçi "küçük" < *kiçig* OY, *kiçig* EUT

kiçi- 'kaşınmak' < *kiçi*- DLT

kindik "göbek" < *kindik* EUT

kirit "*kilit*" < *kirit* DLT

kiritle- 'kilitlemek' < *kiritle*- DLT

kişen "köstek" < *kişen* DLT

kiy- 'giymek' < *ked*- DLT, *ked*- EUT

kiyik "geyik; vahşi, yabanî" < *kiyik* ~ *keyik* "geyik, yabanî hayvan" OY, *keyik* "geyik; aslında yabanî olan her şey" DLT, *keyik* -*kiyik* EUT

kiyir- "sokmak, girdirmek" < *kigür*- OY, *kigür*-EUT

kiyiz "keçe" < *kidiz* DLT, *kidiz* EUT

qobu "içi boş, oyuk" < *qobi* "boş" EUT

qobuz 'müzik âleti, akordeon" < *qubuz* DLT, *qo-buz* EUT

qoçhar "koç" < *qoçgar* DLT, *qoçqar* EUT

qol "kanyon, sarp vadi" < *qol* "dağın tepesinden aşağı İnen ve derenin ortasından yüksekçe olan yer" DLT

qongrav "çan, zil" < *qongragu*, *qangraq* DLT, *qongrağı* EUT

qongur "kahverengi, kestane rengi" < *qongur* DLT

qor ~ *qoranç* "ziyan" < *qor* DLT

qora- "kaybolmak, ziyan olmak" < *qora*- EUT

qorğaşin "kurşun" < *quruğın* DLT

qorluq 'maya" < *qor* "yoğurt mayası" DLT

qoş "çift" < *qoş* DLT

qoş- "katmak, eklemek" < *qoş*- "katmak, koymak" DLT, *qoş*- EUT

qoşuî- 'katılmak, birleşmek" < *qoşul*- DLT

qotar- "boşaltmak" < *qotur*~ DLT

qotur "uyuz, sivilce" < *qotur* EUT

qoy- 'bırakmak" < *qod*- OY, *qod*- DLT

qoy "koyun" < *qony* OY, *qoy* DLT, *qoy* EUT

qoz "ceviz" < *qoz* EUT

köb ~ *köp* "çok" < *köp* EUT

koç- "göçmek" < *köç*- EUT

köçür- 'tercüme etmek" < *köçür*- "istinsah etmek, yazmak" DLT

kögürçün < *güvercin* < *kökürçkün* DLT, *kögürçün* ~ *kögürçgün* EUT

köl "göl" < *kol* OY, *köl* EUT

kölek "gömlek" < *könglek* DLT

kömürse- "dibi tutmak, dibi yanmak" < *kengirsi*-DLT

könçek "pantolon" < *künçek* "urba yakası" DLT

könçeklik "yağmacılık, yağma" < *kençliyü* "Hanların düğünlerinde veya bayramlarda yağma edilmek üzere yapılan sofra" DLT

körünçlük "vitrin" < *körünçle*- "teşhir etmek, sergilemek" EUT

kötür- "kaldırmak" < *kötür*- OY, *kötür*- EUT

köz "göz" < *köz* EUT

quba "açık sarı, sarıya yakın renk" < *quba* "sarı ile kumral sarı arasında olan at rengi" DLT

qumğan 'İbrik" < *qumğan* DLT

qurç "çelik" < *qurç* DLT

qurğaq 'kurak, kuru" < *qurğaq* DLT

qurtha 'koca kan" < *qurtğa* DLT

quthar- 'kurtarmak" < *qutğar*- DLT, *qutqar*- ~ *qutğar*- EUT

qutul- 'kurtulmak" < *qutul*- DLT

quvuq 'mesane, sidik torbası" < *qavuş* DLT, *qavuş* EUT

quvuq "saman" < küvük DLT

quvut 'kavrulmuş mısır ya da buğday unu' < qağut
"darıdan yapılan bir yemek" DLT

quyruq 'kalça, kıç' < qudruq DLT

kübe < zırh" < kübe DLT

kübürçek "küçük sandık" < qabırçaq "tabut" DLT

küç 'kuvvet, güç' < küç OY, küç "kuvvet, zulüm"
DLT, küç EUT

külkü "gülme, neşe" < külgü "gülüş, gülme" DLT

kümüş "gümüş" < kümüş OY, kümüş DLT

kün "güneş" < kün OY, kün DLT, kün EUT

künorta "Öğlen" < kün ortu EUT

kündeş "kuma" < küng "kadın köle, cariye" OY, küni
"kuma", küng "cariye" DLT, kunteki "cariye" EUT

kündüz "gündüz" < küntüz OY, kündüz DLT, kündüz
EUT

küse- "arzu etmek, hasret çekmek" < küse- ~ köse-
EUT

küvşen- "geviş getirmek" < kevşen- DLT

küy "ağıt türünde şarkı" <: küg "türkü, şarkı" EUT

küy- "yanmak" < köy- DLT, küy- ~ köy- EUT

küydür- "yakmak" < köydür- EUT

küye "güve" < küye DLT

küyöv "damat" < küdegü DLT, küdegü EUT

küyüz "halı" < küvüz "yaygı, yünden dokunmuş
yaygı" DLT

küz "güz, sonbahar" < küz DLT, küz EUT

küzgü "ayna" < közüngü DLT, közüngü EUT

laçın "şahin, doğan" < laçın DLT, laçın EUT

ma "işte" < ma "al, işte anlamında bir kelime" DLT

maqa 'kurbağa' < baqa DLT, bağa EUT

mangra- "melemek" < mangra- "bağırmak" DLT,
mangra- EUT

munçaq "boncuk" < monçuq DLT, munçuq EUT

mungay- 'küsmek, gücenmek, somurtmak' < bung
"sıkıntı, dert" OY, mungad- "bunalmak" DLT

myı "beyin" < miyi EUT

ming "bin sayısı" < bing OY, ming DLT, ming EUT

mingi "ebedi, daimi, sonsuz" < bengü OY, men-gü
DLT, mengi ~ mengü EUT

mor "boz" < moz EUT

möz "bez" < böz DLT

müyüz "boynuz" < müngüz DLT, müyüz - mün-güz
EUT

neçük "nasıl" < neçük EUT

nege "neden, niçin" < nege - negü EUT

neme "şey, nesne" < neme EUT

nença "ne kadar, kaç" < nençe "ne kadar, nice" OY

nöger "arkadaş" < nöker "maiyet" EUT

oğur "uğur, kutluluk, bahtiyarlık" < oğur "hayır,
bereket, uğur" DLT

oltan "taban köselesi" < oldang "pabuç altı, tabanı"
DLT

oltur- "oturmak" < olur- OY, oltur- DLT, oltur-EUT

ong- 'refaha ermek, başarılı olmak' < ongul-
"iyileşmek, düzelmek" DLT

ong "sağ taraf" < ong DLT, ong EUT

ong- "solmak" < ong- DLT

ongar- "mutlu etmek, sevindirmek" < ongar- "iyileştirmek, onarmak" EUT
or- "biçmek, kesmek" < or- DLT
ornat- "yerleştirmek" < ornat- "yerine koymak" DLT
orul- "biçilmek, kesilmek" < orul- DLT
orun "yer, mevki" < orun "yer, taht" EUT
osal "kötü, işe yaramaz" < usal kişi "gafil, iş bilmeyen" DLT
ot "ateş" < ot OY, ot DLT, ot EUT
ot "zehir" < ot DLT
otov "oda" < otağ DLT
oz- "geçmek" < oz- DLT, oz- EUT
öçeş- barışmak, rekabet etmek, bahse tutuşmak" < öçeş- DLT
öçül- "sönmek" < öç- EUT
öçür- "söndürmek" < öçür- DLT, öçür- EUT
öge "üvey" < Ögey DLT
ökün- "pişman olmak" < ökün- OY, ökün- DLT, ökün- EUT
ölüg "ölü" < Ölüg OY, ölüg DLT
ön "ses" < ön ~ ün DLT, ün EUT
önge "başka" < öngi DLT
öpke "akciğer" < öpke DLT, öpke EUT
öpkele- "küsmek, danlmak" < öpkele- "kızdığı için yüz çevirmek" DLT
örle- "tırmanmak, yükselmek" < ör- "yukarı çıkmak, yükselmek" OY, örle- "yükselmek" DLT, örle- EUT
örten "yangın" < ört "yangın, yanan nesne", ör-te- "yakmak" örten- "yanmak" DLT, örten "alev, ateş" ~ ört "alev, ateş", Ört- "yakmak", örten- "yanmak" EUT
örüş "yokuş, sırt, tepe" < örüş "çıkış, yükseliş" EUT

öt- "geçmek" < Öt- DLT
ötmek "ekmek" < ötmek DLT, ötmek EUT
purç "karabiber" < murç DLT, murç ~ mirç EUT
sağın- "düşünmek" < saqın- OY, saqın- DLT
sağış "düşünce" < saqış EUT
saq "dikkatli, tedbirli, itinalı" < saq EUT
sat- "koymak" < sal EUT
salın- "sarkmak, sallanmak" < salın- DLT
san "<sayı" < san DLT, san EUT
san "vücut, beden" < san EUT
sana "saymak" < sana- DLT, sana- EUT
sanavsuz "sayısız, hesapsız" < sanağuluğsuz EUT
sandra- "saçmalamak, sayıklamak" < sandrı-DLT
sansız "hadsiz hesapsız, sayısız" < sansız OY, sansız EUT
sargal- sararmak" < sarğar- DLT
sarq- "akmak, sızmak" < sarq- "sızmak, damlamak" DLT
sata "mercan" < sata DLT
satıv "satış, ticaret" < satıg DLT, satıg EUT
satıvçu "tüccar, satıcı" < satıgçı EUT
savluq "sağılan hayvan, sağmal" < sağlıq "dişi koyun, sağmal, sağılan hayvan" DLT, sağlıg EUT
sedire- "incelmek, seyrekleşmek" < sedre- DLT, sedrek "seyrek" EUT
sediret- "inceltmek, seyrekleştirmek" < sedre-DLT
sekir- "atlamak, sıçramak" < sikri- EUT
sıbizğı "kaval, boru" < sıbizğu "düdük, boru" DLT

sıdır- "sıyırmak" < sıdır- DLT

sın- "kırılmak" < sın- DLT

sırı 'rnezar" < sın DLT, sın EUT

sına- "denemek" < sına- DLT, sına- EUT

singar 'tek, bir tane, yalnız" < singar "bir şeyin tarafı, yanı" DLT

sırıl- "kuşatılmak" ~ *sırın*- "dahil olmak, eklenmek" < *sırıl*- "bulaşmak, yapışmak" DLT

sıt- "ezmek, boğmak, mağlup etmek" ~ *sıtl*- "ezilmek, mağlup olmak" < *sıtur*- "kestirmek, kırdırmak, kıydırmak" DLT

sıyt "feryat, ağlama" < sığıt OY, sığıt DLT, sığıt EUT

siy- "işemek" < sid- EUT

soguş- "savaşmak" < soğuş- EUT

sohta " karaciğer ve baharatların bağırsağa doldurularak pişirilmesiyle yapılan bir yemek" < soqtu "karaciğer, et ve baharat karıştırılarak doldurulan ve pişirildikten sonra yenen bağırsak dolması" DLT

soruğ "soru" < soruğ DLT

sök- "kınamak, eleştirmek" < sök- "azarlamak, sövmek" EUT

sugar- "sulamak" < suvğar- DLT

suqlan- "arzu etmek, özlem duymak" < suq "açgözlü" DLT, soqlan- EUT

suv "su" < sub OY

süriv "sürü" < sürüg DLT, sürüg EUT

süyek "kemik" < süngük OY, süngük DLT, sün-gük EUT

tab- "bulmak" < tap- DLT, tab- EUT

tab "elverişli, uygun, müsait" < tap "elverir, yeter" DLT

tab "yara izi, iz" < tap "yaralama, dövme izi" DLT

tab bol- "uygun olmak, elvermek" < tap bol-DLT

taba "taraf, yön, ...e doğru" < tapa OY, taba DLT, tapa EUT

tabın- "tapınmak" < tabın- EUT

tal- "yorulmak" < tal- EUT

tal "söğüt" < tal EUT

talaq "dalak" < talaq DLT

talav 'ruam hastalığı, kazıklı humma hastalığı" < talagu "çabuk öldüren zehir, iç ağrısı" DLT

talğır "çizgili, alacalı" < tarğıl DLT

talpın- "heveslenmek, arzu etmek" < talpın "çırpınmak" DLT

tam- "damlamak" < tam- DLT

tamaq "boğaz" < tamaq DLT, tamaq EUT

tamçı "damla" < tamçır- "damlamak" DLT

tamğa "damga" < tamğa OY, tamğa DLT, tamğa EUT

tamır "damar" < tamir DLT, tamir EUT

tamız- "damlatmak" < tamuz- DLT, tamız- EUT

tang "hayret verici, ilginç, muhteşem" < tang "şaşacak, şaşılacak nesne, acayip şey" DLT, tang EUT

tang "sabah vakti, tan" < tang DLT, tang EUT

tapcan "sedir" < tapçan "erişilemeyen üzüm salkımlarını kesmek için toplayanın üzerine çıktığı sofra biçiminde üç ayaklı bir nesne" DLT

tar "dar" < tar DLT

taral- "taranmak" < taral- DLT

tart- "çekmek" < tart- DLT, tart- EUT

tartar "bıldırcın" < tartar "kumruya benzer bir kuş" DLT

taşla- "terketmek, bırakmak, atmak" < taşla-"gurbete gitmek" DLT

tatuv "tat, lezzet" < tatıǵ DLT, tatıǵ EUT
tatuvlu "tatlı, lezzetli" < tatıǵlıǵ DLT, tatıǵlıǵ EUT
tav "daǵ" < taǵ OY, taǵ DLT, taǵ EUT
tavuq "tavuk", erkek tavuq "horoz" < taqaǵu, erkek taqaǵu DLT
tay- "kaymak" < tay- DLT, tay- EUT
tayaq "sopa" < tayaq DLT, tayaq EUT
tayuv "kaygan" < tayıǵ DLT
tebre- "kımıldamak, hareket etmek, sallanmak" < tepre- DLT, tebre- EUT
tebren- "kımıldanmak, hareket etmek" < tepren-DLT
tebret- "kımıldatmak, hareket ettirmek, sallamak" < tepret- DLT, tebret- EUT
temir "demir" < temir OY, temir DLT
temirqazıq "demirkazık, kutup yıldızı" < temür-qazuq DLT
teng "eşıit, denk, akran" < teng DLT
tengiz "deniz" < tengiz DLT
ter "ter" < ter DLT
terge- "hesaplamak, saymak" < ter "ücret, çalışma-na verilen para" DLT
terk "hızlı, çabuk, tez" < terk DLT, terk EUT
terle- "terlemek" < terle- DLT
terlet- "terletmek" < terlet- DLT
teş- "çözmek" < şeş- DLT
teyri "gökyüzü, sema" < tengri OY, tengri DLT
teyri "tanrı" < tengri OY, tengri DLT
tın- "dinlenmek, solumak, nefes almak" < tın-DLT, tın- EUT
tınç "rahat, huzurlu, kolay" < tünç EUT
tınçı- "bozulmak, çürümek, küflenmek" < tınçı-DLT

tingla- "dinlemek" < tıngla- OY, tıngla- DLT
ty- "engel olmak, men etmek" < tıd- OY, tıd-DLT, tıd- EUT
tyın "sincap" < teyeng OY
tyıyş "engelleme, engel olma" < tıdış DLT
tık- "dikmek" < tık- DLT
tile- "dilemek" < tile- DLT
tilek "dilek" < tilek DLT
tilkem "dilim" < tilge DLT
tin "ruh" < tın "ruh, nefes, soluk" DLT, tın EUT
tire- "dayamak" < tire- DLT
tirev "destek, dayanak" < tireǵü "direk, kendisi-ne bir şey dayanılan veya kendisiyle bir şey durdurulan nesne" DLT
tiri "diri" < tirig DLT
tiril- "dirilmek" < tiril- DLT
tirmen "değirmen" < tegirmen DLT
tişi "dişi" < tişi DLT
tiy- "değmek, dokunmak" < teg- OY, teg- DLT
tiyir- "değdirmek, dokundurmak" < tegür- DLT
tiyre "mahalle, çevre" < tegre DLT, tegre EUT
tiz- "dizmek" < tiz- DLT
tizil- "dizilmek" < tizil- DLT
toltur- "doldurmak" < toltur- DLT
tomur- "tomruk yapmak, kesmek" < tomur-DLT
ton "kürk" < ton "elbise" OY, ton DLT
tonguz "domuz" < tonguz DLT, tonguz EUT
tot "pas" < tut ~ tat "kılıç ve benzeri şeylerin üzerine çöken pas" DLT
toy- "doymak" < tod—toy- DLT
toz- "zayıf düşmek, zayıflamak", azıb-toz- "za-

yıflamak" < tor- "zayıf düşmek" OY, torug ~ toruq
"zayıf EUT

tögül- "dökülmek" < tökül- DLT

tök- "dökmek" < tök- DLT

tölü "nesil" < töl "yavru, döl" DLT

töppe "tepe" < töpü "tepe" OY

tör "evin veya odanın en İyi ve itibarlı yeri, başköşesi"
< tör DLT

töre 'mahkeme, kanun" < töre "düzen, nizam" DLT

tört "dört" < tört DLT

töşek "döşek" < töşek DLT

tuban ~ tuman "sis" < tuman DLT, tuman EUT

tuç "tunç" < tuç DLT

tul "dul" < tul DLT

tuluq "tulum" < tulquq DLT, tuluq EUT

tunçuq~ "boğulmak" < tunçuq- "soluyamaz olmak"
DLT

tur- "kalkmak" < tur- DLT

turğuz- "kaldırmak" < turğur- DLT

turma "turp" < turma DLT

turna "turna" < turna DLT

tav- "doğmak" < tog- DLT

tuv "vahşi at" < tıg "al ile doru arası at rengi" DLT

tuvar "davar, sığır" < tavar DLT

tuvra- "doğramak" < toğra- DLT

tuvral- "doğranmak" < toğral- DLT

tuyaq "at tırnağı, toynak" < tuyağ DLT

tuz "tuz" < tuz DLT

tazaq "tuzak" < tuzaq DLT

tüb "dip, alt, kök" < түb ~ түp DLT, түb ~ түp EUT

tügel "henüz, tamamen, büsbütün" < tüketi
"tamamıyla, bütün" OY, tükel "tamamen, büsbütün"
DLT

tülkü "tilki" < tilkü DLT

tümen "on bin" < tümen OY, tümen EUT

tüngüç "ilk doğan çocuk, ilk evlat" < tun "kadın-ın ilk
çocuğu" DLT

tüngül- "ümidini kesmek, vazgeçmek" < töngül-DLT

tüş "düş, rüya" < түş DLT

tüş -"inmek" < түş- OY, түş- DLT

tüş "öğle üzeri" < түş ödi "kuşluk vakti" DLT

tüşür- "İndirmek" < түşür- OY, түşür- DLT

torun "duman" < tütin DLT, tütin EUT

tüy- "bağlamak" < түg- DLT

tüy "darı" < tögi "darının kabuğu çıkarıldıktan sonra
kalan Öz" DLT

tüye "deve" < teve DLT

tüyme "düşme" < түgme DLT

tüyül- "bağlanmak" < түgül- DLT

tüyül "değil" < tegül DLT

tüyüş- "dövüşmek" < tögüş- DLT

tüz "düz" < түz DLT, түz EUT

uçuz "değersiz, hor görülen ucuz" < uçuz DLT, uçuz
EUT

uçuzla- "hor görmek, değer vermemek, hakaret
etmek" < uçuzla- DLT, uçuzla- EUT

uku "baykuş" < ügi DLT

ul "oğul" < ogul DLT

ular "keklik" < ular DLT

ullay- "büyümek" < ulğad- DLT

ulov "yük hayvanı, taşıma aracı" < ulağ "binek at"
DLT, ulağ EUT

una- "razı olmak, kabul etmek" < una- DLT, una- EUT

unama- "razı olmamak, kabul etmemek" < una-ma- "tasvip etmemek, razı olmamak" OY

ur- "vurmak" < ur- OY, ur- DLT

urla- "çalmak" < ogrıla- DLT, ogurla- EUT

urluq "tohum" < urug + luq DLT

uru "hırsız" < ogrı DLT, ogrı EUT

uruş "savaş" < uruş DLT

uruş- "savaşmak" uruş- DLT

uruv "kabile, boy, soy" < urug "nesil, soy" EUT

uşa- "benzemek" < ohşa- DLT, oqşa- EUT

uşaq "sohbet, konuşma" < uşaq "dedikodu" DLT

uf- "yenmek, mağlup etmek" < ut- DLT

uv "zehir" < ağu DLT

uv- "ufalamak" < uv- DLT

uvuz "memeli hayvanların doğurduktan sonra ilk verdikleri süt" < uğuz EUT

uya "yuva" < uya "kuş yuvası" DLT, uya EUT

uyal- "utanmak, çekinmek" < uyal- DLT

uyat "ayıp, edep, haya" < uyat EUT

uyuq "çizme" < oğuq, etük DLT

uyut- "yoğurt yapmak, mayalamak" < udit- "peynir yapmak, katılaştırmak" DLT

uzaq "uzun" < uzaq DLT

üçev "üç kişi" < üçegü "her üçü" OY

üçgül "üçköşe, üçgen" < üçgül DLT

üleş- "paylaşmak" < üleş- DLT, üleş- EUT

ülüş "pay, hisse" < üleş DLT

ür- "üfleme" < ür- DLT, ür- EUT

ütür- "delmek, delik açmak" < üt "delik" EUT

üy "ev" < üv DLT, öy EUT

üyre- "üremek, çoğalmak" < üdre- DLT

üyyür "aile, büyük aile, dost, arkadaş grubu, aygır idaresindeki vahşi at sürüsü." < ögür "koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariye gibi şeylerin toplu halde bulunması, bunların sürüsü, bö-lük" DLT, ügür EUT

üyüt- "tüyleri yakmak" < üt- DLT

üz- "kesmek, koparmak" < üz- OY, üz- DLT, üz-EUT

üzül- "kopmak, kesilmek" < üzül- DLT, üzül-EUT

SES DEĞİŞMELERİ

Karaçay-Malkar Türkçesinde yaşamakta olan Eski Türkçe kelimeler incelendiğinde bu kelimelerin birçoğunun fonetik bakımdan değişime uğradığı görülmektedir. Eski Türkçe'ye göre Karaçay-Malkar Türkçesindeki ses değişimlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

1- -a- > -o-

Eski Türkçe'de kelime ortasındaki "a" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "ğ" sesinin çift dudak ünsüzü "v" sesine değişmesinin etkisiyle "o" sesine dönüşmüştür.

buzagu > buzov "buzağı"

otağ > otov "oda"

buqağ > bugov "kelepçe, pranga, boyunduruk"

2- -a- > -u-

Eski Türkçe'de ilk hecedeki "a" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "ğ" sesinin çift dudak ünsüzü "v" sesine dönüşmesinin etkisiyle "u" sesine dönüşmüştür.

yaquq > cuvuq "yakın"

yavaş > cuvaş "sakin"

çav > çuv "ün, şöhret"

qaquq > quvuq "mesane"

qağut > quvut "kavrulmuş mısır unu"

3--d->-y-

Eski Türkçe'deki "d" sesi Karaçay-Malkar Türkçesindeki bazı kelimelerde "y" sesine dönüşmüştür.

adrı > ayrı "yaba, çatal"

budut- > buyuq~ "uyuşmak, miskinleşmek"

yad- > cay- "yaymak"

yadağ > cayav "yaya"

yıdı > cıyı "koku"

yod- > coy- "yok etmek harcamak"

qadır- > qayır- "döndürmek, büktürmek"

4- e- > i-

Eski Türkçe'de kelime başında bulunan "e" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelime-lerde daralarak "i" sesine dönüşmüştür.

englik > ingilik "allık"

eymen- > iymen- "çekinmek, sıkılmak, yüzü tutmamak"

eyegü > iyeği "kaburga kemiği"

5- -e- > -t-

Eski Türkçe'de kelime ortasında bulunan "e" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak "i" sesine dönüşmüştür.

ked- > kiy- "giymek"

keyik > kiyik "geyik"

teg- > tiy- "değmek, dokunmak"

tegre > tiyre "mahalle, çevre"

6- -e-/ü- > -i-/i-

Eski Türkçe'deki bazı kelimelerde yer alan ilk hecedeki "e" sesi ile ikinci hecedeki "ü" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde daralarak her iki hecede de "i" sesine değişmiştir.

bedük > biyik "yüksek"

edgü > igi "iyi"

mengü > mingi "ebedî, sonsuz"

7- -ğ- > -h-

Eski Türkçede kelime içinde yer alan art damak konsonantı "ğ" sesi Karaçay-Malkar Türk-çesi bazı kelimelerde "h" sesine dönüşmüştür.

buçğaq > buçhaq "paça"

qısğa > qışha "kışa"

qutğar- > quthar- "kurtarmak"

8--ğ->-v-

Eski Türkçe'de kelime sonunda yer alan "g" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde çift dudak ünsüzü "v" sesine dönüşmüştür.

açığ > açuv "Öfke"

arqağ > arqav "mekik ipliği"

ağlaq > avlaq "kır, ova"

agrığ > avruv "hastalık, ağrı"

bağır > bavur "karaciğer"

tag > tav "dağ"

9- -ğu/-gü > -v

Eski Türkçe'de kelime sonunda yer alan "-ğu/-gü" hecesi Karaçay-Malkar Türkçesinde çift dudak ünsüzü "v" sesine dönüşürken sondaki ünlüyü de kaybetmiştir.

bileğü > bilev "biley taşı"

bireğü > birev "bir kişi, kimse"

buqağı > bugov "kelepçe, boyunduruk, pranga"

buğu > buv "erkek geyik"

buzağı > buzov "buzağı"

yaşağı > çaşav "hayat"

10--ğ-/g->-y-

Eski Türkçe'deki "ğ-g" sesleri Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "y" sesine değişmiştir.

sıgıt > sıyıt "feryat, ağlama"

yığın > cıyın "grup, topluluk"

yığ- > cıy- "toplamak"

küg > küy "ağıt"

tüg- > tüy- "bağlamak"

yigirme > cıyırma "yirmi"

11- -ı- > -a-

Eski Türkçe'de kelime ortasında yer alan "ı" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "a" sesine değişmiştir.

açığ > açav "bahşiş, hediye"

azığ > azav "köpek dişi"

12- -ı- > -i-

Eski Türkçe'deki "ı" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "i" sesine değişmiştir.

ıd- > iy- "göndermek, serbest bırakmak"

laçın > laçin "şahin, doğan"

tın > tin "ruh"

13- -ı- > -u-

Eski Türkçe'de kelime ortasında yer alan "ı" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde "g" sesinin çift dudak ünsüzü "v" sesine değişmesinin etki-siyle "u" sesine dönüşmüştür.

arığ > aruv "güzel"

açığ > açuv "öfke"

asığ > asuv "fâyda"

agrığ > avruv "hastalık, ağrı"

ağır > avur "ağır"

batıg > batuv "alçak, çukur"

bağır > bavur "karaciğer"

tatıg > tatuv "tat, lezzet"

tayıg > tayuv "kaygan"

yağır > cavur "yara"

14- -i- > -e-

Eski Türkçe'de yer alan dar ünlü "i" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "e" sesine dönüşmüştür.

irte > ertte "erken"

ilt- > elt- "götürmek"

kirtü > kerti "gerçek"

sikri- > sekir- "atlamak, sıçramak"

15- -i- > -ı-

Eski Türkçe'de bazı kelimelerde ortada bulunan "i" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ı" sesine dönüşmüştür.

çir > çır "iç yağı"

işen- > ışan- "güvenmek"

miyi > mıyı "beyin"

yigirme > cıyırma "yirmi"

16- k- > g-

Eski Türkçede kelime başında bulunan "k" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "g" sesine dönüşmüştür.

ketmen > getmen "kazma"

közetçi > gözet "devriye"

17- -q- > -g-

Eski Türkçe bazı kelimelerdeki art damak konsonantı "q" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde art damak konsonantı "g" sesine dönüşmüştür.

alqış > alğış "dua"

arqış > arğış "kervan"

bıqın > bıgın "karın"

buqa > buğa "boğa"

buqağu > buğov "kelepçe, boyunduruk, pranga"

saqın- > sağın- "düşünmek"

18- -k- > -g-

Eski Türkçede kelime içinde yer alan "k" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "g" sesine dönüşmüştür.

bekit- > begit- "sağlamlaştırmak"

eke > egeç "kızkardeş"

nöker > nöger "arkadaş"

tökül- > tögül- "dökülmek"

tükel > tügel "henüz"

19- q- > h-

Eski Türkçede kelime başında bulunan "q" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "h" sesine dönüşmüştür.

qağun > havun "kavun"

qonşı > honşı "komşu"

20- -ng- > -y-

Eski Türkçe'de yer alan nazal "ng" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "y" sesine değişmiştir.

müngüz > müyüz "boynuz"

süngük > süyek "kemik"

yangaq > cayaq "yanak"

21- o- > u-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "o" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak "u" sesine değişmiştir.

oğul > ul "oğul"

oğrı > uru "hırsız"

oğrıla- > urla- "çalmak"

oqşa- > uşa- "benzemek"

22- -o- > -u-

Eski Türkçe'de ilk hecede yer alan "o" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde daralarak "u" sesi-ne dönüşmüştür.

toğ- > tuv- "doğmak" yogurqan >

cuvurğan "yorgan" yoğurt > cuvurt

"yoğurt" yolug > culuv "fidye" yolq- >

culq- "yolmak"

23- -ö- > -ü-

Eski Türkçe'de ilk hecede yer alan "ö" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde daralarak "ü" sesi-ne dönüşmüştür.

töngül- > tüngül- "ümidini kesmek"

tögi > tüy "darı"

tögüş- > tüyüş- "dövüşmek"

24- s- > ç-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "s" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ç" sesine dönüşmüştür.

saçra- > çaçıra- "sıçramak"

sanç- > çañç- "saplamak, batırmak"

25- t- > ç-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "t" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "ç" sesine dönüşmüştür. Bu özelliğe Çuvaşça ve Moğolca'da da rastlamak mümkündür. Örneğin, titre- "titirmek" > çiçire- (Moğol.), kert- "kertik açmak" > kerçi- (Moğol.), turnak > çime (Çuvaş.), tin "soluk" > çim (Çuvaş.).

tolğa- > çulğa- "dolamak, sarmak"

tolğan- > çulğan- "dolanmak, sarılmak"

26- -u- > -ı-

Eski Türkçe'de ikinci hecede yer alan "u" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ı" sesine dönüşmüştür.

aqrın > aqrın "yavaş"

artuq > artıq "fazla"

aşuq- > aşıq- "acele etmek"

qapçuq > qapçıq "çanta, torba"

qarangu > qarangi "karanlık"
 qatun > qatın "kadın"
 qadğur- > qaygır- "tasalanmak, kaygı etmek"
 qırğuy > qırğy "ala doğan"
 yaruq > carık "ışık, aydınlık"
 yazuq > cazıq "günah, suç"

27- -ü- > -i-

Eski Türkçe'de ikinci hecede yer alan "ü" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde "i" sesine değişmiştir.

bedük > biyık "yüksek"
 belgü > belgi "işaret"
 eçkü > eçki "keçi"
 emüz- > emiz- "emzirmek"
 erük > erik "erik"

28- y- > c-

Eski Türkçe'de kelime başında bulunan "y" sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde "c" sesine değişmiştir.

yap- > cab- "örtmek"
 yal > cal "at yeleşi"
 yalbar- > calbar- "yalvarmak"
 yarnağ > camav "yama"
 yamız > camız "kasık"
 yaruq > canq "aydınlık, ışık"
 yadağ > cayav "yaya"
 yay > cay "yaz"
 yek > cek "şeytan"

29-y->ç-

Eski Türkçe'de kelime başında yer alan "y" sesi Karaçay-Malkar Türkçesi bazı kelimelerde "ç" sesine değişmiştir.

yayqal- > çaykal- "çalkalanmak"
 yörge- > çörge- "sarmak"

SONUÇ

Kelime hazinesi ve ses değişimleri bakımından Karaçay-Malkar Türkçesini Eski Türkçe ile mukayese ettiğimizde Karaçay-Malkar Türkçe-sinin kelime hazinesinde Eski Türkçe kelimelerin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Türkçenin ana kaynağı Orta Asya'dan binlerce kilometre uzakta, Kafkas dağlarının ortasında yüzyıllar boyunca dış dünyadan ve değişik Türk boyları ile etnik ve kültürel temastan tecrit edilmiş bir konumda yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin dillerinde Eski Türkçe kelimelerin geniş ölçüde yer alması ve yaşaması onların dillerini muhafazada ne derece başarılı olduklarının da bir göstergesidir. Kafkasya'da Adige (Çerkes), Abhaz-Abaza, Oset, Gürcü, Svan, Megrel gibi birbirinden tamamen farklı ve değişik yabancı dillerde konuşan Kafkas halklarının ortasında, coğrafi açıdan hiçbir Türk dili ile komşuluğu bulunmadan yüzyıllar boyunca yaşamış olan Karaçay-Malkarlılar dillerindeki Eski Türkçe unsurları büyük ölçüde korumayı başarmışlardır. Dilleri Hun-Bulgar Türkçesi ile vücut bulmuş ve Kıpçak Türkçesi ile şekillenmiş olan Karaçay-Malkarlıların dillerinde Eski Türkçe ile mukayese ettiğimizde bir takım fonetik değişmelerin olduğu dikkati çekmektedir. Bu ses değişimleri onların dillerinin Eski Türkçe ile bağlantısını ortaya koyarken, coğrafi ve etnik-kültürel şartların dil üzerindeki etkilerini de açığa çıkarmaktadır. Neticede Karaçay-Malkarlılar Kafkas dağlarının sarp ve ulaşılmaz güç bölgelerinde yüzyıllar boyunca Eski Türkçe'nin özelliklerini korumayı ve yaşatmayı başarmışlardır.

KAYNAKLAR

- ATALAY, Besim (1998), **Divanü-Lugat-it Türk Tercümesi**, 4. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
- AVCIOĞLU, Doğan (1982), **Türklerin Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- BAYÇOROV, S.Ya. (1989), **Drevnetürkskie Runičeskie Pamyatniki Evrope**, Stavropol.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1968), **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yayınları, İstanbul.
- Divanü-Lugat-it Türk Dizini** (1972), TDK Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1995), **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- FEHER, Geza (1984), **Bulgar Türkleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GABAIN, A. von (1988), **Eski Türkçenin Grameri** / çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara.
- GOMBOCZ, Zoltan (1912), **Die bulgarisch-türkisch Lehnwörter in der ungarischen**. MSO, Fu.
- GROUSSET, Rene (1980), **Bozkır İmparatorluğu**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KURAT, Akdes Nimet (1972), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- NADELAYEV, V.M. (1969), **Drevnetürkskiy Slovar**, İzdatelstvo Nauka, Leningrad.
- ŞÇERBAK, A.M. (1998), **Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi** / çev. Enver Mahmut, TDK Yayınları, Ankara.
- TAVKUL, Ufuk (1993), **Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür. Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- TAVKUL, Ufuk (2000), **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- TEKİN, Talat (1988), **Orhon Yazıtları**, TDK Yayınları, Ankara.
- THOMSEN, Vilhelm (1993), **Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü. İlk Bildiri. Çözülmüş Orhon Yazıtları** / çev. Vedat Köken, TDK Yayınları, Ankara.

THE COMPARISON OF KARACHAY-BALKAR TURKISH WITH OLD TURKISH ACCORDING TO VOCABULARY AND PHONETICS

Dr. Ufuk TAVUKUL

The Prime Ministry, General Directorate of State Archives

Karachay-Balkar Turkish that is a Turkic language spoken in the high mountainous part of Central Caucasus is a dialect of Kypchak Turkish. Although there are some old words in Karachay-Balkar Turkish which have been transferred from old Hun-Bulgar Turkish, the main vocabulary of Karachay-Balkar Turkish is formed from Kypchak Turkish. But by a comparison with scripts of Old Turkish it is possible to prove the existence of Old Turkish words in Karachay-Balkar Turkish. After having examined the Old Turkish words that live in Karachay-Balkar Turkish closely we can observe that most of them had changed phonetically. Karachay-Balkar people have preserved their language in the high mountainous regions of Caucasus successfully.

Key Words:

Karachay-Balkar Turkish, Old Turkish, Turkic Languages, Vocabulary, Phonetics, Orkhon Scripts, Divanü-Lugati't-Türk, Old Uighur Turkish.

СРАВНЕНИЕ КАРАЧАЕВО-БАЛКАРСКОГО ЯЗЫКА С ДРЕВНЕТЮРКСКИМ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА И ИЗМЕНЕНИЯ ЗВУКОВ

Д-р Уфук ТАУКУЛ

Генеральная дирекция государственных архивов

РЕЗЮМЕ

Карачаево-балкарский язык, на котором говорят на Среднем Кавказе - области с высокими горами и глубокими долинами, входит в кипчакскую группу тюркских языков. В карачаево-балкарском языке до сих пор продолжают существовать слова из языка гуннов и булгаров, но основу лексики составляет кипчакский. Используя древнетюркские письменные памятники для сравнения, можно выявить древнетюркские слова, живущие по сей день в карачаево-балкарском языке. При анализе древнетюркских слов в карачаево-балкарском языке можно обнаружить, что большинство из них подверглись изменению с точки зрения фонетики. Карачаевцы и балкары смогли сохранить особенности древнетюркского языка на протяжении веков на высокогорных и труднодоступных местах Кавказа, и они продолжают жить и по нынешний день.

Ключевые слова:

Карачаево-балкарский язык, Древнетюркский, Тюркский язык, Словарный запас, Изменение звуков, Орхонские надписи, Дивани лугат-ит тюрк, Древнеуйгурский

ŞİİR MECMUALARI VE METİN TEŞKİLİNDE MECMUALARIN ROLÜ

Dr. Yaşar AYDEMİR

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Klasik kültürde mecmua, türlü konuların bir araya getirildiği yazıları içine alan kitap, şiir defteri anlamında kullanılmıştır.

Bu yazıda ele alınan mecmua, bugünkü antolojilere karşılık gelen şiir defterleridir. Mecmualar, kültür tarihi açısından bize bazı imkânlar sağlar: Yüzyıllara göre okuyucu zevkinin tespitini mümkün kılar. Edebiyat tarihine yansımamış yeni belgeler sunar. Üslûp çalışmalarına katkı sağlar. Şairin edebî kişiliğinin tespitine ışık tutar. Şairlerin divanının teşkiline yardımcı olur.

Birkaç çalışma dışında bugüne kadar metin teşkilinde mecmualardan yararlanma yoluna gidilmemiştir. Bu makale, metin teşkilinde mecmuaların önemine işaret etmekte ve bunu örneklerle izaha çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Mecmua, Behiştî, Hayreti, Hayâlî, Nef î

GİRİŞ

Mecmua, Arapça bir kelime olup cem' kökünden gelir. Mecmû' kelimesinin müennesi olan mecmua, "toplanmış, toplanıp biriktirilmiş, bir araya getirilmiş şey; top, tüm, tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi, seçilmiş yazılardan meydana getirilmiş kitap" demektir. Bugün kelimeyi süreli yayınlar anlamında kullanıyoruz. Klasik kültürde edebiyat terimi olarak da, defter, türlü konuların bir araya getirildiği yazılan içine alan kitap, şiir defteri gibi anlamlarda kullanılmıştır (*Kut*, 1986:170; *Gökyay*, 1993: 73). Mecmualarla ilgili yayınlardan bazıları için bkz. (*Yöntem*, 1927, 103-105; *Tarlan*, 1948; *Tarlan*, 1949; *Ergin*, 1949: 539-569; *Canpolat*, 1982; *Küçük*, 1984: 65-69; *Küçük*, 1993: 443-472; *Ayan*, 1991-92: 114; *Ayan*, 1997: 79-84; *Mengi*, 1997: 78).

Doktora çalışmalarım esnasında, başta Ankara ve İstanbul'daki kütüphaneler olmak üzere, yurdun çeşitli yerlerindeki birçok kütüphanede yaklaşık 1500 mecmua taramıştım. Bu mecmuaların zenginliği tahminlerimin Ötesindeydi. Sadece edebiyat sahasında çalışan araştırmacıların değil, tarih, ilahiyat, sosyoloji, felsefe, coğrafya hatta tıp alanında çalışan araştırmacıların da bu eserlerden yararlanması gerektiği kanaatine varmıştım. Bu vesile ile hiç olmazsa kendi çalışma sahamla ilgili, mecmuaları tanıtan; onların değişik yönlerine dikkat çeken birkaç makale yazmayı düşündüm. Bu serinin ilki olan bu yazı, mecmuaların metin teşkilindeki rolü üzerinedir.

Mecmuaları ana hatlarıyla: 1. nazire mecmuaları, 2. antoloji niteliğinde seçme şiir mecmuaları, 3. türlü konularda risalelerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan mecmualar, 4. aynı konudaki eserleri içine alan mecmualar, 5. tanınmış kişilerce hazırlanmış, yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmualar olarak gruplamak mümkündür (*Levend*, 1984: 166-167).

Mecmuaların bir kısmının sahibi ve müstensi-

hi belli; bir kısmı tanınmış, büyük bir kısmının da ne sahibi ne de müstensihi bellidir. Ekserisinin düzenlenme tarihleri de yoktur. Bu eserlerin hangi döneme ait olduğunu değişik vesilelerle atılan tarihlerden; tarih manzumelerinden ve şiirlerini aldıkları şairlerden hareketle tespit mümkündür.

Bizim söz konusu edeceğimiz mecmualar, bugünkü antolojilere karşılık gelen şiir defterleridir. Şiir defterlerinin edebiyat tarihimiz açısından büyük ehemmiyeti vardır. Bu eserler, bugüne kadar yeterince gündeme gelmemiş, sahanın elemanları tarafından bile çok fazla dikkate alınmamıştır. Biz bu yazımızda biraz olsun bu eserlere dikkat çekmeye, onların edebiyat sahasına ve kültür tarihine ne gibi katkılar sağladıklarını kısaca anlattıktan sonra, metin teşkilinde mecmuaların vazgeçilmezliğini ortaya koymaya çalışacağız.

MECMUALARIN KÜLTÜR TARİHİ AÇISINDAN BİZE SAĞLADIĞI İMKANLAR

Okuyucu zevki/yüzyılın popüler şiir zevkinin tesbiti

Şiir mecmuaları, toplumun çeşitli kesimlerine mensup şiir severlerin rağbet ettikleri şairleri ve şiirlerini ihtiva ederler. Onların muhteviyatı, bir şairin kendi döneminde ve sonraki zamanlarda ne kadar okuyucu bulduğunu gösterir. Belli bir eği-tim almış ve bu vesileyle seçme gücü gelişmiş şiir severler ile vasat ve vasatın altında şiir okuyucusu kişilerin şiir seçkisi, dönemindeki şair veya şiirin popülaritesini ortaya koyar. Fuzûlî'nin 16. yy.dan başlamak üzere 20. yy.la kadar yazılan mecmualarda çok sayıda şiirine rastlanıyor veya belli şiirleri daha çok örnek alınıyorsa bu, Fuzûlî'nin 20.yy'a kadar okunduğunun, birçok şair ve okuyucuyu etkilediğinin açık göstergesidir.

Edebiyat tarihine yansımamış belgeler, türler, şairler, manzumeler

Kuşkusuz İslam medeniyetinin ve bu medeniyetin uzantısı -uzunca bir dönem temsilcisi- du-

rumunda olan Osmanlı medeniyetinin güçlü bir kayıt sistemi vardır (*İsen, 1997*). Hepsi aynı ol-mamakla birlikte şairlerin hayatları, şahsiyetleri, eserleri konusunda bilgiler ve örnekler veren şu-ara tezkireleri şairler için birinci dereceden kaynak eserlerdir. Bununla birlikte mecmualarda, tezkirelere girmemiş veya girecek kadar şöhret bulamamış onlarca şair ve şiir ile karşılaşmak mümkündür.

Bu eserler, edebiyat tarihlerine geçmemiş, türü belli olsa da adı bilinmeyen, örneği bulunmayan yeni manzumeleri de içine alır. Bunlardan birisi şehrengizlerdir. Özellikle Hâdî'nin Saray şehrengizi (Topkapı Sarayı Müzesi, Y.4415, 157b-172a; Ankara Üniversitesi DTCF. M.Özak I. 1091, 84b-94a), Türk Edebiyatında türün ilk örneğinin Zâtî'nin mi yoksa Mesîhî'nin mi tartışmasına netlik kazandırmıştır. Şehrengizler içeri-sinde en fazla "güzel" sayısına sahip olan Hâdî'nin şehrengizi, Saray hakkında Selâmî isimli başka bir şairin de şehrengiz yazdığını haber vermiştir. Yine Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu (*Ayde-mir, 1999*), Türk edebiyatında şehrengiz olarak geçen türün Fars edebiyatındaki adıyla isimlendirilmiş olması ve türün menşei hakkındaki tartışmalara açıklık getirmesi açısından kayda değer bir eserdir.

Değişik nedenlerle şairlerin eldeki divan nüshalarına girmemiş çok sayıda şiirine rastlamak da mümkündür. Bu yazının asıl konusu da bu olup "Metin teşkilindeki yeri" alt başlığıyla örnekleriyle dile getirilecektir.

Üslûp ve tahlil çalışmalarına katkısı

Mecmualarda, bugün üslûp çalışmalarının Önemli bir bölümünü teşkil eden bazı kavramların, unsurların, farklı şairlerden örneklerle bir araya getirildiğini görürüz. Bu mecmualar tahlil çalışmalarına da yardımcı olacak niteliktedir. Bunlardan sadece ikisinin konulan ve şairlerine işaret edelim. İlki, Ankara Üniversitesi, DTCF. Kütüphanesi MÖ.I. koleksiyonu 923 numarada bulunan bir mecmuadır. İçeriğinden anladığımıza

göre mecmua, XVII. yy.'da tertip edilmiştir. Konulan ve konuyla ilgili manzume veya beyitleri bulunan şairlerden bazıları sırasıyla aşağıdaki gibidir:

Fasl-ı bahar : Ümîdî, Yahyâ, Bâkî, Riyâzî, Re-vânî, Ulvî, Ubeydî, Atâî, Azmî, Cinânî, Zâtî, Hayâlî, Basîrî, Caferî, Nev'î, Tıflî, Behiştî, Lâmiî, Fazlî, Fuzûlî, Âgehî, Bekâyî, Celîlî, Basîrî-i Acemzâde, Hüseyinî, Hasan Çelebi, Hüsrevî, Derviş Fehmî, Rızâî, Seyfî, Şîrî, Gedâyî, İlmî, Ali Çelebi, Kâmî, Mecdî, Mesîhî, Medîhî, Meylî, Rüşdî, Sipâhî, Nahîfî, Şerîkî, Hâşimî, Vücûdî, Vehhâbî, Nizâmî, Mantıkî, Firâkî, Hilâlî, Şemsî-i Kadî, Sûzî, Sâkî, Nâbî, Enverî, Zârî, Sihri, Sîr-rî, Sevâdî, Şâmî, Şâhî, Muhtârî, Mecdî, Mustafa, Necâtî, 'Atâî, Seyyid Sabrî, Mezâkî, Nef î, Âlî, Kabûlî, Dânişî, Vâlî, Hâtûfî...

Fasl-ı zülf : Muhibbî, Ahmed Paşa, Emrî, Nâmî, Kîrâmî, Sultan Cem, Bahârî, Bahâî, Fâik, Şehrî, Râmî, Himmetzâde, Ferdî-i Bosnavî, Kemalpaşa-zâde, Dürî-i Yek-çeşm, Emrî, Sükunî, Sâbit, Am-rî, Hamdî, Nâbî, Ehlî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Celâlî Bey, Himmetzâde, Derviş Hâletî, Firkatî, Remzî, Zârî, Avnî, Hayder...

Fasl-ı hat: Şemsî Paşa, Hilmî, Sultan Süleymân, Sâni-i Selîm...

Fasl-ı bâde vü sâkî: Sürûrî, Fuzûlî, Remzî, Zâtî, Vâlî, Enverî, Kelîm, Sabûhî, Edîbî, Âzerî, Fevrî, Aşkî, Tîgî, Hayretî, Cafer Çelebi, Neşâtî, Şeyhî, Kevserî, Meylî, Misâlî, Veysî...

Fasl-ı sîne vü dâğ: Hâletî, Zâtî, Behiştî, 'Âlî, Ubeydî, Bâkî, Bezmî, Sâî, Dânişî, Edîbî, Sâni-i Diğer, Behiştî-i Diğer, Hasan Çelebi, Fakîrî, Fikrî, Kafzâde, Rûhî, Behiştî, Kâtibî, Amrî, Andelîb-i Diğer, Şevkî, Abdurrahman Çelebi, Hâlis, Se-mâî, Sâbit, Hâkânî, Afîtabî, Tıflî...

Fasl-ı eşk: Şîr Ali, Zâtî, Seyfî, Veysî, Atâî, İshak Çelebi, Sehî, Şîrî, Tâlib-i Burusevî, Şehrî, Cenâ-bî Paşa, Selmân, Behiştî-i Diğer...

Fasl-ı hançer bâ-miyân: Nergisî, Enverî, Atâî, Visâlî, Feyzî, Ali Çelebi, Şemsî Paşa, Râmî, Me-

zâkî, Meylî, Yümnî, Nâbî, İzârî, Sûzî, Sehî, Fuzûlî, Behîştî, Fikrî, Zârî, Fedâî, Veysî, Enverî, Zî-netî, Ahmed Beg-i Dîğîr, Ehlî, Celîlî, Şeyhî, Şe-rîf, Misâlî, Dânişî, Cenâbî...

Fasl-ı tîr : Enverî, Ahdî-i Bağdâdî, Cem'î, Hasan Çelebi, Behîştî, Zâtî, Rızâî, Nâmî, Nâzî, Dânişî, Mantıkî, Keşfî, Zarîfî, Sûzî, Cafer...

Fasl-ı gerdân : Râsih, Enverî, Sabûhî, Vehbî, Mahremî, Himmetzâde, Râgıp...

Fasl-ı zenehdân, fasl-ı dendân : Mecîd Hasan Efendi...

Fasl-ı ruh : Hâverî, Necâtî, Atâî, Enverî, Nisârî, Latîfî, Ezherî...

Fasl-ı âh u nâle : Figânî, Hâkânî, 'Âlî, Behîştî, Sâlikî, Kırîmî, Müdâmî, Belîğî, Behîştî, Nakşî, Mehmed Efendi...

Fasl-ı müje vü gamze : Sâî, Enverî...

Fasl-ı leb, fasl-ı hâl: Ali Çelebi...

Fasl-ı ebrû : Derûnî, Harîmî, Hâtemî...

Fasl-ı çeşm : Beyâzî, Enverî, Sultan Murad...

Fasl-ı rakîb : Melihî, Ahmed-i Dâî...

Fasl-ı mezâmîn : Edîbî, Behîştî, Enverî...

Toplam 202 sayfa.

Yine aynı kütüphanede 1113 numarada yer alan ikinci mecmua, "Âb-rû", "ebnâ-yı zamân", "abdal", "İttihad", "ihtiyac", "ihtiyât", "ihşân", "ihtiyar", "ihlâs", "ihtilâf" vs. kelimelerle ilgili beyitlerden oluşmaktadır.

Şairin edebî kişiliğinin tesbitine katkısı

İyi bir şair aynı zamanda iyi bir okuyucudur da. Şiir anlayışının şekillenmesinde okuduğu şairlerin imajlar dünyasının, söyleyiş tarzlarının etkisi göz ardı edilemez.

Şairler hakkında bilgi veren kaynaklar çoğunlukla ele aldıkları şairlerin hangi şairlerin etkisinde kaldıklarını belirtmeden genellemelere giderler. "Fuzûlî'nin neşvesi vardır", "...divanını harf

be harf tanzir etmiştir" kabilinden ifadeler kullanırlar ve ayrıntıya girmezler.

Örneğin, kaynakların kimleri okuduğu veya kimlerden etkilendiği noktasında sadece, Sadet-tin Nüzhet Ergun'un, *"Onun Fuzûlî'yi andıran parçalarına da tesadüf ediyoruz. Acem şairlerinden de bilhassa Hâfız'dan müteessir olmuştur"* (Ergun, 1945) dediği Behîştî, edebî kişiliği mecmualardan hareketle ortaya konmuş şairlerden sadece biridir. Buna göre Behîştî, Fuzûlî ve Hâfız'dan başka Ahmet Paşa, Necâtî, Mesîhî, Cafer Çelebi, Âhî, Amrî, Hayretî, Usûlî, İshak Çelebi, Zâtî, Hayâlî Bey ve Fevrî'yi okumuş, onlardan etkilenmiştir (Aydemir, 2000: 59).

Mecmualarda kaynakların verdiği genel ifa-delerin örneklendirilmesi yanında, aynı imajları kullanan bir çok şairin benzer örneklerinin ard arda sıralandığını görürüz. Özellikle nazire mecmualarında bu husus daha belirgindir. Bundan hareketle hangi şairin kimleri okuduğunu, kimlerin etkisinde kaldığını detaylı bir şekilde tespit mümkündür. Elbette bu benzerliğin bütün örneklerini mecmualarda aramak yanlış olur. Buralarda yakınlıklarını tespit ettiğimiz şairlerin diğer şiirlerini okumak, bu etkinin boyutlarını bize ayrıntılı olarak verecektir.

Mecmualardan, şairlerin kimlerden etkilendiğinin tespiti yanında, kimleri etkilediğinin tespiti de mümkündür. Peş peşe sıralanan şiirlerin bazı-larında şiirin kime nazire olduğu belirtilir. Öncelikle nazire yazılan şairin şiiri verilir ve arkasından "nazire-i..." gibi başlıklarla veya hiç başlık da kullanmadan tanzir edilen şiirden sonra nazi-reler sıralanır. Burada da Behîştî örneğine baka-cak olursak onun, Gazâlî, Halîfî, Ulvî, Dervîş Vahdetî, Bağdatlı Ahdî gibi isimleri etkilediğini söyleyebiliriz (Aydemir, 2000: 66).

Mecmualarda nazire olduğu belirtilmeden aynı kafiye ve redif etrafında yazılan şiirler de vardır. Burada, bu kafiye ya da redifin ilkinin kime ait olduğunu kestirmek zordur. Behîştî'de bu tip örneklerle karşılaşmıştır. Buna göre Behîştî, Ârif, Sâbit, Râşid, Zihnî, Sâmi, Mîrî, Zikrî, Sırrî,

Sânî, Emrî, Hîsâlî, Nî'metî, ve Âlî gibi şâirlerle, ortak bir kafiye çerçevesinde şiir yazmıştır (*Ay-demir, 2000: 69*).

MECMUALARIN METİN TEŞKİLİNDEKİ YERİ

Metin teşkili çalışmalarında çoğunlukla izlenen yöntem, bulunabilen divan nüshalarının bir araya getirilmesi, nüsha seçercesinin kurulması ve buradan hareketle farklarının gösterilerek müellif nüshasına ulaşılmaya çalışılması şeklindedir. Bunların yanında divan nüshası bulunamayıp da mecmualardan oluşturulan Helâkî Divanı (*Çavuşoğlu, 1982*), divan nüshası olmasına rağmen büyük oranda mecmualara dayanarak hazırlanan Amrî Divanı (*Çavuşoğlu 1979*), Çâkerî Divanı (*Aynur, 1999*), Behîştî Divanı (*Aydemir, 2000*), doğrudan mecmualardan hazırlanan, Şiir Mecmualarında XVI ve XVII Asır Divan Şiiri Rahmî ve Fevrî (*Tarlan 1948*), Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şairleri; Revânî-Hayretî-Hâverî-Âhî-Peyâmî-Sânî (*Tarlan, 1949*), Bursalı Rahmî Çelebi ve Şiirleri (*Küçük, 1993*) gibi birkaç çalışmanın dışında mecmualar metin teşkilinde dikkate alınmamıştır.

Halbuki binlerle ifade edilen mecmualar tarandığında gerek nüsha farkı olarak gerekse yeni şiir olarak metin teşkili için azımsanamayacak ve gözardı edilemeyecek kadar manzumenin varlığı dikkat çekmektedir.

Buradaki şiirler şairin bir şekilde divan nüshalarına girmeyen veya bulunmayan nüshalardan kaynaklanan eksik şiirleri temine yardımcı olacaktır. Bunu örneklendirmek mümkündür.

Konu ile ilgili olarak bu yazıda dört şairin divanından söz etmek istiyorum. Bunlardan biri tarafımdan tenkitli metni hazırlanan Behîştî Divanı'dır (*Aydemir, 2000*) Diğerleri Nefî Divanı (*Akkuş, 1993*), Hayretî Divanı (*Çavuşoğlu vd., 1981*) ve Hayâlî Divanı'dır (*Tarlan 1992*).

Behîştî'nin biri Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, diğeri de Millî Kütüphanede olmak üzere

divanının iki nüshası vardır. Bu iki nüshadaki toplam şiir sayısı 331'dir. Tenkitli metni oluştururken taradığımız 1500 mecmuadan 117'si metin tenkitinde kaynak gösterilmiştir. Böylece Behîştî divanının toplam manzume sayısı 663 olmuştur (*Aydemir, 2000*).

Nefî divanının kayıtlı 116 nüshası mevcuttur ve bu nüshaya dayanılarak tenkitli metni oluşturulmuştur. (*Akkuş, 1996*). Ancak bu kadar çok nüshaya rağmen şairin divanına girmemiş şiirleri vardır. Milli Kütüphane Yazma A. 485 nolu mecmuada Nefî'ye ait çok sayıda şiir vardır. Tenkitli metni yapılan divan ile mukayese edildiğinde aşağıya aldığımız iki manzumenin divana girmediği görülür. Kuşkusuz bu kadar çok nüshası bulunan bir divanın hazırlanması zor bir iştir. "Mecmualara neden müracaat edilmedi" gibi bir soru yersiz olacaktır. Bu kadar fazla nüshası olan bir divan hazırlığı yeterince külfetlidir. Ayrıca, divan nüshalarında olmayıp da mecmualarda bulunan şiirlerin neden nüshalara girmediği de ayrı bir tartışma konusudur. Böyle bir tasarruf, şairin kendisinin de olabilir. Böyle düşünüldüğünde, nüshaları sağlıklı olan neşirlerde mecmualardaki Örnekler, yayınlanan metnin arkasına konulabilir. Nüsha sayısı yetersiz olan metinlerde ise mecmualar vazgeçilmez kaynaklar olarak kalacaktır.

Nefî divanına girmemiş iki manzumedan biri "âşık" (52b), diğeri de "bilmem" (62b) redifli-dir.

Görse hüsnün olur elbetde her âdem 'âşık
Niçe olmasun o meh-pâreye âdem 'âşık

Kahraman gamze-i kattâluna meftûn u esîr
Çeşm-i câdû-yı sihir-sâzına Rüstem 'âşık

Söyleşür gamze-i fettân ile rindâne yine
Ne kadar olsa gam-ı 'aşk ile sersem 'âşık

İztrâb-ı dil-i bî-tâb anı râhat kor mı
Gamze katl eylese durmaz yine ebsem 'âşık

Ehl-i dil bâde-i dil-berşüz olur mı bilmem
O da Nefî gibi hem şâir ola hem 'âşık

Yâre te'sîr ide mi nâle vü âhum bilmem
Bana gün göstere mi baht-ı siyâhum bilmem

Kurtuluş yok bu kadar cevri u takayyudından
Ne'yledüm bilsen ana bunda günâhum bilmem

Vâdi-i 'aşk u cünûn içre kalam mı böyle
Yohsa bir menzile ırgüre mi râhum bilmem

Şeb-i târik-i firâk içre koyup gitdi beni
Yine teşrîf ide mi ol yüzi mâhum bilmem

Bana kâr eyledi ey Nef'i hele fûrkat-i yâr
Yâre te'sîr ide mi nâle vü âhum bilmem

Söz konusu edeceğimiz bir başka şairimiz Hayretî'dir. Millî Kütüphane Yz.FB.208 nolu mecmuada Hayretî'nin çok sayıda şiiri vardır. Bunlardan "Nazîre-i Hayretî" serlevhasıyla yazılan gazel, Hayâlî'nin bir gazelinden sonra gelmiştir. Adı geçen gazel de Hayâlî Bey divanının 226. gazelidir. Her ne kadar Hayretî 1535 yılında ölmüşse de (*Çavuşoğlu, 1981: XIII*) bu tarihlerde Hayâlî'nin yıldızı çoktan parlamıştır. Hatta bu tarihlerde İskender Çelebi (öl. 1535) ile İbrahim Paşa (öl. 1536) idam edilmiş, bundan dolayı da padişahın şaire iltifatı azalmıştır (*Tarlan, 1992: 16*). Her iki şairin de Vardar Yenice ve arkadaş oldukları da göz önüne alınıca, Hayretî'nin Hayâ-lî Bey'in şiirini tanzir etmesi normaldir. Şiir, mecmuanın 139. sayfasında yer almıştır. Ancak mecmua iki ayrı kitapçıktan oluştuğu için iki ayrı numara verilmiştir. İlki varak olarak numaralandırılmıştır ve 89 varaktır. İkincisi de sayfa olarak numaralanmıştır. Şiirimiz, İkinci kitapçıktadır.

Nazîre-i Hayretî

'Âşıkun bağında taşlar denlü başı var imiş
Kendü bir kem katre deryâlarca yaşı var imiş

Yok sanurdum bâliş-i râhat bu mihnet-hânede
Şimdi bildüm dil-berün işügi taşı var imiş

Baş virüp râh-ı fenâda başa iletirdi işin
Âferîn Ferhâd'a hoş devletlü başı var imiş

Benlik imiş ayıran ben bende-i cânâneden
Ey dirîgâ bilmedüm arada nâşî var imiş

Cân ile cânân arasında hicâb oldun diyü
Hayretî'nün kendü kendüyle savaşı var imiş

Bu yazıda söz konusu ettiğimiz son şair Hayâlî Bey'dir. Hayretî'nin şiirinin bulunduğu aynı mecmuada "Gazeliyât-ı Hayâlî" başlığı ile Hayâ-lî'ye ait 9 manzume yer almıştır (s. 80-83). Manzumelerden ilki divanın 550 nolu gazelidir. Üçüncü gazelden itibaren divanda 155, 587, 620, 195, 200, 198 ve 403 numara ile yer alan gazeller sıralanmıştır (*Tarlan, 1992*). İkinci gazel divanda yoktur ve aşağıya alınmıştır.

Gör 'âşıkun tenindeki na'l içre dâğını
Şâhum müşerref eyle mahabbet ocağını

Bahr-ı muhîr-i yaşuma diller uzatmasa
Âhum yili burar mıdı anun kulağını

Bir deste tâze dâğ yakup destine nigâr
Şermende kıldı şâh-ı gülün her budağını

Tâc u kabâ vü sâgâr-ı Cem'den ferâğı var
Mecnûn bulalı Leylî atının ayağını

Çekdi niyâm-ı zahmına dil-ber kılıcını
Gördi Hayâlî kendüye yarar yarağını

Aynı mecmuanın 110. sayfasında, divanda bulunmayan bir gazel daha vardır. Bu şiirden sonra gelen manzume divanın 493. gazelidir.

Âlâm-ı dehri niçe çekersin huzûra gel
Terk eyle genc-i mihneti bezm-i sürûra gel

Pervânevâr şu'le-işem'a uzatma cân
Gark olmağa tecellîye deryâ-yı nûra gel

Hâk-i siyâha dökme zülâl-i hakîkati
Sepme bu sâyegâhda su her uyura gel

Rûbâh-ı dehr kangısına kuyruk asmadı
Evvel hele hikâyât-ı Behrâm-ı Gûr'a gel

İtsen Hayâlî vâdi-i envâra 'azm-i râh
Düş her kademde yüzünün üstüne tura gel

Bu Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hemen her şairin divanına çeşitli nedenlerle girmemiş manzumeler olabilir. Mecmualar gün ışığına çıkarıldıkça veya metin hazırlayanlar tarafından dikkate alındıkça, şairin divan dışında kalan şiirleri en aza inmiş olacaktır. Bu eserleri tarama imkanı olmayanlar hiç olmazsa katalogları yayınlanan koleksiyonlardan yararlanırlarsa daha sağlıklı neşirlerin ortaya çıkacağı muhakkaktır.

SONUÇ

Mecmualar, edebiyat tarihine, kültür tarihi-ne, sosyal ve siyasî tarihe malzeme veren birer hazine değerindedir. Onlar dikkate alınmadan yapılacak metin neşirleri, hiçbir zaman tam metin olmayacaktır. Yine onlardan bağımsız, şairin edebî kişiliğini büyük oranda bütünüyle ortaya koy-

mak pek mümkün görünmemektedir. İsimleri ve şiirleri unutulmuş, kimi nedenlerle kayda girememiş, edebiyat tarihindeki yerini alamamış şairler, bu eserlerde keşfedilmeyi beklemektedirler. Popüler olan şiir ve şahsiyetlerin tesbiti ve problem olarak karşımızda duran birçok sorunun çözümü mecmualarla mümkün görünmektedir.

KAYNAKLAR

- AKKUŞ, Metin (1993), **Nef'i Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 355+36 s.
- AKKUŞ, Metin (1996), "Nef î Divanında Metin Tenkiti Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tesbi-ti Üzerine", **Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. I, 63-89 s.
- AYAN, Hüseyin (1991-92), "Bir Nazire Mecmuası", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, S.7, s. 114
- AYAN, Hüseyin (1997), "Bir Şiir Mecmuasında Ahmet Yesevî", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 3, s.79-84
- AYDEMİR, Yaşar (2000), **Behiştî Divanı**, MEB. Yay., Ankara XIV+768 s.
- AYDEMİR, Yaşar (1999), "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Himmet Biray Özel Sayısı**, Ankara, 446-475 s,
- AYNUR Hatice (1999), **Çâkerî ve Dîvânı**, İstanbul, XI+263 s.
- CANPOLAT, Mustafa (1982), **Ömer b. Mezid: Mecmuatü'n-nezâ'ir**, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1979), **Amrî, Dîvan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, VIII+190 s.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet- TANYERİ, M. Ali, (1981), **Hayrefî, Dîvan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, XXIV-i-448 s.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1982), **Helâkî, Dîvan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1949), "Câmiü'l-meânî'deki Türkçe Şiirler", **İstanbul, TDED C. III**, S. 3-4, s.539-569
- ERGUN, Sadettin Nüzhet (1945), **Türk Şairleri**, C.I-II, İstanbul, 951s.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1993), "Cönk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, C.8, s.73-75
- İSEN, Mustafa (1997), "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği", **Ötelerden Bir Ses**, Akçağ Yay., Ankara, 1-27.
- KUT, Günay (1986), "Mecmualar", **Dergah Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, C.VI, s. 170
- KÜÇÜK, Sabahattin (1984), "Hayâlî-i Kadîm", **Türk Kültürü**, İstanbul, . 249, s. 64-67.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1993), "Bursalı Rahmî Çelebi ve Şiirleri" **Türklük Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, S. 7, s. 443-472.
- LEVEND Agah Sırrı (1984), **Türk Edebiyatı Tarihi Giriş**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, XXIV+666 s.
- MECMUA, Milli Kütüphane, Yz. A.485.
- MECMUA, Milli Kütüphane, Yz. A. 547.
- MECMUA, Milli Kütüphane, Yz. FB.208.

- MECMUA**, Ankara Üniversitesi DTCF. Kütüphanesi, Muzaffer Özak I. 923, 202 s.
- MECMUA**, Ankara Üniversitesi DTCF. Kütüphanesi, Muzaffer Özak I. 1113
- MECMUA**, Ankara Üniversitesi DTCF. Kütüphanesi, Muzaffer Özak I. 1091, vr.84-b-94a
- MECMUA**, Topkapı Sarayı Müzesi, Y.4415, 157b-172a
- MENGİ, Mine (1997), "Bir Şiir Mecmuası Hakkında", **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, Ankara C.VII, s.78
- TARLAN, Ali Nihat (1948), **Şiir Mecmualarında XVI ve XVII Asır Divan Şiiri, Rahmî ve Fevrî**. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (1949), **Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şairleri Re-vânî-Hayretî-Hâverî-Ahî-Peyâmî-Sânî**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Seri: 1, Fasikül 4, 97 s.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), **Hayalî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 323+61 s.
- YÖNTEM, Ali Canip (Temmuz 1927), "Edebî ve Tarihî Tedkiklere Yarayacak Eserlerden: Bazı Mecmualara Dair", **Hayat**, Numara. 32, s. 103-105

**"MECMUA" OF POETRY
AND
THE ROLE OF THE "MECMUA" IN THE COMPOSITION OF A TEXT**

Dr. Yaşar AYDEMİR

Gazi University, Gazi Education Faculty

ABSTRACT

In classical culture the word "mecmua" has been used for a book or a notebook of poems which is a collection of various subjects of works.

The "Mecmua" considered in this study is a notebook of poems which is called anthology in the present. "Mecmuas" provide us with knowledge about cultural history. It enables us to determine how the taste of readers has changed century by century. It presents us new documents which have not been seen in the literary history. It contributes to writing styles. It illuminates the poet's literary personality. It helps poets to establish their divans.

Except for a few studies nobody has used "mecmuas" for compiling texts. This study stresses the importance of "mecmua" in compiling texts and attempts to give its importance through examples.

Key Words:

Mecmua, Behiştî, Hayretî, Hayalî, Nefî

ПОЭТИЧЕСКИЕ СБОРНИКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ТЕКСТОВ

Д-р Яшар АЙДЕМИР
Университет Гази
Педагогический факультет Гази

РЕЗЮМЕ

В классической культуре сборники использовались как книги, поэтические записи, где были собраны различные темы.

Сборники, рассматриваемые в этой статье, являются эквивалентами сегодняшних антологий. Сборники предоставляют нам некоторые возможности в плане культуры, можно определять вкусы читателей по векам. Это выводит на свет новые документы по истории литературы и вносит лепту в стилистические работы. Проливает свет на определение литературной индивидуальности поэта. Помогает в составлении дивана (собрания сочинений) поэтов.

За исключением нескольких работ, на сегодняшний день сборниками широко не пользовались в составлении текстов. Эта статья указывает на значение сборников в составлении текстов и пытается показать это на примерах.

Ключевые слова:
Сборники, Бешишти, Хайрети, Хайали, Нефи

BILIG/EDİTÖRİYAL PRİNCİPİLER

BILIG is published quarterly: Spring Summer, autumn and winter. At the end of each year, an annual indices series will be offered. Each issue will be forwarded to the subscribers and to the libraries and international institutions to be determined by the editorial board within one month after its publication.

GOALS AND OBJECTIVES

The goals in publishing BILIG are:

To bring forth the cultural riches, historical and current realities of the Turkish World in a scholarly manner.

To reach the experts and scholars who show interest in and produce and/or offer ideas related to the Turkish World.

To follow the studies related to the Turkish World internationally and inform about them to the experts, scholars and public.

SUBJECT MATTERS

BILIG is the social science Journal of the Turkish World. The articles to be published in this journal should be dealing with the historical and current issues and problems and suggesting solutions for the Turkish World.

CONTENTS

The contents of the articles to be published in BILIG are to include;

Those that are based on an original research which contributes to knowledge and scientific information in its area.

Those that bring forth new views and perspectives on previously written scholarly works based on extensive research and resources,

Those that are the result(s) of studies/researches executed by well reputed individuals and research groups in the Turkish World on contract basis.

Those that inform/announce briefly about new/original works, articles, individuals and activities related to the Turkish World.

In order for any article to be published in BILIG, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if stated so beforehand.

EVALUATION OF ARTICLES

The articles forwarded to be published in BILIG are first studied by the Editorial Board in view of the journal's objectives, subject matter, rules and regulations in writing. Those that are found acceptable are then sent to two referees who are authorities in their field for scientific evaluation. Referee reports are confidential and safe-kept for five years. In case one referee re-port is negative and one is favourable, the article may be sent to a third referee for re-evaluation.

The authors of the articles are to consider the criticisms, suggestions and corrections of the editorial board and referees. If they are in disagreement with the editorial board and/or the referees, they are entitled to counter present their views and justifications. Only the original copy of the unaccepted articles may be returned upon request.

The royalty rights of the accepted articles are considered transferred to the Ahmet Yesevi University Foundation. However the overall responsibility for the published articles belongs to the author of the article. Quotations from articles including pictures are permitted during full reference to the articles.

Payments to the authors and referees for their contributions are made within one month of publication. The amounts of payments are determined by the Editorial Board subject to the approval by the Board of Managers.

THE LANGUAGE OF THE JOURNAL

Turkey Turkish is the language of the journal. Articles presented in other Turkish dialects may be evaluated after they are translated into Turkey Turkish if necessary.

Abstracts in English and Russian along with Turkish are given for each article published in BILIG.

WRITING RULES

The Structure of the Articles

In general the following are to be observed in writing the articles for BILIG:

- 1. Title of the Article*
- 2. Name(s) and address (es) of the author(s). (All in Latin letters. Names and surnames are in capital letters. Addresses in normal italic letters)*
- 3. Abstracts (with key words)*
- 4. Each article is to begin with an introductory section stating the purpose, scope and methods utilised; and should continue with main section to include data, observations, views, comments and discussions (pros and cons) and should end with a final section to include important results and, conclusion.*
- 5. Acknowledgements (if necessary)*
- 6. List of references.*
- 7. Title and abstract in English (as in Turkish Abstract)*
- 8. Title and abstract in Russian (as in Turkish Abstract)*

TITLE

Should state the subject clearly. Should not exceed 12 words and should be capitalised in bold.

ABSTRACT

Should not exceed 250 words. It should be written in a clear, concise and complete way to reflect the purpose and conclusion of the study so that it could be re-published separately from other parts of the article. The summary with its title should be written in italics. Within abstract no references and formulae should be given. At least 3, maximum 8 key words should be given at the bottom of the abstracts after a double space,

MAM SECTION

*Articles should be written in computer 10 points (Times New Roman or similar other characters with double space on A4 (29.7*21 cms) papers. 3cms margins should be left on both ends of the pages. Pages should be numbered. Each article should be composed of at least five thousands and maximum ten thousands words.*

SUB-SECTIONS

In order to provide an orderly transition of information and ideas of the main text and to determine a clear structure of the article other sub-titles may be used for different sections and parts of the article.

Main Heading: *These can be used for the summary, sections of the main text, acknowledgement (if any), references and appendices (if any). THESE HEADINGS SHOULD BE CAPITALISED.*

Interval Headings: *should be in bold; only the first letters of each word should be in capital. At the end of each Interval heading a new paragraph should be started.*

Sub- headings : *should be in bold; only the first letter of the first word should be in capital and the writing should continue on the same line after a colon (:).*

FIGURES AND TABLES

Figures should be drawn on transparent or white paper in ink so as not to cause problems in printing or reducing in size. Each figure should be on a separate page and should be numbered with a caption of the title in Turkish first and English below it.

Tables should also be numbered. It should have the title in Turkish first and English below it. The titles of the figures and tables should be clear and concise. The first letters of each word should be capitalised. When necessary footnotes and acronyms should be below the captions.

PICTURES

Should be on highly contrasted photo papers. Rules for figures and tables are applied for pictures as well. In special cases colored-pictures may be printed.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed ten pages. Authors having the necessary technical facilities may themselves insert the related figures, drawings and pictures into the text. Those without any technical facilities will leave the proportional sizes of empty space for pictures within the text numbering them.

Stating the Source within the Text:

The following examples should be observed when giving the source within the text. Sources will not be given as footnotes.

a. Quoting a single or multi-authored source; first the last name of the author is written and then the date is written in parenthesis as shown in the example.

..... Köksoy (1998)

..... Some authors (Bilgegil, 1970; Kaplan, 1974; Aktaş, 1990)

b. When multi-authored sources are mentioned, the name of first author is written for others (et. al) is added.

..... İpekten et. al., (1975).

Full reference including all the names should be given in the list of references at the end of the article.

c. If an unreachable source is quoted within the text from an available source it should be indicated as follows:

..... Köprülü (1911: in Çelik 1998)

d. Personal Communications can be indicated by giving the last name(s), the date(s) but full references should be stated at the end of the article.

LIST OF REFERENCES

a. For periodicals :

The name(s) of author(s), date, the title of the article, the name of the periodical in full, volume, and issue and page numbers should be quoted.

b. For submitted papers at conferences and /or symposiums:

The name(s) of author(s), the date, the title of the paper(s), the name/title of the conference/symposium, editor(s), publishing company, volume number, place of organization and page number should be indicated.

c. For books

The name(s) of author(s), the date, the title of the book (first letters capitalised) publishing company, the city where it was published, number of pages should be specified.

d. For reports, theses and dissertations

The name(s) of author(s), the date, the title of the theses or report, name of the institution or university, archives number, published or unpublished should be specified.

HOW TO FORWARD THE ARTICLES

The articles duly prepared in accordance with the principles set forth on the foregoing pages are to be sent in three copies (one original, two copied forms) to BILIG for publication to the address given below. The last corrected fair copies in diskettes and original figures are to reach BILIG within not later than one month. Minor editing and re-arrangements may be done by the editorial board,

CORRESPONDENCE ADDRESS;

Bilig Dergisi Editörlüğü

Ahmet Yesevi Üniversitesi

Mütevelli Heyet Başkanlığı

Taşkent Caddesi, 10. Sok. No: 30 06490

Bahçelievler, Ankara-Türkiye

Te: (0312) 215 22 06

Fax: (0312) 215 22 09

e-mail : bilig@yesevi.edu.tr http :

// www.yesevi.edu.tr/bilig

B İ L İ G / YAYIN İLKELERİ

Bilig bahar, yaz,sonbahar, kış olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini çıkarılır; Yayın Kurulu tarafından belirlenecek kütüphanelere, uluslararası endeks kurumlarına ve abonelere -yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde- gönderilir.

AMAÇ

Bilig'in yayım amacı;

- Türk dünyasının kültür zenginliklerini, tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymak;
- Türk dünyasına ilgi duyan, bu konuda fikir üreten uzman ve bilim adamlarına ulaşmak;
- Türk dünyası ile ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları izlemek, bunları ilgili bilim adamlarına, uzmanlara ve ilgili kamuoyuna duyurmaktır.

KONU

Bilig, Türk dünyasının sosyal bilimler dergisidir. *Bilig'de* yayımlanacak yazılar sosyal bilimler alanı ile ilgili konular başta olmak üzere, Türk dünyasının tarihî ve güncel problemlerini ortaya koyan, bu problemlere çözüm önerileri içeren yazılar olmalıdır.

MUHTEVA

Bilig'e gönderilecek yazılarda;

- Alanında bir boşluğu dolduracak; araştırmaya dayalı özgün makale,
 - Daha önce yazılmış yazı ve çalışmaları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma ve inceleme yazısı,
 - Türk Dünyası ile ilgili konularda eser ve çalışmalarıyla tanınmış kişi ve gruplara anlaşmalı olarak yaptırılacak araştırma,
 - Türk Dünyası ile ilgili eser, yazı, şahsiyet ve yeni faaliyetleri tanıtan, duyuran, haber veren kısa yazılar,
- olma özelliği aranır.

Araştırma ve inceleme yazılarının *Bilig'de* yayımlanabilmesi için daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş tebliğler, bu durumu belirtmek şartıyla yayıma kabul edilebilir.

YAZILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilig'de yayımlanmak üzere gönderilen yazılar önce amaç, konu, muhteva, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk yönlerinden Yayın Kurulu'nca incelenir. Bu yönleriyle uygun bulunanlar, bilimsel bakımdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakem raporları gizlidir ve 5 yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir.

Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, öneri ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar olduğunda bunları ayrı bir sayfada, gerekçeleri ile birlikte açıklama hakkına da sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazıların yalnızca birinci nüshaları istek halinde yazarlarına iade edilir.

Bilig'de yayımlanması kabul edilen yazıların te'lif hakkı **Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne Yardım Vakfı'na** devredilmiş sayılır.

Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflar, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan yazıların yazarlarına ve hakemlerine, te'lif ve inceleme ücreti, yayım tarihinden itibaren 1 ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı **Yayın Kurulu'nun** önerisi üzerine **Yönetim Kurulu'nca** belirlenir.

YAZIM DİLİ

Bilig'in yazım dili Türkiye Türkçesi'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce yazılara da yer verilebilir. Türkiye Türkçesi dışındaki Türk lehçelerinde hazırlanmış yazılar, gerektiği takdirde Yayın Kurulu'nun kararı ile Türkiye Türkçesi'ne aktarıldıktan sonra değerlendirilir.

Yayımlanacak yazıların Türkçe özetlerinin yanı sıra İngilizce ve Rusça özetleri de verilir.

YAZIM KURALLARI

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

- 1) Başlık
- 2) Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i
(*Hepsi Lâtin/Türk harfleriyle olmak üzere yazar adları, soyadı büyük harflerle olmak üzere koyu karakterde, adresler normal italik karakterde*)
- 3) Özet (*anahtar kelimeler eklenerek*)
- 4) Makale, çalışmanın amaç, kapsam, çalışma yöntemlerini belirten bir **giriş** bölümüyle başlamalı; veriler, gözlemler, görüşler, yorumlar, tartışmalar.. gibi **ara** ve **alt** bölümlerle devam etmeli; ve nihayet **tartışma ve sonuçlar** (*veya sonuçlar ve tartışmalar*) bölümüyle son bulmalıdır.

5) Katkı belirtme (*gerekıyor ise*)

6) Kaynaklar Dizini

7} İngilizce başlık ve İngilizce Özet (*Türkçe özetle olduğu gibi*) 8}

Rusça başlık ve Rusça Özet (*Türkçe özetle olduğu gibi*)

Başlık

Konuyu en iyi şekilde belirtmeli, 12 kelimeyi geçmemeli, tamamı büyük harflerle ve **bold** olarak yazılmalıdır.

Özet

250 kelimeyi geçmeyecek şekilde ve yayının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek düzeyde yazılmış, yazının tümünü en kısa, öz biçimde (*özellikle çalışmanın amacını ve sonucunu*) yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özetin başlığı ve metin kısmı italik karakterle yazılmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil, çizelge ve eşitlik numaralarına değinilmemelidir. Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak en az 3, en çok 8 anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtların üzerine bilgisayarda 1,5 satır aralıkla ve 10 punto (*Times New Roman veya benzer bir yazı karakteri ile*) yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 3'er cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar en az beşbin, en çok onbin civarında kelimeden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda **ana**, **ara** ve **alt** başlıklar kullanılabilir. Başlıklara numara veya harf verilmemelidir.

Ana Başlıklar: Bunlar, sıra ile özet, ana metnin bölümleri, teşekkür (*varsa*), kaynakça, ekler (*varsa*)'den oluşmaktadır. ANA BAŞLIKLAR BÜYÜK HARFLERLE YAZILMALIDIR.

Ara Başlıklar: Tamamı koyu olarak yazılacak; ancak, her kelimenin ilk harfi büyük olacak, başlık sonunda satırbaşı yapılacaktır.

Alt Başlıklar: Tamamı koyu olarak yazılacak; ancak, ilk kelimenin birinci harfi büyük olacak, başlık sonuna iki nokta (üst üste) konularak yazıya aynı satırdan devam edilecektir.

Şekiller ve çizelgeler

Şekiller, küçültmede ve basımda sorun yaratmamak için siyah mürekkep ile, düzgün ve yeterli çizgi kalınlığında aydınlar veya beyaz kağıda çizilmelidir. Her şekil ayrı bir sayfada olmalıdır. Şekiller 1 (bir)'den başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her şeklin altına başlığıyla birlikte önce Türkçe, sonra İngilizce olarak yazılmalıdır.

Çizelgeler de şekiller gibi, 1 (bir)'den başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her çizelgenin üstüne başlığıyla birlikte önce Türkçe, sonra İngilizce olarak yazılmalıdır. Şekil ve çizelgelerin başlıkları, kısa ve öz olarak seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlara veya kısaltmalara şekil ve çizelgelerin hemen altında yer verilmelidir.

Resimler

Parlak, sert (*yüksek kontrastlı*) fotoğraf kâğıdına basılmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. Özel koşullarda renkli resim baskısı yapılabilecektir.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazarlar.

Metin İçinde Kaynak Verme

Metin içinde kaynak vermede aşağıdaki örneklere uyulmak, kesinlikle dipnot şeklinde kaynak gösterilmemelidir:

a) Metin içinde tek yazarlı kaynaklara değinme yapılırken, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, önce araştırmacının soyadı, sonra parantez içinde yayım tarihi verilir.

... *Köksoy (1998)*

... *Bazı araştırmacılar (Bilgegil, 1970; Kaplan, 1974; Aktaş, 1990)*

b) Çok yazarlı yayınlara metin içinde değinilirken, aşağıdaki gibi ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak kaynaklar dizini'nde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

... *İpekten vd. (1975)*

c) Ulaşılamayan bir yayına metin içinde değinme yapılırken bu kaynakla birlikte alıntının yapıldığı kaynak da aşağıdaki gibi belirtilmelidir.

...*köprülÜ (1911; Çelik, 1998'den)*

d) Kişisel görüşmelere metin içinde *-soyadı ve tarih belirtilerek-* değinilmeli, ayrıca kaynaklar dizini'nde de belirtilmelidir.

Kaynaklar Dizini

a) Süreli yayınlar için:

Yazar ad(lar)ı, tarih, makalenin başlığı, süreli yayının adı [*kısaltılmamış*], cilt no [*sayı no*], sayfa no.

b) Bildiriler için:

Yazar ad(lar)ı, tarih, bildirinin başlığı, sempozyumun veya kongrenin adı, editör(ler), basımevi, cilt no, düzenlendiği yerin adı, sayfa no.

c) Kitaplar için:

Yazar ad(lar)ı, tarih, kitabın adı (*ilk harfleri büyük*), yayınevi, basıldığı şehrin adı, sayfa sayısı.

d) Raporlar ve tezler için;

Yazar ad(lar)ı, tarih, raporun veya tezin başlığı, kuruluş veya üniversitenin adı, arşiv no (varsa), sayfa sayısı, yayımlanıp yayımlanmadığı.

YAZILARIN GÖNDERİLMESİ

Bilig'de yayımlanmak üzere -yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak- hazırlanmış yazılar, biri orijinal, diğer ikisi fotokopi olmak üzere aşağıdaki adrese gönderilir. Yayına kabul edilen yazıların son düzeltmeleri yapılmış bilgisayar disketleri ile şekillerin orijinalleri en geç bir ay içinde yukarıda belirtilen adrese ulaştırılır. Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabilir.

YAZIŞMA ADRESİ

***Bilig* Dergisi Editörlüğü**

Ahmet Yesevi Üniversitesi

Mütevelli Heyet Başkanlığı

Taşkent Cad. 10. Sok. No: 30 06490

Bahçelievler/ANKARA

Tel: (0312) 215 22 06

Fax: (0312) 215 22 09

e-mail: bilig@yesevi.edu.tr

http: // www.yesevi.edu.tr/bilig

***bilig'*DEN DUYURU**

Türk Dünyasının Sosyal Bilimler Dergisi olan *bilig*, uluslararası standartlara uygun, hakemli bir dergidir. *Bilig*, hem ABD'deki Cambridge Scientific Abstracts'ın Sociological Abstracts Managing Editörlüğü tarafından hem de İngiltere'deki London School of Economics'in International Bibliography of Social Sciences (IBSS) tarafından düzenli olarak taranmaktadır. Böylece *bilig*, tam anlamıyla uluslararası bir bilim dergisi hüviyetine kavuşmuştur. Ayrıca *Bilig*, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Bilimsel Dergilere Destek Programı kapsamındadır.

Yılda 4 defa (kış, ilkbahar, yaz, sonbahar) yayımlanan ve 2000 adet basılan her sayının yurt içi ve yurt dışındaki okurlarımıza ulaştırılması, hem zaman almakta hem de büyük bir masrafa yol açmaktadır. Bu nedenle *bilig'i*, bilişim teknolojilerinden yararlanarak, basılı bir yayın olmanın yanında bir de elektronik dergi olarak sunuyoruz.

Amacımız Türk Dünyasına hizmet olduğu için elektronik *bilig* aboneliği ücretsiz olarak gerçekleştirilecektir. Ancak *bilig'i* daha güzele, en güzele eriştirebilmek için dergimiz hakkında abonelerimizin görüş ve önerilerini bir "geri bildirim" (feed back) sistemi ile Öğrenmek istiyoruz. Bu nedenle ücretsiz *bilig* abonesi olan okuyucularımızdan, *bilig'in* yeni bir sayısı ellerine geçtiğinde, bir önceki sayı hakkındaki görüşlerini: <http://www.yesevi.edu.tr/bilig> adresimizdeki BİLİĞ MAKALELERİNİ DEĞERLENDİRME FORMU'nu doldurarak online veya faksla bildirmelerini rica ediyoruz. Formlardaki bilgiler istatistiksel olarak değerlendirilecek, gönderenlerin isimleri gizli tutulacak, tek tek açıklama yapılmayacaktır.

Dergi ile ilgili daha fazla bilgi için web adresimizi ziyaret edebilir veya uyarı ve öneriler için bilig@yesevi.edu.tr adresine elektronik olarak mesaj iletebilirsiniz.

İlginize şimdiden teşekkür ederiz.

Adres:

bilig Editörlüğü

Taşkent Caddesi,

10.Sokak No.30

06490

Bahçelievler/ANKAR

A TÜRKİYE

Tel:+90312 215 22 06

Fax:+90312 215 22 09

BİLİG MAKALELERİNİ DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirilen Sayı Bilig 19-Güz 2001		İçindekilere Göre Makale Sıra No:								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Sizce bu makale, dayandığı materyal yönünden, alanında bir boşluk dolduracak yeni gözlem ve verilere dayalı, özgün bir bilimsel çalışmanın ürünü müdür?	Evet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	Hayır	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	Bilemiyorum	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sizce bu makale, daha önce yazılmış yazı ve çalışmaları değerlendiren, eleştiren ve konu hakkında yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme yazısı mıdır?	Evet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	Hayır	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	Bilemiyorum	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bu makaleye benzer makalelerin Bilig'de yayımlanmasını istiyor veya Türk Dünyası için yararlı buluyor musunuz?	Evet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	Hayır	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	Bilemiyorum	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bu sayıdaki makaleleri, sizce en değerli olanına 10 puan, en az değerdekine 1 puan vererek, değerlendir misiniz?	SAF	D	J	J	J	J	J	J	J	J
	SDF									
	SFD	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Ekleme istediğiniz başka görüş, öneri ve eleştirileriniz varsa lütfen yazınız.										

BİLİG ABONE BİLGİ FORMU

ADI	
SOYADI	
MESLEĞİ	
EĞİTİM DURUMU	
ADRES	
ŞEHİR	
ÜLKE	
TELEFON	
FAX	
E-MAIL	

bilig

2001 YAZAR ADI DİZİNİ KIŞ-İLKBAHAR-YAZ-GÜZ (SAYILAR: 16-17-18-19)

bilig

2001 INDEX OF AUTHORS WINTER-SPRING-SUMMER-AUTUMN (VOLUMES: 16-17-18-19)

- ADIGÜZEL, M. Sani**...../Kış, S. 16 ; s. 25-45
Yabancılar Türkçe Öğretimi ve Gramer-Tercüme Metodu
Teaching Turkish as a Foreign Language and Grammar Translation Method
..... / Winter, Vol. 16; pp. 25-45
- AKTAŞ, Ahmet**...../Bahar, S. 17 ; s. 119-126
Uluslararası Turizm Hareketleri İçinde Kazakistan'ın Yeri ve Önemi
The Position and the Importance of Kazakistan in World Tourism Activities
.....Spring, Vol. 17; pp. 119-126
- AVŞAR, Ziya**...../Yaz, S. 18 ; s. 127-143
Türkî-i Basîti Yeniden Tartışmak
To Discuss Türkî-i Basît Again / Summer, Vol. 18; pp. 127-143
- AYDEMİR, Yaşar**..... / Güz, S. 19 ; s. 147-156
Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü
"Mecmua" of Poetry and the Role of "Mecmua" in the Composition of a Text
..... / Autumn, Vol. 19; pp. 147-156
- BİÇE-ÖOL, S.M** /Bahar, S. 17 ; s. 107-117
Tuvalarda Akrabalık Sistemi
The Kinship System of Tuva People / Spring, Vol. 17; pp. 107-117
- COŞKUN, Menderes** / Bahar, S. 17 ; s. 81-95
Şair Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'inin İçeriğinin Analitik Bir Yaklaşımla İncelenmesi
A Content Study of the Poet Nâbî's Tuhfetü'l-Harameyn with an Analytical Approach
..... / Spring, Vol. 17; pp. 81-95
- EFEĞİL, Ertan** /Kış, S. 16 ; s. 1-23
Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası (1991-1999)
Russian Policy in Central Asia in the Post - Cold War Era (1991-1999) / Winter, Vol. 16; pp. 1-23

- EFENDİYEVA, Çiçek...../Kış, S. 16 ; s. 83-97
Eski Rusça "Geçmiş Yılların Hikayesi" Adlı Eserdeki Eski Türk Kökenli Kelimeler Üzerine Bir
İnceleme
A Research on Turkish Words in Old Russian Historical Work - "The Story of Past Years"
...../ Winter, Vol. 16; pp. 83-97
- ELİÜZ, Ülkü/ Yaz, S. 18 ; s. 63-86
Dede Korkut Hikayelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi
Survey of Persons in Dede Korkut Stories from the Point of Structures of Characters
...../ Summer, Vol. 18; pp. 63-86
- ERDEM, Tevfik...../Bahar, S. 17 ; s. 1-32
Abay Yolu Romanının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi
Sociological Survey of "The Way of Abay" Novel/Spring, Vol. 17, pp. 1-32
- İSEN, Mustafa/ Yaz, S. 18 ; s. 49-61
Balkanlarda Türk Çocuk Şiiri
Turkish Children's Poetry in the Balkans/ Summer, Vol. 18; pp. 49-61
- İSLAM, Ayşenur /Güz, S.19; s. 53-67
Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme
The Turkish Media Press in the Balkans /Autumn, Vol.19; pp. 53-67
...../Yaz, S. 18; s. 101-126
Üç Roman Bir Yazar
Three Novels and an Author/ Summer; Vol. 18; pp. 101-126
- İŞLER, Emrullah /Yaz, S.18 ; s. 87-100
Kazak Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelimeler
The Arabic Words in Kazak Turkish Whose Meanings Have Changed / Summer, Vol. 18, pp. 87-100
- KARABAYEV, Baki / TUTKUN, Ömer F/Yaz, S. 18 ; s. 1-26
Türk Cumhuriyetlerinden Gelen Öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarına
Karşı Taşdıkları Kalıp Yargılar
The Stereotypes of the Students from the Turkish Republics about the People of Turkey
Summer, Vol. 18; pp. 1-26
- KARATAY, Osman/Yaz, S. 18 ; s. 27-47
Kuber Han'ın Göçü ve Türk İsimli Sırp Kralları
The Migration of Kuber Khan and Serbian Kings with Turkish Names / Summer, Vol. 18; pp. 27-47
- KARTAL, Ahmet / Bahar, S. 17 ; s. 55-70
Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarındaki Edebi Faaliyetler Üzerine Düşünceler
Thoughts on Literary Activities Held at the Palaces of Karahanlı,
Gazneli and Selçuklu/Spring, Vol. 17; pp. 55-70
...../ Güz, S. 19 ; s. 69-119
Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri
Composition Characteristics of Turkish Mesnevîs / Autumn, Vol. 19; pp. 69-119
...../ Kış, S. 16; s. 99-126
Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eseri'nin Türkçe Tercümeleri
Turkish Translations of Sa'dî-i Şîrâzî's Gülistân/ Winter, Vol. 16; pp. 99-126
- KÖKSAL, Fatih/Kış, S. 16 ; s. 127-136
Klasik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu
An Unknown Idiom from Our Classical Poetry: Sleight-of-Hand/ Winter, Vol. 16; p. 127-136

- KÜNÜÇEN, Hale** / Güz, S. 19; s. 33-51
Sözcük Sanatı Edebiyattan Görüntü Sanatı Sinemaya Sevginin Aktarılışı
The Transformation of Love from Literature to Cinema..... / Autumn, Vol. 19; pp. 33-51
- MERMUTLU, Bedri**..... / Yaz, S. 18; s. 145-153
Ziyad Ebüzziya'nın Şinasi ile İlgili Görüşleri Üzerine
On Ziyad Ebüzziya's Opinions about Şinasi..... / Summer Vol. 18; pp. 145-153
- NAKİP, Mâhir \ VURAL, İlhami** / Güz, S. 19 ; s. 1-20
Kazakistan Tüketicisinin Hayat Tarzı
The Lifestyle of Kazakhstan's Consumer / Autumn, Vol. 19; pp. 1-20
- ÖZBAY, Murat** / Bahar, S. 17; s. 97-105
0-6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Dil Gelişiminin Türkçe Öğretimi Açısından Önemi
The Significance of the Language Development of 0-6 Age Group Children in Teaching Turkish / Spring, Vol. 17; pp. 97-105
- ÖZYETGİN, Melek** / Güz, S. 19 ; s. 21-31
Türk Ad Bilimine Malzemeler: Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk Kişi Adları
Materials to Turkish Onomastics: Personal Names in Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk
..... / Autumn, Vol. 19; pp. 21-31
- SOLTANMURADOV, Güçmurat** / Kış, S. 16 ; s. 47-58
Eski Merv Çevresine Kültür Felsefesi Açısından Bakış
Ancient Merv Environment from the Viewpoint of Cultural Philosophy
..... / Winter, Vol. 16; pp. 47-58
- SUNGUR, Necati** / Bahar, s. 17 ; s. 71-79
Divan Şairlerinin Birbirlerine Yönelik Tenkitlerinin İlk Örneklerinden Biri: Cafer Çelebi'nin Şeyhi ve Ahmed Paşa'yı Tenkidi
The First Known Example of Ottoman Poets' Criticism to Each Other: Cafer Çelebi's Criticism about Şeyhi and Ahmed Paşa / Spring, Vol. 17; pp. 71-79
- TAVKUL, Ufuk**..... / Güz, S. 19 ; s. 121-145
Karaçay-Malkar Türkçesinin Kelime Hazinesi ve Ses Değişimleri Bakımından Eski Türkçe ile Mukayesesi
The Comparison of Karachay-Balkar Turkish with Old Turkish according to Vocabulary and Phonetics / Autumn, Vol. 19; pp. 121-145
..... / Bahar, S. 17 ; s. 33-54
Osmanlı Devletinin Kafkas Muhacirlerinin Kölelik Kurumuna Yaklaşımı
The Approachment of the Ottoman State to the Slavery Institution of the Caucasian Emigrants Which Takes Place in Their Social Structure / Spring, Vol. 17; pp. 33-54
- TÖKEL, Dursun Ali**..... / Kış, S. 16; s. 59-81
Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler
The Myths as Source of Art and Literature / Winter. Vol. 16, pp. 59-81

bilig

2001 MAKALE ADI DİZİNİ
KIŞ-İLKBAHAR-YAZ-GÜZ
(SAYILAR: 16-17-18-19)

bilig

2001 INDEX OF ARTICLES WINTER-
SPRING-SUMMER-AUTUMN
(VOLUMES: 16-17-18-19)

- 0-6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Dil Gelişiminin Türkçe Öğretimi Açısından Önemi
.—. Bahar, S. 17 ; s. 97-105 / Murat ÖZBAY
The Significance of the Language Development of 0-6 Age Group Children in Teaching Turkish
.—. Spring, Vol. 17; pp. 97-105 t Murat ÖZBAY
- Abay Yolu Romanının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi.—. Bahar, S. 17 ; s. 1-32 .../ Tevfik ERDEM
Sociological Survey of "The Way of Abay" Novel
.—.Spring, Vol. 17; pp. 1-32/ Tevfik ERDEM
- Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme.—.Güz, S. 19 ; s. 53-67 Ayşenur İSLAM
The Turkish Media Press in the Balkans.—. Autumn, Vol. 19; pp. 53-67/ Ayşenur İSLAM
- Balkanlarda Türk Çocuk Şiiri.—.Yaz, S. 18 ; s. 49-61/ Mustafa İSEN
Turkish Children's Poetry in the Balkans.—.Summer, Vol. 18; pp. 49-61/ Mustafa İSEN
- Dede Korkut Hikayelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi.
.—.Yaz, S. 18 ; s. 63-86 / Ülkü ELİUZ
Survey of Persons in Dede Korkut Stories from the Point of Structures of Characters.
.—. Summer, Vol. 18; pp. 63-86...../ Ülkü ELİUZ
- Divan Şairlerinin Birbirlerine Yönelik Tenkitlerinin İlk Örneklerinden Biri: Cafer Çelebi'nin Şeyhî ve Ahmed Paşa'yı Tenkidi.—.Bahar, S. 17 ; s. 71-79 /Necati SUNGUR
The First Known Example of Ottoman Poets' Criticism to Each Other: Cafer Çelebi's Criticism about Şeyhi and Ahmed Paşa.—, Spring, Vol. 17; pp. 71-79 ..,...../ Necati SUNGUR
- Eski Merv Çevresine Kültür Felsefesi Açısından Bakış.—.Kış, S. 16; s. 47-58
...../ Güçmurat SOLTANMURADOV
Ancient Merv Environment from the Viewpoint of Cultural Philosophy
.—.Winter, Vol. 16; pp. 47-58/ Güçmurat SOLTANMURADOV
- Eski Rusça "Geçmiş Yılların Hikayesi" Adlı Eserdeki Eski Türk Kökenli Kelimeler Üzerine Bir İnceleme
.—. Kış, S. 16; s. 83-97..... / Çiçek EFENDİYEVA
A Research on Turkish Words in Old Russian Historical Work - "The Story of Past Years"
.—.Winter, Vol. 16; pp. 83-97 / Çiçek EFENDİYEVA

- Karaçay-Malkar Türkçesinin Kelime Hazinesi ve Ses Değişimleri Bakımından Eski Türkçe ile Mukayesesi.—Güz, S. 19 ; s. 121-145 / Ufuk TAVKUL
The Comparison of Karachay-Balkar Turkish with Old Turkish according to Vocabulary and Phonetics
.—. *Autumn*, Vol. 19; pp. 121-145 / Ufuk TAVKUL
- Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarındaki Edebi Faaliyetler Üzerine Düşünceler
.—.Bahar, S. 17 ; s. 55-70/Ahmet KARTAL
Thoughts on Literary Activities Held at the Palaces of Karahanlı, Gazneli and Selçuklu.—*Spring*, Vol. 17;
pp. 55-70 / Ahmet KARTAL
- Kazak Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelimeler
.—.Yaz, S. 18 ; s. 87-100 / Emrullah İŞLER
The Arabic Words in Kazak Turkish Whose Meanings Have Changed
.—. *Spring*, Vol. 18; pp. 87-100/ Emrullah İŞLER
- Kazakistan Tüketicisinin Hayat Tarzı.—Güz, S. 19 ; s. 1-20/ Mâhir NAKİP İlhamı VURAL
The Lifestyle of Kazakhstan's Consumer
.—.*Autumn*, Vol. 19; pp. 1-20 / Mâhir NAKİP İlhami VURAL
- Klasik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu
.—. Kış, S. 16 ; s. 127-136 / Fatih KÖKSAL
An UnKnown Idiom from Our Classical Poetry: Sleight-of-Hand
.—.*Winter*, Vol. 16; pp. 127-136/ Fatih KÖKSAL
- Kuber Han'ın Göçü ve Türk İsimli Sırp Kralları .—Yaz, S. 18 ; s. 27-47/ Şinasi GÜNDÜZ
The Migration of Kuber Khan and Serbian Kings with Turkish Names
.—.*Spring*, Vol. 18; pp. 27-47 /Şinasi GÜNDÜZ
- Osmanlı Devletinin Kafkas Muhacirlerinin Kölelik Kurumuna Yaklaşımı
.—.Bahar, S. 17 ; s. 33-54...../ Ufuk TAVKUL
The Approachment of the Ottoman State to the Slavery Institution of the Caucasian Emigrants Which Takes Place in Their Social Structure.—*Spring*, Vol 17; p. 33-54/ Ufuk TAVKUL
- Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eseri'nin Türkçe Tercümeleri
.—. Kış, S. 16; s. 99-126 / Ahmet KARTAL
Turkish Translations of Sa'dî-i Şîrâzî's Gülistân
.—*Winter*, Vol.16; pp. 99-126/Ahmet KARTAL
- Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler.—. Kış, S.16; s. 59-81 / Dursun Ali TÖKEL
The Myths as Source of Art and Literature.—*Winter*, Vol. 16; pp. 59-81/ Dursun Ali TÖKEL
- Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası (1991-1999).— Kış, S. 16; s. 1-23 / Ertan EFEGİL
Russian Policy in Central Asia in the Post - Cold War Era (1991-1999).— *Winter*, Vol. 16, pp. 1-23 / Ertan EFEGİL
- Sözcük Sanatı Edebiyattan Görüntü Sanatı Sinemaya Sevginin Aktarılışı.—. Güz, S. 19; s. 33-51/ Hale KÜNÜÇEN
The Transformation of Love from Literature to Cinema.— *Autumn*, Vol. 19; pp. 33-51/Hale KÜNÜÇEN

- Şair Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'inin İçeriğinin Analitik Bir Yaklaşımla İncelenmesi
— Bahar, S. 17 ; s. 81-95 / Menderes COŞKUN
A Content Study of the Poet Nâbî's Tuhfetü'l-Haremeyn with an Analytical Approach.— Spring, Vol. 17; pp. 81-95 / Menderes COŞKUN
- Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü
— Güz, S. 19 ; s. 147-156 Yaşar AYDEMİR
"Mecmua" of Poetry and the Role of "Mecmua" in the Composition of a Text.— Autumn, Vol. 19; pp. 147-156 / Yaşar AYDEMİR
- Tuvalılarda Akrabalık Sistemi.— Bahar, S. 17 ; s. 107-117..... / S.M BİÇE-OOL
The Kinship System of Tuva People.— Spring, Vol. 17; pp. 107-117 / S.M BİÇE-OOL
- Türk Ad Bilimine Malzemeler: Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak'te Kişi Adları
— Güz, S.19 ; s. 21-31 / Melek ÖZYETGİN
Materials to Turkish Onomastics: Personal Names in Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk
— Autumn, Vol. 19; pp. 21-31 / Melek ÖZYETGİN
- Türk Cumhuriyetlerinden Gelen Öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarına Karşı Taşındıkları Kalıp Yargılar
— Yaz, S. 18 ; s. 1-26..... / Baki KARABAYEV / Ömer F. TUTKUN
The Stereotypes of the Students from the Turkish Republics about the People of Turkey
— Summer, Vol. 18; pp. 1-26..... / Baki KARABAYEV / Ömer F. TUTKUN
- Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri.— Güz, S. 19 ; s. 69-119 / Ahmet KARTAL
Composition Characteristics of Turkish Mesnevîs
— Autumn, Vol. 19; pp. 69-119 / Ahmet KARTAL
- Türkî-i Basîti Yeniden Tartışmak.— Yaz, S. 18 ; s. 127-143..... / Ziya AVŞAR
To Discuss Türkî-i Basîti Again.— Summer, Vol. 18; pp. 127-143 / Ziya AVŞAR
- Uluslararası Turizm Hareketleri İçinde Kazakistan'ın Yeri ve Önemi
— Bahar, S. 17 ; s. 119-126 / Ahmet AKTAŞ
The Position and the Importance of Kazakstan in World Tourism Activities
— Spring, Vol. 17; pp. 119-126 / Ahmet AKTAŞ
- Üç Roman Bir Yazar.— Yaz, S. 18; s. 101-126..... / Ayşenur İSLAM
Three Novels and an Author.— Summer: Vol. 18; pp. 101-126..... / Ayşenur İSLAM
- Yabancılar Türkçe Öğretimi ve Gramer-Tercüme Metodu
— Kış, S. 16 ; s. 25-45 / M. Sani ADIGÜZEL
Teaching Turkish as a Foreign Language and Grammar Translation Method
— Winter, Vol. 16; pp. 25-45 / M. Sani ADIGÜZEL
- Ziyad Ebüzziya'nın Şinasi ile İlgili Görüşleri Üzerine
— Yaz, S. 18; s. 145-153 / Bedri MERMUTLU
On Ziyad Ebüzziya's Opinions about Şinasi
— Summer Vol. 18; pp. 145-153 / Bedri MERMUTLU